אוצר נחמד

כולל

אגרות יקרות מאת חכמי זמננו

בעניני האמונה והחכמה

אשר אסף וקבץ

המוציא לאור

יצחק בלומענפעלד.

מחברת הרביעית.

ווין תרכ"ד.

פערלאג פאן יעקב הכהן שלאסבערג'ס. בוכהאנדלונג

שטאדט פראנץ יאזעפס קיאי 9, קאהלמעססערגאססע 6,

OZAR NECHMAD.

Briefe und Abhandlungen

jüdische Literatur betreffend

von den

bekanntesten jüdischen Gelehrten.

Herausgegeben

von

Ignaz Blumenfeld.

Vierter Jahrgang.

Wien, 1863.

Verlag von Jacob Schloßberg's Buchhandlung.

Stadt, Franz-Josefs-Quai Nr. 9. Kohlmesser Gasse Nr. 6

תוכן המחברת.

Buchdruckerei von Bendiner & Schlossberg.

תוכן המחברת

1.

לכבוד ידידי הר"ר צבי הירש עדעלמאן ברכה ושלום.

ביום ש"ק שעבר, כ"ב אייר, בא אלי הבחור הלייר, ואני לא הייתי בביתי, ומסר הספרים והאגרת לאשתי, ושמחתי בהם כשמחת בקציר, ורק לי על עיכוב הליר, שנתעכב בדרכו ע"ב ימים, והוא מעוות לא יוכל לתקון וחסרון שאין לו תשלומים.

ועתה ברוך אתה לה' ידידי היקר, אוהב התורה והמחקר, כי הודעת בשערים, שרשרת זהב גדולה של חכמים וסופרים, בכל מדות טובות מוכתרים, ובישראל ובאדם כבוד והדר מעוטרים, ראשה מגיע השמימה עד מהר"ם מפאדובה ועד חותנו מהר"ר אבי"ה, ואבי חותנו מהר"י מינץ הגאונים האדירים, כזהר הרקיע מזהירים, ואורם עודנו מאיר לארץ ולדרים, ברבנים וחכמים מפוארים, ובקצינים וגבירים, יועצי ארץ ועשירים זורעי חסד ופרץ גודרי'.

ואני מה אוסיף על דבריך, ומה יועילו דברי להוסיף יקר לספרך, או להוסיף כבוד אל הגדולים אשר הודעת בשערים עוז? רק שנים שלשה גרגרים תקח מידי, והם הדברים הכתובים על מצבת קבורת יולדיו וזקניו של הנשיא שאול וואל אשר העתיק ברוב עמל ויגיע בני בכורי החכם המפורסם' אוהב גר ז"ל בכלל שבעים מצבות שהעתיק בבית החיים פה פאדובה (לבבי הנדכה לאבידת בן יקיר, ויחיד בבני גילו, מתי ובמה ינוחם?).

והנה מהר"ם נאסף אל עמיו בחדש שבט שנת שכ"ה, ושם אשתו חנה, ונפטרה עשרה חדשים לפני מותו. וזאת מצבת קבורתה:

אַל קָנָה אֶת־חַגָּה   לָנוּחַ בִּמְעוֹנָה
נִשְׁמָתָהּ הֵן חַנָּה   לִימִין אֶל־אָבִיהָ
גֶּבֶר חָכָם בְּעוֹז   אֶל דּוֹרוֹ הָיָה עוֹז
מהר"ר אַבְרָהָם אָז   מִינְץ אבי"ה
אִשָּׁה מהר"ר מֵאִיר   מִפָּאדוֹבָה הַשָּׂר
לְכָל־תֵּבֵל מֵאִיר   יִשְׁמוֹר אוֹתוֹ אֵל יָהּ
סוֹף אֲדָר נִקְבְּרָה   וּפָרַט אֶל־הַיְצִירָה
אִשָּׁה כִּי הוּבְרָה   לִימִין אֶל אָבִיהָ:

הנה נרשמת בגלות הש"ס אבי"ם, שמשבושן שכ"ד. הנקודות אני הוספתי אותן, ולא רציתי לשלוח ידי באותיות, על כן הנחתי כינויו מלא יו"ד, ומוכרח מלא וי"ו.

וזאת מצבת מהר"ם ז"ל:

לבשו שמים קדרות
ושקים שמו כסותם
על־פטירת גאון צדיק
יסוד עולם שר וחותם
השלמים המפורים
בכל־לבם אל ורתם
טוב שמו מן שמן טוב, ריש
גלותא, מאיר ואיש תם
בעשרה בשבט חלף
שנת שבה נפטר תם:

מלות שר וחותם סמוכות למה שאחריהן (שר וחותם השלמים המפורים וכו'), נקדתי שנת שְׁבָּהֶ בב' תנועות, כי צריך לקרוא שנת ש"ן כ"ף ה"א, להשלים מספר ה' הברות שבכל טור, והשוא הנע ושאר החטפים נחשבים כאן כתנועות.

בכתב יושן אשר העתקת (בדף ו') מס' ים מנחילין כתוב: ולפי אומד דעתי היה שם אשת הגאון רש"י הגלא נ"ע. ואני אומר כי זכרונו הטעהו. והגלא (הגה) הוא שם אשתו של מהר"ם ואמו של הגאון רש"י, אבל אשתו של רש"י לא הגה שמה, אלא אביגיל שמה. והא לך מצבת קבורתה. אמנם קלה תראה וכלה לא תראה, כי שבורה ונקרה היא, ואני הוספתי בשני חצאי עגול קצת מן האותיות החסרות וכלן אין בידי להוסיפן.

אשת חיל כאביגיל
יום גם ליל אל־אל לבה
אין העדה ולתעודה
מהר"ר יודא גבר(א רבא)
ראש הגולה היה בע(לה)
היא אוגלה
י' ירח זיו פנה (הזיו)
ויהי בכוכב נגה (כבה)
פרט דשן הרק . . . . *)
על עשת שן . . . .

והנה מצאתי בס' השמות כי כותבים אבגלי במקום אביגיל, ונראה כי באיטליא במקום אבגלי היו אומרים אוגלה, וזה היה שם אמו של השר שאול וואהל, ונפטרה בעשרה באייר שכ"ד, ג' שנים קודם פטירת הגאון בעלה ז"ל.

בספרך (דף כ"ט) מצאתי מצ"ק הגאון ר' שמואל יהודה, והיא משונה

*) היום י"ט שבט תרכ"ב נ"ל להגיה תרך השן.

לא מעט ממה שהיא חרותה על האבן, וגם לא נזכר בה יום המיתה והחדש והשנה. והנני נותנה לפניך כאשר העתיקה בני ז"ל:

מה־תחוה עובר, אין זה קבר
רק הוא למלבוש הור כרפס ותכלת
ארגז אשר הושם פקדון שם
ובכן אני אליו אבן זוחלת
הוא גוף אדר לבש נשיא חובש
מעם ומנהיגם תחת ממשלת
טובו בתפארה כתר תורה
הכם וחכמתו בלתי נגבלת
גאון לישראל רב כשמואל
יודא לקצנאלנבוגן, שלשלת
הרב אשר נודע בכלל הרדע
מאיר בשמי מרום להב גחלת
עדות לשבטי יה ולוניציאה
ובכל פני תבל דתו רוכלת
נפטר שנת גשבה שש ניסן בה
נפשו בגן עדן כבוד נוחלת
יבכו בני עולם על שר צלם
כי הם כמו אלה עלה נובלת
אף זה בשר קדשו אם פה שרשו
חלקת שדה קרקע אינה נגולת
כי יום מיוחד בו גואל יבא
תקום ותתבשם נטף ושחלת:

מלת שלשלת היא סמוכה למה שאחריה (שלשלת הרב וכו'), כלומר שהוא בנו של הרב מאיר מפאדובה שהוא עתה בשמי מרום מאיר כלהב וכגחלת. והנה מלת בְּשְׁמֵי היא ג' תנועות, ולפי המשקל היה צריך שיהיה כאן יתד, וכן למעלה הוא גוף אדר לבש חסרה יתד, והייתי נוטה להגיה הוא גוף אשר לבש, וכראותי כי המחבר לא הקפיד במלת בשמי, הנחתי גם אדר לבש כאשר מצאתי — על שר צלם, הכוונה על שר שהיה צל להם ומגין עליהם.

עוד אודיעך כי בברכני ה' והביא לידי זה ימים ושנים חתיכת נייר קטנה ככף איש, והיא חצי אגרת אשר כתב ר' יצחק לוי מינץ לאביו הגאון מוהר"ר יהודה מינץ, ומצאתיה בתוך תשובות הגאונים כ"י שבידי, ושמרתיה ככלי חפץ.

ועתה מצאתי עוד חתיכה אחרת קטנה ממנה, והיא חצי אגרת שלוחה אל הגאון כמוהר"ר . . . . הנ"ל, ושם הגאון איננו, ואולי גם היא למהר"י מינץ או לבנו אבי"ה נשלחה.

ואחרי ראותי כי יש מיוצאי חלציו של הגאון מינץ בעולם, ומהם הקצינים המפוארים אשר חפצת ביקרם, אמרתי אני אל לבי לאמר: עד מתי תהיינה חתיכות האגרות האלה כלואות במחשכים בביתי? ואם כן החתיכות

הראויות להתכבד, הלא טוב לבן לצאת מבית הצעיר שמואל דוד, ולעלות להיכל הגבירים שמואל ודוד, אשר מזרע הגאון. והנה הן לוטות בתוך האגרת הזאת, ואתה תוכל למסור אותן בשני ליד האדונים היקרים הנ"ל.

ואחרי אשר כבדתני בשני ספריך הנחמדים דרך טובים ודברי חפץ, לא אחדל מהגיד לך את אשר מצאתי בענין שיר החריזי לר' שמואל בן הרהם ר' ניסים, אשר הבאת בהקדמת דברי חפץ, וכתבת כי בכ"י שלפניך נראה כאלו סוף דבריו הוא: בהסנה הסנה, ותקנת וכתבת בהכנע הסנה. דע ידידי כי ידידי החכם המפואר יוסף אלמנצי הי"ו יש לו שני העתקים כ"י, באחד מהם כתוב בהכנע הסנה, ובאחד כתוב בהסנה הסנה, אבל זה האחרון כולל ענין אחר שאיננו בראשון, והוא כי בראש השיר כתוב: ושלחתים לו למגדל הסנה, ועתה יובן השיר על בוריו, כי נראה שהיה ר' שמואל שוכן בכפר קטן שהיה נקרא מגדל הסנה (וכיוצא בזה באיטאליאני נמצא כפר הנקרא Castel Spino, וכן יתכן שהיה סביבות ארם צובא מקום הנקרא בלשון ערבי בשם שענינו כמו מגדל הסנה בלה"ק), לפיכך החריזי אומר לו אם הסנה כך נראתה, כי אתה כמלאך, וכמו שמלאך ה' נראה אל משה מתוך הסנה, כן אתה יושב במקום הנקרא הסנה; והמקום ההוא היה כפר קטן ובלתי חשוב, וזה טעם אתה מאור עולם ותשכון משך. ודע כי לא „למגדל הסנה" כתוב בכ"י הנ"ל, אלא „למגדל בהסנה" והיה נ"ל כי הבי"ת איננה אלא טעות סופר, וידידי בעל הכ"י החכם אלמנצי הי"ו אומר כי אין צורך למחוק הבי"ת, כי גם יתכן לומר ושלחתים לו למגדל בהסנה, כלומר שלחתים לו לכפר קטן, במקום הנקרא הסנה, ונכון.

ולא אכחד תחת לשוני כי צר לי על רבוי טעיות סופר הנמצאות במטמונים אשר הוצאת, והיה מן הראוי להוסיף בהם הערות רבות לתקן המשובשים ולהעיר על הספקות. לדוגמא בדרך טובים (עמוד 11) בשיר הנגיד בבן משלי:

בְּעֵת תֵּדַל רְכַב עַל־גַּב אֲרִיאֵל   מְזוֹנְךָ וְאַל תִּשְׁאַל לְאִישִׁים:

ומה טעם ומה הבנה יש במלות רכב על גב אריאל מזונך? ואיך לא ראית לא אתה ולא ידידנו החכם מש"ש כי אין אריאל תבה אחת אלא שתים (רכב על גב אֲרִי אֱל־מזונך), כלומר אם אתה עני, סבול כל יגיעה וגם כל סכנה להגיע אל מזונך, ולהביא טרף לביתך, בלי שתצטרך לבריות; ודרך המליצה אמר רכב על גב ארי, שהוא דבר קשה ובלתי מצוי, ויש בו סכנה גדולה.

ובעמוד 25 בשיר אבותיך ירא אותם וכו' משובש מאד, ואתה הוספת בו מלת ימיו, וזה בלתי אפשר לפי משקל השיר. אבל במקום ומי נ"ל ימי (ימי ירא מכבד יאריך אל) ואין עוד צורך למלת ימיו, ועדיין מלת ירא מכבד בלתי נאה, ונ"ל כי מלת ירא מוטעית, ונ"ל יְמֵי הוֹרָיו מְכַבֵּד. ובטור הראשון במורא נ"ל כמורא. ומלת ועבוד אותם נכבד אין ספק שהיא משובשת, ותלמידי אפרים רפאל גירונדי (בן אחותו לצדיק רמש"ג ז"ל) אומר להגיה ועבוד אותם וְכַבֵּד, וכן נכון.

והנה קריאת השיר הזה לפי דעתי כך היא:

אֲבֹתֶיךָ יְרָא אֹתָם כְּמוֹרָא   אֱלֹהִים, וַעֲבֹד אֹתָם וְכַבֵּד
יְמֵי הוֹרָיו מְכַבֵּד יַאֲרִיךְ אֵל   וּבוֹזֵיהֶם בְּלִי יֶלֶד יְאַבֵּד:

השמות האמורים בעמוד 28 אין להם שום יחס עם חסיד שוטים שהבאת בהערתך, אבל הם האנשים הכבדים (importuni) הנזכרים בשער כ"ט ממבחר הפנינים (שער הכבדות), אשר תכרתם כמשא כבד. הנכנסים במקום שיש בו שני בני אדם ויושבים שם בלי רשותם. ובזה וכיוצא בזה הם נמאסים ושנואים לבריות, אע"פ שאינם אנשים רעים. הלא תראה כאן (שורה י"ד) שנאוי וכבד, וכן (שורה י"ו) ומי יאהב שנואים ומי קלו בלבו הכבדים, הרי מבואר כי שנואים וכבדים ענין אחד הם. ובשער הנ"ל ממבחר הפנינים כתוב: האכילה עם האוהב מרקחת, והאכילה עם השונא קדחת, ומה ענין לאוהב ושונא בשער הכבדות? אך נ"ל כי במקום האוהב נ"ל האהוב ובמקום השונא נ"ל השנוא, והוא האיש הכבד.

עוד זאת לא אכחידה תחת לשוני, והיא כי המכתב אשר מצאת מיוחס להרמב"ם וכאלו הוא חלק מהאגרת שכתב לרבי אברהם בנו, הנדפסת כמה פעמים באגרות הרמב"ם, אין ספק אצלי שאיננו מלאכת הרמב"ם, כי הוא לא היה מאריך לשון ללא צורך, כמו שהיא פתיחת המוסר הזה; וכן (באמצעו) מאמר לבנים השמידו ושמות נפחתו ומשפחות נספחו וכו' הוא אריכות לשון בלשון מדומה, רחוק מאד מדרך הרמב"ם. ועל הכל מלת הרצון הכתובה בסוף המכתב (הניחו לרצון שירדפהם וכו') אין ספק שאיננה על דרך לה"ק ולא על דרך לשון הרמב"ם. וגם ידידנו החכם מש"ש הודה באמת מהערותיו על המכתב הזה (דפוס ברלין) כי לשון רבים הנוהג בו (שמעוני בני, ברוכים אתם לה') הוא מתמיה (יען הרמב"ם לא היה לו רק בן אחד). ומי לא יראה

כי אגרת הרמב"ם לאברהם בנו אין לה שום יחס ודמיון עם המכתב הזה, כי זה דברי מוסר השוים לכל נפש, וזו דברי חכמה האמורים לאיש חכם ופילוסוף. אמנם כי גם האגרת ההיא (דע בני אברהם ירחמך האל) לבי מפקפק אם היא באמת להרמב"ם, ולא זה המקום להאריך בחקירה זאת.

אתה עתה ברוך ה', אתה שלום וכל אשר לך שלום, וידידנו היקר מהרי"ל דוקעש שלום (ומתי יבא לידי מה שהוציא לאור אחרי גנזי אקספארד) כנפשך וכנפש הכו"ח פה פאדובה היום כ"ו אייר תרי"ד, ידידך שד"ל.

בשובי לעיין באגרתי אחרי אשר העתקתיה, חזרתי והתבוננתי במלצת הגאון רה"י ז"ל, וראיתי כי אין ספק שהמחבר לא כתב: הוא גוף אדר לבש, אלא אשר לבש (כאשר חשבתי בתחלה) כי המשך דברי המלצה והענין המכוון בהם אינו אלא לומר: זה אינו קבר, אבל הוא ארגז אשר בו נגנז מלבוש חור כרפס ותכלת; ומה הוא המלבוש היקר הגנוז כאן? הוא הגוף אשר לבש הנשיא והגאון שמואל יהודה (כי הגוף הוא כמו מלבוש לעיקר האדם שהוא נפשו), א"כ אדר לבש אינו אלא טעות האיש שחקק על האבן, או הסופר שהעתיק מכתיבת המחבר לצורך המחוקק; ואין עוד למחבר עון השמטת היוד, ולפיכך גם במאמר מאיר בשמי מרום אין להאשים המחבר על חסרון היוד, ונראה כי הוא כתב מאיר שְׁמֵי מרום, בהשמטת הבי"ת, כמו שאמר לבב גמלת בהשמטת הכ"ף והוי"ו (כלבב וגמלת).

גם בדקתי במשלי הנגיד אשר אתי (קכ"ו במספר) אשר העתיק בפארמה תלמידי החכם יוסף אהכן לאנדענגער (היושב עתה בויכיליאה), וגם שם מצאתי אריאל חנה אחת, ועוד שנים אשר מצאתי בשיר ההוא, בפת הדל במקום בעת חדל. גם בדקתי במשלי הנגיד הנ"ל אשר בידי איך הוא הנסח בשיר אשר הבאת בו שתי נסחאות, האחת (דרך טובים ראש עמוד ו').

בחר את בעלי שכל לחברה   ומועצה וקוצה בכסילים
במשכיל תעקור סלע ותבוא   במו צרה וחשך אך כסילים:

והיא הנסחא אשר מצאת בלואת כ"י אבן תבון; והאחרת (עמוד ע"ו) אשר מצא דוקעש בפרים בכ"י כרמולי, והיא מסיימת

ותכאב,   בים צרה ומשך אף והילים:

והנה זה ידידנו החכם דוקעש מאשר ומקיים הנסחא השני הזה, ומפרש ענין סתימה והפסקה, כמו וכל החלקה הטובה תכאיבו באבנים (מלכים ב' ג' י"ט); ואני לא שמעתי בלתי היום שתהיה לשרש כאב הוראת הסתימה, אבל

גם רד"ק גם הפרחון גם געזעניוס פירשו תכאיבו לשון מואל (על דרך הימיו את האבנים, וירַפא את מזבח ה'), ויונתן תרגם לפי הכוונה ואמר תטומון, ענין סתימה, אך אין להוציא מזה כלל שיהיה שרש כאב מורה סתימה. ואם היה המכוון בדברי הנגיד ותאטום ים צרה, מה מקום לבי"ת (בים)? ובהעתקה שבידי מצאתי נסחא שלישית, והיא: ותבוא בים צרה ותשך אף כסילים, ומלת ותשך היא הפעיל משרש שכך, מענין וחמת המלך שככה, והטעם: תשקיט ותעביר מעליך חרון אף הגבורים והכסילים. וכל זה איננו שוה לי, כי אין ספק כי כונת השני מהשיר הזה אין ראוי שיכלול מאמר אחד בלבד, והוא תועלת חברת המשכיל, אבל צריך שיכלול שני מאמרים, תועלת חברת המשכיל, ונזק חברת הכסיל. לפיכך נ"ל כי נסח שלך הוא עיקר, אבל במקום אך כסילים נ"ל את כסילים, ופירוש המאמר כך הוא: בחברת המשכיל תעקור סלע ושום דבר לא יוכל להזיקך, ובהפך בהתחברך לכסילים תבא במו צרה וחשך. וגם נסח כרמולי איננו בלא תועלת, כי מליצת בים צרה גדול כחה ממליצת במו צרה. ועדיין קשה, שיהיה החרוז בתיבה אחת בעצמה (כסילים למעלה וכסילים למטה), וראוי להגיה למעלה או למטה סכלים, או אוילים.

ועוד שתי הגהות אביאם לפניך במחברת המוסר לר"י אבן תבון (דרך טובים עמוד י"ג וי"ד).

בהחרישך תהי מושל בניבך   והוא ימשול בדברך בניבך:

הרבה הייתי נבוך בהבנת בניבך השני, ותלמידי חזקיה מיכאל יצחק פואה (איש סביוניטה) האיר עיני ואמר כי צריך לחלק התיבה לשתים, כזה: והוא ימשול בְּדַבֶּרְךָ בְּנִי בָךְ, והטעם: כל עוד שתהיה מחריש ושותק אתה מושל בדבורך ותוכל להוציאו מפיך אם תרצה, או להסתירו בלבך אם תרצה; אבל אם תדבר הרי אתה משועבד לדבורך (כי לא תוכל להשיבו אחור) והוא ימשול בך בני.

והעלם עינך מום חברך   ומומך דע והבט אל מעמדך:

מלת מעמדך איננה ראויה לחרוז עם חברך, וגם יש בה תנועה אחת יותר מן המנין הראוי. ותלמידי גירונדי היה אומר להגיה והבט אל אֲחוֹרֶךָ, והוא על פי מאמר המשורר פעדרוס.

Peras imposuit Jupiter nobis duas:
Propriis repletam vitiis post tergum dedit.

אז זכרתי לשון הכתוב (חבקוק ב' ט"ו) למען הביט על מעוריהם, וראיתי כי הנכון הוא להגיה והבט אל־מְעוֹרֶךָ. ודי בזה, ואתה ידידי היקר שלום וכל אשר לך שלום. כ"ז אייר ידידך הד"ל.

2.

יהי ה' עמדי גבור חיל בשדה החכמה, ששון ושמחה ישיגו את האיש הנכבד והנבון הר"ר שמחה פינסקר נר"ו! *)

הנה בא היום שקוינוהו ויצאו לאור ספרי הקראים הישנים אשר יפיצו אור חדש על תהלוכות המדעים בקרב אחינו מלפנים, עם חקירותיך

*) ידע נא הקורא כי ערכתי זה המכתב אל המוקיר הנכבד זה כשתי שנים, ואז לא היו לנגד עיני כ"א הארבעה בוגין הראשונים מן חלק הנספחים אשר יצא לאורה בדפוס, ועוד הלכתי אז בדברים. ויהי את נפש הר"ר שמחה להביא את מכתבי בתוך ספרו כי חפץ בו, וכן צוה על הקורא לעיין במכתבי זה (ראה נא דף ל"ז בפנים הספר). אך אחרי באו אלי כפעם בפעם שאר חלקי הספר מדי צאתם מתחת מכבש הדפוס, אז ראיתי כי יש ויש פעם לגרוע מדברי פעם להוסיף עליהם פעם להמיר רע בטוב, ע"כ בקשתי מכבוד הרב המחבר כי ישיב אלי את המכתב אשר ערכתי אליו ואשנה את טעמו, והוא מלא את משאלתי, וילכו הימים ולא אוכל לשוב להגות על מכתבי עד הגיע הס' הנכבד שלם אל ידי עד תומו, כי למה איגע לריק לכתוב דברים ואולי יכתבם הרב המחבר בעצמו ואהיה בעיני הקורא כמתעתע, ומי יודע יגלה לנו מטמוניו אשר בנה עליהם בנינו ואני לא ראיתים וחשבתי מחשבות ונטיתי קו והנה קו תוהו. ויהי כתום הספר וימאן הר"ר שמחה להוחיל עוד עד גם אבלע אנכי את מעשי. ומי יריב אתו על ככה? חיי אנוש קצרים ומוש ישיש החכם כי עלה בידו לגלות מטמוניות ולהודיע בהן את אשר כמוס אתו זה הרבה שנים, ולמה יאמר על לא דבר ויכסה עוד הדברים הנכבדים טמוני חול עד הנה? — אך כיום מלאני לבי להוציא גם אני את מכתבי, שניתי הדברים אשר ראוי לשנותם ולא הוספתי כ"א מעט אשר הוא נחוץ לענין המדובר בו, ואת היותר אניח למועד השמור. כי יש ויש לדבר על הענינים הנכללים בס' הנכבד הזה ליקוטי קדמוניות אשר הוא עטרת לראש מחברו הר"ר ר"ש פינסקר, והוא באמת מלא חקירות נכבדות והוא מעין ישאבו ממנו החכמים ההוים והבאים, אך ספרי האנשים הקראים האלה מבולבלים ומעורבבים מאד, וכח החקירה לא נשגבה גם, ולכן צריך להזהר מאוד וללכת לאט ולמשש בגנזים בדיקה אחר בדיקה למען לא נלכד ברשת השגיאות ולמען לא נוציא מתוך הספרים דברים מוטעים ומופרכים. וכבר היו אנשים המבהילים ללכת לקראת נחשים האוהבים להוציא הישן אשר באמת יסודו מפני חדש המליץ בשערה לאמר כאלו כי כל המחברים אשר היו לפני לא ראו אור ורק ממני יצא הורה, והרבו גם הם לעלות ולעוף על כנפי כח הדמיון וישפיקו בילדי נכרים האלה ויעקשו הישר ויערכו לפנינו שלחן מלא חנן ובצלת ונפשנו יבשה אין כל. ופה לא יצאנו כ"א להזהיר את העם למען לא יכשלו וילכו עקלקלות.

המעולות, ועלינו לשבח ולתת תודה לך כי מלאכה גדולה עשית וחכמה היא ואינה מלאכה בלבד, ושנים רבות עמלת ודרשת להשיג כתבי יד קדמונים וללכת אחרי עקבותיהם לטוב לנו למען נסיר שגיאות רבות ולמען נצא מן הספקות והמבוכות אשר עלו השתרגו על צוארי המבקרים. ועתה מה אשיב לאיש התגמולוהי עלי? ואומר אל נפשי: הלא גם תחת ידי הרבה מן הספרים אשר הערכת היום לעיני כל למען ישוטטו רבים ותרבה הדעת ועלי מוטל החוב לערכם זה מול זה ולנקות כל אשר קבלת במכמתך מכל סיג בעזר כתובי יד אשר תחת ידי ואוסיף עליו המעט אשר חנני ה' להשיג במצודת חקירתי:

הראשון אשר יצא אל המערכה בתוך נספחיך הוא פי' עשרת הדברים לר' נסי בן נח הקדמון, ואחרי כי הבאת שתי חתיכות מן החלק האחרון ממנו אל תוך מחברתך פנימה (דף ל"ד והלאה) הואלת גם לספוח אליו החלק הראשון והיו תמים תחת ידי הקורא והיה האוהל אחד. ועתה דע לך כי הספר הזה ישנו גם תחת ידי והוא כתוב יד שמחה יצחק הנודע בעל ס' אורח צדיקים ואשר מתוך השתדלותו והקדשתו הנאמנה הציל הרבה ספרים מאבדון והרבה דעת בתוך אחיו, ואלה דבריו אשר נמצאו בתום הספר וז"ל: ותהי מלאכת (!) הקודש מלאכת הכתיבה פה בעיר ואם בישראל עיר גדולה של חכמים ושל סופרים ק"ק קהל קלעא רבתא איע"ע בבית השר הגדול והאלוף הנאמן האדון הרחמן כק"ש הגביר הנכבד והנעלה כמוה"ר מרדכי הצדיק הענו והחסיד יצ"ו בן הגביר הנכבד כמוה"ר ברכה איש קדוש ירושלמי תנצב"ה ע"י הצעיר העוסק תמיד במלאכת הקדש עולם צעיר אנכי ונבזה בעינינו ונמאס בעיני אחרים ואת יראי ה' אכבד קטון התלמידים שמחה יצחק בן לאא"מו החכם השלם והפילוסוף האלהי אמ"ו כמהר"ר משה הענו והחסיד עבד האלהים יעונ"ה מק"ק לוצקא. והיתה השלמת מלאכת הכתיבה יום ג' לשבת לסדר כי תשא י"א לר"ח אדר *שנת תקי"ד לפ"ק והסימן עליו כתפוח בעצי היער וגו'. תושלב"ע. ע"כ. והוא העתיק גם באותה שנה ובאותו מקום אגרות ר' סהל ויפת גם ס' מחלוקת קראים ורבנים לר' אליהו בן אברהם ובלי ספק גם הספרים מטה אלהים וראובן לר' משה בשייצי, אם גם לא נרשם

*) אין זר בעיני הקראים לאמר: י"א ימים לר"ח במקום לחדש כנהוג בינינו וגם ביניהם. ויפרשו הלשון י"א יום אחר ראש חדש, וכן מצאתי בשיר המגיים ס' זבח פסח לרבי משה בשייצי כ"י וז"ל בתוכו: י"ב לכסלו ל — ראשון שנת השל"א היא מחוללה (אולי צ"ל המ' להשלים המשקל) חבור ספרינו, ור"ל כי י"ב כסלו השל"א קיים הספר (במהדורא קמא) ומלא לראשון פירושה אחרי הראשון הוא כ"ח.

שינו וזמן העתקתם בסופה אך מכתב א' ונוסף א' לכולם, גם בסוף ס' דינים לר' בנימין בן משה האוונדי (כן בכ"י) נרשם: נעתק ע"י שמחה יצחק בהתלמד בן רב משה נ"ע בק"ק קלעה במדינת קירים היום שני לשבת שלישי לחדש תמוז שנת תפלה ע"כ. ולא ידעתי אם הוא שנת ה' תק"י לפ"ג אם תקט"ו לפ"ק והאחרון קרוב בעיני. וכל הספרים האלה הם בכרך אחד. גם אגרת מקראי קדש חבר הכותב הזה שנת תקי"ו בבית הגביר הקראי הנזכר הר"ר מרדכי בן ברכה ירושלמי ולמלאות בקשתו, והיא כענין ס' אורח צדיקים המחובר מאתו בשנה שלאחריה, רק כי החבור מקראי קדש הוא בלי הסגיל הראשון אשר יכלול ענין חלוקת הקראים והרבנים, ושניהם, רצוני ס' מקראי קדש וא"צ, הם קצור ס' נר צדיקים כאשר הזכיר בשניהם.(* — נפן נא ין המעתיק אל מחבר הס' ואל ספרו הוא פי' עשרת הדברים לר' נסי בן נח. והא לך נסחאות שונות רובן נכונות אשר מצאתי בהעתק המונח לפני, ואלה הן:

דף 3 שורה 19 בעשייה ובאמונה, בכ"י: ובאמירה והוא נכון לפי החרוז. — שם שורה 26 שלא יתאורו ובכ"י: יתאכרוהו. — שם שורה 29 ומה שאינם חייבים לעשות ופי' ומה שחייבים שלא לעשות. — שם שורה 30 שמתחייבים ובכ"י: שמתהוים. — שם שורה 32 כל ובכ"י: [כך] כל. — שם שורה 35 ועקר ושרש כולל האמת, כן גם בכ"י והפי' העיקר והשורש הכולל הוא האמת, ואין צורך להוספה. — שם שורה 42 וזו היא, בכ"י: ועבר. — שם שורה 43 בעבור מלות, בכ"י: בעברו. — שם שורה 48 וכשרון ובכ"י: ובפשרון. — שם שורה 50: לאלהי וגם בכ"י: לאלוה בלמ"ד. — דף 4 שורה 8 מלות מקוקה, בכ"י: מלוה. — שם שורה 29 בזמן הזה שאם עברה מותרת, בכ"י: שאם אסורה בזמן הזה מותרת. — דף 5 שורה 40 בעונות, בכ"י: בעינות (ביו"ד) פי' בעינים. — שם שורה 42: ואנוסה, בכ"י: ובהמה. — דף 7 שורה 8 שחקים, בכ"י: תהומות. — שם שורה 14 שכלול, בכ"י: שבלול ואולי פי' ר' נסי כן מלת שבלול כלו' הזרע המרע במעי האם. — דף 8 שורה 32 שהחכמה חייבים, בכ"י: שהחכמים. — דף 9 שורה 7 בהתקששם, בכ"י: בהתקיים ונ"ב: אפשר צריך לומר (!) בהתקושש ע"כ, ופי' בעמוסם היקש. — שם שורה 19 על שני חלקים, בכ"י: שלשה. —

*) כבר כתבתי על החבור מקראי קדש בקוצר מלין במחברת הנקראת Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft XII, 729 והעירותים על דבר נכבד בענין הס' חזוק אמונה, יזכהנו הקורא משם.

שם שורה 20 כמו שיראה בדעת, בכ"י: במי שלא יראה, כדעת. — שם שורה 27 חייבים אנחנו ביראה, בכ"י [לעבדו] ביראה. — דף 10 שורה 33 על שלשה חלקים וכן בכ"י ונ"ב: א"ש (ר"ל אמר יצחק שמחה הוא המעתיק, ובכ"י נחתך מן הנייר ולא נשאר רק ש"ן) ר"ל צ"ל שנים ע"כ. והוא טעות כי הם ב' חלקים והב' הוא מה שאמר שורה 43 והב' הוא רצון וכו' והוא הב' למ"ע ולמל"ת. — שם שורה 35 כמאמר ה', בכ"י: כמו ה' והוא נכון ופי' כמו ידיעת ה'. דף 11 שורה 3 והעמק, בכ"י: והעמיק. — שם שורה 5 בכ"י: איש שלא נתן לו . . . בצדק להאמין ותעה והשעין ולא הלך וכו'. — שורה 9 א' שנתן, בכ"י. א' [החכם] שנתן. — שם שורה 27 רגליו, בכ"י נוסף: ומעקר עשייתו לא אמר ולא צוה ולמדנו שצריך השלחן לעשות לו ארבע רגלים. — דף 12 שורה 13 גם בכ"י חסרה מלת: חייב. — שם שורה 15 בכ"י נמצא כהנהגך. — שם שורה 19 לקראת פי' לקרוא ובכ"י נמצא כפה. — שם שורה 23 ולשובב, בכ"י: ולשובב וכמוהו שורה 34. — שם שורה 28 שיהיה נצח, בכ"י: שיהיה כולה או כלום. — שם שורה 34 ללמוד בכ"י: למלמד. — שם שורה 39 יותר ממי, בכ"י: ממה. — שם שורה 44 שבותו, בכ"י: ושבירתו. — שם שורה 46 במקום כנו, בכ"י: בכו. — שם שורה 47 נוצרה, בכ"י: נותנה. — שם שורה 48 להשיבו, בכ"י: שישיב לשואל וכן למעלה שורה 33 טרם לאמר בכ"י: טרם שיאמר, והוא רק תקון הלשון ונוסח הדפוס הוא העיקרי. — שם שורה 49 בתלמידתו, בכ"י: בלמידתו. — דף 13 שורה 4 גם בכ"י: תוספות והוא הנכון כפי לשון הראשונים. ובחלק אשר נדפס בפנים הספר מצאתי מן שינויים נכבדים והם: דף ל"ז שורה 6 מלמטה טהורים כ"י: קתומים. — שם ובלבנה [מאירים] וחסר לשבעה וגם לשמונה. — שורה 5 מלמטה זה הספר כ"י: הספר הזה. שורה 2 מלמטה כ"י: הנקרא רב אחי, להקריב ניחוחי. ל"ח שורה 7 אותי צ"ל אותי. — שורה 8 כאויבים [וקרובי ומיודעי כאורבים]. — שורה 17 עברי צ"ל ערבי. שורה 8 מלמטה כ"י: וחכמים, בשמנה. — שורה 2 מלמטה כ"י יודע (כלו' יכונה): — דף מ' שורה 23 בערב היא בלא כ"י: בערב בה. שורה 8 מלמטה כ"י: אחי. — דף מ"א שורה 1 המאמר המוסגר הוא גם בכ"י. — שורה 15 וכנוי צ"ל ובכנוי וכן בכ"י. — שורה 21 וכי גבול וכו' צ"ל ואם וכן בכ"י. — שורה 32 המאמר המוסגר איננו בכ"י. — והיו לך הנוסחאות האלה לתוספת ביכור הספר

הקדמון הזה. וכמה שינויים שנמצאו באשר לא מעלין ולא מורידים וכמה מהם הנדפס הוא הנשמר.

בא יבוא אחרי אלי הספר הנזכר המאמר על סלמון בן ירוחם. ובטרם הראיתיך הדברים עליו שקלא (דף 13 והלאה) במאזני משפט את הנאצות והגדופים אשר על שפתי הקראים מעת לאת רבנו סעדיה גאון לקרב נגדם ומעת הגלות ספריו אשר גם הוא יתקלף וגם הוא עבר את הגבול ויורה את חציו מן המערה ולהלאה וישרש שרשים לא ידעום אבותיו רק למען הציל את הענפים להכחיש את הידוע ויתמרמרו הקראים גם הם עליו. דבריך בהשכל ונחת נשמעים וכל מבקר ישר נוכח יחזיק בידך. כזה הבאת למשל (דף 14) מתוך דברי סלמון כי רס"ג מאן להודות כי נגרה את המחלוקת עד למאד בין ב"ש וב"ה עד כי נעצו חרב בבה"מ ויהרגו אלה את אלה. אין כיום בידי וברצוני להכריע אם לקחת הדברים האלה כפשוטם אם להאמין כי גוזמא הם בפי בעלי התלמוד. אך אתה הוספת לערוך דבריך אל הקראים ואמר' אליהם: ועתה אם גם האמת בידכם ואם נניח כי יש להאמין הספור הזה ע"פ פשוטו, מה לכם אתם בני מקרא כי תתנו יד לשמאי הקפדן ותתנו לו מקום בין מנחילי דתכם לאמר כי הוא היה מן העומדים לימינכם ותמאסו בהלל הענו אשר מאתו תורת הרבנים תצא? ואם תבקשי להשיבך, הנני אומר לך, אמת הדבר כי הקראים האחרונים בחרו בדרך הזה לקחת מקרב בעלי התלמוד כזה וכזה אשר היה לו ריב ומחלוקת לש"ם עם רעהו והכריעו החכמים נגדו ופסקו הלכה כבעלי ריבו, ויקומו הקראים האחרונים ויקראו לו בקול גדול: לכו אתה ובוא אתנו והטבנו לך ונעשה לך שם על פני חוץ ונשימך לשר ושופט בתוכנו ונאמר כי רק בעבור אשר יצאת בלבאותינו ריחך נבאש בעיני הרבנים, בן זה דרך כסל למו. אך לא כן עשו חכמי בני מקרא הראשונים, הם ידעו כי חדשים מקרוב באו כאשר גם אתה הורית בכמה מקומות מספרך, ובפרט על שמאי ותלמידיו אין איש מהם רומז כי היתה דעתם קרובה אליהם. ובהיפך העידו יפת וקהל באגרותיהם ועמם סלמון בפירושו הערבי לתהלים (ואתה חלקת לנו מדבריו) על המחלוקת העצומה בין הרבנים ע"י ב"ש וב"ה ואין איש פוצה פה לאמר כי ב"ש היו מתלמידי הקראים, וסלמון בספרו נגד רס"ג הנודע בשם מלחמות ה' — ועוד נדבר עליו — לא די לו כי גם הוא שסק ורגז ואין נחת על המחלוקת הזאת, גם בדברים קשים ומרים כגידים שפך בוז ויקיא קלון על שניהם באמרו: נעיית בית שמאי על בית הלל לחלל דבריהם, וגם בית הלל על בית שמאי להפך פירושיהם, זה מברך וזה מקלל בראשיהם,

תועבת ה' גם שניהם ע"כ. הנה הדברים האלה יעידו ודי בהם עדות כי מעולם לא עלה על דעתו לחשוב שמאי ותלמידיו בין תומכי הקראים והמאמר הזה נמצא בשני הפרקים אשר חסרים בהעתק אשר לפניך כאשר הורה כבודך דף 133 בהערה.*) עוד נעיר דברים שנים. הטעות הראשונה היא על שם האגרת או הספור אשר לסלמון. והנה אתה אומר כי הוא קרא למאמרו הזה נגד רס"ג מלחמות ה'. זה אינו וכל הכ"י מסכימים לכתוב בראשו סתם: זה הספר לסלמון בן ירוחם (או ירוחים) ורק בכ"י א' כתוב עוד בראשו: זה הספר לא היה נודע שמו אצלנו בעת שהועתק מנוסח אחר בא אמ"ו וכו' י"ש המכונה עולם לעיר בכמוהר"ר משה הענו והחסיד מעיר לוצקא תנצב"ה קרא שמו ס' מלחמות אדני חבורו של וכו' רסב"י וכו' אשר קנא וכו' ונלחם מלחמות ה' עם הגאון ר"ס וכו' אני המעתיק והכותב אפרים הצעיר התלמיד תלמידו של הרב הקדוש מו"ר מרנא ורבנא יצחק הקדוש המכונה עולם לעיר הקורא שם הספר הנכבד הזה וכו' ע"כ. נמצאת למד כי שמחה יצחק בעל ס' ארח צדיקים הוא קרא שם חדש לספר הזה והוא הראשון אשר פיו יקבנו ולפניו לא היה איש אשר קרא לו מלחמות ה'. ועל דבר שם המחבר כ"ל שם אביו כבר הראת משפטך לנכון כי נתלאהו חותם בן רוחים והאשי בתי השיר המתחילים באותיות שמו עולים לשם ירוחים, גם הר"ם שטיינשניידר בקטלוג שלו לכ"י ליידן דף 199 והלאה העיר על הדבר. ודבריו בהשכל כי האחרונים הכריזו את השם ירוחם עם מלת ירוחם כאשר הביא כבודך בעצמו מתוך שלוק מעתיק פירושו על איכה (מחברת אריענט לשנת 1851 דף 741), אך כי נמצא שמו בספרים ערביים רוחים והוא אולם שם הקטנה ממלת רחים וכי גם בגליון כוזרי ערבי כ"י מצא שמו סלום בן רחים ובראשי בתי שירים שנים שמו הוא בן ירוחים אם גם הנוסחאות משונות מעט. וכבר ראה כבודך כי גם בס' סלמון ההעתקות משונות מאד זאת מזאת וכו' להעתקתך היתרון, וגם בתוך הדברים המעטים אשר העתקת בספרך ככתבם וכלשונם, מצאתי כה וכה שינויי נוסחאות, למשל בדף 16 שורה 1 נמצא גם בא' מן הכ"י אשר לפני: וכל עושי רשעה ותועבה פיתוחי (אבל לא פיתוחא כאשר בהעתק אשר בידך וכ' כי

---

*) ואם נעמיק החקירה נמצא כי שמאי ותלמידיו החזיקו יותר בהלכה הקדומה ולא הרחיקו ממנה כמו הלל וביתו. וההלכה הקדומה הזאת היא גם דרך חכמי הצדוקים ואליהם נלוו גם הקראים וא"כ שמאי ואם גם כמש היה לחכמי הפרושים ורחוק מן הצדוקים והקראים ההולכים בעקבותם, עכ"פ היתה לו איזה קורבה עם דרך הצדוקים והקראים. ובמקום אחר ארחיב הדבור על הענין הנכבד הזה.

הוא רק הגהה להשוות המקרה), ובשני: ר' ע' ר' ומרעה, ולא נזכר רס"ג כלל, ובשלישי (וכ' כי זאת הנוסחא העיקרית): ר' ע' ר' הפיתומי מתעה כל האומה. גם המקור אשר הבאתי שם שורה 23: בשר לך אחד משני פנים וכו' הוא משובש ומוטעה בכל הג' כ"י המונחים לפני, וע"כ לא מצאתי לא פה ולא במקום אחר אשר הזכרתו מלת שושנים כינוי למשכילי קראים. ובפ"ז (הוא פ"ע) גם בג' כ"י אשר לפני כנדפס: שנים ויונים, אך הנוסחא מושכלת, והמאמר כאשר אשר הבאת: ולא יפחדו לאכול החלב וכו' הוא משובש בכל הג' כ"י אשר לפני. גם מה שהבאת שם ודף 17 מתוך פ"ח (הוא פ"י) על דברי ר' פנחס בן יאיר בספרו במגילה, לא נמצא זכר לו בכל הג' כ"י, ופ"י (הוא פי"ג) מתחיל גם בכל כ"י אדרת שעדים הרבתי כאשר הוא בהעתקתך (דף 18 שורה 1) ובכ"י ב': הפיתומי. וכל' הנוסחא העיקרית היא: הפותי או הפתי, ונוסחת להמעיד נמצאת בג' כ"י כאשר תקנת בשכלך (שם שורה 15), מתוך פי"ב (הוא י"ד) הבאת הדברים: על ר' ענן י"ש ובלי ספק הוא ראשי תיבות: ימח שמו, וכן נמצא בפירוש בא' מן הכ"י ומסר בשנים האחרים וגם בפ"ו (הוא פ"ח) נמצא בג' כ"י. ישמרו מן תלמידי הזד והמתועב והמחויבים בקללה מרבנו ענן הנשיא ר"ע וכו' גם תלמידי ר' בנימין וכו', ובכ"י אחר: תלמידי מאור עינינו וזוהר עפעפנו מו"ר ענן וכו'. ובפי"ג (בטעות נדפס י"א והוא ט"ו) אות ח' (דף 19) נמצא בג' כ"י: ילוו להביא לבונה להקטיר וכו', והבא אחריו גם בשלשתם מגומגם, בא': ומום שהשחור, בב' ומום שור ובג' ומום שחושיר שחור ונ"ב על שחושיר: נ"א שור, ואולי צ"ל שוחשום והוא בל' ערבי סמור כוער או עורב נורח. ובאות ז' (שם) בשלשתם: למען [לא] יאמנו וכו' ע"ד התול, גם בשלשתם באות ד' (שם): דבר אחר ואין צורך להביא אחד, ובשלשתם אין זכר לבראשית רבה.

הראיתיך בעיניך כי מראה ההעתקות שונה זה מזה מאד. ואין לתמוה על זה כי זה חלק כל הספרים אשר ילכו מיד אל יד והידים משמשות ובאות, סופר אחד ימיר מאין תבונה והשני יחליף בכונה, אך לשינויי העתקות ספרי הקראים הראשונים עוד סבות אחרות, כי הנה כמעט אבדו ההעתקות הישנות ורק חדשים מקרוב באו העתיקו מן כ"י אחד אשר נילל משיני האבדון ועברו עליו כמה הרפתקי פעם קרוע ופעם בלוי ומחוק. והסופרים האחרונים האלה לא הבינו גם כמה מלות קשות אשר השתמשו בהן גדולי הקראים הראשונים וקצתן מגולה הנה להם ולא נמצאו בכתבי הרבנים, והאחרונים הלא על פיהם לשון הרבנים שונה ולא ידעו עוד טיב המלות אשר היו מאז בקרבם

ובשמיתו הלשון והענין בהעתקתם. וכזה מצאתי הרבה בס' סלמון והנני מביא רק משלים אחדים. כבר העירות בפנים השער דף קמ"ו וע' נספחים כי השתמשו ראשוני הקראים במלת קנץ במקום ראיה, וככה גם באגרת קבל (דף 37 שורה 35) אשר הביא קנצי לחזוק משנון העבור, ע"ש (דף 40 שורה 3): והביא הוא לנפשו קנץ וראיה, עוד בתשובות יפת א"ב ראשון אות ד' (דף 20 שורה 5) נקראת בקנצים, וכמוהו בס' סלמון פ"ד אות א', וגם' אשכל הכפר סי' ש"ו אות ק' (דף קי"ב ע"ד): קנצי מלים אלה מודיעים ופזקו קנצי, ובמלה הזאת השתמשו גם ראשוני המעתיקים מל' ערבי לעברי כמו המעתיק האשר לס' אמונות ודעות ורמזתי עליו ועל לשונו במאמרי על ר' יוסף קמחי (ע' אוצר נחמד ח"א דף 117 בהערה) וגם אתה הבאת המאמר המובא ממנו בספרו של ר"ל דוקעס המכונה:

Literaturhistorische Mittheilungen דף 14 הערה 5 (ובטעות מיוחסים שם הדברים לפי' ס' יצירה ואינם כ"א מראשית ס' האמונות). ושלש פעמים בחלק אשר נתתי בספרי אגרת השמד להרמב"ם דף 38 והנא. ובאה להם המלה הזרה הזאת מתוך פירושם בכתוב איוב י"ח ב': עד אנה תשימון קנצי למלין ותרגם השורי סקובלא ובעל התרגום: הרפתקי ופירשוהו התנגדות וגלות כפי ענינו, ולא הפרידו מלות עד אנה מן השאלה כ"א חברו המאמר לאחד והבינוהו עד אנה תערכו דברי ריבות וראיות של גלות בדבריכם (או נגד דבריו), ומתוך המאמר הזה שמו למלת קנץ כונת ראיה והוכחה. סוף דבר מלת קנץ היא שגורה בפי הראשונים, אך כמה פעמים לא הבינוה הסופרים האחרונים והחליפוה במלה אחרת משוללת הענה, וככה מצאתי בס' סלמון פי"ב אות מ"ס גם בב' כ"י אשר לי כנכון: ואשבר קנצם, ובא השלישי וכ' נקצם, ובפי"א אות ר' השלם ההעתקות אשר לפני פה אחד אומרים: וכל קנצי זדים עתה אנאר, ואין ספק אצלי כי צ"ל קנצי. ולא די להם זאת הצרה עד כי הביאו הקנץ גם במקום אשר לא יאות, בחשבם כי גם בפי הראשונים קץ וקנץ אחד הוא, וככה ר' מעתיק א' בס' סלמון פ"ב אות ק': קנץ ראיתי לכל תכלה, והוא טעות ונמצאה לנכון מלת קץ בשתי ההעתקות האחרות. — ונפלאתי מאד בראותי כי גם מלת סבל אשר היא לקראים למנה בענין קבלה*).

*) מלת סבל הנמצאת במקרא הנכם רס"ג במלת נקל כמו שמות ה' ד' ועוד הרבה ולמלת נקל בערבי גם הוראת קבלה איש מפי איש ומזה בא לראשונים להשתמש במלת סבל בענין קבלה. ובספרי הרבנים לא מצאתי המלה הזאת בשמוש הזה רק פעם אחת בדברי המשורר עמנואל מחברת כ': ידעתיו אבי התעודות, וראשון לכל סבל הסודות:

גם אותה השמיטו הם והם הסופרים, כי הנה בפ"ג לקלמון בתוך [illegible]
אשר ערך נגד הז' ראיות אשר הביא רס"ג הוא אומר (אות ג'): שבית גלות
אנו נצרכים אל השכל ובו נתגדל, לדעת ממספר השנים ומשמרו [illegible]
וכו', ועוד (אות ר'): שביעית כאומת אנו צריכים אל השכל ובו נשתכלל
לדעת בו קץ הגאולה, ותחיית המתים בכללה, כן נמצא לנכון בב' כ"י,
והעתק כ"י ליידן בשני המקומות: השכל (בלי השכל), ובאות הבא אחריו
(אות ש') המעתיק הזה ישלם ואומר: לא מדבריך והלך הפוחזים, וימצא
אחריו גם א' מן הסופרים אשר כתב לפני זה כנכון והעתיק גם הוא:
ההליך, ורק השלישי נצב על משמרתו וכ' כראוי: והלך. גם בפ"ו בסופו
לצעק קלמון נגד רס"ג (והכר הבאת הדברים דף 16): נמצאת לא על
התורה ולא על השכל בכל ענייניך, כן הוא בב' כ"י והנה המעתיק אשר
העתקתו תחת ידך בא ליפות הלשון וכ' שכל הירושה, ומעתיק אשר כ' במקומו:
הקבלה, ושניהם להקל על הקורא נתכוונו. גם בפ"ח חותם כפי שניים מן
הכ"י: אנה עתה השכל אשר תדבר, והירושה אשר בה תתגבר, וסופר אשר
כ': אנה אתה עתה השכל תנום אשר תדבר! וכמוהו בשיר אשר ראשי בתיו
מקצת הפרדים חזק באות קו"ף הראשון נמצא בהעתקתך (דף 24): ובכל
קבלה מקבלה לא נרפס, ול"ל ובכל קבלה וכו' כאשר הוא בב' כ"י אשר לפני.
עוד מצאנו באגרת התוכחה לשכל (דף 36 שורה 5): ובאורו בכל הכלם,
ובב' כ"י אשר לפני: יכלם, והוא יותר מתוקן אך אולי גם פה צ"ל: ובאורו
ככל קבלם. וגם במלה הזאת הפכו הם והם הקערה על פיה וכתבו שכל במקום
השכל, כה עשה סופר א' בא"ב הראשון לתשובות יפת אות בי"ת (דף 20)
וכ': טרם דבריו תחלה קבלה שלמה, תחת הכלה כפי אשר נמצא בכ"י אחר גם
בהעתק אשר תחת ידך (ואין צורך להגיה הכלות). — גם מלת א ש ו ר השגורה
בפי הכותי מחקר הקראים והוא כענין „תאר“ בספרי פילוסופי עמנו, נפלאת
היתה כפעם בפעם מן הסופרים ושמתוה, הנה תמצא במענה יפת א"ב שני
אות נו"ן (דף 22) אחרי אמרו כי גם הדבור אסור בשבת וז"ל: נודע כי
הדבור מעשה ומשבית אשורו, כאיתו וישבתו מענות את איוב על דברו ע"כ.
ופירושו יען כי הדבור גם הוא נחשב למעשה והנה הוא בכלל אסור מלאכה,
ע"כ ראוי גם לכלול אותו במצות שביתה וגם החדל מן הדבור יתואר (אשורו)
במשבית, והעד על זה לשון הכתוב (איוב ל"ב א') וישבתו שלשת האנשים
האלה מענות את איוב, נמצאת למד כי העומד מלדבר יכונה בשובת (ונעיתי
מפירושך שם הערה 2 גם מן התקון דף 222), וזה כפי נוסח ההעתק הנכון

אשר בידך, אבל הסופרים אשר העתקתם מונחת לפני לא הבינו המלה ויכתוב
האחד: ומשבית האשורו, והשני: ומהשביתם אשורו! — ככה קרה גם למלת
ש ו ש נ י ם אשר מלאת בהעתק קלמון אשר בידך ואיננה בכל הב' כ"י אשר
לפני כאשר כבר העירותי למעלה (דף 14). — וכמקרה הזה קרה גם מלית
כ ש מ ו כ ן ה נ ו והיא שגורה בפרט בפי הקראים האחרונים להלל איש בשמו,
ובנוא מעתיק אחד והוא אליהו ירושלמי והשתמש בה ע"ד התול באמרו על ר'
יעקב בן שמואל כי כשמו כן הנו כי נקרא יעקב והוא עקוב יעקב (ונמצא כן
לנכון בכ"י הסופר האחד). ונכשלו בה הסופרים וכ' האחד, הוא מעתיק הכ"י
אשר בידך (דף 25): כי הנו, והאחר אשר שפכו גם הוא מונח לפני כ':
כן הוא. על כן אין להתפלא אם היו לסופרים מליצות תלמודיות הנמצאות בתוך
ספרי קדמונינו כדברי הספר החתום. בא נא וראה במאמר לפ' משפטים
(שמות כ"ב.) אמר כי השולח יד בפקדון חייב באונסין, ובא בעל עירת כסף
ופי' וז"ל: הוא יחשב בחזקת אונסין וגזלנים ובמאמר כ"י אשר היה בידי המנוח
הר"ר אורי חי קארואל נכתב על הגליון וז"ל: מלה זו תמצא ברלב"ג ומובנו
כמו בענשים ופה תמצא המכוון גם ברש"י תמצאנו ע"כ! ובפ' וזאת הברכה
(דברים ל"ג ד') הביא בעל המאמר מאמר התלמוד ויבינו במקרא אלו הטעמים
ואמרי לה אלו המסורות, והולך בעל עירת כסף לפרש הלשון באמרו: ואמרי
לה הוא כענין ויש אומרים בלשון נמרא, וכן מיד בסמוך כ' וז"ל: מאי שנא
כענין מה הטעם או מה השני' ע"כ. והנה פה לא הרחיק מן הכונה האמתית
אם גם לא הבין מליצת מאי שנא כל צרכה, גם בעל הגליון אל מאמר כ"י
הנזכר כ' על ואמרי ליה וז"ל: אמר המכס המפרש שאלתי מפי מקובל א' מלומד
ואמר שמכוון ואמרי ליה כמו וי"א וגם הראה לי בספר מקום המאמר וגם
פירושו ע"כ. ואם חכמיהם לא ידעו לסוף מכוון מאמרים פשוטים כאלה בלי
עזר הרבנים, לא יפלא בעינינו אם מעתיק לפני תוער שנה בהבנת מאמר'
התלמוד וטעם הדברים. וכבר העירות (דף 40 הערה 8) כי יש במאמר
הסל טעות בנוסח המאמר כפי אשר נדפס, וגם בב' כ"י אשר לפני נמצא
בדמותו כצלמו: ואע"ג דמדכר בקדושה צריך לאדכורי בצלותא וכו' ואתו מועדות
וילכו משבת לשבת בתפלה ועל הכוס אף על פי יום טוב בתפלה ועל הכוס
ע"כ, והא לך תקונו: ואע"ג דמדכר בקדושה (פי' אע"ג שנזכרה שבת בקדוש
היום על היין) צריך לאדכורי בצלותא וכו' ואתו מועדות וילפו משבת מה
שבת בתפלה ועל הכוס אף יום טוב בתפלה ועל הכוס.
ובס' קלמון יש עוד טעם לשנוס הנוספאות (ואולי גם בשאר ספרי

קראים ישנים), והוא זה: גם הרבנים אשר בתוכם שכנו בני מקרא העתיקו כה וכה לעצמם את ספרי הקראים, אך קנאתם כאש בוערה בעצמותיהם ובלבם לא יוכלו הגאות והחרופים אשר ספכו מחברי הקראים על הקבלה והגאונים, גם הטענות אשר שמו על ראשי גדולי הקראים היתה בעיניהם לזרא, על כן הסירו כה וכה את עטרתם מעליהם וילבישום בגדים צואים, ולשומתם שמו לניף עשור על ראשי קדמוניהם וישנו את טעם הספרים. ויהי בהחל הנגף על הקראים וספריהם וכמעט אבדו הספרים מידם, ויעתיקו כמה מהם מתוך העתק אשר עשו הרבנים, ויש אשר העתיקו גם החילופים האלה כדמותם כצלמם בלי הבין, ויש אשר ראו מה עשו להם מתנגדיהם ויחתרו להשיב הנוסחאות העיקריות על תלן, פעם הצליחו ופעם נלאו למצוא הנכון. ואם תאמר מי גלה לך סוד זה? גם אני אגלה אזנך לאמר לא מלבי הוצאתי המלין ואינם השערה תולדת שכלי, כי עדות נאמנה העיד חכם קראי והוא יצחק בן יהודה בן אליהו תשבי ור' אליהו הוא בן ר' אברהם בן יהודה בעל ס' יסוד מקרא*) אשר חי בתחלת מאה הרביעית לאלף הששי **והוא המעתיק ס' סלמון אשר נמצא באוצר ספרי ליידן, וכה דברי האיש בסוף העתקתו לאמר: בהיות שהעתק שהעתקתי זה הספר ממנו היה המעתיק רבן והחליף כמה לשונות שהיו נוגעים לרבותיו ואדרבא השיבם למחבר ז"ל לכן קנא קנאתי לשמו ית' להשיב הדבר לאיתנו ויסרתי כל הלשונות שהחליף לפי קוצר שכלי וכו' והמוצא בו שום טעות ייסרנו ושכרו כפול מן השמים. נאם יצחק תשבי בכ"ר יהודה תשבי בכ"ר אליהו התשבי יעה"ש ע"כ. והמקרה הזה אשר קרה את הסופר נאמן הוא ונכון דבר לא נמלטו ממנו גם האחרים אם גם הכחידוהו תחת לשונם, וגם השני סופרים האחרים אשר העתיקו בידם את ס' סלמון והעתקתם מונחת לפני, כתבו מתוך העתקה כזאת אשר חלו בה ידי זרים והאחד הוא אליהו בן ברוך ירושלמי***והוא היה בסוף המאה הרביעית,

*) כתב כ' הר"ס ש"ש בקטלוג שלו לכ"י ליידן דף 253 כי בטעות נקרא הר"ר יהודה תשבי בן ר' אברהם, והוא בן בנו, ובפירוש אמור באגרת מקראי קדש אשר הזכרתיה כבר: הר"ר אברהם בן יהודה הדין ובנו הר"ר אליהו התשבי ובנו הר"ר יהודה תשבי ובנו הר"ר אליהו והר"ר יצחק והר"ר יוסף תשבי. ע"כ.

**) הוא ובני אחיו אליהו ויוסף קנו את הס' כתר תורה כ"י בשנת הש"ע כאשר העיד פינסקר במכתב Prospectus דף 74.

***) הוא המעריך גם אגרת התוכחת לקהל ע' דף 25 גם 43 ומה שאכתוב עליו להלן, והוא נזכר בס' אורח צדיקים (כ"א ב') במספר חכמי קירים ונזכרים ממנו בזכרון

וההעתקה אשר בידי איננה כתב ידו ממש אך מועתקת מתוכו, כי הכתיבה מאופכת ותארה כתאר הכתיבה הרגילה אצלנו ורגילה גם בין הקראים תושבי פולניא, והאחר עוד בזמן אחרון יותר והוא אפרים בן שמואל תלמיד שמחה יצחק ולא עברו מאה שנה מימיו עד עתה. וכנראה ההעתק אשר בידך מתוקן יותר ויצא מן העתקה הנוטה אל הנוסח כאשר יצא מאת ידי המחבר, אם גם בתוכו נמצאו שינויים דומים לאלה אשר תפשתי קודם הכמוס. ומעתה אין להתפלא אם לא נמצא בכל הג' כ"י שלי בפ"י זכר לדברי ר' פנחס בן יאיר אשר דברת עליהם (ראה למעלה דף 14), גם זה הטרם לחלופים לא מעט בכינויי רס"ג וכבר רמזתי כן למעלה (שם) על התחלת פי"ב אשר כפי הא' כתב המחבר עליו: קעדים הפותי או הפתי והמעתיקים כתבו הפיתומי אר רבתי (גם נמצא איזה פעמים: הכותי וכ' כי גם הוא טעות במקום הפותי), וכן להיפך אם נמצא דבה ודופי על ענן ויקראו לו זד ומתועב ולתלמידיו מחויבים בקללה ויבאישו את ריחו וקראו אחריו מלא: ימח שמו (ע' למעלה שם), וחלופים כאלה מעשה ידי המעתיקים נמצאו הרבה מאד בכל הג' כ"י אשר לפני, ובאו המשלים אשר הבאתי פה ויעידו על השאר.

הפן נא אל תשובות יפת. הנה גם מזה ומאגרת סהל מונחות לפני שתי העתקות, וכ' כי גם אותה אשר בידך גם השתים האלה אשר לפני, שלשתן ממקור אחד נובעות והוא העתק אליהו (בן ברוך) ירושלמי אשר שמו נמצא בראש ובסוף אגרת סהל, ואם גם אין מעיד על המעתיק תשובות יפת, הלא גם בשלש ההעתקות מחוברות הן אל מאמר סהל, רק כי בהעתק אשר בידך הן העוברות לראשונה ואחריהן ישנו דברי סהל, והסדר הפוך בשני הכ"י אשר לפני כי סהל הוא העובר לפני אחיו יפת. ועוד שינוי אחד מצאתי והוא כי המאמר אשר ראשי בתיו „מקלת המכרים חזק" הוא חותם בכ"י א' את דברי

שמות הספרים ארבעה ספרים והם א' ויכוח נגד מאמיני התאור (אור החיים פי' לס' עץ חיים פ' פ"ע פי' ע"ו דף ל"ו ב') והב' ילקוט ס"א מאמרים (כמנין מסכתות המשנה, כן מוסיף ברשימת כ"י) מדברי הקראים והרבנים עם פירוש, הג' עשרה מאמרות על חלוקת הקראים והרבנים והס' הזה הביא עוד בס' א"ל דף י"ע ב', הד' לבוש המור פי' על מנחת יהודה (ובאגרת מקראי קדש כ"י נזכר גם למחבר ס' לבוש המור בפירוש שם אביו ברוך) וברשימה כ"י ארבעתם מיוחסים בפי' לרבי אליהו בן ברוך ירושלמי מחכמי קוסטנדינא ואח"כ יצא משם ובא למדינת קירים. ובידו היה ס' המבחר כ"י אשר הוא עתה בתוך כ"י ליידן, ראה ר"ס ש"ש בקטלוג דף 273, ואולי גם הוא המעתיק ס' הקבלה הקלר אשר לקראים ואשר הזכרתיו במחברת אריענט לשנת 1851 דף 741 הערה 7.

יפת כאשר הוא גם בספרך (דף 24), לא כן בכ"י אחר אשר יצא מתחת ידי ממשה ילחק, כי שם הוא מוסגר בתוך דברי הלל ובא אחרי השיר אשר ראשי בתיו ,,הלל בן מנלים הכהן הקרא" בלי הפסק כלו' אחרי חרוז המנקיים: להתפלל נגד פתיי קהלי (דף 27) ונראים הדברים גם מענין השיר גם מתוכן המאמר כי הדין עם כ"י שני וכי יש לייחס המאמר להלל. בא נא וראה כי כל בתי יפת הם על קנגון א', והוא כי כל בית יש לו ד' טורים, ג' מהם בחרוז א' והטור הרביעי יחרוז עם הטור הד' של שאר הבתים והחרוז הזה הוא כמו בריח מבריח מן הקצה אל הקצה והערביים יקראו לו מ ו ש ח כלו' אזור, ככה בא"ב הראשון חרוז הטור הרביעי בכל בתיו הוא הברת מה ובא"ב השני הברת עה ובא"ב השלישי הברת לה, לא כן בשיר הלל כי כל טורי בית ובית חרוז ומיוסד להם והוא חרוז מרובע בטוריו ואין חרוז הטור הרביעי עובר בכל הבתים, ועל משקלו נבנה גם השיר אשר ראשי בתיו ,,מקלת החרדים חזק", על כן הנכון להסגירו אל שיר הלל. גם מתוכן המאמר נראה כי מאמר הלל והשיר הנבנה על שם מקלת החרדים הוא תשובה למאמר יעקב בן שמואל אשר בתחלתו כי בא בחרדה וכי בלשון הקדש יפי קדוכו והלל התל יהתל בו על הדברים האלה כאשר העירות גם אתה (דף 24 הערה 2 גם 3), והדבר רחוק כי יעקב בן שמואל ערך הדברים בעלותם בתמונתם וכללתם אל שני בעלי ריבו כאחד והם יפת והלל וכי שניהם ישתדלו לתפשו על לשונו ומליצתו.

אבוא כעת אל שינויי הנוסחאות כפי אשר נגלו בשני כ"י המונחים לפני. דף 20 אות ב' גם בשניהם הורה בכ"ש ולא ידעתי מה הניעך (הערה 1) להגיה הודה בדל"ת. — שם אות ד' גם בכ"א: ועל נקמתה וכו' כי יש הפסק בין המלות השתים האלה להודיע כי יש פה חסרון, ובכ"י אחר: ועל בא"ר נקמתה. — שם אות ט': בל יוסיף עליו אם יבהילו, פירושו המבין הטעם לא ירבה עליו דברים כי למבין הודו יספיק לבקר המשנה, ולא אחשוב כי רמז יפת פה אל מלות לא תוסיף כאשר שערת בהערה 4. — דף 21 אות כ"ט (ע' הערה 2) בב' כ"י: ראשם ופי' ראש המתאוננים, ומליצת כבלור הקומה כ' כי פירושה כבריאת הקומה ע"ד בילד ענבים. — שם. המליצה על ראש הא"ב השני: וגם זה הפיוט וכו' איננה נמצאת בב' הכ"י, אך בכ"י א' נמצאים בסוף הא"ב המשולש הדברים האלה: תמו ונשלמו גם התשובות שהשיב החכם השלם והרב הקדוש והחסיד הר"ר יפת הלוי המלמד הגדול ז"ל ליעקב בן שמואל העקש, ושאלותיו היו לו למוקש, כי חכמה לא בקש, אלא תואנה היה מבקש, לכן היו בדרכיו צנים פחים בהיותו הישר מעקש,

ככתוב צנים פחים בדרך עקש. ע"כ. והנה בתחלה חשבתי למשפט כי הכינוי אשר נתנו המעתיקים לר' יעקב בן שמואל והוא "העקש" איננו שם עצמי לו כ"א הוא הוספה מאת המעתיק' הקראים האחרונים כדרכם לשפוך בוז ולעג על הרבנים בעלי ריב קדמוניהם. הן נמצא בהפטרה פ' שמיני י"א ל"ג (ע' בכורות ל"ח א') חזקיה אבי עקש אך הוא שם עצם פרטי ולא שם משפחה כאשר הוא מיוחס פה לר' יעקב בן שמואל, ואם היה כזה שם משפחתו לא נמלטו יפת והלל לבריח קולם ולאגור מליצות על השם הזה באמרם כי לו יאה, גם אליהו בן ברוך ירושלמי הסופר אשר רמז על שמו באמרו כי כמוהו כן הנו (ע' למעלה דף 17), לא על העקש שם מוקדי מליצתו כ"א על יעקב באמרו כי הוא עקוב יעקב, והניח את הקרוב יותר לאמר כי העקש הולך בדרך עקש,*) הלא דבר הוא! ע"כ חשבתי כי השם הזה הוא המצאת האחרונים בדוי מלבם לא ידעוהו בני דורו, אך אחרי ראותי כי כבר לוי בן יפת קרא שמו העקש (דף 65) בטלתי דעתי. שם דף 21 א"ב שני אות א' בכ"י א': א מ ר ת והוא נכון: — ע"ש ל צ ב ו ר חמרים וכן בשניהם ופי' לאסוף צבורים חמרים וערמות של ראיות, כהגהת לעטערים דף 222. — שם אות ג' בשניהם: ענותי. — שם אות ז' בכ"י א' מהיר ובב' כנכון מזהיר. — דף 22 אות ע' בשניהם: ערוג יערגו ונביני פתרון, וניד (ובכ"י אחר: גשם) מגששים באפלה בעורון. — דף 23 א"ב ג' אות ע' גם בכ"י א' אשנך, אך בכ"י אחר: אענך והוא נכון כלו' ענה אענך. — שם אות כ' עד פ'. כבר הורית לנכון בהערה 12 כי ענין המחלוקת מוסב על הכתוב בעזרא י' ג' ופירשו הקראים הראשונים כי רק הנשים הנכריות הוציאו אנשי בית שני ולא הבנים הנולדים להם מאת הנכריות האלה ומלות ,,הנולד מהם" פירשו הנשים אשר מהן נולדו אך בניהן לא הוציאו כ"א גדלום כגרים בבתיהם כמאמר יפת: כזב מדברים כי הוציאו ילדיהם לעבוד אלהים אחרים וכמאמר ר' יעקב בן ראובן אשר הבאת. וכנראה כן היתה גם דעת הלל בן דורו של יפת והביא בשמו ר"א בעל המבחר (פ' כי תצא דברים כ"ג) שאם יתפוץ ישראל יקחנו (כלו' הנולד מן הערוה או הנכרית) אחרי שהוא בלאו פי' כי רק אסור הוא לעשותו אבל קדושיו קדושי'

*) ובאמת בכ"י א' אחרי מלות: והוא ריק מכל חכמה (דף 25) נוסף ח"ל: וכל היכרת יעקש העקש ע"כ ונראה כי הם הוספת כותב מאוחר ולא נמצא בכ"י אחר גם לא בהעתק אשר בידך. והכותב המאוחר הזה גם הוא מכפיל שם יעקב בן שמואל העקש עד בלי די בראש אגרת הלל לפני הצעת המעתיק גם בתחלת דבריו וגם אחרי דברי המעתיק טרם גשתו אל דברי הלל, ובכ"י אחרים לא נמצא שם שמו כלל.

ובניו ישמעאלים והביא ראיה מירמיה עבד מלכי, גם בסוף סדר ואתחנן כ' בעל המבחר משם קצת כי החרם החרימו אותם (וכב' גם לא תתחתן בם) הוא אזהרה ולא חובה, וא״כ השושה זה עושה כנגד התורה אך אשתו היא ובניו גם בנו הוא לכל דבר. ככה כב' דעת הקראים הראשונים, לא כן דעת הבאים אחריהם וכבר נלחם נגדם בעל המבחר, ובפי' כתב גם בעל האדרת (סדר נשים פ״ה): בגויים כבר ביארנו שאין הקנין תופש בה וכו' והולד הבא ממנה גוי וכו' וכשיתגייר הוא בכלל ישראל ואיננו בנו ע״כ. ומעתה תבין את מאמר יפת אות ב' באמרו: מזה הפסוק התירו לאם אמותו, ר״ל כי משנו הנולדים מן הנשים הנכריות לבנים בלי אב ידוע, וא״כ בני אב א', כלו' בן ובת, ישאו זה את זאת כי אין קורבה ביניהם ואין משפחה לגר, ועל זה יתלונן יפת. — דף 24 אות ר' וגם בכ״י א' נמצא ותרולה ובאשר לנכון: ותדולה בדל״ת. — שם אות ש' גם בכ״י א' פלום ובב': כלום.

מעתה הנה ספל גלב לקראתנו ותוכסתו לנגד עינינו, וכבר אמרתי כי גם בב' כ״י המונחים לפני ההעתק יצא מתוך כתב ידו של אליהו ירושלמי כאשר הוא בספרך בראש האגרת (דף 25) ואחרי תום הפיוט (דף 27 ושם חסרים הדברים בב' כ״י אשר לפני) ובסופה (דף 43), והתימה המעתיק היא כב' מקוללת בספרך (שם) ורמוז על הקליר בזה במלת וכו', ובאמת נמצא בהעתק א' מעשה ידי שמחה יצחק עוד תימה גדולה על שם המעתיק אליהו, אך היא לא מעלה ולא מורדת ע״כ גם אני אפנה אליה עורף ולא פנים. עוד נמצא בשניהם שיר מהלל על המעתיק מאת בן דודו יצחק החזן בן משה פסח, וע' ס' ארח צדיקים (וכמוהו במקראי קדש כ״י) בראש זכרון חכמי קירים (כ״א ב') זכר שמו ושם אביו משה פסח בן אליהו, גם הביא שם (כ״ה ב' ובמ״ק וזכר גם ברשימה כ״י וכן במחברתי Wissenschaftliche Zeitschr. f. jüd. Theologie ח״ג דף 444) פי' לר' משה פסח קלעי בן אליהו על הקדמת אגולה לר' אהרן בעל ס' המבחר. וגם שיר מהלל הלזה איננו נחשב כל כך בעיני להעתיקו ורק אערוך לפניך מה שכתב בסופו על המעתיק, ובפרט להודיע כי אליהו ירושלמי הזה המעתיק הוא בן ברוך, וזה אשר שר עליו יצחק הנזכר: אכן ידיד האל כמיכאל, קדוש בשיר עליון בבחרותו, עלה לעיר קדש היות חופש, ספרי בני מקרא (ובכ״י אחר: נקי בבור כפיו) באהבתו, מלא לספר זה והעתיקו (ובכ״י אחר: ראה להעתיקו כפי חוקו), נשא כלי קדש באשפתו, נקרא באלים בכ״ר ברוך, משכיל (ובכ״י אחר: נר״ו) ירושלמי בתפארתו,

כה דברי יצחק בכ״ר משה, פסח בנן (ובכ״י אחר: נוחו) עדן מנוחתו (ובכ״י אחר: בדלותו).

נשוב אל אגרת קהל ואל שינויי הנוסחאות אשר מצאתי. דף 25 בסופו בשניהם: המרכיז האויב לנפשו, ובלי ספק רמז קהל פה אל שר נוצרי, Marquis אשר לכד את בני מקרא, וכפי הנראה הלשינו הרבנים עליהם אל השרים היושבים שם והם שמעו לעצתם ורדפו אחריהם, ומזה התמרמר גם קהל למטה (דף 31 בסופו) כי הרבנים מתגברים ומתגאים עליהם בגזוי ובחרם ובשליטי הנכרים ועוד שם (דף 37) על אשר היו עושים הרבנים מלשנים על הקראים „בבואם אל השליטים (בב' כ״י וגם בכ״י ליידן: השליטים) לרגל לאחיהם ולהעניהם כסף וזהב“. — ודע כי מן הפיוט המתחיל: הרעפי יעלוני (דף 26) עד סופו: נגד פתיי קהלי (דף 27) ומן המאמר המתחיל: אני מבית המקדש באתי (שם) עד המעט בסוף המכתב ולא מן הנכשלים אמן (דף 43) נמצא גם העתק בכ״י ליידן סי' 73,*) ור״מ ש״ש בקטלוג שלו (דף 293 והבאים) השכיל לדבר עליו ורמז כי קהל חתם שמו כבר בבית הראשון לפיוטו, והוא כי שלשה טוריו הראשונים מתחילים: הרעפי, הן, לי באתי. ובבית השני גם בכ״י ליידן הוי סתרי, אך בכ״י הא' אשר לפני: מסתרי ובב': הוי חכמים סתרו. — דף 27. המאמר. ולווי ממנו בהשעיל הקד על משקל הכב ולא נשמע בו יו״ד ע״כ אשר העירות עליו בהערה 3, לא נמצא בב' כ״י, אך בא' נמצא במקומו: והלווי ממנו הקד על משקל הקום ולא נשמע וכו', ועל דבר השתמשו בלווי כמו שרש הפעל כבר העירות בהרבה מקומות מספרך וע' גם מ״ש הר״ר שלמה מונק בספרו הנכבד על ר' יונה בן גנאח דף 21 הערה 1 על שם יפת. — דף 28 שורה 5 ולעיפי העבברים, וכן בכ״י א' אך באחר: ולפיעי ונכון. — שם שם, בשניהם: להזהירם מאלה התועבות ונם להזהירם מרמילת. — שם שורה 12 כי לא ללמד, בשניהם חסרת מלת „כי„ ונכון. — שם שורה 14 והמתעה בכ״י א' כ״ב: נראה שהמתעה הוא העדיה הפיתומי ע״כ וע' ראב״ע דברים כ״ג י״ב. — שם שורה 37 שישינבו מקרה, בשניהם: מן המקרים. דף 29 שורה 1 והערה 1, גם בכ״י א' קודמת ובאחר כנכון: קימת. — שם שורה 2 האדם אשר התורה תדים, גם בכ״י א': באדם אשר התורה תדמה, ובכ״י אחר: הדם

---

*) גם בתוך כ״י אשר מצא החכם שטיינדארף נמצאים חלקים מן אגרת קהל כאשר יראה הקורא אם יערוך המובא בתוך ס' המזכיר לר״מ ש״ש דף 93 מול דברי קהל בתוך ספרך.

אשר התורה תדים, ונכון, ואין הבדל בין מלת תדים למלת תדהם בלשון הקראים הראשונים, כי כן תמצא גם מנחם אומר (דף 60 שורה 39) וכל אלה הדעת נינמת להדים. — שם שורה 5 בשניהם: ואחרי שלא לוה עליהן. — שם שורה 11: ועוד אמר תשב וגו', כן גם בשניהם, והמשך הענין יורה כי צ"ל ועוד אמרו כלו' הרבנים כי דיני טהרה ענינו שדמיה טהורים, והכל משיב כי אינו כן כי לא אמר הכתוב וכו'. — שם שורה 15: ולמה אמרת כזאת, וכן בשניהם, והענין מוכיח כי צ"ל אמרה פי' ולמה השתמשה התורה בלשון הזה דמי טהרה וימי טהרה, והוא מבאר והולך על כי הנדה מיד תצא אל הימים הטהורים בלי הפסק ז' נקיים הפך הזבה. — שם שורה 22: וזה דבר קשה לפני האלהים כי הכתוב אומר עד מלאת ימי טהרה ע"כ וכן גם בשניהם, ונכפל פה מלא במקומו ומקומו הראוי הוא למטה שורה 25. — שם שורה אחרונה: לכל עין טומאה, וכן בכ"י א' ובכ"י אחר: לכל מין והוא אולי הנכון להקל. -- דף 30 שורה 45 בכ"י א': ועתה הנה לא העדה היפה, ובאחר: ועתה הנה העדה הקדושה היפה. — דף 31 שורה 12 עזבו לכל כושל כהם ובכ"י א': עזבו להם כושל כוחם, ובאחר: עזבם להם כשל כחם, והוא הנכון. — שם שם בשניהם: ועם כל זה מגמת פניהם. — שם שורה 13. מלמדים ותלמידים, וכן בכ"י א' אכן בשני: ומלמדים תלמידים. — שם שורה 19 כמו שיעשו אחרים וכן בכ"י א' ובשני: כ"ש מנביך. — שם שורה 41 (ע' הערה 2) בשניהם: ומתגברים ומתגאים עליהם. — דף 32 שורה 2 מתקדשים ומטהרים ומבקשים ובכ"י א': ומזהירים עליהם ומבקשים, ובאחר: ומתיהרים עליהם ומבקשים. — שם שורה 13 וקושרים עקדים, בשניהם: עקרים. -- שם שורה 16: וקרעי (בלי וי"ו) בגדים, כן בשניהם. — שם שורה 27 בשר הבהמה השחוטה ביד גוי, בכ"י א': ב' ה' ה' ב' ישראל, ובכ"י ב': ב' ה' ה' ב' ישראל יכרתו גם שחיטת הגוי, והוא הנכון. — דף 33 שורה 14: ולמען אשר אם יראה, כן בשניהם. — שם שורה 30 (ע' הערה 1) גם בכ"י א' המתון, ובכ"י אחר: המתוקן, ונכון. — דף 35 שורה 18 בשניהם חסרה מלת „כעת". — שם שורה 38 (ע' הערה 1) גם בשניהם: שנהנה, ואין צורך להגיה. — שם שורה 39 גם בכ"י א' תלמדו, ובאחר: ילמדו. — דף 36 שורה 38. ובאחרית הגלות יקבצנו. בשניהם: יקבצם ונכון כלו' יקבץ את השמים הגבורים המשכילים האלה, ועל הס' הגבורים האלה דומים דברי יפת אל דברי הסל ע' מה שהביא ר"ש מונק בשמו במאמרו על ר' יונה דף 15 בהערה, וגם ר'

יעקב בן ראובן בפי' לזכרי' א' כ' ו"ל: שלישית הכסף (צ"ל שלשים הכסף) והם ל' משכילים יקומו באחרית הגלות שנ' שמים גבורים קשיב וגו' ד"א נועם הוא ישמעאל ועכומ"ז וחובלים הרבנים שמחללים ומשסיתים (ע' בסוף אגרת השל דף 42) ע"כ, ובכ"י ליידן סי' 12 (כאשר הביא ר"ש ש"ם בקטלוג דף 33) הלשון מתוקן יותר ומובא שם בשם אבופרי הוא השל ו"ל שם: נועם הוא ישמעאל ואדום וחבלים הם הרבנים אשר הם מחללים ומשסיתים לישראל וכאשר יוגדע ישמעאל ואדום אז יראו ל' גבורים ע"כ וכל הפירוש בכ"י הנזכר הוא הוא ס' העושר לר' יעקב בן ראובן.*) — דף 37 שורה 16 עלי בן

---

*) הכ"י הזה אשר חסר מתוכו הרבה הוא פי' לנביאים ראשונים ותרי עשר ולא נזכר עליו שם המחבר, אך בסופו נמצא: והפס' תרי עשר אשר חבר לוהו אבועלי החכם המלמד וכו', ע"כ חשבו רושמי הספרים כי הוא ליפת ור"ש ש"ם הכה על קדקדם יען כי מובא בו ר' יונה לשמואל א' כ"ב ב' (ונמצא כדברי' האלה גם בערוך לפרחון ש' ילא, ואם גם לא נקרא שם ר' יונה על הפי', הלא ידעת כי כל דברי הפרחון ממקור ר' יונה נובעים). והנה אין בידי ס' העושר לנ"ל לראות אם נמצא כן שם וככל המובא עוד מלת ר"מ ש"ם מתוך הפי' כ"י לנ"ל, אך פי' ת"ע כדמה בס' מבחר ישרים ואשם ל' כי הפי' כ"י הוא לריב"ר ונמצא בדפוס כל המובא מתוך הכ"י. ככה התחלת הפי' ליואל: זה הנביא נתנבא בימי הושע, וכן זכריה ע': ממזר הוא ישראל ד"א הוא ישמעאל, ע"ש: ד"א כי ילא אליהו עם המחנות בז' רועים (ואח"כ חסרו בדפוס ה' מלות ואולי מפני טעם ידוע) וכאשר יקרבו אל קוסטדינא אז ישבו שם (בדפוס חסר: ישראל) ויאכלו וישתו, ומן הפי' לזכריה י"א הצלחתי בשנים, וסוף הפי' לת"ע גם בדפוס: וכן אמר ירמיהו ואתה אל תירא עבדי יעקב וגו'. אך הנ' נתקלקלו בדפוס כה וכה הדברים לו אולי בכ"י ניתוספו בו דברים, ונפרע מן המאמר אשר בפי' הנ' ממצא בכ"י כמעט בסוף הפי' לזכריה לא מצאתי כמו בדפוס, והמאמר הזה הוא יקר על כי ממנו נדע מתי חי המחבר, אך הנ' נפלו בו שבושים, והא לך הדברים כאשר העתיקם ר"ם ש"ם: והנה היום אלף ותק"ע ממלכות בבל אשר לא ראינו עונה ובגלה אמת שנפסקה הנבואה יש לנו אלף ומאתים ושבעים שנה ע"כ. והנה אם המשוב המספר אשר קבע מזמן גלות בבל (בלי ספק זה כונת מלכות בבל) ממלא כי רמז לשנת אלף וי"ע (ע' לגלות בבל ות"כ לזמן בית שני) לאחר חרבן הבית השני הוא אלף ופ"ז למנין הנולדים והתמ"ז לאלף החמישי, והוא הוא זמן חיי ריב"ר כאשר חשב ר"ש מונק (ע' מחברת Israelit. Annalen לשנת 1841 דף 93), אך המספר השני עומד לנגדו והיא כי עת שנפסקה הנבואה הוא בפי הסופרים המנין לשטרות, (נראה לדוגמא דברי המעתיק הראב"ד הנכבד שנמצא באודיסא משנת תש"ע לאלף החמישי והיא א' ש"ע למלכות יונים שהיא למנין שטרות ולפסיקת הנבואה ועי' פיננר במחברת Prospectus דף 81) ואלף ר"ע לשטרות הוא התקנ"ע לנולדים תש"ע לאלף החמישי, א"כ שני המספרים אינם מכוונים והמאמר מופרך מתוכו, על כן אין להשען עליו. — ובמקרה הזה אשר קרה את הפי' הזה לנ"ל ות"ע אשר הוא לפי דעתי לר' יעקב בן ראובן ויחסוהו ליפת, כן

שמון, בשניהם בטעות: וגם כן עלי בן נימון ובכ"י ליידן (כפי אשר הביא ר"מ ש"ש בקטלוג דף 295 גם 403): וגם בן עלי בן כימון, והעתקתי היא הנכונה והמאמר המוסגר על בן נשים: וגם ע"פ שלו חמון, חסר בכל

קרא כל' גם את הפי' לשני ספרי התורה שמות ויקרא הנמצא כמו כן בכ"י ליידן סי' 3 גם הוא מיוחס ליפת וגם הוא איננו לו כאשר בררו כבר החכמים ר"ש מונק ור"מ ש"ש. וגם עליו לחשוב כי הוא לריב"ל או עכ"פ נוסד על פירושו. ואשר הביאני אל ההערה הזאת הוא אשר אערוך לפניך. הנה הר"ר הירן דירינבורג הודיע אותנו כי בפי' הכ"י הזה נמצא לשמות ג' ב' כדברים האלה: ועתה פיוטי כי עבר מן להבה את הלשון מן כלל ע' שמות שבמקרא שאמר פיוטי ודמה אותם מן המשנה והתלמוד והתרגום להודיע כי אנחנו צריכין לקרות דברי הרבנים ע"כ (עי' מחברת Zeitschrift V (S. 318 A. 1.) וכדברים האלה אות באות נמצא בפי' ריב"ל כאשר הביאם הר"ר שלמה מונק במחברתו על תנחום הירושלמי דף 109 הערה 1. ועוד שנית כתב ר"מ ש"ש בקטלוג דף 7 כי בפי' הזה המיוחס ליפת יש לכל פרשה ופרשה פתיחה כדמות אדם, וכדומה לו גם בפי' ריב"ל (שם דף 25). ובפי' אמר כי לפ' לו נמצא בזה"ל: פתיחת לו את אהרן תאמר שבת ומזמור יענך ה' ביום צרה, ואותו המזמור בעצמו הקדים גם ריב"ל לפ' הזאת. ועד השלישית אני בא והנה הביא הר"מ ש"ש מתוך הפי' הזה (שם דף ז"ל) מאמר אשר זה נוסחו אחרי דברו ממלכות נבוכדנצר ופרסיים: ואחריהם יונים אשר קמו אדומים מהם, ועליהם אמר אכלה מדקה ושארה ברגלה רמסה, ומולכים עד עתה אלף שנים לכן אמר האריכו למעניתם, ומלכות ישראל מלכה עד עתה ש"פ וכו' ע"כ. והנה חשב ר"מ ש"ש כי המחבר רומז אל שנת אלף למנין הנוצרים והוא מספר שלם ושנת החבור הוא תתק"ז והוא מתאים עם ש"פ למנין ישמעאל, ואני לא כן דעתי כי מלכות אדום על ישראל איננה רומזת על מנינם אשר הוא מתחיל מלידת משיחם כ"א מחרבן ב"ש וא"כ אלף הוא אלף ש"מ למנין הנוצרים. אבל כבר רמז ג"כ ר"מ ש"ש כי דברים דומים לאלה נמצאים גם בפי' התורה ליפת בן עלי אשר הביא כבודו במחברת אריענט לשנת 1851 דף 740 הערה 4, ושם נמצא בפ' בחקותי בזה"ל: ואמר קמו אדומיים וכו' ומלכו עד עתה אלף וכ' שנה וכו' ומן התחברות מלכות ישמעאל מלכו עד עתה תפ"ב שנה ע"כ ומוסיף עוד שם אח"כ: והנה נתקיים לנו זה הפסוק אלף וכ' שנים ע"כ. והנה בודאי אין אלה דברי יפת בן עלי בעצמו כי הורית לנו (שם) כי נתחבר הפי' הזה אלף ע"ה שנים אחרי החרבן, ובלי ספק לקח יב"ל את הדברים האלה מתוך פי' מפרש הקודם לו, והוא כפי אשר אחשוב הפי' הזה המונח בליידן והמפרש הוא ריב"ל ובשניהם א"כ צ"ל אלף וכ' שנים לחרבן ות"מ (לא ש"פ כבכ"י ליידן ולא תפ"ב כאשר הוא בדברי יב"ל) למלכות ישמעאל, והוא א"כ אלף ש"מ למנין הנוצרים או התת"ם לאלף החמישי והוא זמן ריב"ל כאשר הראיתי למעלה. — והנה גם אתה דברת לנו על פי' התורה אשר נמצא בו ככה (דף 75) לא נודע שם מחברו, והנה הקראים דרכם להכניס את דברי מחברים אשר קדמו להם בתוך דבריהם, ומתוך כך ערבוב דברים יש בספריהם ויכבד מאוד על החוקר לדעת אל אמיתת הדברים.

הכ"י. — שם שורה 20 ותדע כי האמת אתם, וכן בכ"י א' ובכ"י ליידן, ובכ"י אחר: דרוש ותדע וכו'. — שם שורה 29 (ע' הערה 2) המאמר המוסגר נמצא בכל הכ"י. — שם שורה 33 המאמר: ע"ד אמרתי ימים ידברו, חסר בשני הכ"י, ובכ"י א': מעט מעט תעתועיכם. — דף 38 הערה 1. על דברי יפת האלה רמז בקוצר ר"ש מונק בספרו על פי' ר' תנחום ירושלמי לחבקוק דף 108. — שם שורה 12 לכן נראה מדבריו, בשניהם חסרה מלת „נראה" ונכון. — שם שורה 18 ואם יאמר אדם מאין וכו' עד שורה 24 ואם יאמר אדם מקלת וכו' לא ידעתי לו ענין פה והייתי אומר כי בא מגליון הספר פנימה, אך גם בשני הכ"י כמו בדפוס. — שם שורה אחרונה: ורחק מן הסכל, כן גם בשניהם, אך הנוסח מוטעת. — דף 40 בראשו (ע' הערה 1 וגם 2). גם בשני הכ"י נמצאו המלות: ובדברי הרבנים, גם המאמר אשר הסגרתו: כלו' אין ראייתו וכו', אך הדין עם מה שכתבת בהערה 2 כי הוא למפרש מאוחר שלא הבין דברי קהל, אבל המלות „ובדברי הרבנים" הן נכונות כי קהל יאמר כי ר' סעדיה יכחיש את עצמו בכונתו מן האות כלו' הראיה אשר הביאו בני מקרא גם הרבנים על קדוש החדש ע"פ הראיה מן הכתוב עשה ירח למועדים וכו' — שם שורה 4 דבר אחר, בשניהם: אחד ונכון. — שם שורה 6 וכל אחיהם על פיהם הם כל ישראל, בשניהם: ו' א' ע' פ' עתה אם יאמר אדם כי אחיהם על פיהם הם כל ישראל. — שם שורה 13 לא יפול בשכל, בשניהם: (ע' דף 232) לא יכילם השכל. — דף 41 שורה 5 והערה 1. רס"ג פי' הפסוק ומבני יששכר וגו' בקחתו משם ראיה על סדר החשבון בספרו הנקרא כתאב אלתמייז כאשר גלה לנו יפת בפי' לבראשית א' י"ד ומ"ע י"ד והודיענו כזאת ר"ש מונק בספרו על פי' תנחום הירושלמי לחבקוק דף 108. שם שורה 13 המאמר: כמו באשתורות חכמים יודעי העתים חסר בשניהם. — שם שורה 32 מאותו עדים וכן בכ"י א' ובאחר: מאותן ונכון. — שם שורה 35 והערה 5, גם בכ"י א' כאשר הוא בהעתק אשר תחת ידך ובאחר כאשר הגהת. — דף 42 שורה 5 ע"ו שנה במחלוקת, וכמוהו בכ"י א' ובאחר: ועמדו ע"ו שנה וכו'. — שם שורה 18 והערה 1 גם בשניהם גב"ע כ"ג בלי הבין. — שם שורה 31 כתב אחד מהם, ובשניהם: מהם. — שם שורה 37, גם בשניהם כתוב ולקח, אך הנכון: את האמות. — דף 43 שורה 27 ועל כל מעתיק הספר הזה, כן גם בכ"י א' וחסרה רק מלת „כל" ובאחר חסר כל המאמר והוא רק תוספת אחד מן המעתיקים.

הודה לאל אשר עזרני עד הנה לכלות המלאכה הכבדה הזאת לערוך הכ"י אחד מול אחד, אך אדמה בנפשי כי יהיה לך ולספרך לתפארת אם יאמרו כל שונאי מעתיקים בורים, ע"פ עדים נאמנים וישרים, וגם אני הסירותי עול כבד מעל שכמי, כי נכמרו רחמי על המחברים האלה אשר רק מעטים ישימו לב עליהם ואלהים אנה את ספריהם לידי ולא אנוח עד כי ארפאם ואנקם כי על כן באו בצל קורתי. ועתה כמעט שעברתי משם והנה איש יוצא לקראתי לא שמעתי שמעו עד הנה ואת ספרו לא ראיתי ותאמר אלי: האתה לא ידעת את האיש ואת שיחו? הלא הוא ממיודעיך מזמן רב כי ידוע תדע כי האיש מנחם גיללי הגולה הכותב אל ר' דוד הבבלי ואל קהל קהרא כפי אשר נדפסו שני מכתביו מן דף 47 והלאה, הוא הוא האיש מנחם אשר שלח אגרת לעקלס הגר אל ר' סעדיה הרבן על אודות הלכות שחיטה, והאגרת הזאת אשר טמונה היתה עד הנה בתוך כ"י ליידן, הנה אתה העתקת אותה לך זה י"ז שנה וגם לי שלחת העתקה והנה היא נדפסה מן דף 55 והלאה, ועתה נראה גם בענין הנקודת כי ר' דוד הבבלי הוא ר' דוד בן מרואן הידוע בשם אלמקמץ והוא גם הוא עקלס הגר, הוא בעל בריתו ובן דורו של ר' סעדיה גאון. הנה אלה דבריך ואני עמדתי משתאה מהרים לא ידעתי מה אענה, ואשאל בשלום האיש מנחם גיללי לדעת אם גם הוא כאורח נטה ללון בתוך ביתי ואין קול ואין עונה, הוא לא הכירני וגם אני לא הכרתיו. דע נא, רחוק נכבד, כי ההשערה הזאת אשר הואלת משכלך לאמר כי מנחם גיללי הוא איש בין הראשונים נמנה הי' בימי רס"ג וכי ע"כ קרוב לאמר כי הוא האיש מנחם הכותב על הלכות שחיטה ואשר עליו יסדת בניך כי ר' דוד בבלי בעל בריתו של מנחם גיללי הוא ר' דוד הבבלי הידוע בשם בן מרואן אלמקמץ וכי על כן הרשות נתונה לשער כי גם הוא עקלס אשר אליו ערך אגרתו מנחם בן מיכאל בן יוסף, כל ההשערה הזאת רחוקה היא בעיני, ובטוח אני כי אהבתך אל החקירה האמתית וענותך תרשני לערוך לפניך ספקותי*). והנה אין ספק כי מנחם גיללי היה קראי כאשר העיד על נפשו דף 51 ועוד, וגם לשונו מוכיח עליו, למשל דף 48 באמרו וז"ל והנה העקר ופרח הודיעו בשיריהם וכו' ופירושו הלב ובנו הוא דוד המלך בתהלותיו ושלמה בנו בדברי חכמתו בקבלת, ובמליצה הזאת לאמר עקר ופרח במקום הלב ובנו, לא השתמש מעולם איש רבני ורק בפי הקראים היא שומה. אך גם לסיפך כל סגנון

*) בעל כותב דה"י הוא החכם גרעטץ הביא כל השערות הנ"ל ע"פ אל תוך ספרו כדברים ברורים וגלויים לעין כל ותעה והתעה.

לשונו מעיד כי הנה הרבה בספרי הרבנים הפילוסופיים ומליצותיהם רגילות בפיו כדרכם של חכמי הקראים האחרונים אשר למדו מתוך ספרי הרבנים וכמעט עזבו ושכחו את סגולת לשון הקראים הראשונים ויתנו יד אל גדולי הרבנים ויקחו מהם כל נתח טוב. ובפרט הלא ידוע הוא כי אנשי משפחת תבון בדעת ובתבונה הערו את מקור הלשון הפילוסופי ובהעתקותיהם חדשו בנינים והמציאו מלות וכוונות אשר לא היו לפניהם בשמוש הלשון, והם יהיו לנו לעינים לדעת זמן איזה מחבר, אם נמצא כי השתמש במלות ומליצות אשר הם היו מולידיהן, הנה ידענו כי אחריהם יקע ומהם למד. ועתה הנני אומר כי לפי דעתי כל רואה בעין פקוחה את מכתבי האיש מנחם גיללי יודה ויאמר כי לשונו הוא הלשון הפילוסופי המחודש בתוך הרבנים מעת המאה האחרונה לאלף החמישי וכי הוא השתמש בספרי המחברים לערך הזמן ההוא וגם יביא מאמרים תלמודיים בתוך מליצותיו אשר לא כדת הראשונים בעלי עדתו. הנה נא איך ידבר תמיד לאמר: ליוצר שכלך, יופי ליוצרך (דף 47) ליוצר השכל (דף 50) והוא לשון ר"ש בן תבון, גם הדבור על התאחדות השכל והמשכיל והמושכל (דף 52), אם גם הענין תולדת פילוסופי היונים בעלי בריה חדשה הוא, לא הורגל על לשון העבריים עד כי פילוסופי העבריים הביאוהו בקבלה ומלאכתו מעת זמן הרמב"ם, וגם לתאר את האדם עולם קטן (שם), גם הוא כנראה בא תוך ספרי העבריים בעלי מחקר מתוך ספרי בעלי אכואן אל צפא אשר העתיק א' ממאמריהם ר' קלונימוס בספרו אגרת בעלי חיים ור' יוסף בן צדיק דרך בנתיבם (ע' מה שכתבתי במחברת Ztschr. (d. deutsch-morgenl Ges. XIII, 490 וגם מנחם גיללי השתמש במליצה זאת (דף 52), ותוספת הותך כמעט הוא בעיני מאמרו על שבע קנות הפתילה אשר בלי ספק הוא לקוח מסוף הקדמת הרמב"ם למו"נ, והקנה הראשונה אשר זכר מנחם היא הקנה הרביעית המזכרת שם, ולא ידענו איש אשר דבר על קנות הפתילה והעמיד מספרן על שבע קודם הרמב"ם. וכבר העירות בעלמך (דף 48 הערה 2) כי פירושו על הפ' ברכו את ה' כל מלאכיו וגו' הם עולים בקנה אחד עם דברי ר"א בן אליהו בספרו עץ חיים, ואני אומר כי מנחם לקח את דברי אליהו וקמץ עליהם ורמז רק בקוצר כאשר ירמוז איש על דברים ידועים לרב נכבד ונודע בתוך עדתו וא"כ הוא חי אחרי ר"א בן אליהו הנזכר והוא במאה השנית לאלף הששי. ואתה המופת בתוך ספרי הקראים הראשונים ולפניך גלויים כל תעלומיהם, הביאני נא אם מצאת עד כה כי איש אחד מקדמוניהם הביא מאמר שלם מליצי מתוך דברי התלמוד

והעגדרו עטרות לו כאשר עשה מנחם באמרו: אם את השגיאות נמלא בכל ארז אדיר מה יעשו אזובי קיר (דף 48,) וכל קבלת ומנגון לשונו היא לשון אנשי ספרד בחרוזיהם הנעימים ובמתק המליצות לא כדרך הראשונים אשר דבריהם קשים ומתועים עד אשר היתה הלשון ביד האחרונים רכה וממותקת והיו אדונים ללשון ובפתם אתם, כן גם מנחם הוא גבר על כל המליצות והמאמרים ולא בכבדות יהגם כאשר עשו הראשונים וביניהם מנחם בן מיכאל בן יוסף. ומאד זכה היה אל הקדמונים לכתוב שם העיר הידועה אלקסנדריאה בקו"ף וסי"ן (דף 50 גם 51) במקום כף וסמ"ך, אין זה כי אם דרך איש אחרון, גם דעתו למצוא במלכים שלשלת הנשיאים מענן ולמטה ולהעלות יחשו עד דוד המלך הוא מדרכי האחרונים לא מעבודת אבותיהם כאשר אתם בכבודך עורכת דף 51 הערה 2, ואין זה מחיצה בין איש לאיש מאנשי דור אחד כי אם תהפוכות הזמנים ומצאת הקראים האחרונים אשר רחקו ממנה הראשונים. ואם תאמר הלא בידי וביד הקראי רא"פ (השם יהיה בעזרו לגלות מטמוניו בקרב) מעט ומשענת להשערתנו והוא כי מנחם גיאני הכותב הזה לא יזכיר שום מחבר פילוסופי בלתי ר' יוסף בעל המאור והוא קדמון בימי רס"ג, ולא די כי קרוב הוא לאמר כי רק אליו ירמוז בעבור היותו בן דורו, גם לשונו מעידה כי היה חי עוד בימיו באמרו בלשון הזה: רבינו יוסף המאור, אשר בחכמתו מאיר כאור (דף 51 בראשו והערה 1 ועוד דף 54), הנה עד נאמן לנו כי מנחם גיאני מקדמוני הקראים היה בן גילו של רס"ג, אלה דבריכם, ואני אומר במטותא מיניכו הרשוני לומר דבר לפניכם ואם גם יסור הלאה מדעתכם. והנה ההוכחה מלשון הזה אשר השתמש בו מנחם בדברו על רבי יוסף, כל מבין יודע כי היא רפה קלושה ומלושה, ומי לא יוכל לאמר על חכם קדמון אשר ספריו מונחים לפנינו ואשר בעקבותיו נלך כי עודנו מאיר בחכמתו וכי נרו היא נשמתו לא כבה אם גם גויתו בקבר כמה מאות שנה? ואם לא זכר איש אחר בלתו בשם, גם מזה אין להוכיח דבר, כי הוא רק רומז במכתב קצר על דברים עמוקים ואין דעתו להרחיב ולהזכיר כל דבר בשם אומרו ולהביא מסעד ומשען, וכבר הראיתי כי כמה וכמה דברים מספרי מחברים אחרונים (כמו הרמב"ם ובעל עץ חיים) הביא אל תוך מאמרו וסמך על המבין כי ידע מבטן מי יצאו. ועוד אני אומר כי כל הראיות להקדים את ר' יוסף בן אברהם הרואה ולאחר זמנו של ר' יוסף בן יעקב אלקרקסאני הן בעיני מסופקות מאד, ואין פה המקום להאריך.

סוף דבר מנחם גיאני הוא חכם מחכמי הקראים האחרונים אשר חי (אם

נמית הנזכר למעלה) בסוף המאה השנית לאלף הששי ואיננו מנחם בן מיכאל בן יוסף הכותב על הלכות שחיטה. ועתה נפנה נא אל האיש הזה אשר שמו כתבו חסך ועכפל ולא נזכר כ"א פעם אחת בדברי ר"א בעל המבחר. כן נמצא בס' עץ חיים פי"ג כפי הדפוס האשכנזי (דף 36): וטען החכם רבנו מנחם אמת כי ידיעת קיום הדבר פרח על תומתו אמנם וכו', אך בלי ספק הוא ט"ס והנכון כגי' ד' גוזלנו: וטען החכם רבנו יוסף אמת וכו' והוא נזכר כבר לפני זה שם. והנה נזכר מנחם בן מיכאל (בלי „בן יוסף") למשורר קראי (דף 54), ואני אין לפני לא מחזור יוני ולא סדור הקראים, אך כאשר ראיתי בס' עמודי עבודה להרב"ר ליזר לאנדסהוטה מחברת א' דף 76 ובקטלוג לר"ם ש"ם דף 186 פיוט אחד לו מתחיל: ציון תקונן עלי בנים יקרים, והוא כהגון הציון לר' יהודה הלוי הן בענין הן במשקל השיר, וכל המצויינים האלה משוררי ציון כלם אחרי דגל יהודה נסעו והוא כמלכם בראשם, א"כ גם מנחם בן מיכאל המשורר הזה חי אחרי ר' יהודה הלוי, ואם האמת כי הכותב על הלכות שחיטה היה בן דורו של רס"ג בודאי אין להתאימו עם המשורר. אך גם על הדבר הזה עוד אני נבוך אם מנחם בן מיכאל בן יוסף אשר שלח אגרת לשקלם הגר אצל ר' סעדיה הרבן בין הקדמונים נמנה, ולהיפך נראה כי הוא האיש אשר חי אחרי ר' יהודה הלוי בתוך המאה האחרונה לאלף החמישי או בתחלת המאה הראשונה לאלף הששי קודם ר"א בעל המבחר, ור' סעדיה הרבן איננו רס"ג כ"א איש אחר אשר גם שמו סעדיה. וגם שנראה לי כדמות סיבה לאמר את האיש מנחם עכ"פ הוא על כי מצאנו לו שיר במשקל, כי עד הנה לא מצאתי קודם דונש בן לברט איש אשר ישתמש במשקל קצוב, ובפירוש אמר דונש בתשובותיו כ"י על ר' סעדיה וז"ל: ומאומר ראם היטיבה בשבחו למשקל דברי אז נפלא בעיניו ואמר לא נראה כמוהו בישראל, ידענו כי אז מר' סעדיה וזולתו מכל בני מזרח לא היתה להם ידיעה בחיבור החרוז ושיקול הפיוט ע"כ. וכדברים האלה כתבו גם תלמידי מנחם בן סרוק על דונש באמרם וז"ל: הלא ר' סעדיה יש לו כמה שירים וכמה חרוזים ולא נשקלו במשקל הערב, והיית בעת ההיא לעיר בבל שכל ובלשון הערב ומשכליה ולא רכבת מבינות גדול מוליך, ולו ראה כי יתכן להביא משקל הערב ביהודית היה מקדימך ולא קדמתהו, אבל ידע כי לא טוב הדבר ולא נכון לעשותו פן תשחת הלשון ויבוטלו קמציה ופתחיה וטעמיה ודקדוקיה וכו' ע"כ (ע' נחל קדומים לר"ל דוקעס דף 2), וככה עוררו התלמידים האלה על דונש בשירם — אם גם ממני למדו וכמוהו עשו לשקול בפלס השיר! — באמרם: לשון קדוש הכרית,

השמיעה הזאת היא נבלה הגד נא מה היא שמיעה כמרה. — שם חרוז 23 הערה 5, גם פה נ"ל גי' הכ"י נכונה, ויש להוסיף כי בכ"י נמצא הקרואה בוי"ו ופי' הודיעני נא אמתת גדר מלת שמיעה, את אשר נקרא ככה. — שם חרוז 24 הערה 7 בכ"י בגדרים. — שם חרוז 26 הערה 9, בכ"י לאכלים. — שם שם הערה 10 גם בכ"י מתיר ביו"ד. — חרוז 28 נ"ל צווי. — שם חרוז 31 בכ"י בה, לעורים בוי"ו ונכון. — שם חרוז 33 גם בכ"י ולהגיד, ור' למחוק הוי"ו ע"פ המשקל. — חרוז 35 בכ"י לי השאלות ואין כאן הצורך להגיהו, אך משקל השורר נשמת ותקרה תנועה אחת. — דף 58 בפירוש לדברי השיר שורה 5 הערה 2 גם בכ"י והם בוי"ו. — שם שורה 6 בכ"י: קוראי שמות לדברים ואשר יבקש עלה לאמ' ולתת קראוהו בשם זה מזולתו כאמ' לו אין עלה לרוב קריאת שמות הדברים כקריאת וכו'. — שם שורה 13 לאפשר, בכ"י ואפשר. — שם שורה 14 כי אמרו ובכ"י: כי תאמר. — שם שורה 16 השמיעה והמליקה [והמילה], בכ"י: השמיעה והמילה. — שם שורה 32 משכילים אשר השכילנו, בכ"י: משכילנו אשר השכילונו. — שם שורה אחרונה ידע וכן גם בכ"י. — דף 59 שורה 6 סימן ד לא נמצא בכ"י, וע"כ הסימנים הבאים חסרים שם תמיד מספר אחד. — שם שורה 10 מנוע לעשות, בכ"י: להעשות ונכון. — שם שורה 24 ע"י השלום, בכ"י: השלים. — שם שורה 33 הערה 7 גם בכ"י למי שים. — שם שורה 39 בזולתו, בכ"י: בזולתם. — שם שורה 42 תתחייב, בכ"י: תחייב. — שם שם בכ"י: ועונג לרומם זה עיקרו כלומר אם תאמר כי התנאים האלה הדעת מחייבתם הלא ממנה כלומר מן הדעת תבא המניעה כאשר כתבנו עונג לרומם כלומר אמרי וכו'. — דף 60 שורה 1 גם 3. יפוי, בכ"י: יופי — שם שורה 5 והערה 1 כ"י חמם. — שם שורה 7 בכ"י: ועל כל אלה הדברים שעליםוכו'. — שם שורה 14 יותן, בכ"י: יתן. — שם שורה 25 כן אין רשות [לנו על] הקדושה, בכ"י: כן אין רשות הקדוש', ול"נ כי צ"ל כי אם רשות הקדוש (כלו' הקב"ה). — שם שורה 37 ומוינם, בכ"י: ומיונם. — שם שורה 42 כהלכה ובהערה 4 בהלכה, אך בכ"י: בה' ונכון ופי' בחמשה דברים. — דף 61 שורה 4 כדומיה ושורה 5 דומיה, בכ"י: כדומיו, דומיו. — שם שורה 4 והערה 1, גם בכ"י וילאת בוי"ו. — שם שורה 6 אלא, בכ"י אלה. — שם והערה 2, גם נוסח הכ"י נכון. ובזה תמו התקונים. ומה אוסיף לדבר, והנה ידעתי כי רב אשר אתך מאשר עמי מספרי

אשר הוא לאחרים, בשקלו העברית, במשקלים זרים, אשר גם נתלים, פסוקים וקטועים וכו' ע"כ (שם דף 6), וא"כ כפי הנראה דומה הוא הראשון אשר שר שיריו ע"פ המשקל, וגם הוא גם משוררי זמננו ההולכים בעקבותיו השתמשו עוד במשקל פשוט והוא כי היה כל בית נחלק לארבעה מאמרים קצרים (וככה גם חרוזי הלגיון ויפת והבל) משולבים בחרוזיהם וכל מאמר כולל יתד וד' תנועות, אך הבתים אשר לפס דלת וסוגר וכל א' כולל הרבה יתדות ותנועות כפי סדר קבוע אינם נמצאים כ"א עד זמן מה אחריהם, ושיר מנחם בן מיכאל בן יוסף, אם גם לא תואר ולא הדר לו, הוא ע"פ הכללים והיסודות אשר בנימו המשוררים הבאים אחריהם. וכר' אלפון ור' שמואל הנגיד ור"ש בן גבירול (אשר קרא לו הראב"ע בעל השירים השקולים) הם היו הראשונים אשר שמו המשפטים האלה ליסוד מוסד, ואח"כ הלכו בדרכם, ואם כנים הדברים האלה, בודאי ראוי מנחם אשר עליו דברנו עד כה, לא מבני דורו של רס"ג היה*):

ויהי מה, כל אוהבי הקדמוניות יודו כי היטבת עמם להוציא לאור ולתקן בהשכל ודעת את המכתב הכמוס הזה למנחם אשר אחד הוא בתוך כי"י ליידן ואין שני לו, וממנו יצאו ההעתקות. צר לי כי ההעתק אשר בא ממני אל ידך לא היה נקי מכל שגיאה, וגם צורת הכתב אולי זרה היתה בעיניך עד כי נפלו כמה שבושים בדפוס, ויען כי סוף סוף אני הוא הגורם (אם גם הכתב לא היה כתב אצבעותי), מוטל החוב עלי לתקן השגיאות. והא לך התקונים: דף 55 בשיר אשר לאשי עוניו מנחם וכו' באות סמ"ך בכ"י: קופה בה יעשה בוראך, ונכון. — שם בשיר הנשקל חרוז 1 וראשית בוי"ו ונכון. — שם חרוז 3 וכתרים וכן גם בכ"י ור' כי צ"ל כתרים בלי וי"ו ע"פ המשקל. — דף 59 חרוז 5 הערה 4 בכ"י ופעלתו. — שם חרוז 6 הערה 5 בכ"י הועמדו בלי וי"ו בראש. — שם חרוז 7 הערה 6 גם בכ"י אחרים גם. — שם חרוז 13 בכ"י ממאורו במ"ם בראשו ונכון ומלת יאור נמשכת אל ממאורו. — דף 57 חרוז 20 הערה 1, גם בכ"י ידיעת בלי וי"ו. — שם חרוז 22 הערה 4 צ"ל כי גי' הכ"י נכונה ויש לנקוד: נִבְלָה ופי' דבר את השמיעה העשויה (ע"פ דעת הקראים) נבלה, כלו' המתנגד קרא לשמיעתם נבלה ומנחם משיב אם

*) הן הבלו דבריך על רבי משה דרעי ועל שיריו אשר כתב לפי דבריך שנת תר"ג ואין לדברים האלה שרש ולא ענף, ובמאמרי אשר יבוא בתוך המחברת Zeitschrift der D. M. G. לברר הדברים. וגם פה הלך במשגון בעל כותב דה"י הנזכר למעלה ויאמר שיהו בני תעי שישו, הנקות של הר"ר שממה יהיו בספרי כודאין, על כן היה ספרו לדמאי.

הקראים הראשונים ועוד תגלה לנו עתוגות ומפיונות בתוך הערך, ואיך אחר אגבי בתוך גנזי הסך הלזה, בתוך הספרים אשר במעתיקים יש לזהב ולכסף מולא, ואיך אשים דברי על ידיעות נעלמות אשר רק זעיר שם וזעיר שם הפירותי את המקום מעל פניהן? ואעיר רק על כמה שיבושים אשר נשתרשו על תולדת הר"ר משה בן אליהו בן משה הקוקנדני בן אליהו בשיאלי האדרנופוליטי (הוא מחבר ס' האדרת) אשר ידו רב לו בידיעת ספרי הקראים הראשונים אשר כתבו בל' ערב, והוא בעצמו כ' בהקדמה לס' מטה אלהים וז"ל רגוני שיחיו על ספרי חקוקים החכמים הבינוני ובפרט הרב הגדול מרנא ורבנא גמתו הגדול (!) רב יוסף בן החכם הגדול רב יעקב בן יצחק הנודע בכינויו הקרקסני . . . וגם על כלם, השקול לתולם רב בנימין האוונדי (א"א כן בכתיבה חדשה בהיות הנייר קרוע אך בשאר הספר נקרא הנאהונדי) בן משה . . . ושפר רב ענן, אל מי לעבדו יתכן כי לרום דרש משה והנה שוקף כשה וכו' ובהקדמה לס' יהודה הכולל ה' עריות כ' וז"ל ולא אשען על דעתי אתנם אלכה נא אחרי דורשי התבונה מבקשי האמת . . . הרמים והנשאים שהם אדוננו . . . רב סעדיה הנשיא ז"ל ותלמידו הרב הגדול המאיר אשלתנו רב יוסף בן אברהם הרואה ותלמידו הרב רבנו ישועה וכו' ע"כ, ע"ש: ואזכור הנה רוב החכמים הנז' ע"ה כי יש אתנו רב מאשר הגיעו לידי זולתי ע"כ, ע"ש בפ"א כ' וז"ל בהיות שבאתי פה במצרים אשר היא מקור ספרי חכמינו הקדושים ואין לי לשבח את עצמי ואולם בענין הזה יותר ספרים יקרים ונכבדים ראיתי משם והתבוננתי כי קודם ר' ישועה היו חכמים גדולים קדושי עליון והם כגון הרב ר' סעדיה הנשיא ותלמידו הנה"ג ר' יוסף ע"ה ע"כ, ובאמת נמצאים בתוך ספריו הארבעה מטה האלהים והאוצר ויהודה וזבח פסח (וארבעתם בידי) מכמה הרבה ודבריהם בל' ערבי עם העתקתו. והנה כ' בעל דוד מרדכי פ"ט (כאשר הדפיסו החכם וואלף דף 93 ובהא) כי המעתיק הראשון שהעתיק ספרו מטה האלהים מתוך כ"י המחבר עצמו ספר בהקדמתו כי החכם הזה היה בן שש עשרה וחבר כמ"ה ספרים ונשרפו ונשארו מהם לבד ששה חבורים ולא האריך ימים כי בן שמונה עשר נפטר מעולמו ביום כ"ו לאייר בשנת של"ב לאלף הששי וכו', והנה שתי טעיות בתוך דבריו על מספר ספריו ועל שני חייו וכל' אינם לבעל ס' דוד מרדכי רק ידי המעתיק או המדפיס אלו בהם, והנה השגיאה הראשונה על מספר ספריו כבר מתוקנת היא בדפוס אחר של דוד מרדכי (ד' וויען תק"ץ דף ט' ע"ב) כי שם נדפס שחבר כמה ספרים (לא כמ"ה), אך בזמן ימי שני

חייו נמשכים גם הוא לדפוס הראשון, והכל זאת גם זו שגיאה. והנה לפני ס' מטה האלהים עם פתיחת המעתיק כ"י שמשה יצחק והוא כ' כדברים האלה: ואלו הששה החבורים אשר נלוו מהשרפה וכו' מכמה ספרים אשר חבר בהיותו בן שש עשרה ועד שמונה ועשרים וכו' ומשה עלה אל האלהים בן כ"ח שנים וכו' כ"ו לאייר שנת לב"ש ע"כ. והנה יש בידי עוד העתק אחר מס' מטה האלהים ובו לא נמצאה פתיחת מעתיק, אבל שיר ממחברו (אשר חסר בהעתק אחר) המתחיל: מהולל אל ומלך כל יצורים ולאשי בתיו מיוסדים על שמו משה בר אליהו בכ"ר משה בהכ"ר אליהו בשיאלי, ובו בית אחד כה לשונו: לך נכונך לעזרה נור ילוד אים, שנת הש"ה לשולה בספורים ע"כ פירושו כי הוא נולד שנת הש"ה, גם בסוף ס' זבח פסח כ' המעתיק: זה השיר מצאתי במכתביו במהדורא קמא ובאמת המהדורא בתרא אשר לפנינו היא חסרה מסופה ובפי' כ' זה המעתיק כ"י ליידן כפי אשר הביא כ"ס ש"ש בקטלוג דף 14: ע"כ מצאתי כתוב כי לא הספיק המחבר להשלימו כי נפטר לבית עולמו וכו', וגם בס' א"ל דף כ"ג ב' כתוב: זבח פסח וכו' וחסר מסופו, ובשיר הזה כ' המחבר כי חבר הספר י"ג כסלו השל"א (ע' למעלה דף 32 בערה) ובבית הקודם לאחרון כ' וז"ל זך בן לבא הזה חבר וכו' ופי' כי הוא בן כ"ז שנה כאשר חבר הספר, והנה אם נולד שנת הש"ה לא היה בן כ"ז שלמות בי"ג כסליו השל"א גם לא בן כ"ח שלמות במותו כ"ו אייר השל"ב כ"א בא בתוך השנה ההיא. גם ברשימה כ"י אשר בידי על המחברים והספרים (והיא מיוסדת על ס' א"צ) מצאתי: הר"ר משה בשיאלי חבר ספרים רבים וכו' בעו"ה נפטר רך בימים בן כ"ח שנים ורוב ספריו נאבדו ונפסדו ולא נשארו מהם בידינו כ"א ארבעה וכו' (והם אשר הזכרתי) ע"כ. ודי בזה כעת על המחבר הנכבד הזה.

וכיום נשארו לי רק שנים שלשה גרגרים אשר הנחתים שלא להפסיק הדבור, ועתה בכתבי את דברי אשים עוד עיני על הגרגרים האלה. הראשון הוא כי בדף 45 נעית מעברתי אשר חשבתי למשפט לקרוא האיש אשר כתב אליו מנחם הקראי על אודות הלכות שחיטה: עקלם הגר אלל סעדיה רבך, ואתה החזקת בקריאת הגר, ואני לא אשים כמכריע, גם הדבר איננו גדול בערך בעיני, אך אתה אומר כי לשון גור איננו נקשרת עם מלת אלל כ"א בלשון אשכנז ובלה"ק הוא נקשר עם מלת את, ועוד מה יהיה ענין הגרות הזאת האם נאמר שגר בביתו? אלה דבריך, וגם אני ידעתי כי אין מדרך הלשון בספרי הקדם לאמר גור אלל, אולם האם ספרי הקראים האלה אשר מלאים מליצות קשות וזרות ספרי נביאים הם? ומה תענה אתה על זאת? גם

לפי דעתך ממנהו שהוא היה אבל ר"ם לבן. (דף 46) מה לי אם יאמר כי נר אבלו או כי היה אבלו? — השנית כתבת דף 48 כי החכם פינסקע תקן מלת אלדקי שבס' אפס"כ מנ"ל אלנעדאקי, ואמנם אני הייתי המתקן ג' שנים לפניו (מחברת Zeitschrift ח"ב דף 271 הערה 1) אם הוא תקון כי לפי דעת ר"ם מונק (והיא נכפלת בספרו mélanges) נ"ל אלרקי על שם עיר רק במדינת בבל. —

וכבר הרביתי דברים יותר מדאי ואקיים בברכת שלום, השם ירבה לך עצמה ותבצע את אשר החילות לעשות והיה כל מבקשי קדמוניות יודוך כי תטיב להם, ולי מה יקרו רעיך כבד אכבדך כערכך הרב

אני אני הקטן אברהם נייגר.

3.

שלום ורב טוב לאדוני המשכיל והנבון הר"ר יצחק בלומענפעלד ישכ"ו

בשראיתי פניך בביתי ביום שמיני עצרת שעבר, שמעה אזני בשורה טובה והיא שמוכן אתה יצחק שדה פרחים. להוציא לאור קבוצת אגרות חכמה בברך ד' של אוצרך הנחמד, וגם אותי קראת לבוא בחברת אנשים חכמים גדולים אשר קטנם עבה ממתני ובזה כבדתני יותר מערכי, וגם כי ראיתי השלשה כרכים הראשונים והיו לפי כדבש למתוק. וטעמתי מתוכם דברים יקרים מפז ופנינים, אמור לא נקוטתי. וחכמי הזמן המריצים אגרותיהם לאדוני ימחלו לי את העזתי פני; ולא ליטול עטרה לעצמי באתי, או ליתן גדולה לשמי כי מה אני ומה חיי, אבל זאת היתה כוונתי להודיע לרבים, כי לא מחשבות חכמי הקבלה האחרונים. היו מחשבות הראשונים. כי האחרונים הפריזו על המדה הנכונה, ואם בדורות הראשונים זאת החכמה, הנקראת קבלה. היתה באמת חכמה נפלאה, והתלהבות הנפש להכיר את קונה, נעשית בדורות אחרונים, לא חכמה ולא קבלה, כי אם שקר וכזב ובלבול הדעת. ואתה אדוני קרא בעיון את הדברים אשר אני מעתיק מכ"י בלתי ידוע ותשפוט.

ושלום לך ולכל חכמי ישראל, גם לנאורים גם לאותם ההולכים בחשך. ויקוים בנו ולכל יושבי תבל מאמר הנביא העם ההולכים בחשך ראו אור גדול.

המוכן לשרת אדוני משה סאבי

פה ויניציאה יע"א ך' לחדש חשון ב' תרכ"ג לפ"ק.

הראב"ד הרביעי

כבר ידעת שלשה ראב"ד שהיו בעולם כלם גבורים בחכמה ואנשי שם והם ר' אברהם בר דוד בעל ס' הקבלה, ר' אברהם אב בית דין (בן יצחק) חמיו של הרב אברהם בר דוד בעל ההשגות, שהוא השלישי, וגם ידעת שלזה האחרון היה לו בן א' שמו יצחק סגי נהור, שיש לו שם גדול בין המקובלים. אבל יש בידי כ"י נכתב שנת קנ"ז לפרט (1397) והוא כולל פי' י"ג מדות וי' ספירות ועניינים אחרים, ושם המחבר הוא ר' אשר בר דוד בן הרב ר' אברהם בן דוד, שהוא בעל ההשגות. ולהראות זה באצבע די לי להעתיק הדברים שמצאתי בכ"י ואלה הם: „במסכת ברכות לשון הרב הגדול ר' אברהם בר דוד זקני, מנין שהקב"ה מניח תפלין, על שר הפנים שמו כשם רבו, הגה"ה או שמא יש א' שהוא למעלה ממנו מן הפנים העליונה ויש בו כח העליון עכ"ל הגה"ה. והוא שנראה למשה בסנה, והוא שנראה ליחזקאל כמראה אדם עליו מלמעלה, אבל עלת העלות לא בימין ולא בשמאל לא בפנים ולא באחור וזה הסוד במעשה בראשית, כל היודע שיעורו של יוצר בראשית מובטח לו שהוא בן העולם הבא וזהו שני נעשה אדם בצלמנו". — שני פעמים מזכיר ר' יצחק סגי נהור דודו ואומר עליו: כך פי' אדוני דודי החסיד הקדוש ר' יצחק בן הרב ז"ל, אם כן אין ספק שלהראב"ד בעל ההשגות היו לו שני בנים, ר' דוד הוא הבכור, ושניהו ר' יצחק הנודע, ולר' דוד היה לו בן שמו אשר שעשה הפי' לי"ג מדות ולי' ספירות וקרא שמו ס' היחוד וגם ר' דוד היה חכם ובנו מביא מדבריו, ודע אדוני שלא מצאתי שום זכר מר' אשר זה בספרים כי אם החכם מנחם מרקנאטי בס' טעמי המצות מביא מדבריו וקוראו הר"ר אשר ז"ל והוא הוא ר' אשר בר דוד נכד הראב"ד. והנני מעתיק שמות החכמים הנזכרים בספר היחוד שלא מצאתי זכרם בספרים אחרים, והם: כך שמעתי מפי החכם הגדול ר' יעקב בר שמואל מאנדושא יצ"ו; כך שמעתי מפי החכם הנכבד ר' מאיר בר שמעון ז"ל; ושמעתי מפי החכם ר' אברהם בר יצחק קרקשוני ז"ל שים עד שהוא לשון הסרה והוא כמו עד ירח ולא יאהיל (איוב כ"ה ה') שפי' כשהוא מסיר הירח יתבטל אורו; כך שמעתי מפי החכם ר' גרשום בן החכם החסיד ר' שלמה בר אשר יצ"ו; ושמעתי מפי בחור חכם ונבון ששמו ר' שמואל בכמה"ר יעקב מארץ נקויי"ש שהעידו כמה גדולים עליו שהוא מגזע רבנו שלמה ז"ל וכו' שקבלה בידם שאנשי כנסת הגדולה תקנו אל מלך נאמן — ודע שכשהמחבר כתב ספרו כבר הלכו לעולמם אביו

דוד תקנו הראב"ד שכן בתפלת דבריו אומר: אני אשר בן דוד בן הרב הגדול אברהם בן דוד זכר קדושים וצדיקים לברכה; וכאן יש לשאול מהרב הגדול רבנו שלמה כהן לאפשלאפע נר"ו מאין לו שבכל מקום שאנו מוציאים זכר קדוש לברכה הטעם שאותו האיש מסר עצמו למיתה על קדושת שמו יתברך (עיין הערותיו לס' הגיון הנפש לר' אברהם בר חייא הנשיא שאיננו עתה בידי) והרי לא שמענו עד היום שהראב"ד בעל ההשגות ובנו דוד נהרגו על קדושת השם; והתימה על המקובלים האחרונים (הביא דבריהם הגאון חיד"א בשם הגדולים) שכתבו דאליהו נתגלה להראב"ד ובנו יצחק סגי נהור, והרב ר' אשר נכדם לא דבר מאומה מהדבר הגדול והנורא הזה, ואם לא נמצא זכר לראשונים, יוכל לומר שהמאוחרים בדו אותו מלבן, ועוד לבי אומר לי שאותו פי' לספר יצירה המיוחס להראב"ד אינו שלו, אבל יותר נכון הוא לומר שהמחבר הוא ר' אשר בר דוד נכדו, שכן ראשי תבות שמו הם הראב"ד, וזה כי אני רואה שהרב אשר בפי' י' ספירות מזכיר פעמים שלש ר' שבתי הרופא שעשה פי' לס' יצירה ומביא מעט מדבריו ולא נשא על שפתיו שם זקנו ולא פירושו אף לא פעם אחת, ואם היה אמת שזקנו הראב"ד עשה הפי' המיוחס לו לא היה נמנע מלהזכיר אותו בפירושו לי' ספירות כאשר זכר אותו בענינים אחרים שאשר מהם הבאתי למעלה — ועתה הנני מעתיק מכ"י מעט מזה ומעט מזה מדברים שלפי עניות דעתי ראוים הם להפילם בקרב ישראל כדי שיוכלו החכמים להעמיק בחקירה בהם, כי החכמה או הפילוסופיאה הנקראת קבלה יסודתה בתלמוד ובמדרשים, והמקובלים הראשונים, גם אם שגו ברואה, היו אנשי אמונה, צדיקים ותמימים עם אלהים ועם אנשים — בפי' י"ג מדות אומר: ודי בזה לכל משכיל לפי שדברי תורה משולים לתפוחי זהב במשכיות כסף, פשוטו של מקרא נמשל לכסף שהוא קל להבין ומלובן ככסף והוא אמת, אבל אם העמיק בדברי תורה לצפוניה וסתריה אז ימצא דברים יקרים עמוקים מאד. —

ובסוף פי' י"ג מדות מצאתי: ואתה בן אדם המוטבע בארבע יסודות והנך בשר ודם זכור ראשית יצירתך ומאין בואך, ואיזה מקום תחנותך ויום מבטן גוחך יום הלידה וראה מה אחריתך, יום תשוב לאדמתך, וקח נא בידך צידה טרם תלקח ממעונך, וטרם תבא במשפט עם קונך ותמלט בבור כפך. בתתך כפר נפשך לרוב כספך, בעוד לאל ידך, ויישר דרכך בכשרון מעבדיך, בעוד בחיים חיתך, ושוב יום אחד לפני מותך. כי לא תדע את עתך, ובזה יהיו בתשובה כל ימותיך, ובאמונה כל שנותיך, ויהיו נא עיניך פקוחות. ודרכי לבך ודלתיו פתוחות, וכל עת וכל זמן תהיה נכון ומזומן לכוין לבבך

בעת תפילתך, ולפנותו מכל עסקך. ותכל מחשבותיך, והשקיע המון רעיוניך, ותעמוד באימה וביראה בעת תבקש מחילה על עונך, ותדביק מחשבתך הנכונה באלהי קדם מעונה וכו'.

בפי' לשונות השבועה אומר: אבל באמת התורה היא הותרה מן השבועה אלא אם כן התנה בשבועה תנאי שתתקיים לדורות כמו שנ' אם אתן עוד את דגנך מאכל לאויביך, זאת השבועה לא תתבטל לעולם מאחר שנ' בה עוד שבועה זו נאמרה לימות המשיח שלא היה עוד שעבוד לאומות על ישראל כל ימי עולם: אמר המעתיק: והנה שלא עלה בלב ר' אשר לומר שישראל ימשלו באומות כאשר אמרו החכמים בעיניהם. — ובפי' י' ספירות: והפילוסופים קראו אלו עשר ספירות גלגלים ואמרו שהם עשרה ונקרא הכל גלגל השכל ויש להם לכל אחד ואחד מניע המופקד עליהם חוץ מן העשירי שאינו צריך לא לנוע ולא להניע כי הכל מתקיים בכחו ופועלים פעולתם בכח לנועו הקדמון הנטוע בהם בעת המצאם והם מתנועעים בלא הפסק על יד כל מאמר ומאמר המופקד עליהם, והפילוסופים קורין אלו הממונים על התנועה או אחד המופקד על תנועות כלם שהוא כגרזן ביד האומן לפי שעל ידי תנועת הגלגלים בלא הפסק ימצאו הנבראים ונפסדים, ובעל ספר יצירה ע"ה ורז"ל והפילוסופים כלם שוים שדברים אלו הם עשרה והעשירי אינו מושג והוא המעמיד הכל בדבורו הקדמון: —

אחר פי' י"ג מדות: ובעבור זה הזהירנו משה רבנו והנביאים ומשיח צדקנו להכיר יוצרנו ולהבין ולהשכיל על קוננו וללכת בדרכיו ולהדביק ביראיו ואם לא נחפש ולא נחקור אחריו איך נקים בלבב שלם את דבריו אם לא נכירהו ואיך נתנהג במדותיו אם לא נדעהו, על כן התעוררתי משנתי ועוררתי את לבבי וגם הוא עזרני וימלך לבי עלי להבין ולהשכיל על כל הנמצא כתוב בספרי, כי איך יתכן לתת מדות קצובות ומצועות ואף כי מחוברות בעלת סגלות ובעת הסבות כי באמת כל מוגבל יש לו ראש וסוף, וכל גורם יש לה סוף וכו' וחלילה לנו מלדבר כזאת על רוכב ערבות . . . . לכן ראוי לכל משכיל להבין ולדעת שכל מדה הנשמעת, לשכך אוזן שומעת, ואי אפשר להיות בו מדה קצבה וחלוקה לפי שהוא אחד ומתאחד בכלן והוא הפועל בכלן כאשר או באחת מהן וכולל בה את כלן, וגם באחת יפועל דבר והפכו כאחד, לפי שכח זו בזו כמו שפרשתי, והבאתי עליהם ראיות ברורות והוא יתברך מנהיג בבריותיו הצריכה להם כפי מדתם אם קצרה אם רחבה, הן ברעה הן בטובה, ולפי פעולותיו בנו נקראו מדות לא מצד עצמו כי אם מצד שלנו לפי

שהוא אחד בכל לב, הוא החסד, הוא הדין, הוא הרחמים וכו', ועוד הוא החסד בשהוא משגיח בבריותיו לפרנסנו ולכלכלנו ולהספיק צרכנו, והוא הדין מאחר שבראנו שירחם עלינו בחסדו אע"פ שאין זכות בנו וכו' וכו' וכל הדברים האלה קריתי ושניתי ושלשתי להזכיר כל פעם ופעם טעמם בלבם לפי שכל הרואה ספר זה אם לא ימצא טעמו בלבו לא ישגיח בו וילך לו, וכאשר ימצא די ספוקו ישגיח בו ויתן אל לבו לראותו מראשו ועד סופו, על כן הרחבתי לספר בכמה מקומות אע"פ שהיה לי לקצר, לולי הדברים עתק בגאוה ובוז אשר הרהיבו פה והאריכו לשון ודברו דברים אשר לא כן על התלמידים הצעירים והנקודים אשר קבלו מפי משכילי ישראל דורשי האל חסידי עליון הצועקים והנענים המצרים לכל צרת חביריהם, ועליהם מחלים פני יוצרם ומתענין המקובלים בתפילותיהם וכמה נסים נעשו על ידיהם הן ליחיד הן לרבים, ועל התלמידים שלמדו לפניהם והמקובלים מפיהם הוציאו כ מ ה ד ב ו ת רעות עליהם שלא היו בהם וכמעט קט שפשטו ידיהם בתלמידיהם (אומר המעתיק: ראה זה חדש הוא, ולא נשמע עד היום שהמעט העם היו פושעים ידיהם נגד המקובלים ומכים אותם, ומי יודע אם לא בעבור זאת נגנז מן המקובלים המאוחרים ספר היסוד הזה. ונשמה זכרו של המחבר:) ואפשר שגם הם גרמו לעצמם מפני שלא דקדקו בלשונם הן בכתב ידם הן בדברם בפני כל אדם ואע"פ שכלויה כוונתם עולה שפתם ודבריה חכמתם שאין להם כח לדבר או לכתוב בידם למשכיל די ספקו ולפתי די מחסורו אשר יחסר לו כדי שלא יטעה זה או זה בדברים שיש להם פנים מזה ומזה, ובפתוח שלא במקומותם דבריהם או בפרשם יותר מדאי במקום הראוי להעלים סודותיהם, הרואים ספריהם או השומעים מפיהם לא הבינו דעתם וכשלו במזמותם ודמו בלבותם שהם מאמינים בשתי רשויות והם בעיניהם ככופרים בדת תושיות והם מגשימים בעלת העלות להתהפך בתחבולות וכל אשר יזמו עליהם דברו עליהם ואמרו שהם משימים דבור בינם לבין קונם, ואע"פ שאותם התלמידים שמשו כל צרכם מידם היתה זאת להם תחת גאונם אשר לא עלו במלים אף כי לדרוש ברבים, ויש מהם שלא שמשו כל צרכם ולא אכלו כל צרכם די ספקם, והם לא ידעו את ה' ואת מעשה ידיו לא השכילו וילכו ויסכלו ויעפילו לעלות בשלם אל גרם-המעלות העליונות ואפי' במדרגות התחתונות לא עלו ולא השיגו ועליהם פערו פיהם רבים וילעיגו, על כן הארכתי ניב לשוני ושפתי ברור מללו להודיע לרבים דעת זקנינו ותבונת מורינו אשר למדונו ארחות חיים דרכי האל, למען היותם נקיים מה' ומישראל, והנני מתנפל ומתחנן לפני חכמי גולת אריאל המשכילים

שכל טוב אם יראו בספרי זה חטאים ושגיאות בדבר משפט או ברמיזה אל יחשב רק טוב בדבותי והפכו יתלו עלי שמא לא הבנתי דבריהם בלמדי מהם, ואם טוב בעיניהם וכשר הדבר לפניהם מה שטעיתי יבינו לי ואם אוכל אתקן או אחזק דברי ואם אין אמחנו מספרי וכו' — ויש מוציאים ממנו (משם המפורש) שבעים ושתים שמות שיש לו להקב"ה היוצאים משלשה פסוקים של תורה שהם ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא בין מחנה מצרים וגו' ויט משה את ידו על הים וגו' (אמר המעתיק: נראה שהמקובלים בנו שם של ע"ב משלשה הפסוקים הנזכרים לפי שבכל פסוק ופסוק מאלו השלשה יש בו ע"ב אותיות לא פחות ולא יותר).

ובמקום אחר מצאתי: יש כחות בעולם נבוכים בדעתם מרוב עומק מחשבתם ומעמיקים שאלות על עלת העלות, ומבני אדם למנוע מהם התפלות הכת האחת אומרת מה צורך לברוא אדם ומה בהמה ועוף וחיה וכל העולם השפל, הלא לו יאות המלוכה בכחות העליונים שהם קיימים לעולם ולעולמי עולמים וזה הכת כת המלאכים כשנמלך בהם רבון העולמים כשעלה במחשבה לברוא אדם בתחתונים וכו' ועוד כת זו אומרת ושואלת מה צורך לאל לברוא מלאכים וחיות ושרפים ואופנים ומה כבוד מוסיף לו על ידם, ואם הוא צריך לכבודם, והכת השנית מודים ומשבחים כל מעשה האל ית' ואומרים את הכל עשה יפה בעתו, אבל הם שואלים על מה ועל מה אנחנו מתפללים אחר ראש השנה ויום הכפורים שנגזרה הגזירה על כל השנה באותם הימים על כל עיר ומדינה ועל כל נברא ומה מועיל התפלה והצעקה אחר הגזירה (אמר המעתיק ודוק שלא הזכיר הושענא רבא שהוא יום החותם הגדול של המקובלים האחרונים):

ובענין תחית המתים כתב: הנה שמעתי אומרים בני דורנו מספרים כי יש אנשים רבים שואלים ומשתוממים מה צורך לצדיקים הגמורים לשוב הנה ולחיות בתחית המתים בבוא משיח צדקנו כאמרו ורבים מישני הארץ יקיצו, ומה תוספת מעלה יוסיפו להם אם יש כאן תענוג יתענגו בהם הלא מעלתם רמה על כל הנולדים ותענוג נפשותם והנאתם שלמה על כל הנבראים ומה זה ועל מה זה תשובנה בגוף נמאס ונבזה הנולד מגוש עפר ורמה לשכון בבתים חמרי אדמה, ואם ימותו עוד פעם שנית עאכ"ו שזאת תהיה רעה רבה והאחרונה קשה מן הראשונה ובשמעי דבריהם קמתי והתחזקתי לאחוז בעט סופר לדבר על אוזן המאמינים בתחית המתים וכו':

אמר המעתיק: כבר כתבתי למעלה שר' דוד בן הרא"ד היה חכם, ובעבור שעד היום לא היה נודע שמו, ראיתי להעתיק מה שר' אשר בנו מביא

מדבריו ואלו הם: ואדוני אבי היה דורש הלשונות שנאמרו בו בדין הכרת, במקום אחד הוא אומר והאבדתי הנפש ההיא, ונכרתה הנפש ההיא מעמיה, ונכרתה הנפש ההיא מלפני; והכרתי אתו מקרב עמו (אמר המעתיק תקנתי הפסוקים שהם משובשים בכ"י וכן עשיתי בשגיאות אחרות שמצאתי ואין להאריך) ועל מי שעושה מלאכה ביום הכפורים נאמר בו והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה וכי בעבור שעושה מלאכה מועטת תהיה נפשו נאבדה כנפש הבהמה, וגם אם אכל ככותבת הגסה ביום הכפורים תהיה נפשו כנפש הבהמה; ועוד מאותו תלמיד שהיה עם אשתו בעת לבונה הוא בבגדו והיא בבגדה ולא נכשל בעבירה אחרת ומת בחצי ימיו, עדיין תהיה נפשו נאבדת והוא אפשר שקיים כל התורה כלה לבד מזו, שאפי' בא עליה לא נתחייב אלא כרת ומנה שנ' שבעת ימים תהיה בנדתה שדרשו בו רז"ל בנדתה תהיה עד שתבא במים והוא נשאר מאותו חטא ומיתתו מן השמים כרת והדין דין אמת ויהיה נדון עוד בדין אחר, חלילה לאל מרשע ושדי מעול, והלא אבותינו שחרב ב"ה בימיהם עובדי ע"ז היו שופכי דמים מגלי עריות היו ונאמר עליהם נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ, ואז"ל וכי עבדים היו וחסידים היו, והלא עובדי ע"ז מגלי עריות היו, שופכי דמים היו, אלא מאחר שקבלו דינם נקראו עבדים וחסידים, וכל שכן למי שנתחייב כרת שיהא פטור מן החטא בהכרתו ולא תאבד נפשו, ואם אינו כן חמור הכרת מכל שאר העונשים שבתורה שהרי נדון בשני דינין והאחרון קשה מן הראשון, אלא כך פי' ענשו של כרת בכל הלשונות שבו, כשהוא אומר ונכרתה הנפש ההיא מעמיה ר"ל שתהיה נפשו נכרתת שלא תשוב עוד למקום הקדש שחצבה משם וזהו שאמר מעמיה, העפר לשבתו, והרוח למקומו, כמו שנ' וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה ר"ל כל דבר ודבר ישוב לעקר מוצאו ושרשו הראשונה מיד, אם היה צדיק גמור, אבל אם נתחייב כרת לא ישוב העפר לשרשו ואף לא הרוח למקומו אע"פ שקבל דינו ומת בחצי ימיו; ד"א כשאמר מעמיה ר"ל שלא תדור נפשו לא עם שבטו ולא עם משפחתו, וכן מקרב עמו ר"ל ממשפחתו. מאשר שהם נענשים עליו אם לא מיחו בידו והיו מחפים עליו, כך לא תדור נפשו עמהם אם מיחו, אבל מאחר שקבל דינו ומת בחצי ימיו לא ישובו הדברים הנאמרים למקומם, או שלא ידור עם שבטו, או עם בני משפחתו, הרבה נענש עליו, אבל תענה נפשו בתענוג הכבוד שלא במקומו הנזכר, ומה שדרשו רז"ל על הכרת תכרת. הכרת בעולם הזה שהוא מת בחצי ימיו, תכרת בעולם הבא, כאשר פרשתי, שלא תדור

נשמתו במקום הראוי לה קודם שחטא, ויעמוד במקום פחות ממנו, לפי שהראה עצמו במעלתו שאין הקב"ה רואה מעשיו שבסתר, לכן לא תזכה נפשו לעמוד לפניו במקום שחצבה משם וכו' וכו':

4.

אל המוציא לאור!

כבר ידעת כי פעם ופעמים עמדתי על מעשה ידי מפרשי התורה אשר מקורם בצרפת, הלא המה רש"י ובני דורו ובני ביתו ותלמידיו, ויהי דברי על ר' מנחם בן חלבו ורש"י ור' יוסף קרא ורשב"ם ור' יוסף בכור שור, ובכל עת אשר אפגעם בדרך חקירותי עוד אשוב אשנה אליהם להשתעשע בחכמתם, וגם היום אדבר מעט אודותם כמאמר אסרי הקולר.

בתוך מספר ספרי הקדש המבוארים מאת ר"י קרא בא גם ס' עזרא (עם נחמיה) על פי עדות המנוח הר"ר אורי שי פרלואל ז"ל כאשר הזכירו בשמו הר"ר יע"ל לונץ בספרו במאמר על בעלי צרפת דף 566 וכמוהו נמצא ברשימת המנוח הנדפסת דף 101. ובימים האלה נתתי את לבי לדרוש אחריו ואמצא את הכ"י (המונח פה כפי הנודע) ואשתומם, לא ידעתי מי האיר את עיני ר' אורי לראות דבר אשר לא נמצא לו שרש. והנה הכ"י הזה כולל בתוך הכרך הב' פירושים על כתובים ואלה הם: פי' תילים בלי שם ונקרא והוא פירש"י, פי' על איוב נרשם עליו לר' יוסף קרא, פי' על משלי בלי שם והוא כמעט משלים עם הפי' הנדפס על שם רש"י (וכן רשם בעליו בתחלת הכרך וז"ל: כמעט כנדפס, וברשימה בטעות: המעט בנדפס), פי' חמש מגלות, א' ביאורי רות בלי שם והם לרש"י, ובסופם נימוקי שפוט השופטים ולא מייסודו של ר' שלמה, והם ליקוטי מדרש (ומשניהם המרים בעליו בתחלת הכרך גם השמיעם בעל הרשימה), ב' פי' שה"ש בלי שם והוא לרש"י, ג' פי' קהלת לר' יוסף קרא ואחרי י"א א' כתב הסופר: ע"כ מצאתי מפירוש ר' יוסף קרא, והשאר בלי שם והוא לרש"י, ד' פי' איכה מתחלה איזה שורות עד „גלמוד מיושבים" והוא לרש"י, ואחריו פי' קינות לר' יוסף קרא, כפי אשר נדפס פעמים, ה' פי' מגלת אסתר גם בלי שם ויתכן כי הוא לר"י קרא, עוד פי' דניאל של ר' סעדיה הנדפס, פי' עזרא (ונחמיה) בלי שם ואין בו לא טעם ולא ריח של ר"י קרא, המפרש דורש השמות הזרים אשר יבואו הרבה בתוך הספר, וכל דבריו אינם על פי הפשט כדרך הקרא, לא ידעתי מה היה לבעל

הספר ליחסו לקרא ולהעמיד הסברה הזאת כמוסכמת אשר אין לגמגם בה. —
ודע כי בתוך הפי' הזה מצאתי מובא כה וכה התרגום הירושלמי, למשל לעזרא ד' ע"ו די יבקר שיפשפש כמו לא יבקר הכהן מתרגם בתרגום ירושלמי לא יפשפש כהנא והוא לשון בקור ע"כ, גם מצאתי פירוש הוא רחוק מפי' כל המפרשים והוא בדרך התרגום הזה ובודאי לקחו מתוכו אם גם לא קרא שמו עליו, והוא לעזרא ו' כ': כי הטהרו מטמא מת ומקרי וזבים וזבות ככת' כי יהיה טמא לנפש או בדרך רחוקה טמא נפש זה טמא מת בדרך רחוקה בעלי קריין וזבין ומצורעין, כדה מתרג' מרחקא ע"כ, ועי' מה שכתבתי על הענין הזה בספרי הגדול דף 183.

ברור אצלי כי הפי' הזה אשר ייחסו בעליו אל ר' יוסף קרא לא יצא מתחת ידו לא כולו ולא מקצתו, ואמן אל הפירוש אשר בידינו הנדפס על שם רש"י וגם עליו עודני נבוך, ועלה במחשבתי לאמר כי איננו מעשה ידי רש"י, כי מנגון לשונו ודרך פירושו איננו כלשונו וכדרכו, ולבי נוטה יותר לתת את הפירוש הזה לנחלת ר"י קרא. כן הוא דרכו לפתור פירוש אחר ואם גם הוא פי' התלמוד, ומלת „ואיני יכול לפתור" ונמצא זה בפי' לעזרא ב' ס"ב ונחמיה א' א' וז', עוד הוא מדרכו לאמר כי עד הנה לא הבין את הפסוק כראוי וכי נדדו מחשבותיו עליו הנה והנה, גם עזרא ז' י"ב אמר ספיקא היא בידי (בדפוס בטעות: בידו, ולנכון בכ"י רמ"ע), כן ראינו גם מדרך הרי"ק והרשב"ם להעיר על משפט המקרא להכפיל מלה אם המאמר ארוך או גם במאמרי שיר וכהם דברי המגלה לנחמי' ד' י"ג: ואעמיד וגו' ואעמיד וגו' מקרא זה דוגמת והיו וגו' והיו וגו' כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו, עורי עורי דבורה עורי עורי וגו', לא לנו ה' לא לנו. גם אחשוב כי רחוק הוא ממשפט רש"י לעבור בקל על סתירה בין שני כתובים ולדחפה בקש והוא קרוב יותר אל משפט הר"י קרא, למשל דבריו לנחמי' ז' ז': חשבונות הללו פעמים הם מכוונים עם חשבונות של מעלה ופעמים יש שאינם מכוונים זה כנגד זה ולא דקדק המקרא בחשבונו' כל כך, אבל הכלל שוה לכאן ולכאן שנ' כל הקהל כאחד וגו' ועל זה הכלל סמך כותב הספר ולא דקדק בחשבון הפרטות כל כך ע"כ. הלא עד היכן הגיעה כחם של המפרשים האלה לאמר על כותב ספר שלא דקדק והרוח הוא רוח הקדש אין אתו.

הוא הדבר אשר רמזתי עליו למדי כי האנשים השלמים האלה ר' יוסף קרא ור' יוסף בכור שור לא ימחו מפני כל בקורתם, ואם ימצאו דבר זר, לא יבושו כי ידברו בשער, ככה הפליט הרי"ק כי ס' שמואל לא שמואל כתבו,

והיב"ש אמר כי מעשה הצור אשר הוכה במטה ויצאו ממנו מים נכתב בשני מקומות ולא נעשה פעמים, ובדומה הרבה ובמקרה הזאת דרך גם המבאר לדברי הימים. דבר ידוע הוא כי הפי' הנדפס לדה"י על שם רש"י איננו לו כ"א לאיש נרבוני ולא סר מדרשות ר' משה הדרשן והדבקים בו, אך לא רחוק להאמין כי היה מתלמידי בית מדרשו של ר' יוסף קרא והסולכים בדרכיו, על כן על פי הרוב דברי הצרפתים האלה על פיו וכתבניתם עשה גם הוא, והפירוש הביא דברי ר' מנחם בן חלבו לדה"ב כ' ו' ודברי ר' יוסף (הוא הקרא) לדה"ב ג' ע"ו וה' ע' (ע' ספרי פרשנדתא דף 27) וכ"ה כ"ד וכ"ז, ונראה מתוך הדברים במקום האחרון ר' יוסף כבר מת אז כי הוסיף על שמו ברכת המתים זצ"ל והלא בתוך פירושיו ולא שמע מפיו. עוד הביא דבריו בלי זכרון שמו, למשל השתמש בדברי רי"ק המובאים בפי' התוספות הנקרא דעת זקנים לבראשית י' כ"ה בפי' לדה"א א' י"ט, וככה פי' כרתי ופלתי בדה"א י"ח י"ז כפי פי' רי"ק לש"ב ח' י"ח ומ"א א' ל"ח כאשר נמצאים דבריו בפי' נביאים כ"י וגם בכ"י מינכן והבאתים בספרי פרשנדתא דף 28. גם דברי הרשב"ם על שפתיו אם גם לא נזכר שמו עליהם, והפירוש הרשב"ם על עד כי יבוא שילה (בראשית מ"ט י') פירש גם הוא לדה"ב י' ע"ו. וכבר הוריתי כי הוא מדרך הרי"ק והסולכים בעקבותיו להעיר כי נכתב מתחלה פסוק או מאמר ולא ידענו למה ועל מה, והוא הקדמה למעשה אשר יבוא אחריו בסמוך לו או ברחוק ממנו ונכתב פה „שלא תתמה" אם תקרא אח"כ הספור הנשען על המאמר הזה (ע' נטעי נעמנים חלק אשכנזי דף 27 הערה 3 ופרשנדתא דף 32), וכדומהו כללו עשה גם המבאר הזה לדה"י וגם הוא השתמש לענין זה במלת „שלא תתמה." ועתה בא וראה כי גם הוא דבר דברים כנוטה לפי תומו על ספר דה"י אשר יאותו רק למעשה ידי חרש אנוש קצרה רוח בינתו ולא נחה עליו רוח ה', הכותב רק כפי דעתו אם שלמה אם חסרה. כה אמר בהרבה מקומות כי כותב הספר כתב כפי המונח לפניו ואת החסר לא יוכל למנות ואת המעוות לא יוכל לתקן. למשל דה"א ז' י"ב בני נפתלי יחציאל וגו', ומה שלא נתיחס יותר זהו הטעם כמפור' בשילהי מגלת ירושלמי (! והוא תענית פ"ד) ג' ספרים מצא עזרא וכל אחד ואחד מן היחס (טעות הוא בידו וע' ספרי הגדול דף 232 והבאים) ומה שמצא כת' ומה שלא מצא לא כתב ומן בני נפתלי לא מצא יותר וזה הטעם שכל היחס הזה מיוחס בדלוגי' כי דילג מספר זה אל ספר זה ומיכרם וכו', וכמוהו שם ח' א' אמר שמות אחרים קוראם כאן וכל היחס למפרע והכולם לדקדק רוב ערי הלוים ומגרשיהם האמורים כאן למפרע הן

ביהושע כי עזרא ספרי' מלא. עוד שם פ' כ"ח ובגבעון ישבו פרשה זו עד כל אלה בני אצל כתוב שני פעמים בספר זה וכן פרשת היושבים הראשונים אשר באחוזתם בעריהם ופרש' ומן הכהנים ידעיה בן יהוידע כמו כן בספר עזרא דכתיב ואלה שרי המדינה וזהו שמפרש בסוף מגילת ירושלמי ג' ספרים מצא עזרא ספר מעונים ספר זעטוטי ספר האחים (!), ובטלו דברי האחד וקיימו דברי השנים וכן מצאו הרבה ספרי ייחוסין כשמצאו ג' או ה' בטלו המועט וקיימו המרובין וכשמצאו זוגות כמו ובגבעון ישבו וגו' הולך לכתוב שני פעמים שאין סדר ייחוסן שוה וכן היושבים הראשונים מצא זוגות וחלוקי' זה על זה כתבו שני פעמים בכאן ובעזרא, וע' עוד שם ט' א'. וגדולה מזו אמר כי כל הספר נכתב להיות לעטרה על ראש מלכי בית דוד, כה הקדים לפירושו הדברים האלה: עזר' כתב ספר היחש הזה וכו' והכל משום יחס דוד המלך וכו' ובפי' לדה"א א' ל"ב כתב ומפני כבודו של דוד אמר ישראל ולא יעקב ע"כ, והשכיל לראות כי בכל ספר דה"י לא נמצא יעקב כ"א ישראל, אך לא מטעם המפרש, והענין נקשר עם ענינים אחרים אין פה מקומם, וע"ע פ' י' וי"ו וכ"א וב' ה' וד' כ"א וי"ב ב' וי"ט י"א וכ"א ה' וכ"ח ה' וכ"ד הכל לכבוד דוד כי כל הספר נכתב לכבודו של דוד וביתו וכן דה"ב ג' ח' וי' משום כבוד הבית ושם ה' ד' משום כבוד שלמה וע' י"ב משום כבוד מלכי יהודה. ולא זה בלבד אף התאמץ לאמר כי נשמטו כה וכה דברים בדה"י משום כבוד דוד וביתו, כה אמר לדה"א ט"ו כ"ט לפי שספר דברי הימים בשביל כבוד דוד הוא ולפיכך אין כתיב כאן מה אמרה מיכל לדוד כמו שכתוב בשמואל מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הריקי' כי זילות של דוד היה שאמרה לו אשה כן, ושם י"ז י"ג ומה שלא נכתב כאן אשר בהעותו וגו' משום כבודו של דוד שאינו רוצה לדבר בזה הספר שום זילות לבית דוד, ועוד שם כ' ד' מה שמחוסר כאן בזו הפרשה כתוב בשמואל ותהי עוד מלחמה וגו' ואף זה משום כבודו של דוד לא נכתבה כאן שהרי כתיב לשם ויעף דוד וכו' ולולי שעזרו אבישי בן צרויה היה נופל בידו של ישבי ולפי אותו גנאי לא כתבו כאן. וע"כ נפלא בעיניו אם נמצא מעשה בדה"י אשר יחשיך זהר תפארת בית דוד, תמצאהו אומר לדה"א ב' ד' תמיה אני היאך מזכיר גנות זקינתו של דוד, ושם כ"א א' אע"פ שפרשה זו אינה לכבוד דוד, נכתבה כאן משום שנאמר בסוף הפרשה שבנה מזבח ויענהו ה' מן השמים וזהו כבוד דוד.

אתה הראית לדעת איך הפליא המפרש עלה, ובתום לבב ראה וגלה מה שאחרים המכנים את עצמם בשם חוקרים ומבקרים רוצים לכסות המעמיקים

עצה וכל דרכם במסתרים. זאת נחלת ישרי דרך וצדקתם תמחת ה' יהי זכרם לברכה, וגם אנחנו נלך בשם נדרכם ולא נשמע לקול מגאלים המתעטפים בטלית של חסידות ודרכם כסל למו.

ואתה שלום כנפש אוהבך

החותם פה ברעסלויא יום ג' י"ט סיון תרכ"א ל'

אברהם גייגר.

5.

פירוש קהלת*)

מהחכם שד"ל.

א דברי, כתב דון יצחק אברבנאל בהקדמת תרי עשר, כי בעבור שבספר עמוס ובספר ירמיהו, מלבד ספור הנבואות שנבאו אותם הנביאים, באו שם ג"כ עניני אותם הנביאים וקורותיהם בעצמם, כמו שתראה בספר ירמיהו שספר הרבה מעניניו ומה שקרה לו עם המלך ועם הכהנים ועם השרים ועם עבד מלך הכושי וזולתם הרבה, וכן בס' עמוס מה שקרה לו עם אמציה כהן בית אל, לכן מזאת הבחינה נאמר בתחלת ספריהם דברי עמוס, דברי ירמיהו, מפני מה שהם מדבריהם בעצמם. והנה גם הספר הזה נקרא דברי

---

*) אמר שד"ל הפירוש הזה לס' קהלת כתבתיו זה כארבעים שנה ומעשה שהיה כך היה. ידידי שמבד"ל אשר היה בעירי (טריאֶסטי) מן סיון תקע"ו עד סיון תקע"ט, היה מתווכח עמי בטענותיו ובטענות ר' חסדאי קרשקש (בספרו אור ה') כנגד חפשיות הבחירה, ולהוכיח שהכל בגזרה (כמו שהיה מתווכח ג"כ על זה באגרותיו עם ידידו החכם יש"ר), ואני השתדלתי לחזק אמונת הבחירה בטענות חדשות הוכחיות ופילוסופיות, וכתבתי על זה שלש שירות (בכל אחת מאה טורים), קראתי שמן בית הבחירה. ואחרי לכתו מעמי כתבתי לו עוד על זה שירה בלשון ארמית, וכל זה לא הועיל להשקיט טענותיו, ובהפוך הוא, כי אני שאהבתי את האמת נתקרבתי לאמונתו, והודיתי לו כי כל רצון הוא נמשך מסבות, קצתן פנימיות (אשר יסודן בטבעו של אדם ותכונת גופו ורוחו), וקצתן חיצוניות, התלויות במה שראה ושמע, ובספרים שקרא, ובמאורעות שאירעו לו ולחבריו ולשכניו ולאנשי מדינתו או לכל בני דורו — והסבות ג"כ נמשכות מסבות אחרות, עד שהכל משתלשל אל הסבה הראשונה. אך לא יכלתי להסכים עמו שהכל בגזרה ממש, כי היה קשה בעיני מאד לייחס לרצון האל המעשים הרעים שאדם עושה, ובחרתי בדעת בעל הכוזרי, שהיה מייחס כל הדברים אל הסבה הראשונה, אך לא כלם אל הכוונה הראשונה. אבל ראיתי כי עדיין היה

קהלת בעבור מה שבא בו מן התלונות שאירעו לו, כי בקש את האושר בדרכים משתנים, ולא מצאו בשום פנים. קהלת בן דוד, בתחלה, היה כתוב דברי שלמה בן דוד, והיתה כוונת הכותב שנאמין כי הוא הוא ספר דברי שלמה הנזכר במלכים א׳ י״א; אלא שזה אי אפשר, כי באותו ספר דברי שלמה היו כתובים יתר דברי שלמה וכל אשר עשה וחכמתו, ואין כל מעשי שלמה בקהלת, רק הפחותים שבהם. מלך בירושלם, שלמה לא היה קורא שמו אלא

הדבר מגונה מאד, שיהיה הכל סבת הרעות, אף אם יהיה זה בלא כוונה תחלה, ואולי היותן חוץ מכוונתו הוא מגונה עוד יותר. אז פניתי לדעת אפלטון ורלב״ג ואחרים, שהאמינו חומר קדמון, וגם לזה מצאתי סיוע בסברי, ואמרתי כי הרע נמשך מפאת החומר, שלא היה אפשר לטהרו מכל חסרונותיו. אז כתבתי לשד״ל מגלה עפה. והנני מעתיק חלק אחד מארבעה ממנה:

שדב״ל אל שחבד״ל שלום ואמת.

הנה בשמים עדי, ובמרומים שהדי, גם אתה ידידי, תוכל להעיד בעדי, כי במשך ארבע שנים שלמות. לא נתתי לבבי מנוחות, ונלחמתי מלחמות, האמונות הרמות, בכל עת ובעלומות, למען הוציא לאור תעלומות, ולהחיות אבני בית הבחירה מן הערמות. ה׳ אלהים! ומה יוסיף עבדך לדבר? הלא מבינתך יאבר, ולא בכחו גובר, ומה יועיל היותו על ריב לא לו מתעבר, אם אתה את שואליך תספיק לא תדבר? ואם אתה תמנע ממני העזר אשר אשבר, על האניה אשר הסתרת פניך ממנה אל הסלע אם תשבר, ועלי אל תשת משאת אם שוא ודבר כזב אהיה סוחר. אל תענוש שומר נאמן אשר על אפו ועל חמתו נשבה פקדונו או נשבר ומת, ואל תביא במשפט נפש אשר בכל מאודה כתה דרכה דברי אמת, אם נפלה בדרכה מאין מנהל ובאמונה כוזבת נטמאת.

דע ידידי כי מיום עמדי על דעתי את האמת אני מבקש, ולהאמין דבר אשר אני רואה בזבו חלילה לי מהתעקש, ואם גם אחרי העמיקי חקירתי (כאשר בידי) לפעמים אוקש, לא הקשה ערפי אני נכשל, אך מאהבתי את האמת ולא מרוע לבי רק מחולשת לבי בשגגתי השתבשל, ואם מקוצר רוח אמעד ואכשל, לא יכני האלהים על השל.

ועתה דע נא ידידי כי חלילה לי מה׳, מהשע בכסלוני את עיני, לבלתי ראות דברים אשר לפני, למען הקשות ערפי ולהחזיק בשגיוני. גם לי לבב כמוך וגם לי עינים רואות, כי כל פעולות בני אדם הנראות והנעלמות, בלא סבה אינן באות, אך בסבותיהן כבר תלויות, מבלי שיהיה האדם חפשי בבחירתו, יותר מהעץ בנפילתו, והנני נותן לפניך הדבר עם ראייתו.

ידוע הדבר ומפורסם ואין חולק עליו, כי טבעו של אדם מכריחו לבקש הטוב לו ולקרבה אליו, ולהעביר הרע לו ולסור מעליו, ועל כרחו של אדם להנאתו ולטובתו יסדר מפעליו, וכל חי מכל בשר, מבקש בטבעו להיות מאושר, והיותו מבקש רעתו בלא תקות טובה גדולה היתכן אי אפשר. ואם נראה אדם מבקש דבר שמכרו מואס בו, אין זאת

מלך ישראל, אך קהלת אשר קם דורות רבים אחרי מות שלמה, ואחרי שנחלקה הממלכה לשתים, לא אמר מלך ישראל, שלא נחשב שהיה ממלכי ישראל אשר מלכו בשומרון. הבל הבלים, הבל גדול משאר הבלים, כענין קדש קדשים; ומלת הבל זרה בדקדוק, כי אין דוגמתה אלא בעקב עשו, באבל

רק כי אין מזג גופו כמזג קרובו, עד כי מה שיביא הנאה לאחד לאחר יעליבן, או כי אין מחשבת חברו כמחשבת לבו, כי זה יחשוב שימצא בדבר ההוא את טובו, על כן אהבו, וחברו ידמה שהדבר ההוא יגרום מכאובו, על כן עזבו, ואם האחד יאשם באשר חברו יתאוה, שניהם מבקשים טובתם בשוה, רק כי האחד יקוה, שיהיה כן כוה, ובדברים יחשוב חברו יביאו מדוה. והנה כל פעולותינו מסבבות, משנוי המזגים או משנוי המחשבות, וידוע כי אין אדם שליט במזגו אשר קבל מראשית, והמחשבה ידוע ג״כ שאיננה חפשית, כי לא נתן בידי מחוללי, שאומר כאשר אחפץ דבר זה רע לי, או דבר זה מועילי, כי מוכרח אני לדון בכל דבר כפי שכלי, אם חכם אהיה או אוילי, אלך תמיד אחר השכל אשר נפל בגורלי. ואם כל פעולותי, תלויות במזגי ובמחשבותי, הנני מוכרח בכל מפעלותי, אחרי אשר גם מחשבותי וגם מזגי, אינני שליט בהם לכלוא אותם במתגי, והנה אנחנו בתכלית הפתיות, אם נאמר היות בבחירתנו חפשיות.

אם כן (תאמר) גם אתה מודה כי כל אשר יעשה האדם כבר נגזר, לא כן ידידי אך להראות בדעת הזאת בכל כחי אתאזר, ואם תשאלני מה דעתי הנה היא כדעת בעל הכוזר, אשר אמר במאמר ה׳ סימן כ׳: כי כל העלולים מיוחסים אל העלה הראשונה על שני דרכים, אם על הכוונה הראשונה, אם על דרך השתלשלות. עוד אמר שם: והבחירה מכלל הסבות האמצעיות, ולבחירה סבות, משתלשלות אל הסבה הראשונה. עוד אמר: אבל הדעה המשגת מי שאומר בבחירה, בעבור הוציאו קצת הדברים מגזרת האלהים ית׳, יש לטעון עליה במה שקדם זכרו, כי לא הוציא אותם מגזרתו כל עקר, אבל משיבם אלי׳ בדרך השתלשלות. עוד אמר: ויש ליחס כל החלקים האלה (כלומר המעשים האלהיים והטבעיים והמקריים והבחיריים) אל האלהים ית׳ בדרך השתלשלות, לא שהם בכוונה ראשונה ממנו, ואם איננו כן (יהיו) דברי התינוק ודברי מעורפי הדעת ומגילת הדברן ושירי המשורר, דברי האלהים, יתעלה מכל זה. ותום הענין בדברים האלה: ועם כל זה הכל מיוחס אל הסבה הראשונה (כלומר ולא אל הכוונה הראשונה) בדברים הנזכרים; אך אל הכוונה הראשונה בחידושי בני ישראל כל ימי היות השכינה בתוכם; אבל אח״כ הדבר מסופק וכו׳ ואין טענה פוסקת; אך הטוב שייוחס הכל אליו ית׳, כל שכן הדברים הגדולים, במות ונצחון המלחמות והצלחה והמסכן והדומה לזה — הלא גלה דעתו מי שחבר אמרו שכל דבריו אמת, כי הכל שב אל הסבה הראשונה, ואם אין הכל שב אל הכוונה הראשונה, וזאת ג״כ דעתי, וגם אחשוב היותה דעת כל בני ישראל, כי גם המה רואים בעיניהם שלפעולותם סבות, ואין אדם מכחיש זה, ואין חכמי ישראל אומרים הנח להם לישראל ויבחרו ברצונם, אך הם משתדלים תכלית ההשתדלות להפך רצונם אל הישר בעיני ה׳,

אם, כאלו הנפרד ממנו הבל. אמר קהלת, בכל מקום שכתוב בו קהלת היה כתוב בתחלה שלמה. והתבונן איך בכל ספר משלי, אשר הוא כפלים בקהלת, לא מצינו מעולם אמר שלמה; כי שלמה עצמו לא היה צריך לבקש התחבולות להאמין כי הוא בעל הספר, אך קהלת הזכיר פעמים רבות את שם המחבר

א"כ הם מודים בשבות; ולא יקצפו עליך קצף כאשר תאמר באזניהם כי הכל בשגה, רק באמרך אליהם כי הכל בגזרה.

ואם ישאלוך לאמר: אם אין בחירה, איך יש שכר ועונש? תשובתם בצדם, כי הגמול הוא מן הסבות האמצעיות, ולא היה אפשר לקרב בני אדם אל הצדק ולהפרישם מן החמס, זולתי על ידי גמול. ואם תאמר לר' יהודה הלוי: ומה הפרש בין אם הקב"ה סבב לי שאחטא, ובין אם כך גזר עלי בפירוש? הלא סוף סוף הוא הגורם. ולמה לא גזר שלא יהיה אדם אשר יחטא, מאשר יגזור עלינו לחטוא. ואח"כ יצטרך להענישנו כדי שלא נחטא? לך נא ראה תשובתו הנאותה בהקדמה השלישית מן ההקדמות אשר הציב בעיון המשכר, ואלה דבריה: כי הבורא ית' נותן לכל חומר הצורה שבאורות באפשר לו לקבל וכו', אך התחלפו הדברים מחמת חמריהם, ואין לך לאמר למה לא בראני מלאך, כאשר אין לתולעת לאמר למה לא בראני אדם -- ואתה תוסיף ותאמר: ומי הכריחו לברוא החומר הגרוע הזה המכריחני לחטוא? היה לו לברוא חומר שלא יהיה עלול לחטוא, אם הבן חסר הוא. ובעל הכוזרי ישיבך בנחת (מאמר א' סימן ס"ז): ואם היה מצטרך בעל תורה להאמין ולהודות בחומר קדמון ועולמים רבים קודם העולם הזה, לא היה בזה פגם באמונתו. ורמב"ם יענה אחריו אמן, ויאמר (מורה ח"ב פכ"ה) הדעת ההוא לא יסתור יסודי התורה, ולא תמשך אחריו הכזבת האותות, אבל העברתם (ר"ל אפשרותם), ואשר סיפורנו הכתובים עליו וימצאו לו דמיונות רבות בכתובי התורה וזולתם, שאפשר להאצלות בהם וגם יהיו נצחיה. ואחריהם יקום ראב"ע על רגליו ויוכיח על פניך שאין שרש ברא מורה הוצאה יש מאין, שנאמר ויברא אלהים את התנינים הגדולים ואת כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים ואח"כ יצא לנגדך רלב"ג בקשת וחרב ומלחמה להלחם מלחמות ה', ויוכיח בדברים בקול ענות גבורה, כי החומר לא נברא, וכבר מצאתי בארון ספריך ספר קטון, שכחתי שמו ושם כותבו (א), אשר כל מגמתו להוכיח המנעות בריאת יש מאין . . . .

ועל פי דעת קדמות החומר (הבלתי סותרת לא דברי הנביאים ולא דברי החכמים) יושם מחשך לפניך לאור ומעקשים למישור, ותבין כי . . . . . כל מה שתראה בעולם מן הרעות והקלקולים, כלם מחוייבים מצאת פחיתות טבע החומר, והנה הסבה הראשונה היא סבת הטוב, לא סבת הרע . . . טריאסטי כ"ה באלול, עלי קללתך לפ"ק.

והנה היתה חתימת האגרת הזאת ביום כ"ה אלול תק"ף, וביום השלישי, הוא יום כ"ז אלול, השלמתי פירוש קהלת, והיתה כתיבתו ברתיחת הדם, הבוער בקנאת ה', והקצף הגדול שהייתי קוצף על האמונה המייחסת הרעות לגזרת הבורא. ועל הבריאה מחומר קדמון כתבתי בסוף הויכוח הכתוב למעלה (עמוד ס"ד) במלות „בענין סוד הבריאה נדבר פעם אחרת, כי סתומים וחתומים הדברים, והמשכילים יבינו".

(א) כמדומה לי שהיה שמו מלחמות ה' לר' אליקים מלונדון (שד"ל בשנת כת"ר).

הנכבד, כי דברי השקר צריכים חזוק. הבל הבלים הבל הבל, כל דבר שאנו סבורים שתהיה בו תועלת גדולה, ולבסוף לא יועיל כלום, נקרא הבל; והנה קהלת אומר כי כל עסקי בני אדם וכל עולם הוא הבל, כי הרואה כל עמל האדם, וכל אשר ייגע בכל ימי חייו, יחשוב כי בלא ספק לתכלית נכבדת

אבל אחר זמן ראיתי דברי החכם האנגלי קלארק (עיין ויכוחי על הקבלה עמוד ע"ד), וראיתי כי אין שום צורך להאמין בחומר קדמון, כי בזולת זה כל מה שהוא נברא הוא בהכרח בעל תכלית, וכל מה שהוא בעל תכלית בהכרח יש בו חסרונות, ומזה נמשכות כל הרעות. ולא הוצרכתי להאמין בבריאה מן האין, וזה בלי שאחשוב היות שרש ברא מורה בריאה מאין, אבל אחשוב שהוא מורה על פעולה אלהית, לא על מעשה בני אדם, ולא על פעולה טבעית, אלא על פעולה למעלה מן הטבע.

ולענין הבחירה והגזרה, לדעתי זו וזו אמת, כי מצד אחד נ"ל כי כל זמן שאנו עושים רצוננו הרי אנו חפשים, וראויים לשבח ולגנות, ואם רצוננו נמשך מסבותיו, מה בכך? וכי אם היו מעשינו בלא סבה, בלא דעת ובלא תבונה, כמעשי משוגעים, אז היינו ראויים לשבח ולגנות? לא כן ודאי, וכל אדם יודה בזה. ועיין למעלה מה שפירשתי בפסוק (ג' י"א) גם את העולם נתן בלבם. ומצד אחר, הגזרה אמת בלא ספק, מאחר שהכל משתלשל מן הסבה הראשונה, ומי שאין תכלית לחכמתו אין ספק כי בשעה שברא את העולם ראה וידע כל מה שהיה עתיד להשתלשל מן הסבות שברא, והרע הנמצא בעולם הוא גם הוא מכוון מאתו ית' ואיננו במקרה, אבל במדה ושיעור, כנגע וענג עמל לגלגלת, והרע מבחין את הטוב, ואם לא היה לנו רע לא היה לנו טוב. ודבר זה אי אפשר שיבינהו הבחור שלבו בוער באש נעוריו, ודמו רותח באבריו, וכחו הומה בתאותיו ובשאון גליו ומשבריו, על כן קצף גדול קצפתי זה ארבעים שנה על קהלת, ועתה כשוך חמת הנערות, ואחרי הנסיון הארוך, והתלאות הרבות, וההתבוננות בדעת מיושבת, אני מקיים באמונה ובחקירה, הגזרה והבחירה, ואני מצדיק דין הבורא על כל הרע הנמצא בעולם, ועל כל הרעות שבאו עלי. ואינני (כמו שכתב אחד מן היורנאליסטים) מכת הסטואיקים, כי הם היו אומרים שהרע הגופני איננו רע, אך הוא רע מדומה, ואני אומר שהוא רע, אבל הוא תמיד במדה ובמשקל, ואין שום דבר במקרה, אך הכל בחכמה ובהשגחה קדומה.

ואני לא אאריך לשון להצדיק דעתי כי ידעתי שאין כח ברוב בני אדם לקבלה, רק זאת אוסיף כי חלילה לנו לטמון ידנו בצלחת, ולהרפות ידנו מן החריצות וההשתדלות בכל ענין טוב וישר, כי אמנם הטוב הנגזר לבוא עלינו לא יבא רק על ידי אומן הסבות והאמצעיים אשר השתדלותנו תלויה ברצוננו; וכן אם יפתה אותנו יצרנו להשתדל בעשיית הרע, אז ראוי לנו להתבונן כי כל חריצותנו תהיה לשוא להגדיל הצלחתנו בחמס ועול, כי גבוה מעל גבוה שומר.

וכן חלילה לנו להפסיק התפלה והתחנה, כאלו אין אחר גזר דין כלום, כי אמנם החכמה הקדומה כך גזרה, שהנכנע ומתפלל יושע, וקרן גאים תגדע, ובוטח בכחו הוא יפול.

והנה כבר כתב ר' חסדאי בספרו אור ה' כי ברבים הדעת ההיא מזיק להמון,

יעמול, והאדם העמל גם הוא יאמין כזאת, שאם גם לא כן לא היה עמל, ואף על פי כן מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש? ומלת יתרון אין לה ריע במקרא, וכאן ענינה תועלת; גם מליצת תחת השמש לא נמצאה בשאר ספרי הקדש, והטעם, כי כל בעלי ספרי הקדש מאמינים היו בהשארות

ואני מוסיף כי אולי דבריו בענין הבחירה, היו סבה לשפינוזה לנפול בכפירה. כי הנה פעמים ושלש ראיתי לשפינוזה שהוא מביא דברי ר' חסדאי א"כ קרא ולמד בספרו; ואני אומר הדבר ברור כי שטת שפינוזה קרובה לשטת ר' חסדאי, במה שבניהם מכחישים טבע האפשר, ומודים ההתקשרות והכרח בכל דבר, והחילוק שביניהם אינו אלא זה, לדעת שפינוזה כל הדברים מוכרחים הכרח קדום בלא התחלה, ולר' חסדאי הכל בהכרח אבל ההכרח היתה לו התחלה, והוא רצון הבורא.

והנה כל מי שרואה ההתקשרות וההכרח הכללי, והשתלשלות הסבות עד הסבה הראשונה מיד הוא משתומם, ואומר איך יתכן שממקור הטובות יצאו גם המעשים הרעים והמתועבים? ואז אם האמונה העמיקה שרשיה בלבו, באמונתו יחיה; ואם בעל חקירה עמוקה הוא, יבקש לו מנוח באמונת המאמר הקדמון, או יתנשא על כנפי החכמה למעלה מהמורגל, ויראה הטוב והרע לא בעיני אנוש, אלא כאלו הוא עומד על חוג הארץ ויושביה כחגבים, ויראה שאין כאן רע מוחלט, ושהכל בחכמה נפלאה; ואם אין בו לא זה ולא זה, אז יכחיש מציאות הבורא, ויאמר שהכל בהכרח קדום בלי תחלה, ומעט מעט ישתדל לנקר עיני שכלו, עד שיכחיש סימני החכמה והכוונה הנראים בהרכבת היצורים, ויאמר שאין כאן כונה כלל, ושהסבות התכליתיות אינן אלא חלום חזיון שוא, וזה מה שעשה שפינוזה.

ואחרי שגליתי תולדות הפירוש הזה שעשיתי בימי נעורי על ספר קהלת, אדבר עליו גם מצד אחר, והוא מצד הקריטיק על ספרי הקדש, ואומר כי הפירוש הזה הוא עד נאמן כי החדוש שחדשתי כי קדמונינו ז"ל בעלי התרגומים, והקריאה בתנועות ובטעמים, נטו לפעמים מדרך הפשט לא מחסרון הבנה, אלא בחכמה ובתבונה, הסברה הזאת היתה בלבי כבר זה ארבעים שנה; ומה שהוסיף החכם גייגר שלא עשו זה בתרגומים ובתנועות ובטעמים בלבד, אך גם באותיות ובתיבות שלחו ידם, גם זה עלה במחשבתי כשכתבתי פירוש קהלת, ומאז ועד עתה במשך ארבעים שנה לא חדלתי לדרוש ולחקור בספרי הקדש, ולא יראתי להגיה בכל מקום שראיתי ראיות מוכיחות שהסופרים טעו בהעתיקם מספר לספר, ועם כל זה לא אמרתי מעולם שקדמונינו שלחו יד בזדון בתורה או בנביאים, כי כמו שאני מאמין שהתורה והנביאים הם באמת מן השמים, כן אאמין שהאמינו גם קדמונינו שמסרו נפשם על אמונתם, ואיך יתכן שיזידו לשלוח ידם בכוונה ורצון בדברי אלהים חיים? והנה ראינו בכמה מקומות מצאו בספרים טעות דמוכח, וצוו לקרוא בחילוף מן הכתוב, ולא אמר לתקן הכתוב. ומלבד זה כמה מקראות יש בתורה שמשמעותם היא נגד ההלכה, וחז"ל נדחקו לדרוש בהם פירושים דחוקים ובלתי מתקבלים על הדעת, ולא שלחו ידם בספרים לתקן המקראות כדי להסכימם עם ההלכה.

הנפש, וקהלת לבדו היה קורא אל הזמן שאחר המות ימי החשך, ולזמן החיים היה קורא תחת השמש, שהוא הפך ימי החשך. דור הולך ודור בא והארץ לעולם עמדת, הטעם, בכל עמל שיעמול האדם, לא יוכל לתקן מאומה כלל, מפני שהעולם כמנהגו נוהג, והטבע לא יקבל שום שנוי ותקון. והנה הזכיר

ולא הייתי נכנס בויכוח הזה לולא ראיתי בספר אוצר נחמד ג' (עמוד ה') דברי החכם גייגר על פסוק כי בצלם אלהים עשה את האדם, שאמר כי בתחלה היה כתוב עשיתי את האדם, אך למען לא יוכרח הקורא לחשוב בצלם אל אלהים, שנו הסופרים וכתבו עשה — ואני אומר כי לא יתכן להאמין שהיה כתוב עשיתי, שאם היה הכתוב רוצה לדבר על פי משפטי הדקדוק, כאומר בדרך ספור גרידא, היה לו לומר כי בצלמי עשיתי את האדם — ואמר בצלם אלהים עשיתי, הוא (בפי האל) מאמר זר ותמוה עד מאד. אבל האמת הוא כי אחר שאמר ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם מיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם, רצה להטעים במאמר שיתרשם בלב השומע, וישאר בזכרונו לימוד גדול שירחיקהו משפיכות דמים, והוא: שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה (אלהים) את האדם — אין כאן שום תיבה למדבר בעדו, ולא לנכח, אבל המאמר כלו הוא למוד מופשט, ומשפט כללי, איום ונורא, כאלו כביכול איננו תלוי ברצון הבורא, ויוכל להתכפר בזבח ומנחה ובמעשים טובים, אבל הוא דבר מוכרח מצד עצמו: שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה (אלהים) את האדם —

ועוד אומר אני כי לא יתכן להעלות על הדעת שיהיה כאן תקון סופרים בכוונה שנוכל להפריד מלת בצלם ממלת אלהים, שאם היה זה בלבם היה להם לכתוב כי בצלם עשה אלהים את האדם, ואיך לא ראו כי מי שיראה כתוב כי בצלם אלהים עשה את האדם לא יתכן שיפריד מלת בצלם, כי העברי יאמר בראשית ברא אלהים לא בראשית אלהים ברא, ולא יאמר כי בצלם, אלהים עשה, אלא כי בצלם עשה אלהים; ומה שכתוב כי האלהים עשה את האדם ישר, הוא דרך התנגדות עם מה שאחריו, והמה בקשו חשבונות רבים.

ומה שהוסיף החכם גייגר ואמר כי גם ר' עקיבא היה מפריד מלת בצלם, ממה שאמר חביב אדם שנברא בצלם — לא אוכל לקבלו, שא"כ לא היה לו לסתום אלא לפרש, ולומר בצלם מיוחד, וכיוצא בזה, אבל באמרו בצלם סתם, אין ספק שכוונתו לומר בצלם אלהים, כי דרך כבוד כלפי מעלה היו משמיטין שם האל ואומרים יֵרָאֶה במקום יראת ה' הבית לאורחא בית ה' ורבות כאלה; וביותר כאן לא הוצרך רבי עקיבא לפרש כוונתו, וזה לשני טעמים, האחד כי הדבר מפורש במקרא שהביא, כי בצלם אלהים עשה את האדם, והשני כי מלת צלם איננה נוהגת בלשון חכמים (אם לא להורות פסילים); וכל מי שהיה שומע מפי החכם מלות שנברא בצלם היה מבין שאין זה לשונו, אלא לשון המקרא. ולפיכך כשבא אח"כ לומר חביבין ישראל שנקראו בנים למקום, לא אמר בנים סתם, כי מלת בנים היתה נוהגת בפי העם גם בזמני כמו בזמן הנביאים, והשומע שנקראו בנים לא היה מבין שהכוונה בנים למקום.

הרבעת היסודות, אשר בדו מלבם חכמי יון, (כי אמנם אין ספק שלימד קהלת חכמה יונית), והוכיח איך אין אחד מהם שיקבל שום שנוי, בכל מה שיעמלו בני אדם דור אחר דור; כי הנה הארץ לעולם עומדת במרכז הכוכבים במנוחות שאננות (לפי דעת הקדמונים),* וכן וזרח השמש ובא השמש ואל מקומו שואף זורח הוא שם, ואין בידנו להביא שום שנוי בתנועתו היומית; ואמר שואף, כי לדעת קצת פילוסופים הכוכבים מתנועעים ברצון נפשם להתקרב אל מקומם, והוא מל' כעבד ישאף צל, אחר כן הזכיר תקופת השנה, הנמשכת מהיות השמש הולך אל דרום וסובב אל צפון, וגם תנועה זו לא תקבל שום שנוי בכל עמל שיעמול האדם. ואחר שזכר השמש כנגד יסוד האש, הזכיר יסוד האויר, ואמר סובב סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח. ואחרונה הזכיר יסוד המים, ואמר כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת, ומאמר והים איננו מלא לא נאמר לצורך עצמו, רק הוא הקדמה למה שלאחריו, אמר כל הנחלים הולכים אל הים ואעפ"כ אין הים מלא, ועי"כ הם יכולים לשוב אליו פעם אחר פעם, והנה הראה כי היסודות כלם עומדים על משמרתם תמיד, ולא ישנו את תפקידם: הארץ לעולם עומדת, והשמש מתנועעת תמיד בשתי תנועותיה, הרוח סובב תמיד, והמים נגרים תדיר; ומה יועיל עמל אנוש? השיב אחד מהיסודות אחור לעשות רצונו? ואפי' יאמר אדם: אחקור טבע כל הילודים, אולי אלמד לתקן בהם איזה דבר להנאתי ולטובתי; גם זאת לא יוכל, שהרי כל

---

* ואחרי ראותי ברא"ש ומאמרו של החכם גייגר מלה בקורת, ראיתי לחוות דעתי עליה, ולהודיע למה לא השתמשתי בה בשום מקום, עם היותה שגורה מאד בפי חכמי הדור. ואומר כי תיבה זו לא בא"ה רק פעם אחת בתנ"ך (ויקרא י"ט כ'). והוראת' לדעת הרמב"ן ולדעתי הֶפְקֵר, והקריטיק המדעה הנקראת בקורת היא פעמים רבות מופקרת, כעיר פרוצה אין חומה. ודי בזה, כי הדברים ארוכים, ואם באנו לכתוב אין אנו מספיקים.

ואחרי אשר הזכרתי למעלה הויכוחים שהיו לי עם ידידי שהב"דל ז"ל בענין הנמילה, הנני מודיע כי אליו כתב החכם יש"ר אגרתו אשר באוצר נחמד מחברת שניה, עמוד מ"ב. ואני למען החיות את שם ידידי שהבד"ל הנ"ל, בקשתי מבנו היקר, ידידי ותלמידי מוהר"ר אֵהוּד לוּלִי נ"י שישלח לי העתקת קצת מן האגרות שכתבו זה לזה אביו ז"ל והחכם יש"ר, בזמן שהיה שהבד"ל בטריאסטי, זה מ"ב שנה; והוא נעתר לי, והעתיק ושלח לי שש האגרות הבאות למטה. ודע כי בעל מאמר הניקוד הנזכר בהן, אני הוא, ובימים ההם לא מלאו לי עדיין שבע עשרה שנה; ואח"כ נהפכו שני מתנגדי והסכימו עמי בכל חלקי החקירה הזאת:

פאדובה ליל כ"ח שבט תר"ך. שד"ל.

הדברים יגעים, כל הדברים שבעולם מתנועעים תנועה שאינה פוסקת, כאלו הם יגעים איש איש במלאכתו עד כי לא יוכל איש לדבר, לא תשבע עין לראות ולא תמלא אזן משמוע, ולא יוכל אדם ללמוד מימיו כל סדרי מעשי בראשית, עד יכלול מדעו טבעי הילודים ותכונתם, להשתמש בהם לתועלתו. ואפי' ימצא אדם, אשר תגיע חכמתו לדעת כל חקות שמים וארץ הנה מה יסכון לו כל עמלו? הלא אז בעיניו יראה, כי אין בידו לתקן דבר, שהרי מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה, ואין כל חדש תחת השמש· יש דבר שיאמר עליו האומר: ראה זה חדש הוא, ואף גם זאת כבר היה לעולמים אשר היה מלפנינו. ומלת היה לשון יחיד, אע"פ שהיא חוזרת על מלת לעולמים; והטעם כי ענין לשון עולמים אינו אלא זמן ארוך מאד, והזמן הוא בעל כמות מתדבקת לא מתפרדת, והנה הזמן אפי' יהיה נמשך הרבה מאד, אינו אלא זמן אחד. אין זכרון לראשונים, גם לאחרונים שיהיו לא יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחרונה; ועל כן אף אם נראה דבר חדש, אשר לא ראינו ולא שמענו כמהו, אין להפליג שהוא חדש באמת: והנה אין כל חדש תחת השמש. וחקות שמים וארץ לא ישתנו, וא"א להיות חכם שיתקן בהם דבר, וא"כ חזר הדין כי מה יתרון לאדם בכל עמלו? זה תוכן כוונת קהלת באחד עשר הפסוקים האלה, ומי לא יראה כי הבל הבלים אמר קהלת? כן אמת כי הכחות הטבעיים לא יקבלו שום שנוי, אבל השנוי אפשרי מאד במקבל, ויש ביד האדם לתקן את עצמו, לבלתי יוכלו להזיקו הפעולים הטבעיים, אשר אין בידו לתקנם. הכל יודעים שאין בידנו להביא בארצנו קיץ מתמיד, והכל יודעים ג"כ כי יש ויש בידנו להכין לנו בתים ושמלות, עד שלא נירא משלג כי יבא. הכל יודעים שאין ביד אדם למנוע את האש מעשות פעולתו, וכל אדם יודע ג"כ כי בידו להשמר שלא תשרפנו האש. והפגעים הטבעיים הבאים פתאום, ואשר אין מנוס מהם, כגון הרעש ואבני אלגביש, אינם לא מרובים ולא תדירים, עד שתעלה על דעת שום שכל, שאין תועלת בחריצות.

אני קהלת (שלמה) הייתי מלך על ישראל בירושלם, ולהיותי מלך חקרתי איזה הדרך אוכל להועיל לבני עמי, ולתקן מלבם בתכלית מה שאפשר, כי כן הוגנת המלך; ועל כן ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמים, אשר אמנם ראיתי לבסוף כי הוא ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו. ודע כי מלת בחכמה אשר במקרא זה, לבית חטופה היא ראויה ולא לבית פתוחה, כי אין המכוון בזה שנתן לבו לחקור את טבע החכמה, אלא שרצה לחקור בחכמתו על כל מעשי בני אדם אשר יעשו תחת

השנים, ועל הענינים האלו הוא אומר שהם ענין רע נתן אלהים לבני האדם להתעסק בו, כלו' שהוא גזר על כל איש ואיש במה יתעסק. ומלת ענין איננה מגונה בענין. עודני דורש וחוקר ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת השמש, והנה הכל הבל ורעות רוח, והטעם כי מעות לא יוכל לתקן. וחסרון לא יוכל להמנות, ועם כל מה שיעמול האדם, לא יוכל לתקן דבר להנאתו, כי אין כל חדש. והנה אם כל עמל האדם הוא הבל, גם החכמה שיתחכם אדם למען הכשיר את מלאכותיו אל התכלית המבוקשת, הנה גם היא הבל; ע"כ דברתי אני עם לבי לאמר אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה על כל אשר היה לפני על ירושלם, ולבי ראה הרבה חכמה ודעת; ואתנה לבי לדעת חכמה, וְדַעַת הֹלֵלוֹת וְשִׂכְלוּת; טעמים אלו ראויים למלות הללו' והכוונה: אני הרביתי חכמה ודעת, והדעת עצמה היא הוללות ושכלות, כי כל עמל האדם הבל הבלים: ידעתי שגם זה, כלו' התעסקי בחכמה, הוא רעיון רוח. כי ברב חכמה רב כעס, ויוסיף דעת יוסיף מכאוב, כי כאשר ירבה האדם חכמה, כן יוסיף להכיר קלקולי העה"ז, וכן יפרוץ להבין שאין בידו לתקנם; והנה יוסיף כעס ומכאוב יותר מן הסכל שהכל טוב בעיניו, או אפי' יראה איזה מעוות, יתברך בלבבו לאמר אני אתקן.

ב אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה בשמחה וראה בטוב; אמר כנגד עצמו, אחר שראה כי ברוב חכמה רוב כעס; ארגילה נא אותך (מל' כי לא נסיתי באלה) בקלה האחר, והוא השמחה והשחוק ללא דבר, כמעשה השכורים והמשוגעים; אולי ע"י זה תראה בטוב, ותבלה שנותיך בנעימים; והנה גם הוא הבל. לשחוק אמרתי מהולל, ולשמחה מה זה עשה? כי שמחה כזו, אשר היא בלא סבה, אלא שהאדם מכריח את עצמו להיות שמח, איננה שמחה שלמה, שתתענג בה הנפש. ואחרי ראותי כי אין ביד אדם להביא בלבו שמחה שלמה, אם לא תזדמן לפניו סבה שתשמחהו, תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי, למשוך ולהכריח עצמי אל השמחה ע"י היין, כידוע שהיין משמח גם מי שאין לו סבה שתשמחהו, כי ישתה וישכח רישו. רק לא עלתה על דעתי ללכת בדרך סובאי יין לגמרי, ולהיות שטוף בתענוגים כמטורפי הדעת, אלא ולבי נֹהֵג בחכמה (והטעמים מסורסים), ולאחוז בסכלות רק עד אשר אראה אי זה טוב לבני האדם אשר יעשו תחת השמים מספר ימי חייהם, ומפני שלא רציתי לשקוע עצמי בסכלות, ולהיות שתוי יין בכל שעה, הנה ראיתי שלא אוכל להיות תמיד בשמחה, אם לא אבקש לי סבות המביאות אותה: על כן לא חדלתי להביא לפני כל תענוגים שבעולם אחד לאחד, למען אמלא

מדי יום ביומו סבה חדשה שתשמחני, ע"כ הגדלתי מעשי בניתי לי בתים נטעתי לי כרמים, עשיתי לי גנות ופרדסים, ונטעתי בהם עץ כל פרי, עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יער צומח עצים, קניתי עבדים ושפחות, ובני בית היה לי, גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי מכל שהיו לפני בירושלם, כנסתי לי גם כסף וזהב, וסגלת מלכים והמדינות, עשיתי לי שרים ושרות ותענוגות בני האדם שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת; אחרי הזכירו סגולת מלכים והמדינות והמשוררים והמשוררות שהם פרטיים למלכים ולקציני העם, אמר כי לא נמנע ג"כ מהביא לפניו תענוגות בני האדם, כלו' ההדיוטות, אשר דרכם להתענג בשדה אחת או שדות הרבה שישבו בהם בימות החמה; והזכיר גם את אלה, שלא נחשוב כי להיותו מבקש אך תענוגים הראויים למלך לא יוכל למלא תענוג חדש כל יום ויום; כי אמנם לא היה מרחיק שום תענוג, אפילו תענוגות ההדיוטות, שאין בהם כבוד וגדולה, והנה היה אפשר לו למלוא תמיד תענוגים חדשים. וגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלם, אף חכמתי עמדה לי, והוא מל' והיא שעמדה לאבותינו ולנו (שאל"כ הי"לל עמדה בי, כמו על כן עמד טעמו בו), והטעם כי חכמתו הועילה לו, שידע למלוא יום יום תענוגים חדשים, מה שלא יהיה בלתי חכמה. וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם, לא מנעתי את לבי מכל שמחה, וזה רמז לרוב נשיו ופלגשיו, אשר הן לבדן תענוג שלא הזכיר עד הנה. כי לבי שמח מכל עמלי, ע"י כל העמל הרב שהיה עמל למלוא יום יום תענוגי' חדשים, עלתה בידו שיהיה לבו שמח. וזה היה חלקי מכל עמלי. השמחה היתה פרי כל עמלו. ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי, ובעמל שעמלתי לעשות; הסתכלתי בכל העמל שהוצרכתי לעמול, למען מלוא יום יום תענוגים חדשים; והנה הכל הבל ורעות רוח, ואין יתרון תחת השמש: כי אע"פ שלא הייתי חסר לנפשי מכל אשר אתאוה, מ"מ יצא שכרי בהפסדי, ומפני העמל התמידי שהייתי צריך לעמול, למען מלוא יום יום תענוגים חדשים, כי יקוץ האדם במה שהוא רגיל בו, ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות, אחרי ראותי שאין יתרון לאדם בכל עמלו, בין שיעמול בחכמה, ובין שיעמול בהוללות ושמחה, רציתי לחקור החכמה, ולחקור ההוללות והסכלות, ולראות למי משתיהן יתרון על חברתה, והנה אלמלא שהוא היה מלך, כבר היה יודע בלא חקירה שיש יתרון לחכמה על הסכלות, כי כשהיו בני אדם רואים אותו עוסק בהוללות וסכלות, ומבקש יום יום תענוגים חדשים, היו מכלימים אותו ומוכיחים אולתו על פניו; ואולם להיותו מלך, אין מכלים דבר כי סביבות הכסא חנופה תשכון,

כי מה האדם שיבא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו? כלו׳, במה נחשב הוא האדם הנודע, עד שיבא אחרי המלך, לספר בגנות מעשיו, ולהוכיח על פניו את הרעים אשר כבר עשוהו והקימוהו עליהם למלך? על כן הולך לחקור הדבר מעלתו. וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות, כיתרון האור מן החשך. החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך הולך: החכם היודע, טבע הילדים, ומתנהג בכל מעשיו בתבונה והשכל, להתרחק מן המזיק, ולהתקרב אל המועיל, הוא כמי שעיניו בראשו; והכסיל אשר איננו מכיר סבות הרע וסבות הטוב ומתנהג כפי המקרה, הוא כאלו הולך בחשך, לא ידע במה יכשל: ואף גם זאת ידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם, כי גם החכם היודע סבת הרעות, לא יוכל להשמר מהן תמיד, כי אין בידו לבטל סבות הרע הנטועות בטבע הילדים, על כן ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני, ולמה חכמתי אני אז יותר? ודברתי בלבי שגם זה הבל. גם אין לומר שיש יתרון לחכמה על הסכלות, מצד הזכרון הטוב שהחכם מניח אחרי מותו, וזכרון הכסיל לחרפות ולדראון עולם: אין הדבר כן, כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם, כי הזכרון שיש לחכם עם הכסיל, כלו׳ שכאשר יזכירו הכסיל יזכירו עמו גם החכם, לשבח האחד, ולגנות האחר, מפני שאין האור ניכר אלא מתוך החשך; הנה אין הזכרון הזה לעולם, בשכבר הימים הבאים הכל נשכח, והנה מלבד שמקרה אחד יקרה את כלם בחייהם, הלא גם במותם ימות החכם עם הכסיל, וזה תימה, ואיך ימות החכם עם הכסיל? על כן ושנאתי את החיים, כי רע עלי המעשה שנעשה תחת השמש, כי הכל הבל ורעות רוח, ואולי יאמר אדם מכל מקום יתרון העושה באשר הוא עמל רב הוא, כי גם בעמלו אשר יעמול ישמח ויגיל, בתתו על לבו שהוא עמל לתועלת בניו אשר אהב: ועל זה קהלת משיב: ושנאתי אני את כל עמלי שאני עמל תחת השמש, שאניחנו לאדם שיהיה אחרי, ומי יודע, החכם יהיה או סכל, וישלט בכל עמלי שעמלתי ושחכמתי תחת השמש, ואולי יהיה סכל, ויפסיד בימים מועטים את אשר עמלתי באסיפתו שנים רבות, והנה גם זה הבל. וסבותי אני ליאש את לבי על כל העמל שעמלתי תחת השמש, נתיאש מכל עמלו, ולא יקוה עוד שיגיענו ממנו יתרון בשום פנים. כי לא סוף דבר שיש לדאוג מי יודע החכם יהיה או סכל הבן היורש, אך יש לדאוג ג״כ שמא לא יתקיים לו זרע, ואיש נכרי יירשנו; כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון, כלו׳ בתקון הנהגת עסקיו בתבונה, להגיע אל ההצלחה, ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו; גם זה הבל ורעה רבה.

כי מה הוה לאדם בכל עמלו וברעיון לבו שהוא עמל תחת השמש? כי, אפי׳ יגיע עי״ז לאסוף הון ולכנוס, הנה כל ימיו מכאובים, וכעס ענינו, גם בלילה לא שכב לבו, גם זה הבל הוא. אם כן אפוא אין יותר טוב באדם שאכל ושתה, והראה את נפשו טוב בעמלו: ואולם גם זה ראיתי אני כי מיד האלהים היא: כאן גלה דעתו, שהוא מאמין כי כל מעשינו נגזרים. כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני? כך היא הקריאה הנכונה; ולקריאת חוץ ממני א״א ליישב הכתוב על מכונו, ולתת לו ענין עם מה שלפניו ושלאחריו והפירוש הנכון הוא: כי מי האיש אשר יתעורר לאכול ולשתות ולשמוח, ומי האיש אשר יתעורר לחוש תמיד פן יורש, ויהיה כילי ולא ישמח בחלקו, חוץ ממנו יתברך, כלו׳ חוץ מרצונו ובלא גזרתו? והרי זה כנגד מה שאמר למעלה: גם זה ראיתי אני כי מיד האלהים היא. ועוד ביאר כוונתו ואמר כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה, ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים: גם זה הבל ורעות רוח. והנה תוכן כוונת קהלת לבאר כי בכל דרך שיתנהג אדם, אין לו יתרון בעמלו; שאם בחכמה יתהלך, תרבה הכרתו בקלקולי העולם, ויכעס על אשר אין בידו לתקנם; ואם לשמוח ישים פניו, לא תעלה בידו למצוא יום יום דבר חדש שישמחנו, אם לא יעמוד כל ימיו בעמל תמידי, עד יצא שכרו בהפסדו: ואם יעמול להשאיר אחריו עושר ונכסים, מי יודע החכם יהיה או סכל הבן היורש? ואולי יפסיד כל מה שעמל אביו באסיפתו; ואפשר ג״כ שאיש נכרי יירשנו. והנני מודה לקהלת, כי כל האיש ההולך בדרכים האלה אין לו יתרון בכל עמלו. איש אשר לא יאהב רק את עצמו, כאלו הוא לבדו בעולם, איש אשר לא יראה טובה רק בטובת בשרו, ולא ישמח בשמחת רעהו, איש אשר לא יהנה בתענוג הנפלא אשר במעשי הצדק והחסד: איש אשר כזה, אשר לא יהיה רק לעצמו, ולא יוכל לשאת בטוב לבב שום צער קל אשר יבואהו: איש אשר כזה, חייו אינם חיים, הנאה לו והנאה לעולם אם לא נברא. אך אדם הראוי להקרא אדם, האוהב את עצמו ואת כל האדם, איש אשר יעמול לאסוף הון בדרך ישרה, למען עשות בו צדקה וחסד, איש אשר כל הצריך אליו הוא אוהבו, ובשמחת רעהו יתערב לבו, איש העושה חיל לבניו אשר ידריך באורחותיו, ואם ערירי ילך, לדלים יקבלנו; איש אשר יקלו בעיניו מכאוביו, ויכבדו בעיניו צרכי אחרים: איש אשר כזה, המשמח אלהים ואנשים, איש הצנוע אשר לא תבואהו שמחה מדשה? איזה בית ננעלו שעריו בפני צדקתו, ואיזה מקום לא ימצא מקום להיטיב? אימתי לא יוכל היטיב, אם בממונו, אם בגופו, ואם בדבריו? ומה תענוג

נעים ללבו, מתענג בהנאה? ומה יעליבוהו תהפוכות העולם, הנותנות מקום לרוח נדיבתו לתקן בהן אם מעט ואם הרבה? ומי מאושר ממנו בהוציאו טוב מבין הרע, וענג מתוך נגע? אהוב למעלה, נחמד למטה, ושכרו אתו בשמחת כליותיו.

ג ואחרי אשר החל קהלת לגלות דעתו שהכל בגזרה, רצה להשלים באור דעתו, ואמר לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים, כלו' לכל דבר ודבר כבר הוגבל זמן קבוע, לא יחדל הדבר מהיות נעשה בזמן שנגזר עליו: כי יש עת ללדת ועת למות, ועל כרחך אתה חי, ועל"כ אתה מת, ברגע הקבוע בגזרת עליון; וכן עת לטעת ועת לעקור נטוע, וכן כל שאר ההפכים ההווים בעולם, חק וזמן ניתן להם, ולא ישנו את תפקידם. והתחיל מן הלידה והמיתה, כי דברים אלו ידוע שאינם ביד האדם ואחריהם הזכיר הדברים שנראה היותם בידנו, להקיש אלו לאלו ולומר שהכל בגזרה. ואם כן מה יתרון העושה באשר הוא עמל? כי ידוע, שאם הגזרה אמת, הנה החריצות שקר. ראיתי את הענין אשר נתן אלהים לבני אדם לענות בו: את הכל עשה יפה בעתו; כאשר הסתכלתי בכל העסקים האלה, אשר נתן אלהים לבני האדם לעסוק בהם, כלו' שהם עוסקים בהם בגזרתו; ראיתי כי א"א להבחין מי מכל העסקים הוא הטוב הגמור, ומי מהם הוא הרע, רק כלם יפים בעתם, כלו' בבא עתם הם נראים כאלו כלם טובים. כגון כשנגזר על מלך שיעשה מלחמה, ייפה לו הקב"ה המלחמה בפניו, והוא אומר בלבו שהמלחמה היא הטוב הגמור; וכשנגזר עליו לעשות שלום, השלום טוב בעיניו, ויחשוב המלחמה רעה גמורה; וכן בכל דבר ודבר. גם את העולם נתן בלבם של בני אדם, כלו', לא הכריחם שיעשו מה שגזר להם לעשות בעל כרחם שלא ברצונם, כמו כלי השעות, שעושה רצון האומן, בלא דעת ובלא כוונה ורצון; אבל בני אדם עושים גזרתו של מקום ברצונם וכוונתם, כי כל מה שנגזר עליהם לעשותו הוא טוב בעיניהם, והקב"ה נטע בלבם כל תשוקות העוה"ז, עד שהם, כאשר יעשו מה שנגזר עליהם, כמדומים הם שאינם עושים רק גזרת עצמם, וכאלו הם חפשיים בבחירתם, כי יאמרו: עשינו מה שרצינו, ומי הכריחנו? וזה מחמת תשוקות העולם אשר ניטעו בלבם, עד כי בכל מעשה שיעשו, כסבורים הם שלא עשוהו אלא למלאת תאותם בלבד. וכל כך למה? מבלי אשר לא ימצא האדם ולא יבין את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף, ויחשוב שהוא עצמו העושה, ולא ידע כי האלהים עשהו מראש ועד סוף. ומלת העולם שבפסוק זה איננה אלא ל' חכמים, כי א"א לפרשה

במקום הזה מענין זמן ארוך מאד, כמו שהוא ענינו בכל המקרא; ומלות מבלי אשר לא כפל לשון הן, כמו המבלי אין קברים, והרי הן שלילה כפולה לחזק הענין, ולא באו להורות על החיוב, כמחשבת הרמב"מן, ופירוש דון יצחק על המבלי אין קברים רחוק הוא מאד; ומלות מראש ועד סוף מוסבות אל המעשה אשר עשה האלהים, לא אל מבלי אשר לא ימצא האדם, וראוי להחליף פיסוק הטעמים כאשר עשיתי. והנה למעלה כבר אמר קהלת, שאין יותר טוב לאדם משיאכל וישתה והראה את נפשו טוב בעמלו, אך גם זו מיד האלהים היא, כי מי יאכל, ומי יחוש ולא יאכל, חוץ מגזרתו? כי לאדם שטוב לפניו וכו', ומשם נמשך אגב גררא לבאר שהכל בגזרה: ועכשו חזר לענינו הראשון, להביא משם ראיה על הגזרה ואמר: הנה כבר ידעתי כי אין טוב בם, בחייו הנזכרים בסוף הפסוק, כי אם לשמוח ולראות טוב בחייו ועם כל זה ידעתי ג"כ וגם כל האדם שיאכל ושתה וראה טוב בכל עמלו מתת אלהים היא; ומכאן ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. והאלהים עשה שייראו מלפניו, כלו' הכל בידי שמים, ואפי' יראת שמים. והנה בספרים כתוב כי אם לשמוח ולעשות טוב בחייו, וזה תקון שתקנו חכמים. והוא לא כתב אלא ולראות, ולא ולעשות טוב, כמו שאמר למעלה אין טוב באדם שיאכל ושתה והראה את נפשו טוב בעמלו; ועוד הנה מיד אחר שאמר ולעשות טוב בחייו אמר וגם כל האדם שיאכל ושתה וראה טוב בכל עמלו, ומי לא יראה כי זה חוזר אל ולראות טוב, לא אל ולעשות טוב? אמנם אין התקון הזה נכנס בכלל י"ח מלין תקון סופרים. כי לא קראו תקון סופרים רק לאותן מלות שהוסיפו חכמים מדעם, וכאן לא הוסיפו מלה, רק החליפוה. מה שהיה כבר הוא, כבר נגזר, והיה כבר וקודם לכן במחשבתו של מקום, ואשר להיות כבר היה, גם הוא כבר נגזר; והאלהים יבקש את נרדף, מאשר שהכל בגזרה, אין לנרדף שיאמר אני נרדף בלא משפט, כי אמנם אין דבר במקרה, והכל בהשגחה, ומי שנגזר על זה שיהיה נרדף, הוא עצמו יבקש דמו מיד רודפו. ולא סוף דבר שאנו רואים יום יום רשע רודף וצדיק נרדף, אלא ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע; וא"א לנו להשקיט המית כליותינו על כיוצא בזה, אם לא בשנאמר שהכל בגזרת חכמתו ית', על כן אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפט האלהים ומי שנגזר על זה שידוכא היום על לא חמס עשה, הוא עצמו כבר קבע לו זמן אחר, שיתענג בו תחת אשר עונה; וכן להפך ברשעים; כי עת לכל חפץ

ועל כל המעשה שם, הוא נתן וקבע עת לכל חפץ ולכל מעשה. ובקורא שם בשין ימנית טעה, כי אמר שם ולא הזכיר היכן. והנה התגאה דעת בעלי הגזרה. ועתה ראוי לגלות כמה מהגנות והדופי יש בה, וכמה היא מתנגדת אל השכל הישר; ולמען הראות הדברים בבירור רב, אגיע דברי בדרך ויכוח ביני ובין קהלת.

מפרש.

אתה הראית שהאמין שכל מעשיך בגזרת האלהים, נראה שאתה מאמין במציאותו; הגידה נא לי מה טעם תאמין במציאות האלהים.

קהלת.

מפני שהעולם נמצא, וכל נמצא צריך לממציא, כי אין הדבר עושה את עצמו.

מפרש.

אין זו ראיה כלל, שהרי אם אמת היה הדבר הזה שכל נמצא צריך לממציא, הנה גם הבורא צריך לבורא אחר.

קהלת.

אבל אם כן אין לדבר סוף, ועל כרחנו צריכים אנו להאמין במציאות נמצא אחד מחויב המציאות מצד עצמו.

מפרש.

ולמה תרצה לבדוא מלבך בורא אשר לא ראית אותו מימיך? אמור כי העולם עצמו, אשר אין ספק במציאותו, הוא עצמו מחוייב המציאות.

קהלת.

א״א לומר כן; כי תכונת העולם בכללו ובחלקיו ובחלקי חלקיו, היא מעידה בבירור היותו מעשה ידי אמן, ולא מעשה מקרה: ומי סכל ולא יבין, כי לא היה שכלול אברינו בזולת כוונת מכוון?

מפרש.

יש מתכוין להיטיב, ויש מתכוין להרע: ומה תחשוב שהיתה כוונת הבורא בבריאה אשר ברא? להיטיב או להרע?

קהלת.

להיטיב ודאי, כי החכמה הנפלאה הנראית בשכלול אברינו איננה אלא לטובתנו. וכן אברי כל בעלי חיים אינם מתוקנים אלא לטובתם, ואם היה רצונו להרע לנו, כמה חליים רעים ונאמנים היינו סובלים כלנו כאחד מיום הולדנו עד יום מותנו תמיד לא ימשו, אם היה מניח אחד מאברינו חסר שליחותו באיזה צד?

מפרש.

עוד זאת הגידה נא לי: מעשה בני אדם מה הם על הרוב? טובים או רעים? הצדיקים מרובים או הרשעים מרובים?

קהלת.

הרשעים מרובים בלא ספק, שלא אמרתי אדם אחד מאלף מצאתי. וכשהסתכלתי בכל העשוקים הנעשים תחת השמש, שבחתי אז המתים יותר מן החיים; ועוד משניהם את אשר עדן לא היה, אשר לא ראה את המעשה הרע אשר נעשה תחת השמש.

מפרש.

ואיך אפוא אפשר שהבורא אשר לא נתכוון בבריאתו אלא לטוב, יהיה הוא הגוזר את כל מעשינו, אשר רובם לרע?

קהלת.

הכי זו לכאורה טענה חזקה; וגם אני אשמיעך טענה חזקה, המקיימת סברתי. הלא תאמין כי אין אדם פועל דבר בלא טעם וסבה.

מפרש.

כן הדבר; כי חרפה היא לנו לפעול בלא סבה, ומי שאין טעם למעשיו, הוא יקרא משוגע.

קהלת.

והסבות המביאות אותנו לפעול, גם הן מסובבות מסבות אחרות, והאחרות מאחרות, עד כי לבסוף נגיע בלא ספק אל הסבה הראשונה יתברך.

מפרש.

מזה לא ימשך כלל שהוא גזר את כל מעשינו, אלא שהוא לבדו סבה ראשונה. ישתרבבו ממנה מעשינו בדרך ההשתלשלות, שלא בגזרתו, ולפעמים שלא ברצונו.

קהלת.

שלא ברצונו? וכי אפשר לבריה שתעשה דבר המתנגד לרצון יוצרה?

מפרש.

כן הדבר בלא ספק; והתורה צווחת: ועשיתם הרע בעיני ה׳ אלהיך להכעיסו, וכיוצא במליצות הללו לאין מספר.

קהלת.

ואיך אפשר שיסבול אדון הכל, שנעשה דבר שהוא כנגד רצונו?

מפרש.

אם חטאת מה תפעל בו, ורבו פשעיך מה תעשה לו? העושק והעול לא יזיק אותו, ואולם אף גם זאת הוא מתעב אותו, וא״א שיהיה בגזרתו.

קהלת.

סוף סוף גם העושק והעול, מי הוא סבתו הרחוקה אם לא הסבה הראשונה סבת הסבות?

מפרש.

באמת גם זה אינו; כי אין הרע נמשך אלא מצד פחיתות החומר, אשר א״א בו שיהיה שלם בהחלט.

קהלת.

ולמה לא ברא את עולמו מחומר אחר, שיהיה שלם בהחלט, ולא יולד ממנו שום רע כלל?

מפרש.

בענין סוד הבריאה נדבר פעם אחרת, כי סתומים ומתומים הדברים, והמשכילים יבינו. ואולם מה שהוא גלוי ונראה לעין, הוא כי חכמה נפלאה אנחנו מוצאים בשכלול כל יצור ובשכלול כל חלקיו וכל חלקי חלקיו; והחכמה הנפלאה הזאת רואים אנו שלא עשתה דבר רק למען היטיב, ולהיטיב בשיעור גדול תכלית האפשר: ואם כן א״א לומר בשום פנים שהחכמה ההיא גזרה את מעשי בני האדם, אשר רובם רעים. ונשובה אל הפירוש. והנה כל בני אדם רגילים להצדיק עליהם את הדין בענין העושק והעול הנעשה תחת השמים, ע״י אמונת השארות הנפש ושכר העה״ב; וגם זה לא ישר בעיני קהלת: ע״כ הוא אומר: אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם, על אותו דבור שהם אומרים, לברם האלהים, שאומרים כי האל בחר אותם מכל יצוריו (והמלה מנחי הלמ״ד מגזרת ברו לכם איש), ושהאדם, להיותו מבחר הברואים, הוא חי בלים, ולראות שהם בהמה המה להם. אמר קהלת, שהוא רוצה להראות להם שגם הם בהמה המה, ואין להם יתרון על הבהמה. כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה, ומקרה אחד להם, כמות זה כן מות זה, ורוח אחד לכל; ומותר האדם מן הבהמה אין, כי הכל הבל: הכל הולך אל מקום אחד, הכל היה מן העפר, והכל שב אל העפר. וכוונתו מבוארת מעצמה. והנה כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ראויים להי״ם לגויים, והם סמוכים; ולא עלתה על דעתו של קהלת לומר כי עניני בני האדם הם במקרה, שהכבר אמר שהכל בגזרה; אלא כי מקרה של בני האדם ומקרה של הבהמה, מקרה אחד להם שישובו לעפר: ומקרה אחד הוי״ו נוספת, וכמוה רבות. ואם היתה הכוונה שעניני האדם והבהמה במקרה ממש, מה ענין ומקרה אחד להם? כי אם שניהם במקרה, לא יתכן שיהיה מקרה אחד להם, שהרי המקרה לא ישמור שום סדר, וישתנה בכל מקום ובכל זמן. מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה, ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ? וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו כי הוא חלקו; כי מי יביאנו לראות

במה שיהיה אחריו? המשך הדברים מורה באצבע כי העולה היא, והיורדת היא, אינם אלא לשון שאלה, כמו שתרגם הארמי, וכן מצינו הרואה אתם? ואם לא כן אין ספק שהיל״ל היא העולה, היא היורדת. והנה המסתכל בפסוק זה מי יודע וכו׳ יראה בהשקפה ראשונה כי חצי הפסוק מיותר, כי די היה לו שיאמר מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה; ומה לו עם רוח הבהמה אם היא יורדת למטה, אם לא? ואולם אחרי העמיקי החקירה בענין הזה, ראה ראיתי כי דבר גדול דבר קהלת בפסוק הקטן הזה, וטענה עצומה מאד טען בזה נגד השארות הנפש. וזה כי הנה רוב הפילוסופים אשר קיימו וקבלו את האמונה הזאת, הביאו ראיותיהם מתכונת הידיעה והמחשבה והשתדלו להוכיח כי בעל המחשבות א״א לו בשום פנים שיהיה גוף או כח בגוף, ושיצטרך בלא ספק להיות עצם רוחני חי לעד, ועל זה קהלת ישיב אמריו להם, כי לא ימלט הדבר ממחלוקה: אם כי בעל המחשבות אפשר לו שיהיה גופני, ואם כן אין ראיה על השארות הנפש; ואם שא״א לבעל המחשבות שיהיה אלא רוחני וחי לעד, ואם כן תהיה השארות נצחית גם לרוח הבהמה, כי גם היא חושבת מחשבות. על כן אמר: מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה? ואם יש מי שידע זאת בראיה גמורה, א״כ מי יודע רוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ? כי אמנם רוח אחד לכל, ומותר האדם מן הבהמה אין. והנה קצת מן הפילוסופים האחרונים הקטינו בענין נפשות בעלי החיים כי חיות הנה אחרי מות הגוף, אך כאשר נשאל אותם מה תעשינה הנפשות ההן אחרי מות גופן, אן תלכנה, ומה יקרה אליהן, ישימו יד על פה, ולא ימצאו מענה. והנה באמת מודה אני כי טענת קהלת עצומה מאד, וכח בדבריו לבטל דברי הפילוסופים: אבל מה הוא תכלית מה שימשך מטענתו? שאין בידנו לגזור אומר בהחלט, שאי אפשר שיהיה בעל המחשבות גוף או כח בגוף; וזה דבר כבר אמר אותו הפילוסוף הגדול לוק; וכן הגדול בין פילוסופי בני עמנו, הלא הוא החכם הרופא בן ציון רפאל הכהן פריצי בעל פתח עינים (אלפי העולמים יאריך ימיו בנעימים) בחלק ראשון דף ל״ג ע״ב כתב לאמר: „אני ראיתי כל מי שכתב בדרך הנקרא בין הפילוסופים הרומיים אנאליטיקו, רצוני מהראשונה לשניה הבאה אחריה, ובענין הנפש ועצמותה, ומהותה לנצחיותה, לא נתנו מעולם דברים של טעם.” אבל הימשך מזה שאין השארות לנפש? לא כן, אלא שאין בידנו להוכיחה בראיות שכליות. ואולם, תהלות לאל עליון, מה שלא יומת בכח השכל, כבר נתאמת בעדות החושים, אשר היא עדות שאין למעלה הימנה. כי אמנם אין לך דור שלא נראה בו איש או אשה, בהם בשם

רוח אדם מת, ובהגדה אודותיו באזני כל העם, עד שהתאמת לכל הגוים. שא"א שיהיה האיש ההולך עושה המעשים ההם ומדבר הדברים ההם מלבו, בלתי רוח אחרת עמו. ולבלתי ארחיק את עדי; לא אביא ראיה אלא ממה שהיה בדורנו או בדור אבותינו; ע"כ אביע בסוף הספר ספור מעשה הרוח אשר היה בשנת התק"כ בעיר גורליצא בגוף אחד מילדי בני ישראל אשר כהיום הזה עודנו חי; והמכתב מכתב רבי אליעזר חפץ ע"ה, איש חכם, אשר ראה את הדברים בעיניו, וספורו מכוון עם הספור אשר כתב בלשון איטלקי רבי דוד ע"ה אחי אדוני אבי; אשר היה גם הוא עד ראיה. והנה כל אשר יסתכל בספור ההוא יצטרך על כל פנים להודות כי, יהיה זה באיזה דרך שיהיה, גם אחרי מותו יחיה האדם ונשובה אל הפירוש. אחרי שאמר קהלת, כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו, כי הוא חלקו כי מי יביאנו לראות במה שיהיה אחריו? חזר וראה כי הדעת הזאת רבת הנזק מאד מאד, כי איש את רעהו יעשוק, ואין פחד אלהים לנגד עיניו; וזה טעם אומרו:

ד ושבתי אני ואראה את כל הָעֲשֻׁקִים (והוא הרבוי מן עֹשֶׁק) אשר נעשים תחת השמש; והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם, ומיד עושקיהם כח, ואין להם מנחם. וכשראיתי כך ושבח אני את המתים שכבר מתו, מן החיים אשר המה חיים עדנה; וטוב משניהם שבח אני את אשר עדן לא היה, אשר לא ראה את המעשה הרע אשר נעשה תחת השמש. ואין לומר כי בני אדם עושקים זה את זה למען מלוא צרכיהם בלבד: לא כן; אלא וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה, כי היא קנאת איש מרעהו; כלו' כל התחבולות שעושים כדי להעשיר מעשיהם, עד שיעלה מכוונים בידם, איננו בשביל ההכרחי לבדו, אבל היא קנאת איש מרעהו; כי באמת אין רוב הרשעים עושקים רעיהם, אלא כדי ללבוש מלבושי העשירים, ולאכול מאכליהם, ושיהיו כלי ביתם לכבוד ולתפארת כבתי הגדולים, והכל מקנאה, לא מהכרח: גם זה הבל, כי לאוהב נראה שלא בא העושק רק מן ההכרח, ובאמת איננו אלא מחמת קנאה בעלמא, ורעות רוח לאיש משכיל הרואה כאלה. תדע שהכל מקנאה, שהרי הכסיל, שהוא המשוגע שאפי' קנאה אין בו, הוא עצל, והוא חובק את ידיו, ואינו עושה כלום, ואוכל את בשרו, כי לבסוף יעני ויאכל מעט, והמום הטבעי יאכל בשרו ומשמן בשרו ירזה. טוב מלא כף בלבד והוא בנחת ובלא רעיון רוח תמיד, ממלא חפנים עמל ורעות רוח: ולמה א"כ רוב בני אדם מתקנאים בחבריהם, ועמלים בבקשת המותר? אלא שהאדם מדיני בטבע, והקנאה

בחבריו טבעית אליו. ושבתי אני ואראה הבל תחת השמש. יש אחד ואין שני, גם בן ואח אין לו, ואין קץ לכל עמלו, גם עינו לא תשבע עשר: ולמי אני עמל ומחסר את נפשי מטובה? גם זה הבל וענין רע הוא. וזה מפני שהאדם מדיני בטבע, ואין טבעו להיות בודד, כי טובים השנים מן האחד, אשר יש להם שכר טוב בעמלם; כי אם יפלו, האחד יקים את חברו, ואילו האחד שיפול, ואין שני להקימו. גם אם ישכבו שנים וחם להם, ולאחד איך יחם? ואם יתקפו האחד, השנים יעמדו נגדו, והחוט המשלש לא במהרה ינתק; ומכל זה התבאר היות האדם מדיני בטבע. וכאן הנן שואל: מה טעם ואם יתקפו האחד, השנים יעמדו נגדו? ומה יעשו אם יקומו נגדם שלשה או ארבעה או עשרה? וקהלת יענה: כן דברת, וזה עצמו הוא סימן שהאדם מדיני בטבע, מאחר שאפי' הלסטים צריכים להתאסף בחברה: אלא שאני לא רציתי להביא ראיה מן הלסטים, אלא מן הכשרים אשר גם הם צריכים להתאסף בחברה כדי להנצל מידם. ומאחר שהאדם מדיני בטבע הנה הוא צריך למנהיג, והוא המלך: על כן בא קהלת לדבר [3] בעניניו ואמר טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל אשר לא ידע להזהר עוד, גם כי בא בימים, לא ידע עדיין להזהר, אף כי להזהיר אחרים כי הילד המסכן והחכם, אפילו אם יהיה אסור בבית האסורים, אפשר כי בחכמתו מבית הסורים יָצָא למלוך, כמו שאירע ליוסף; ובהפך המלך הזקן והכסיל כי גם במלכותו נולד, אע"פ שנולד מלך, כי הוא בן מלכים, אפשר שישוב רש, כי יורידוהו העם מגדולתו, מחמת היותו כסיל. וזה שאמרתי כי אפשר למלך שישוב רש, הוא כי כן פעמים רבות ראיתי את כל החיים המהלכים תחת השמש עם הילד השני אשר יעמוד תחתיו, כי פעמים רבות תהיה יד כל העם עם הילד, ויסירו המלך הזקן, וימליכו תחתיו הילד, עד שיהיה הוא שני לו וישב על כסאו. אין קץ לכל העם, כלו' לכל אותו עם אשר היה לפניהם הילד השני, לצאת ולבוא לפניהם, כי קהל גדול מאד קבלו עליהם עול מלכותו מאהבה, ועם כל זה ראיתי אחר זמן כי גם האחרונים לא ישמחו בו, רק יבעטו גם בו ויגרשוהו ממלוך עליהם, ויעמידו אחר תחתיו: כי גם זה הבל, כי כשהומלך הילד השני היה נראה כי תכון מלכותו מאד, ולבסוף הורד מכסאו ורעיון רוח לאיש משכיל, הרואה כי האדם מדיני בטבע, וצריך למנהיג ומלך, ואחר שימליכהו יבעט בו. ואחרי ראותו כי אין מורא של מלכות כדאי להנהיג בני אדם, כי פעמים רבות יפרקו עול המלך מעל צואריהם, הנה ראה כי א"א זולתי מורא שמים, כי רב כחו מכח מורא מלכות:

על כן פיו פתח החכם להזהיר על מורא שמים ומורא מקדש, ואמר שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים, שלא יהיה לבך גם כן ללכת שמה יום יום ולהתפלל לפני האלהים, ולבך בל עמך, ודע לפני מי אתה עומד; וקרוב הוא האלהים לשמוע מה שאתה מוציא מפיך בבית המקדש, יותר מתת הכסילים זבח, יותר ממה שהכסילים קרובים לתת זבח ולהקים נדריהם אשר נדרו, כי אינם יודעים לעשות רע, כי הם נודרים ואינם מקיימים, והנה הם חוטאים חטאה גדולה, בלי שתגיעם מזה הנאה ותועלת כלל; והנה אפי' לעשות רע אינם יודעים.

ה ואחרי שבאת לבית האלהים אל תבהל על פיך אל תהי נבהל להתפלל בלא כוונה, ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים, כי האלהים בשמים ואתה על הארץ, על כן יהיו דבריך מעטים. כי הכסילים המרבים דברים בתפלתם, יש לדמות דבריהם לדברי חלומות; כי בא החלום ברוב ענין וקול כסיל ברוב דברים: ותפלה לבוא אל המלך בדברי הבאי. כאשר תדור נדר לאלהים, אל תאחר לשלמו, כי אין חפץ בכסילים האמורים למעלה, אשר אינם יודעים לעשות רע: את אשר תדור שלם. טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם. אל תתן את פיך לחטיא את בשרך, אל תתן לפיך שיביא חטא ועונש על כל גופך, וזה בשתדור ולא תשלם ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא, אל תצא לפני הכהן שיתיר לך נדרך, באמרך כי בטעות נדרת: למה יקצף האלהים על קולך, וחבל את מעשה ידיך כראותו כי אין קולך אלא ברוב חלומות והבלים ודברים הרבה, ותהיה בעיניו בחזקת בדאי, ולא ישמע עוד לנדריך, ולא זה הדרך הטוב, כי את האלהים ירא. ואחרי שיראת את האלהים, הנה אם עשק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה, אל תתמה על החפץ; כי גבוה מעל גבוה שומר, הוא האלהים. וגם כי תראה עוות הדין יוצא מתחת יד שופטי ארץ, אשר מי יאמר להם מה תעשו? וגבוהים עליהם, דע כי יש גבוהים עליהם, והם שרי צבאות ה'. וכל זה איננו טוב, כי גם מורא שמים לא יספיק להרחיק החמס, כי גם אותו יפרקו הרשעים מעל צוארם, לפיכך מה עשה קהלת? בא לבאר שאין תועלת ברוב העושר, ושגדול ההנאה מיגיעו; והתחיל בשבח עבודת האדמה, ואמר ויתרון ארץ בכל היא, יש יתרון לעבודת האדמה, מפני שהאדמה מצויה בכל מקום, וכל הרוצה לעבוד יבא ויעבוד וימצא לחם חקו, אפי' אין לו כסף. ואל תאמר כי עובד האדמה הוא איש נקלה ונבזה, כי באמת מלך לשדה נעבד, מי שיש לו שדה נעבד הנה הוא מלך, כי הכל צריכין

למרי חטייא. אהב כסף לא ישבע כסף, ואותו לא יאכל, כי ללחם הוא צריך, ואם אין עובד אדמה מה יועיל הכסף לעשיר? ומי אהב בהמון, והוא הממון, לא תבואה? גם זה הבל לאהוב ממון ולא תבואה. ואם כן יאמר אדם: אלך ואקנה נחלתי, והעמדתי שדות וגנותי, ועבדים ושפחות הרבה אקנה לי ויעבדו אדמתי, ואני אשכון כמלך בגדוד, והכל יהיו צריכים לי: לא כן אני; כי ברבות הטובה רבו אוכליה, ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו? כי לא בעבור מאה כור תבואה שתוציא אדמתך תאכל אתה יותר מכדי שבעך. ועוד, אין נחת רוח איש האדמה העובד אותה ע"י עבדיו, גדולה כנחת רוח העובד אותה בידיו; כי מתוקה שנת העובד, אם מעט אם הרבה יאכל, והשבע לעשיר איננו מניח לו לישן. ועוד בדברים אחרים יש יתרון לעובד על העשיר, כי יש רעה חולה ראיתי תחת השמש, עשר שמור לבעליו לרעתו; ואבד העושר ההוא בענין רע, והוליד בן ואין בידו מאומה. כאשר יצא מבטן אמו הלא אשר יגע להעשיר, ככה ערום ישוב ללכת כשבא הוא עצמו ימות עני; ומאומה לא ישא בעמלו שיולך בידו. וגם זה רעה חולה, כל עמת שבא כן ילך: ומה יתרון לו שיעמול לרוח? גם כל ימיו בחשך יאכל, וכעס הרבה, וחלה וקצף; וכל כך למה, אם כבר אפשר שיעמול לרוח? הנה' אשר ראיתי אני, טוב אשר יפה, ראיתי כי אין טוב אלא מה שהוא יפה, כלו' לאכול ולשתות ולראות טובה בכל עמלו שיעמול תחת השמש מספר ימי חייו אשר נתן לו האלהים, כי הוא חלקו: לאכול ולשתות ולשמוח הוא חלק האדם, לא ליגע להעשיר, ולעשוק ולגזול למען בלוע בלע, אשר אולי פתאום יאבד. גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עשר ונכסים, והשליטו לאכול ממנו ולשאת את חלקו ולשמוח בעמלו, זה מתת אלהים היא, הוא שונה באולתו שהכל בגזרה. כי לא הרבה יזכור את ימי חייו, ולמה ייגע אדם להעשיר? והיה לו לזכור את ימי חייו, כי לא הרבה ימים האדם, וגם היה לו לזכור כי האלהים מענה בשמחת לבו, כי לפעמים הקב"ה ירושש ויעשיר עני מי שהוא עתה בשמחת לבו, כמו שאמר למעלה ואבד העושר ההוא. ומלת מענה הפעיל מן ענה, אשר הוא לשון עניות; וכמוהו בספר זה והכסף יענה את הכל, כמו שאפרש שם.

ו ועתה הוסיף שנית ידו לבאר שאין תועלת ברוב העושר, והביא ראיה ממיתת הבנים, כי יש רבים העמלים לאסוף הון לבניהם אחריהם, ונהפוך הוא, כי ימותו בניהם בחייהם, וישאר פרי כל עמלם לאיש נכרי,

אשר לא יתן לבו אפי' לקבור אותם; ואמר יש רעה אשר ראיתי תחת השמש, ורבה היא על האדם. איש אשר יתן לו האלהים עשר ונכסים וכבוד, ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו, כי איש נכרי יאכלנו: זה הבל וחלי רע הוא. אם יוליד איש מאה, ושנים רבות יהיה, ורב שיהיו ימי שניו, ונפשו לא תשבע מן הטובה, כי לא יאכל את עשרו למען ישאר ביד בניו, ועכ"ז ילך ערירי וגם קבורה לא היתה לו. אמרתי טוב ממנו הנפל. כי הן אמת שהנפל בהבל בא ובחשך שמו יכסה. ואולם גם שמש לא ראה ולא ידע, ולא ראה את הטובה, ולא ידאג בהעדרה ממנו: ולא כן האיש העשיר, כי ראה עושר ולא אכל ממנו, ראה בנים וקבר אותם, ואין חקר לצערו; אם כן נחת לזה מזה. ואלו היה האיש העשיר אלף שנים, ואלו היה פעמים כמספר הזה, וטובה לא ראה, כי לא רצה לאכול בטובה, הלא אל מקום אחד הכל הולך. ואין לו יתרון על נפל אשת בל חזה שמש. ואיך לא יבין המונע הזה, אשר לא אכל בטובה כי כל עמל האדם לפיהו, ואעפ"כ עדיין וגם הנפש והתאוה לאכול ולשתות לא תמלא, שאפי' לא יעמול אלא כדי לאכול ולשתות, עדיין אין אדם מת וחצי תאותו בידו: ואיך א"כ לא ימהר יחישה לאכול ולשתות ולשמוח? כי אם לא נשמח בעמלנו, מה יותר לחכם אשר בחכמתו העשיר, מן הכסיל אשר לא עשה מאומה? מה לעני יודע להלוך נגד החיים? מה יתרון לאיש אשר כזה בכל עמלו, על העני אשר גם בעניו הוא יודע למלוא לחם חקו ולהלוך בדרך החיים לבלתי ימות ברעב? והלא טוב מראה עינים מהלך נפש, טוב הוא הנראה לעין, מלשוט במחשבתו על בניו ועל בני בניו, ולהניח ההווה בעבור העתיד, והבלי בשוא; הלא גם זה הבל ורעות רוח. מה שהיה כבר נקרא שמו, כל ההווה בעולם כבר נגזר; ונודע אשר הוא אדם, והדבר ידוע לכל שהאדם הוא אדם, ולא יוכל לדין עם שתקיף ממנו, אלא הוא הגוזר ומקיים, ואין בידנו להחליף הנגזר; וא"כ טוב לאדם שישמח בחלקו, מבלי שיעמול לבניו, אשר מי יודע אם נגזר שיתקיימו לו, ואם נגזר שיהיו עשירים או עניים, כי יש דברים הרבה מרבים הבל, כגון שילך האיש העשיר ערירי, או שיהיו בניו עניים, אבל מה לעשות? מה יותר לאדם, ומה יוכל עשות זולתי להטות שכמו לסבול את הנגזר? כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים מספר ימי חיי הבלו? ויעשם כצל, אין טוב אלא שיעשה בהם כמו שעושים בצל, שנהנים ממנו בעודו, בלי שנהרהר מה נעשה כאשר יסור הצל

אחורנית; וכן ראוי לאכול ולשתות בעודנו בחיים, ולא נחוש לבאים אחרינו: אשר מי יגיד לאדם מה יהיה אחריו תחת השמש? כי מי יוכל לדעת שיתקיים לו זרע, ואם יתקיים עשרו ביד זרעו?

ז והנה עד הנה השתדל קהלת להניא לב בני האדם מלעסוק ולגזול לאסוף הון להניחו לבניהם אחריהם, ולמען הרחיקם מן הדרך הזאת אמר כי טוב לאכול ולשתות ולשמוח, ושלא ליגע להעשיר אלא כדי צרכו, ולא לצורך הבאים אחרינו; וכאשר הביא את הקורא לידי מדה זו, וכבר הרחיקו ממדת הכילות אשר היא אם כל החמס, והביא אותו אל המדה הבינונית, הנה עתה יגלה לו את כל לבו ויודיעהו איך באמת כל זה איננו טוב, וגם איש אשר לא ייגע להעשיר, רק כדי לאכול ולשתות ולשמוח, עדיין לא היטיב דרכיו כראוי, כי אמנם טוב שם משמן טוב כלו' מכל תענוגים, והזכיר השמן להיותו לשון הנופל על הלשון; ואמר עוד ויום המות מיום הולדו, כי ביום המות תדום הקנאה, וזכר צדיק לברכה, אשר על כן טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה, באשר הוא סוף כל האדם, והחי יתן אל לבו מה שיראה ומה שישמע בבית האבל ויאמר בלבו: אתקן מעשי, למען אחרי מותי ידובר בי טוב ויספדו עלי כאשר ספדו על פלוני הצדיק, ולא יגנו אותי כאשר גנו פלוני הרשע. ואל תאמר כי לא טוב ללכת אל בית אבל, להיותו מביא כעס ועצבון; לא כן הדבר, כי אם תקח מוסר ותתם דרכיך למען תניח אחריך שם טוב, הנה אז טוב כעס משחוק, כי ברוע פנים שתראה בבית האבל, שהכל בוכים וסופדים כי הצדיק אבד, אז ייטב לב, בהעלותך על לבבך כי גם עליך יבכו ויספדו במר נפש בזוכרם צדקך: על כן לב חכמים בבית אבל, ולב כסילים בבית שמחה; ונמשך מזה ג"כ כי טוב לשמוע גערת חכם, מאיש שומע שיר כסילים, והטעם כי כקול הסירים תחת הסיר כן שחוק הכסיל, כי הקוצים כשהם נשרפים משמיעים קול גדול, אבל אין בהם תועלת כלל, כי אשם מהרה יכבה, כן שחוק הכסיל משמיע קול גדול, אבל גם זה הבל, כי הוא ללא תועלת, כמו הקוצים לאש, וזה שאני מגיד היום ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה, וכיוצא בזה מהרחקת התענוגים, הוא כי העושר יהולל חכם, והראיה על זה היא שהרי השחד יעור פקחים ויאבד את לב מתנה; הרי שהעושר יהולל חכם, ועל כן טוב שם משמן טוב, וטובה חכמה מעושר ותענוגים, כי טוב אחרית דבר מראשיתו. והראיה על זה שהרי הכל מודים כי טוב ארך רוח הממתין לאחרית דבר מגבה רוח אשר אין מעצור לרוחו ולא יוכל להתאפק; ועל כן

אל תבהל ברוחך לכעוס, ואמר שטוב ארך רוח מגבה רוח, כי כעס בחיק כסילים ינוח. גם אל תאמר מה היה שההפוך הזה כי עולם הפוך ראיתי, שהימים הראשונים היו טובים מאלה, עד שא"א לי להתאפק מלכעוס: כי לא מחכמה שאלת על זה, כי באמת אין כל חדש תחת השמש, ומה שהיה הוא שיהיה. שני הכתובים האמורים הללו באו אגב גררא דטוב ארך רוח מגבה רוח, ועכשו חוזר לענינו, ואומר כי אע"פ שהעושר יהולל אדם, מכל מקום טובה חכמה עם נחלה, לא עם עושר, רק עם נחלה בינונית; ויותר לרואי השמש ע"י זו וזו, חכמה ונחלה, יהיה יתרון לרואי השמש, ובכן יהיו בני אדם מאושרים כי בצל החכמה וגם בצל הכסף יעמדו כאחת; ויתרון דעת ועוד יש יתרון לחכמה על הכסף כי החכמה תחיה בעליה, מה שהכסף לפעמים המית בעליו. ראה את כל מעשה האלהים, כי מי יוכל לתקן את אשר עותו (האלהים)? והוא חוזר לתנחומין שאמר למעלה: כי יש דברים הרבה מרבים הבל, אבל מה יותר לאדם, כי אם להטות שכמו לסבול מה שנגזר? ואחר שאמר שהחכמה תחיה בעליה, פירש היאך יהיה זה, ואמר שהוא באשר היא תלמד אותנו, כי אין מנוס מהגזרה, וצריך לסבול אותה בשמחה. אבל זה שאמרתי שתסתכל כי מעוות לא נוכל לתקן, אין ענינו שתתבונן בזה תמיד, עד שיהיו כל ימיך מכאוב וכעס; לא כן, אלא ביום טובה היה בטוב, ואל תתבונן כלל בענין קלקולי העולם, וביום רעה ראה, רק ביום רעה לבדו ראה והסתכל במה שאמרתי שתסתכל בו, למען תדע כי גם את זה לעמת זה עשה האלהים, גם הטובות גם הרעות, שהם דברים הפכיים, האלהים עשה אותם, והכל בגזרה (ואין להצטער כל כך על רעה אשר אין מנוס ממנה), על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה, גם הטוב גם הרע עשה האלהים, למען לא ימצא האדם מאומה שיהיה תלוי בבחירתו, אחריו של האלהים, כלו' אחרי מה שגזר הגוזר. ועוד חוזר על תנחומין של הבל שאמר למעלה שהכל בגזרה, ומי יוכל לתקן את אשר עותו האלהים? ואמר כי בהסתכלו בקלקולי העולם את הכל ראיתי בימי הבלי: יש צדיק אובד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו. ומאחר שאין דין ואין חשבון, אל תהי צדיק הרבה יותר מן הצריך לשלומך בעולם הזה, ואל תתחכם יותר ממה שצריך לתקון הנהגת עסקיך; למה תשומם, שלא תשוב משועמם, כדרך קצת החסידים והמתחכמים; גם אל תרשע הרבה, ואל תהי סכל בהחלט, למה תמות בלא עתך, אם במיתת בית דין, ואם כי השטוף בעברות, כגנב רצוח ונאוף, והסכל אשר לא יתנהג בחכמה כלל, הם מקרבים מיתתם,

טוב אשר תאחז בזה, וגם מזה אל תנח את ידך; כי ירא אלהים יצא את כלם, הוא נשאר קרח מכאן ומכאן, כי הסכל לצדקתו לא יקבל, והנאת הרשע לא יטעם. אבל החכמה תעז לחכם, מעשרה שליטים אשר היו בעיר, כי היא תורה אותו ללכת בדרך האמצעית, והנה תנהיג אותו הנהגה ישרה, יותר ממה שיוכלו עשרה שליטים להנהיג את עירם. ועוד טעם אחר על שאין להיות צדיק הרבה, כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, א"כ מה בצע כי תתם דרכיך, אחר שעל כל פנים לא תוכל להמלט מעברות. גם אין לך להיות צדיק הרבה מיראת קללת ההמון, אלא לכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך, ואל תהיה קל הדעת עד אשר לא תשמע את עבדך מקללך, שלא תוכל לסבול אפי' קללת עבדך, שהוא איש נבזה. כי גם פעמים רבות ידע לבך אשר גם אתה קללת אחרים, והנה אין מנוס מהיות מקולל, על כן אין לחוש אל הקללות, כי כל אדם מקלל וכל אדם מקולל. עד כאן להוכיח שאין להיות צדיק הרבה, ועכשו בא להוכיח אמיתת מה שאמר אל תתחכם, יותר, וזה טעם באמרו כל זה נסיתי בחכמה: אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, רחוק מה שהיה, ועמק עמק מי ימצאנו? כלו' שא"א לנו למצוא סבת כל הדברים ההווים בעולם, כי כבר קדמו לכל דבר סבות רחוקות לא נדעם; ולמה נתחכם יותר אחר שניגע לריק? ואחרי ראותי שאין תועלת ברוב התחכמות, סבותי אני (ענינו סבבתי, והוא פעל עומד פניתי אני) ולבי לדעת ולתור ובקש חכמה וחשבון שלה, כלו' לחשב ערכה בערך הסכלות, לדעת רשע כסל, וכן לדעת מיני הסכלות ומה רע יש בה: והסכלות הוללות, ראיתי כי באמת הסכלות היא הוללות. ומוצא אני מר ממות את האשה והרעה הגדולה אשר מצאתי בין תולדות הסכלות היא האשה, אשר יתפתו אחריה הסכלים, אשר היא מצודים וחרמים לבה, אסורים ידיה לבה הוא מצודים וחרמים, וידיה הם אסורים, ואסורים שם דבר, כמו ויאסרו אסוריו מעל ידיו: טוב לפני האלהים ימלט ממנה, וחוטא ילכד בה, לא ימלט אדם מהיות נלכד בפתיותיה, לולא השגחה פרטית השורה עליו לטובה, להיותו טוב לפני האלהים, ומצא חן בעיניו, אבל החוטא אשר לא מצא חן בעיני האלהים, עד שנגזר עליו להיות חוטא, הוא ילכד בה. וזה שאמרתי כי צריך השגחה פרטית להמלט מן האשה הרעה, הוא מפני רבוי מספר הנשים הרעות, שהרי ראה זה מצאתי, אמרה קהלת (בתחלה היה כתוב בת שבע אם שלמה, או אשה אחרת חשובה ונכבדת. והיתה תחבולת קהלת מפני שהזולת

בעל דין היוצא עדים דמיה), אחת לאחת למצא חשבון, אשר עוד בקשה נפשי ולא מצאתי, כלו' שהסתכלה בכל הנשים אשר באו לפניה, והתבוננה בהן אחת לאחת, למצוא החשבון, כלו' לחשב ערכן ולדעת טבען, ועוד בקשה נשים אחרות מלבד אשר נזדמנו לפניה, ולא מצאה בין כלן אשה טובה: אדם אחד מאלף מצאתי, ואשה בכל אלה לא מצאתי. והסתכל כי אדם כולל זכר ונקבה, ובכל המקרא כתוב איש ואשה, לא אדם ואשה. לבד ראה זה מצאתי, אשר עשה האלהים את האדם ישר שלא ישתוקק לאשה רק כפי ההכרחי לשמירת המין, שהרי ברא אותו באופן שיהיה רבוי יציאת הזרע משחית כל גופו, כדי שיעציר עצמו מן הזנות, והמה בקשו חשבונות רבים, הנשים בקשו תחבולות אין מספר, כדי לפתות את האנשים עד שיהיו שטופים בזמה. ומלת והמה על הנשים, כמו והמה שרופות; ומלת חשבונות ענינה תחבולות, כמו ויעש בירושלם חשבונות.

ח ואמר אשר גנה דרך הסכלות, שב לבאר שבח הדרך הממוצעת, ואמר מי כהחכם? מי כמוני אשר חכמתי מכל האדם? ומי יודע פשר דבר: חכמת אדם תאיר פניו ועז פניו ישנא? מי יודע פתרון הדבר הזה שאנו רואים, והוא שחכמת אדם מביאה אותו להאיר פניו לכל אדם, כי תביא בלבו אהבת המין האנושי בכלל, ואעפ"כ ראים החכם הוא שנאוי מפני עזות פניו, כי לא ישא פנים לשום אדם: ומי יודע פתרון הדבר הזה? ומי יודע איך יתנהג החכם כדי שלא יהיה שנאוי? אני, אני יודע פשר דבר זה: פי מלך שמור, ועל דברת שבועת אלהים; אל תלך בדרך הקלות עד שתעיז פניך בפני מי שגדול ממך, אפי' דבריו שלא בחכמה, אלא הכנע לפני מלך לשמור ולעשות את כל דבריו, ותשמור מצות המלך יותר ממה שתשמור דבר שיש בו שבועה, כלו' שנשבעת לעשותו. אמנם אל תלך בקלה המתנגד אל עזות הפנים, והוא הביישנות: אל תבהל מפניו תלך, אל תבהל מפניו אם תפגשהו בלכתך בדרך, וגם אל תעמוד לפניו בדבר רע שהוא הקלה האחר, כי כל אשר יחפץ יעשה, באשר דבר מלך שלטון, ומי יאמר לו מה תעשה? שומר מצוה לא ידע דבר רע. מי שהוא חסיד ושומר מצות לא יעלה על לבו לעשות שום רע מעולם, אפי' אם השעה צריכה לכך; ועת ומשפט ידע לב חכם: כי לכל חפץ יש עת ומשפט, בין טוב ובין רע אין לך דבר שאין לו מקום (כל זה לשבח הדרך האמצעית): גם כי עם כל זה עדיין רעת האדם רבה עליו, ואפי' ידע החכם עת ומשפט של כל דבר ויעשה כל דבר

בעתו, מ"מ לא ימלט מן הפגעים, והטעם כי איננו יודע מה שיהיה, כי כאשר יהיה מי יגיד לו? והנה אין ביד אדם לדעת בבירור עת ומשפט של כל דבר. ולא זו בלבד שאין דרך להמלט מן הפגעים המקריים אשר לא נדעם טרם בואם, כי גם הרעות הידועות לפעמים לא יוכל החכם הרואה את הנולד לבטל אותן, שהרי אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח, ואין שלטון ביום המות, אע"פ שהכל יודעים כי סוף אדם למות, הנה אין מנוס להמלט מן המות, ואין משלחת במלחמה, הטעם הרואה כי הנלחם עם אויביו לא יוכל בעת המלחמה לשלוח מלאכי שלום אל המלך אויבו להשלים אתו, אך יצטרכו לראות באבדן מולדתם, ואין תקנה: ומכל זה מוכח שיש רעות שא"א להמלט מהן לא בדרך ישרה ולא בדרך עקלתון, ולא ימלט רשע את בעליו. את כל זה ראיתי ונתון את לבי לכל מעשה אשר נעשה תחת השמש, עת אשר שלט האדם באדם לרע לו; שאפילו כשתעלה ביד אדם לשלוט בחברו ולהתגבר עליו ולעשות בו כרצונו ולהשתמש בו לתועלתו, הנה לפעמים לא בלבד שלא ימלט רשע את בעליו, אלא שיהיה זה לרע לעושה אותו. ובכן ראיתי רשעים קברים איש אחרי שהלמוהו, ובאו, ואח"כ יצאו הצירים; וממקום קדוש יהלכו, יהלכו ברחובות העיר באין מכלים, כאלו ממקום קדוש באו ולא ממקום הליסטים וישתבחו (בבי"ת, כנסחת הירונימוס) בעיר אחרי אשר כן עשו: גם זה הבל, כי הוא מביא למחשב היות ברשעה תועלת, ושאין אמת כי לא ימלט רשע את בעליו, אך באמת אין הדבר כן, ואין הרשע מועיל לבעליו, זולתי אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע. אשר חוטא עושה רע מאת שנים ומאריך לו. כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים אשר ייראו מלפניו, וטוב לא יהיה לרשע, ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מלפני האלהים: כך היה ראוי להיות (ודוגמת לשון זה מצינו ואל תרא ביום אחיך, שענינו ולא היה ראוי לך לראות, ורבים כהם), אמנם יש הבל אשר נעשה על הארץ, אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים, ויש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים; אמרתי שגם זה הבל. וכראותי הקלקולים הללו הזכרתי למחשבתי הקדומה, ושבחתי אני את השמחה, אשר אין טוב לאדם תחת השמש כי אם לאכול ולשתות ולשמוח, והוא המנהג הזה לאכול ולשתות ולשמוח ילונו בעמלו ימי חייו אשר נתן לו האלהים תחת השמש; הוא יתחבר לכל עמלו, שבכל מה שיעמול יחבר עמו השמחה והסכלות, בלי

שיערוך שכלו בחקירות. ואחרי שאין טוב רק לאכול ולשתות, ולשמוח, ועם כל זה בני אדם עוזבים הדרך הזה, וכל ימיהם בעמל ויגיע, הנה הוצרכתי לתת את לבי להבין מהיכן נמשך הדבר? והנה כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה, ולראות את הענין אשר נעשה על הארץ, כי גם ביום ובלילה שינה בעיניו איננו רואה: וראיתי את כל מעשה האלהים אז ראיתי כי אין זה אלא מעשה האלהים, והוא המכריח בני אדם לעמול וליגע, ולעזוב השמחה וההנאות. כי לא יוכל האדם למצוא ולהבין את המעשה אשר נעשה תחת השמש, בשל אשר יעמול האדם לבקש ולא ימצא וגם אם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצוא איך יבחרו בני אדם ברצונם לעמול ולא לשמוח.

כי את כל זה נתתי את לבי, ולבור את כל זה, ולבאר את הדעת הזאת, והיא אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם כלו' מעשיהם, ביד האלהים וגזרתו הם תלויים; גם אהבה גם שנאה (אין יודע האדם) הכל לפניהם, הכל נתון לפניהם בגזרה, בלי בידעו הם שאין מעשיהם אלא בגזרה. הכל כאשר לכל, כלו' כל מעשי בני אדם הם כפי מה שנגזר על כל אחד מהם. ועל כן מקרה אחד לצדיק ולרשע, לטוב ולטהור, ולטמא, ולזובח ולאשר איננו זובח, הנשבע כאשר שבועה ירא. זה רע בכל אשר נעשה תחת השמש, כי מקרה אחד לכל, וחריצות האדם לא תועיל לו, ואעפ"כ וגם לב בני האדם מלא רע ועצבון ליגע ולעמול תמיד, והוללות בלבבם ועצבונם זה הנה הוא הוללות, כי אם הגזרה אמת, החריצות שקר, ועצבונם זה הוא בחייהם, כי אינם עמלים אלא מפני תוחלתם שיגיעו עם זה לחיות חיי נועם (אע"פ שבאמת מעולם לא ישמחו בעולם), ואחריו אל המתים, ומלבד מה שהם עמלים כדי להשיג טובה בחייהם, הנה ישתדלו ג"כ להשיג טובה אחר זמן החיים, והוא כשיהיו באבלות המתים, כי יקוו שישמחו אז בשמחת יורשיהם. ואמר אחריו והמלה מוסבת לא על החיים, אלא על זמן החיים, ולהיות הזמן בעל הכמות המתדבקת יבא בל' יחיד, כמו שאמרתי אצל כבר היה לעולמים אשר היה מלפנינו. ומי לא יראה שאיננו רק הוללות לעמול בחיים כדי לשמוח אחר המות בשמחת היורשים? כי מי אשר יבחר? מי יבחר דבר כזה? והלא אל כל החיים יש בטחון לשמוח ולראות טוב, ואחר המות אין בטחון, כי לכלב חי הוא (ה) טוב והשמחה, יותר מן האריה המת. כי החיים יודעים שימותו, והיה ראוי להם למהר לחטוף ולאכול בחיים, ולא לעמול בשביל היורשים כדי לשמוח בשמחתם, שהרי והמתים אינם יודעים

מאומה, ואין עוד להם שכר ותועלת במה שעמלו בו בחייהם: והטעם, כי נשכח זכרם, שהרי אחר שהאדם מת אין עוד זכר ממנו, ואם היה מי אחרי מותו, היה ראוי שיתגלה לפעמים להציל את אוהביו ולהרע לאויביו, והנה אנו רואים כי גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה, וחלק אין להם עוד לעולם, בכל אשר נעשה תחת השמש, שאינם משתתפים כלל בענייני העולם, אם כן לך אכול בשמחה לחמך, ושתה בלב טוב יינך, ואל תערוך שכלך במה שיהיה אחר המות, כי כבר רצה האלהים את מעשיך, אין ספק שמעשיך כלם רצויים לפניו, מאחר שלא יצאו לפועל אלא בגזרתו. בכל עת יהיו בגדיך לבנים, ומעולם אל תלבש שחורים, סימן להרעה על מה שעשית, ושמן על ראשך אל יחסר, אל תמנע מלסוך בשמן אפרסמון, כדרך שמצינו בדניאל וסוך לא סכתי. ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי חיי הבלך, אשר נתן לך תחת השמש כל ימי הבלך, והזכיר שתי פעמים ימי הבלך, למען הגדיל בדמיון הקורא את מיעוט ימי חייו, כדי שימהר וישמח, בטרם שער לבן יצמח; כי היא התענוג והשמחה חלקך בחיים, ובעמלך אשר אתה עמל תחת השמש. כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה. וכוונת קהלת בדבריו אלה מתבארת מאליה יותר מדי, ואינה צריכה פירוש כלל, רק היא צריכה לשתיקה ובטול, דבר אשר אמנם איננו מה שיקשה. כי הנה כל דברי מרה שאמר קהלת על שני קוטבים יסובו: האחד, שהכל בגזרה ונמשך מזה שאין מקום לשכר ועונש, ומקרה אחד לצדיק ולרשע, והשני, שאין לנפש האדם השארות אחרי מות הגוף, ומזה נמשך שאין צורך כלל מעונשי העוה"ב. והנה השארות הנפש, כלו' היות האדם חי אחרי מות הגוף, והיותו גם בזמן ההוא בעל ידיעה ומחשבה, וזוכר מה שעשה בימי חייו, הוא דבר אשר בסוף הספר יתבאר בלא שום ספק בעדות החושים. והטענה שקהלת טוען על זה, ממה שאין אנו רואים שישתתפו המתים כלל בענייני העולם הזה, טענה בטלה היא, ולא יומשך ממנה אלא שאין במתים חפשי לעשות מה שירצו: כי גם פעמים רבות ידענו שכבר נגלו המתים אל החיים בחלום הלילה, והודיעום, תעלומות אשר הועילה ידיעתם לשומעיהם: וכבר נשמעו כאלה בכל עם ועם ובכל דור ודור, א"כ אין הדבר נמנע מצד עצמו, רק מצד שלא ניתנה רשות למתים לבא ולהתגלות כאשר יחפצו. וטענת הגזרה הקדומה גם היא מבוטלת בעדות החושים, מאחר שכל הגופות שבעולם ,

למקטנם ועד גדולם, נראה בזה ובכל חלקיהם חכמה נפלאה אין מגמתה רק להיטיב; ואיך תהיה היא הגוזרת את מעשי בני אדם, אשר רובם להרע? ואולי יטען בעל הדין ויאמר: אפי' לא יהיו מעשינו בגזרה, מכל מקום הרי בלא ספק כלם בסבה, כי אין אדם עושה דבר בזולת סבה? אם כן אין האדם חפשי בבחירתו, רק הוא מוכרח מן הסבות הפיסיכיות: ואיך יענש על רוע מעשיו? ותשובתו בצדו, שאם כל מעשי האדם בסבה, הנה להיות החומר נוטה בטבעו אל הרע, הנה הגמול צריך שימצא, למען ישים הוא עצמו סבה לתקון מעשיו; וידוע כי הרעות שאין בני אדם עושים, כבר נעשו לולא יראת העונש. ואחר שהני עמודי התוך, אשר בבלי קבלת נכונים עליהם כבר נפלו; האריכות בסתירת דבריו אך למותר. ונשובה אל הפירוש. אחר שאמר כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה מהר והראה כי זו עצה שאין בה ממש; אחרי שאין האדם חפשי בבחירתו והכל בגזרה: על כן אמר שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ. ואע"פ שהם קלים פעמים שנגזר עליהם שלא יוכלו לרוץ, ולא לגבורים המלחמה, וגם לא לחכמים לחם, וגם לא לנבונים עושר, וגם לא ליודעים חן; כי עת ופגע יקרה את כלם כפי מה שנגזר. כי גם לא ידע האדם את עתו, כדגים שנאחזים במצודה רעה, וכצפורים האחוזות בפח: כהם יוקשים בני האדם לעת רעה, כשתפול עליהם פתאום. ונלמד שאין חכמת האדם והשתדלותו לעזור ולהועיל, כי הכל כפי הגזרה, הנה עוד גם זה ראיתי חכמה תחת השמש, מין אחר של חכמה ראיתי, והוא שתועיל לזרים ולא תועיל לבעלים, וגדולה היא אלי, תמיהה גדולה היא בעיני: בא וראה: עיר קטנה ואנשים בה מעט. ואין לאל ידם להציל מכף אויב אפי' איננו מלך גדול, ובא אליה מלך גדול וסבב אותה, ובנה עליה מצודים גדולים; ומצא בה איש מסכן וחכם, ומלט הוא את העיר בחכמתו: ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא. ואמרתי אני הנה בענין זה היתה טובה חכמה מגבורה: אך למי היתה טובה? לאחרים, לא לבעל החכמה; וחכמת המסכן בזויה, ודבריו אינם נשמעים אם יבקש דבר לתועלת עצמו: ואם כן למה נתחכם, ולמה נהיה מכולים וזריזים, למען היות כרופא ולא לו? כן אמת כי משל הדיוט אומר דברי חכמים אע"פ שהם נאמרים בנחת הם נשמעים יותר מזעקת מושל בכסילים ואומר ג"כ טובה חכמה מכלי קרב, וחוטא כלו' תועה אחד יאבד טובה הרבה;

י ואומר ג"כ זבוב מות יבאיש יביע שמן רוקח, וכן מי שהוא יקר

מחכמה, מפני חכמה שיש בו, וכן מי שהוא יקר מכבוד מרוב מוסר ונמוסים, הנה תבאיש את ריחו סכלות מעט: ואומר ג"כ לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו, כלו', זה עושה מעשיו בדרך אמת הנמשלת לימין ~~והוא מעלית~~, וזה הולך בדרך שקר הנמשלת לשמאל, ומעשיו נפסדים, וגם בדרך כשהסכל הולך לבו חסר, ואמר לכל מודיע לכל על ידי כי בשגעון ינהג סכל הוא; ואומר ג"כ משל הדיוט אם רוח המושל תעלה עליך, אפי' יקניף עליך המושל אל תתפחד מהרגליך מקומך אל תנח אל תוך ממקומך, אלא התלבש ונגד המתו בסבלות ומוזק לב; כי מרפא יניח חטאים גדולים כי מרפה והתעלמות יניח אחריו רעות גדולות. כן אמת כי כל משלי הדיוט הללו (אשר היו מפורסמים בימי קהלת) הם קרובים אל האמת, ונראה מתוכם כי יש בחכמה ובסכלות תועלת; אך עם כל זה יש רעה ראיתי תחת השמש, כשגגה שיצא מלפני השליט, כגון זה שאנו רואים יום יום נתן הסכל במרומים רבים, הסכלות עצמה הועילה לאנשים רבים, ונתנה אותם במרומים, תחת אשר היו שפלים ונבזים; ועשירים בשפל ישבו, והיא ג"כ הסיבה עשירים אנשים אשר היו קודם לכן יושבים בשפל: ומה תועלת א"כ בחכמה ובסכלות? ראית, עבדים על סוסים, ושרים הולכים כעבדים על הארץ: הרי שהכל בגזרה, ושוא חכמת אדם. וכן חופר גומץ לתועלת עצמו בו יפול, ופורץ גדר לבוא בקמת רעהו ישכנו נחש. וכן מסיע אבנים יעצב בהם, בוקע עצים יסכן בם לי סכנה: הרי כי שוא חכמת אדם, אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל, וחילים יגבר? ויתרון הכשר חכמה? מוטב על בוקע עצים יסכן בם, כאשר תחשוב שבא אדם זה לידי סכנה מפני שהברזל קהה והוא לא חדדו ולא השחיזו, והיה רוצה להתגבר בו על חיילים רבים ולפי' נסתכן; וילך מזה כי יש לחכמה יתרון הכשיר, כי אדם זה לא נהג בחכמה, ועל כן נסתכן? באמת אין כאן דבר מכל זה, כי הברזל היה שנון כראוי ועל כן כרת את סוקו' וגם הוא לא היה רוצה להתגבר על חיילים, אלא לבקוע עצים, והנה לא היו מעשיו כי אם בחכמה, וא"כ אין בחכמה יתרון הכשיר. ואחר שהביא ראיה על שאין תועלת בחכמה, מן הרעות אשר תבאנה על העושים מעשיהם בחכמה; בא עתה לחזק דבריו, בהראותו כי הדברים הטובים אשר יחשוב ההמון שאינם נעשים בזולת חכמה גדולה, באמת אין בהם חכמה כל עקר: ואמר אם ישוך הנחש בלא לחש? התחשוב כי הנחש אשר כשלוחשין לו אינו נושך' אם לא היו לוחשין לו היה נושך? לא כן; אלא שהמלחשים

מכירים באותו מין של נחשים שאין בו ארס ואינו נושך בטבע ואליו ילחשו, אבל הוא גם בלא לחש לא ישוך: א"כ ואין יתרון לבעל הלשון המתפאר בחכמתו שהוא נבון לחש. הן אמת כי דברי פי חכם חן ועם כל זה אין יתרון לבעל הלשון, מפני ושפתות כסיל תבלענו, דברי הכסיל ישחיתו את החכם, ולא תועיל לו חכמתו; ואע"פ שהכסיל תחלת דברי פיהו סכלות ואחרית פיהו הוללות רעה, מכל מקום והסכל ירבה דברים, וברוב דבריו יבלע ויספית את החכם. ועוד מה תועלת בחכמה? הלא לא ידע האדם מה שיהיה, ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו? ולא יוכל האדם בחכמתו להמלט מן הפגעים, אלא עמל הכסילים תיגענו, וגם הוא יקרהו כמקרה הכסיל, ויגע לריק כעמל הכסילים ההולכים בחשך, ויהיה גם הוא, עם כל חכמתו, כאיש אשר לא ידע ללכת אל עיר, כאיש אשר ילך ארחות עקלקלות ויסבב היותו מתקרב אל העיר והוא מתרחק ממנה. כן האיש החכם, פעמים מיסבב בתחבולותיו להתקרב אל הטוב ואל האושר והוא מתרחק מהם. ולהוסיף עוד הקים על בלתי היות בחכמה תועלת, אמר אי לך ארץ שמלכך נער, והוא מוכרח להתנהג על פי השרים, ושריך בבקר יאכלו, אשר מיד בקומם ממטתם אין להם רק על אכילתם, הפך מה שנאמר דינו לבקר משפט. אשריך ארץ שמלכך בן חורים, שאיננו נער הצריך להתנהג על פי שריו, אך הוא בן חורין חפשי מכל שעבוד ויעשה מה שלבו חפץ (ומלת בן חורים ל' הכנים ומלשון חרות, ואיננו מן חורי יהודה), ושריך בעת הראוי יאכלו, וגם כשיאכלו יאכלו בגבורה מזונות המחזקים את הגוף ומפקחים את הלב, ולא בשתי לא לשתות יין בלבד. והטעם על זה שאמרתי אי לך ארץ וכו' הוא כי בעצלתים ימך המקרה ובשפלות ידים כשאין הידים מתעסקות לתקן הגג ידלוף הבית וכזה אותם השרים אשר בבקר יאכלו הנה הם כדי לשחוק עושים לחם והוא מלשון ארמית עבד לחם רב, והטעם שהם עושים יום יום משתה ושמחה, ומזמינים אנשים הרבה כדי לשחוק, ויין ישמח חיים עושים משתה יין המשמח חיים ומתוך כך והכסף שהם מוציאים במשתיהם יענה את הכל יעני את כל בני המדינה. ואתה האיש החכם, אשר תראה כל הקלקולים האלה, מה תועלת בחכמתך ומדעך? הלא גם במדעך אע"פ שאתה איש דעת מלך אל תקלל, ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר; כי עוף השמים יוליך את הקול, ובעל הכנפים יגיד דבר: והנה לא בלבד שלא תוכל לתקן את המעות, כי גם תצטרך לשום ידך על פיך, וכדי בזיון וקצף; ומה תועלת א"כ בחכמה? הלא אין בה תועלת כלל;

יא והראוי לנער לבל יתחכם משל הדיוט האומר דרך לעג למי שיעשה דבר שאין תועלת בו: שלח לחמך על פני המים, כי ברוב הימים תמצאנו. ואתה האיש הנבון, המתחכם בהבלי הנחושים תן חלק לשבעה וגם לשמנה ואל תאמין אל האומרים היות מגולה למספר השבעה (כמנ"ון) כי לא תדע מה יהיה רעה על הארץ, כי עיניך לא תוכל לדעת העתידות על ידי הנחושים כן אל תאמין בהבלי העוננים המוזים בעננים, שהרי אם — ימלאו העבים גשם על־הארץ יריקו, זהו תכלית מה שתוכל להבין ממראה העבים. שאם יהיו מלאים יורידו מטר על הארץ, לא שתוכל להבין כלל על ידם התלוים במלאכתך, אם לא. וכן אל תאמין בהבלי הקוסמים המסתכלים בנפילת המקל, שהרי ואם־יפול עץ בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא, שם יהיה הוא ושם יעמוד העץ, בלי שיורה על דבר אחר כלל. ולא חכמת הקסם לבדה אין בה תועלת, כי גם ההתחכמות בחכמת הטבע גם היא לא תועיל, כי שומר רוח לא יזרע, אם ימתין ולא יזרע עד שתבא הרוח הראויה, הנה הוא לא יזרע בעתו, ורואה בעבים לא יקצור אם ימתין שלא לקצור עד שלא יהיה שום ענן בשמים, לא יקצור בשעת הקציר, כי יתעכב יותר מדי והנה באשר אינך יודע מה דרך הרוח, כי הרואה בעבים לא יוכל לדעת אם ימטיר אם לא ימטיר, כי לא ידע דרך הרוח כעצמים בבטן המלאה, שאין יודע אם זכר אם נקבה: ככה לא תדע את מעשה האלהים אשר יעשה את הכל, ואין דרך לדעת העתיד, שהוא חכמת אדם. אם כן בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך, אל תמנע מלזרוע גם בערב, ואל תחוש לשום ניחוש, כי אינך יודע אי זה יכשר, הזה או זה, ואם שניהם כאחד טובים, אבל מה שהוא ידוע ואין ספק בו הוא זה: ומתוק האור. כלו', טובים החיים מן המות, וטוב לעינים לראות את השמש, ולשבת תחת השמש באורות החיים. כי אם שנים הרבה יחיה האדם בכלם ישמח, בכלם ראוי לו שישמח, ויזכור את ימי החשך, שאחר המות, כי הרבה יהיו כל הימים שבא שיבא בהם הבל. והנה קהלת בהאמינו שהכל בגזרה האמין ג"כ שהחריצות שקר, וחכמת האדם והשתדלותו הבל וריק יעזורו; וזה דבר שאין צורך להרבות עליו ענות, כי כל הרוצה ללכת בדרך הזאת הנסיון יורהו הטובה היא אם רעה: ואם נראה לפעמים שהסכל מצליח והחכם אובד, הם דברים הנעלים במיעוטם ואין להשען עליהם. ואם אמנם אמת כי עין ה' על יראיו ושומר פתאים ה', הנה לא יהיה זה רק לחסידים גמורים, שראוי להעשות להם

נם: ואנחנו תכלית מה שנוכל לבטוח באלהינו היא שיעזרנו (אם לא יגרום החטא) יען הפגעים שאין בידנו להשמר מהם בשום פנים. כי אמנם לא לחנם נתן לנו האלהים שכל ובינה כי אם למען נתקן מעשינו בדרך ישרה. והעוצם עיניו והולך בחשך, על עונו לא חס, מי יחוס עליו? חכם ירא וסר מרע, וכסיל מתעבר ובוטח. — והנה אחר שאמר קהלת כי אם שנים הרבה יחיה האדם בכלם ראוי לו שישמח, שב לבאר כי יש ימים שא"א לשמוח בהם, הלא היא ימי הזקנה; על כן יען את האדם שישמח בכל יכלתו בימי בחורותיו טרם יבאו ימי הרעה: והאריך בספור נגעי הזקנה, לזרז את הבחור ללקוט הטובה טרם תינס. אמר שמח בחור בילדותך, וייטבך לבך בימי בחורותיך, והלך בדרכי לבך ובמראי עיניך (ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט תקון סופרים הוא); והסר כעס מלבך וכן והעבר רעה מבשרך: כי הילדות והשחרות הבל, כי לא תעמוד הילדות זמן הרבה, כי היא כציץ יצא וימל ותברח כצל, וראוי לך שתמהר ותשמח בעוד כפתך רעננה.

יב (וזכור את בוראך בימי בחורותיך, תקון סופרים הוא) עד אשר לא באו ימי הרעה, והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ. עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכבבים, ימשל על עיני הזקן אשר תכהינה ושבו העבים אחר הגשם, אחרי שהמשיל כהות העינים בחשיכת השמש, אמר שאותה החשיכה אינה לשעה עד רדת הגשם ואחר כן רוח עברה ותטהר העבים, כי אם גם אחר הגשם ישובו העבים ויהיה החשך מתמיד. ביום שיזועו שיזדעזעו וירתתו שומרי הבית הם הרגלים, והמשילם לשומרי הבית שיושבים בתחתית הבית; והתעותו אנשי החיל, הזרועות; ובטלו ישבתו ממלאכתם הטחנות, השנים, כי מעטו, מפני שנתמעטו; וחשכו לגמרי הרואות, העינים, בארובות, בחוריהן. וסגרו דלתים בשוק, יקמוץ שפתיו מלאכול אפי' כל מעדנים לפניו בשפל קול הטחנה, מפני שכח העכול נחלש בו; ויקום לקול הצפור, שיישן מעט, ואפי' כשיישן קול צפור קטנה יעירהו משנתו; וישחו כל בנות השיר, שאזניו מתקהות, וכל בנות משוררות דומה לו כאלו מעפר תשח אמרתן. גם מגבוה ייראו ימשל על לכת הזקנים שחוח, כאלו יראים מלמעלה; וחתחתים בדרך, מתוך שאינו יכול לרוץ הוא מתפחד בדרך שמא ירמסוהו הסוסים והעגלות, ושמא יזיקוהו נושאי סבל; וינאץ השקד, הקדקד שהוא האבר שהשער צומח בו תחלה בילדים, הנה הוא בזקנים ינץ ויוציא פרח לבן, כלו' שהשער לבן יצמח בו; ויסתבל החגב החגב הוא מין ממיני הארבה המנתר ומקפץ תמיד. וכאן הוא משל על האבר המקפץ ונזקף בכל

שעה והזקנים אינו אלא לסבל, מה שאין כן בבחורים כי כמי נושא את עצמו ותפר האביונה, אמנם אלים יש שאינם רודפים אחר התענוגים. אך כאשר יקראום חבריהם לא ימנעום לבם למאן. והנה קהלת אומר: כאשר תזקן. תפר את האביונה והבקשה שהיית מבקש עם חבריך להתענג בתענוגים. כי אז לא תשמע ולא תאבה אפי' יקראוך. ואין צריך לו' שלא תתעורר לזה מעצמך (ומלת אביונה מגזרת אבה שענינו בקשה, ולא תאוה:) כי הולך האדם אל בית עולמו. אל הבית אשר ידור בו לעולם. ולא יצא ממנו עוד. והוא הקבר, וסבבו בשוק הסופדים. עד אשר לא ירתק חבל הכסף. ירתק מלשון רותקו בזקים. והטעם שמח בחור בילדותך. עד אשר לא יהיה אסור בזקים זקנך הלבן ככסף ולא יוכל לגלות (וטעם חבל. כי הזקן נמשך ודבק בחלקיו כחבל) ותרוץ גלת הזהב. וגם את יעלת חן שמחי ועלזי בימי נעוריך. עד אשר לא תשבר הגולה הנובעת מי זהב. והם הדמים: ותשבר כד על המבוע. ונרוץ הגלגל אל הבור. אדם הולך אל המבוע לשאוב מים וכדו בידו. וכשהוא אצל המבוע כדו נשברת ולא יוכל לשאוב. אע"פ שהוא עומד אצל המבוע. וכן כשהגיע אל הבור לדלות ממנו מים. נרוץ הגלגל ולא יוכל להוריד הדלי לתוך הבור. אע"פ שהוא עומד שם. וזה משל כלה על הזקן. שהוא מתקרב אל המות. ולא יוכל לעשות מלאכתו וישוב העפר על הארץ כשהיה. (והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. תקון סופרים הוא. ופה נשלמו י"ט מלין תקון סופרים). עד כאן דברי קהלת. ועד כאן העצה היעוצה להביא הבחורים לרדוף אחר ההנאות החמריות. ונגד זה אמרתי בשירי:

הוֹי תַּאֲוָה קָשָׁה אֲשֶׁר תְּמַצִּי
לֵב אִישׁ בְּדוֹ אַבּוּב וְהוּא שָׂמֵחַ
כִּי אַחֲרִיתֵךְ מַר, וְרֹאשֵׁךְ מֶגֶד.

כי אמנם אם שלום הגוף ובריאות כל אבריו. והעושר והנכסים והכבוד. ושלום הרוח המשפטי מלעינות טורדים ומדאיבים; אם בהלה יאושר אדם בארצות החיים: מה יתאונן רודף תענוגים. אשר כל אלה יאבדו ממנו! לך נא ראה דברי המלך החכם בפתיחת משליו. ' . . . ומה צריך למשליו? הלא ברחובות קריה הנסיון יתן קולו. —

את הדברים הבאים מכאן עד סוף הספר כתב קהלת כאלו הם לא דברי שלמה רק דברי המעתיק המדבר בשבח הספר ובשבח המלך אשר כיננו. אמר הבל הבלים אמר הקהלת (ונתוספה ה"א כתיב המלך החכם) הבל הבל כלו' תכלית הספר זו היא כי עמל האדם הבל הוא. ויותר כלו' מלבד שהיה קהלת

(שלמה) חכם. עוד למד את העם. ואזן שקל במאזני שכלו וחקר בכל דבר שבעולם. גם תקן משלים הרבה. הכוונה על ספר משלי שלמה. והטעם אשר הביאו לכתוב גם את הספר הזה. הוא כי בקש קהלת (שלמה) למצוא דברי חפץ וכתיב יושר דברי אמת. ימים רבים בקש למצוא בכתובים דברי חפץ ולמצוא כתוב יושר דברי אמת. ספר שיהיה מלא דברי אמת ויושר על פי עומק חכמת הפילוסופיאה. אך מעולם לא עלה בידו למצוא ספר כזה. אך מה מלא? דברי חכמים כדרבונות. מלא כי כל דברי החכמים שקדמו לו אינם אלא כדרבונות הדוחפים הבהמה לעשות מלאכתה, וכן דברי החכמים אינם אלא דברי מוסר להנהיג האדם בדרך טובה, לא להורותו דברי אמת, ובמַשְׂמְרוֹת (כך ראוי לקרוא, שהרי בש"ן כתוב) נטועים בעלי אספות, נתנו מרועה אחד, וכן דברי החכמים הם כמו אבני המשמרות הנטועים לכאן ולכאן כדי לאסוף הבהמות שלא תתבדרנה מן העדר, והם נתונים ומופקדים מרועה אחד, כך הם דברי החכמים מזהירים את העם בדברי מוסר ומנהיגים אותם בדרך אשר בחרו, כדרך שמנהיגים הבהמות בלי שמודיע אותם עומק הדברים באמת וביושר. ואפי' בדבר הזה לא יועילו דברי החכמים, כי אי אפשר להזהיר על כל דבר ודבר ויותר מהמה בני הזהר, יותר ממה שיזהירוך ראוי לך שתהיה נזהר מעצמך, שהרי עשות ספרים הרבה אין קץ וגם על הקריאה תכבד העבודה ולהג וקריאה הרבה יגיעת בשר. סוף דבר אין צורך להגות בספרי הקדמונים, אשר לא דברו רק דברי מוסר ולא דברי פילוסופיאה, שהרי הכל נשמע, יום יום אנו שומעים כל איש ואיש אפי' הדיוט שאומר את האלהים ירא ואת מצותיו שמור, כי זה כל האדם, כל אדם יודע לדבר כזאת, ואין בזה חכמה כלל, וכן כל האדם אפי' הדיוט אומר כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע; ומפני כל זה הוצרך בעל הספר לכתוב את הספר הזה, אשר, לדעת קהלת שכתבו, הוא מלא חכמה וכליל יופי על פי עומק חכמת הפילוסופיאה; גם כי באמת כל משכיל יראה בעיניו כי הבל הבלים אמר קהלת.

חתימה

אל כל אשר יעשו מחקרו היה קהלת נוטה, ומפני שלא היה מעמיק חקירותיו כראוי היה אומר דבר וסותרו, מה שלא יקרה למעמיקי החקירה, כי לא יחליטו אלא מה שהוא ברור, ומה שהוא ברור לא יקבל סתירה: ואולם הדבר אשר החזיק בו קהלת כדבר אמת ויציב ונכון וקיים, אשר לא הניח אותו בשום מקום מספרו, ואשר כפל אותו בתחילת דבריו

באמציתם ובסופם, אלא הוא כי הכל הבל, וכל עסקי בני אדם ועמלם הבל הבלים: ומפני שזאת דעתו, הנה הוא מכנה את חיי האדם חיי הבל: אמר את הכל ראיתי בימי הבלי, ואמר כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים מספר ימי חיי הבלו, ועוד אמר ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי חיי הבלך. והנה לא עלינו חובה מוטלת בלא ספק להביא במשפט את המשפט הזה אשר שפט קהלת, ולחקור אותו בכל מאמצי כחנו: למען דעת מה אנו ומה חיינו, אם אך הבל בני אדם, אם לא.

והנה אנכי מאז בימי ילדותי, טרם אבחר הדרך אשר אלך בה כל ימי חיי, הרבה נתתי את לבי על החקירה הזאת, ואמרתי אני בלבי: מה מעשה האדם על הארץ? דור הולך ודור בא, זה מת וזה נולד, ואחרי מותם ימח זכרם והיו כלא היו, ולמה אם כן היו? האדם עמל ויגע כל ימיו, למען מצוא די מחסורו כדי להשאר בחיים תכלית האפשר, ואם לא היה נשאר בחיים, ואם לא היה נולד, מה בכך? אבל הוא עמל ויגע, כדי להיות חיים נעימים בשמחה ובטוב לבב, וגם כדי לקנות לו הטובה הנצחית. — ואם לא היה נולד לא היה צריך לשום טובה ולא היה מצטער על העדרה: ומה יתרון אם כן למציאותו על העדרו? ובהפך נראה היות יתרון להעדרו על מציאותו: כי בהיותו נמצא לא ימלט מהרבה מיני צער ומעמל וטורח ורעות רוח: וכל אלה לא יכאיבוהו בהעדרו, ואפי' בהיותו נמצא ישמח שמחות רבות, הנה אם לא היה נמצא לא היה מצטער כלל על העדר הטובות ההנה: אם כן מציאות האדם אך הבל.

במה דברים אמורים? במי שלא יעמול אלא לעצמו, ולא יחיה אלא כדי שיחיה; זה בלא ספק אין חייו רק חיי הבל: אבל מי שעמלו כדי להיטיב, וחייו בשביל אחרים, איך יאמר עליו שהוא הבל? הלא הועיל נולד, אשר לא חי רק להועיל? לא כן: אבל הוא לבדו האדם אשר יתרון למציאותו על העדרו, ושאר כל האדם הבל הבלים מציאותם והעדרם דבר אחד, והמה גרועים יותר מן הבעלים ומן האבנים, אשר מכלם יקבלו בני אדם תועלת. ומה נאמר על בני אדם אשר לא סוף דבר שלא ייטיבו, כי גם ירעו לחבריהם? הלא בלא ספק יתרון להעדרם על מציאותם, והמה גרועים יותר מההבל עצמו.

נמצינו למדים כי הטוב הוא המיטיב, והרע הוא המזיק; ואשר לא ייטיב ולא ירע, הבל הוא. והרי זה כלל גדול ויסוד היסודות, כל תורת האדם עומדת עליו: העושה טובה לאחרים הוא הטוב; והרע הוא אשר ירע להם.

אלא מעתה אין לך שום פעולה שתוכל לומר עליה בכלל שהיא טובה

בעולם או שהיא רעה בעולם, אך היא טובה כשתביא טובה והנאה לאחרים, והיא רעה כשתביא עליו נזק וצער; המכה אדם ובהמה עושה רעה, אך הם מרגישים בפעולתו הרגש רע, והמכה את הבהמה בקורבנם לא עשה רעה, כי אין שם מי שירגיש שום רע במעשהו; המתעה את חברו במקח וממכר עושה רעה כי חברו ניזוק בזה, והמסתיר בביתו את הנרדף ומתעה את רודפו לאמר האיש אשר אתה מבקש איננו כאן, עשה טובה, כי הציל נפש אדם מני שחת.

והנה במשל השני אתה רואה כי המתעה את הרודף הציל את הנרדף, ובזה עשה טובה, אך ליער את הרודף, כי לא נתנו לנקום נקמתו ובזה עשה רעה: והנה תשאל: איך אם כן תחליט על המסתיר את הנרדף כי טוב עשה? אמנם בדעת ובכוונה בחרתי את המשל הזה, למען הודיעך כי פלא ומאזני משפט לתורת האדם, ולא יתגלו פקודיה בזולת חשבונות הרבה. והרי עוד זה כלל גדול: העושה רעה קטנה, אשר תמשך ממנה בהכרח טובה גדולה, טובה עשה; ואין חילוק אם תבא הטובה על מי שקבל הרעה או על זולתו. ומזה נמשך שמותר ליסר את הילד, ושאסור להניח את הנער בלי עול, למען יחכם באחריתו; ומזה נמשך ג"כ שחובה על השופטים לענוש החוטא למען כל העם ישמעו וייראו ולא יזידון עוד:

ואולם ידוע תדע כי העושה רעה לאדם אחד כדי לגרום למאה אנשים טובה אשר לא תהיה גדולה מהרעה אשר עשה לאותו יחיד, הנה זה לא טוב עשה; כי הטובה לא תתרבה ברבות אוכליה, כי שיעור הטובה איננו אלא לפי שיעור ההרגשה, וההרגשה לא תתרבה ברבות המרגישים: ובהפך העושה רעה גדולה לאיש אחד, רע מעשהו יותר מאשר אם יעשה רעות קלות לאלף בני אדם; משל למה הדבר דומה, לגונב אלף כסף מאיש אחד, או מאלף אנשים. לפיכך לא היה לבית דין להרוג הרוצח, אם לא היינו יראים אלא שמא יהרגו רוצחים; אבל הורגים הרוצח, כדי שלא יעיז איש רשע לרצוח רעהו במיתה קשה יותר ממיתת בית דין.

והנה ישאל אדם: אם מותר להזיק לאחד נזק מועט הגורם טובה לאחר, הנה נוכל לגנוב מן העשיר ולתת לעני. והתשובה על זה, כי באמת שורת הדין כך היא נותנת, אלא שא"א לבית דין להתיר דבר זה, שמא כל גנב יאמר להיטיב נתכוונתי.

כל הרגשה טובה היא דבר טוב, וכל הרגשה רעה היא דבר רע; יהיה המרגיש איש רע או איש טוב, ההרגשה אחת היא: והנה לפי שורת הדין, לכל אדם

היה לנו להיטיב בשוה, בלי הבחנה בין טוב ובין רע; אבל כדי לחזק ידי הטובים, ולאיים על הרשעים אולי ישובו מדרכם הרעה, על כרחנו צריכים אנחנו להקדים הטובים אל הרעים.

דבר שאינו צריך להאמר הוא שאסור לעשות רעה הגורמת טובה גדולה הימנה, אם אפשר להביא הטובה ההיא בדרך אחרת, כגון האב המכה את ילדיו על עשותם מה שהוא עצמו עושה בפניהם, וכן המלך המכרית הקושרים, אם היה אפשר לו למנוע אחרים מלקשור עליו, מאהבה ולא מיראה. וכן אין צריך לומר שאסור לעשות רעה שאין בדבר ברור שתמשך ממנה טובה גדולה הימנה, כגון הרופא המצער את החולה בדברים שאין תועלתם ברורה. אסור להכריח שום אדם לקבל רעה קלה אשר תביא עליו טובה רבה, כי העדר הטובה הרבה לא יוליד הרגשה רעה כהרגשת הרעה הקלה; אך מותר להכריח אדם לקבל צער קל אשר יצילהו ממכאוב קשה, כגון להסיר קוץ מכאיב ושן מצערת; לא כן להשיב הגלות אל העור.

המיטיב לבניו בלבד לא יצא מכלל הסבל, שאם לא היה הוא נולד גם הם לא היו נולדים, והנה הוא כמיטיב לעצמו, ואף גם זאת, אע"פ שמותר אדם וחובה היא עליו לחסר את נפשו ולתת למי שצריך יותר ממנו, הנה אין אדם רשאי לחסר את בניו ולתת למי שצריך יותר מהם, שהרי כל צורך בניו מוטל עליו בחובה גמורה, מאחר שאם לא היה מולידם לא היו צריכים לכלום ואם לא יכלכלם הרי עשה עמהם רעה, וצורך האחרים אינו מוטל עליו בחובה גמורה, ואם לא יקום להם הוא מונע טוב, לא עושה רע; והנה אין לאב להיטיב לאחרים, אלא ממה שאין לבניו צורך בו. ואולם חובה על האב לחנך את בניו במדת ההסתפקות, כדי שיוכל להיטיב לאחרים בלי שיחסרו בניו מה שהורגלו בו.

ובענין הבנים עוד זאת יש להזכיר: כי כל הרעות שיעשו הבנים, אביהן גרם אותן שאם לא הולידם לא חטאו: וכמה צריך אדם להיות זריז בחינוך זרעו שלא יאמרו עליו ארור שזה ילד! הלא בכמה דברים צריך שיתבונן אדם טרם יקח אשה!

ומה תלוי תורת האדם בענין הקרובים והאוהבים? באמת כל בני אדם שוים, ושורת הדין נותנת שלא יהיה הקרוב קודם אל הרחוק והאוהב אל השונא. אלא מאחר שהדבר פשט המנהג להיות כל אדם מיטיב לקרוביו ולאוהביו יותר ממה שייטיב לזרים, הנה גם אנחנו חייבים להקדים את קרובינו, ואת אוהבינו, הואיל והם זרים אצל האחרים, ואין להם גואל זולתנו.

סוף דבר ישכיל המשכיל ויבין המבין, כי כל דבר אשר אין מציאותו אלא בעבור מציאותו ולא בעבור דבר אחר חוצה לו, אך הבל הוא: וכאשר יתברר הדבר הזה אצלו, יגבה לבו בדרכי ה', וישתדל בכל מאמצי כחו להוציא עצמו מכלל ההבל בהועילו לזולתו (ואין לך אדם אשר לא יוכל להועיל אם מעט ואם הרבה, אם בממון, אם במעשה, אם בדבור ואם במכתב) ולא ייטיב לעצמו להנאתו אלא כדי שיהיה חזק ובריא ומוכן להיטיב לאחרים, ואת היותר יקרים; ישמור בריאות גופו במאכל ומשתה ושמחה, כדרך שהאומן שומר את כלי מלאכתו שלא יפסדו, לא בעבור עצמם, אלא כדי שיוכל להשתמש בהם במלאכתו; ייגע להעשיר בדרכי הצדק, כדי שיהיה ספק בידו להיטיב, והכסף אשר יצא לידו ישתדל שיצא לו מיד העשירים, לא מיד העניים, ולא ימאס חונן דלים שום עבודה נמבזה, אשר תביא לידו הכסף שיתן שכר עולם: וזאת תורת האדם באשר היא אדם, כלו' הי בעל שכל „המתנהג אחר שכלו; והעובר על תורת האדם אינו בהמת אדם, אבל הוא חיה מדברת.

השומר תורת האדם נקרא מתהלך את האלהים, כמו שמצינו ויתהלך חנוך את האלהים, את האלהים התהלך נח, והם לא קבלו תורה אלהית. וטעם הקרא שומר תורת האדם מתהלך את האלהים להיותו הולך בדרכיו להיטיב לזולתו בכל יכלתו; וכן אפלטון העמיד כל תורת האדם בהתדמות אל האלהים.

אבל הרוצה להתדמות אל האלהים צריך שידע דרכיו, שאם לא ידע דרכיו, איך ילך בדרכיו? והנה ראינו הגוים הקדמונים, שהיו מאמינים באלילים עושים כל תועבה, והיה להם אליל נואף, אליל גנב, אליל רמאי, אליל רוצח, וכיוצא בזה: והם היו עושים תועבות גדולות, למען התדמות לאליליהם. לפי' אמר דוד לשלמה בנו דע את אלהי אביך ועבדהו, קודם שתעבדהו דע אותו ודע מה טוב בעיניו ומה הוא חפץ; שאם אין אתה עושה כן, הנה אפשר שתהיה כוונתך רצויה ומעשיך מתועבים.

והנה ירמיה הודיענו תורת האדם כלה בפסוק אחד, באמרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל, השכל, וידוע אותי, כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ, כי באלה חפצתי, נאום ה'. הנה הודיע כי אין התהלה הראויה לאדם אלא מצד היותו יודע ה', ופירש איך נדע את ה', ואמר כי נדעהו כאשר נדע היותו עושה חסד משפט וצדקה בארץ; והוסיף ביאור כי באלה חפצתי, שהמעשים האלה הם החביבים לפניו, כלו' עשייתם, לא ידיעתם בלבד. וענין שלשת הלשונות הללו חסד משפט וצדקה הלא הוא כי חסד כולל מדת הטובה בהחלט. והמדה

הזאת לבדה לא תספיק, כי המתחסד עם כל אדם, אפי' עם הרשעים, הוא מחזק ידי עוברי עברה; לפי' הוסיף מלת משפט, כי החסיד צריך שיגבל חסידותו בגבולי המשפט, פן בהיטיבו לאחד יזיק לאחר: ואולם מי שלא יהיה חסיד אלא במשפט לא יכלה למסור את נפשו ולתת לאחרים, כי בשורת הדין אין יתרון לזולתו עליו: לפיכך הוסיף מלת צדקה, שהוראתה על הנוטל משלו ונותן לאחר. כי אמנם ידוע תדע, כי לא יפול לשון משפט אלא אצל שר ושופט, הנוטל מזה ונותן לזה, בלי שיוציא משל עצמו כלום: ולשון צדקה יפול על הדיוט, שאינו נותן אלא משל עצמו: והנה דוד היה עושה משפט וצדקה, כלומר שהיה צדיק וישר גם בבחינת היותו מלך ושופט, וגם בבחינת היותו אחד העם.

והמתבונן במאמרו השכל וידוע אותי, ודע כי אין ענינו השכל אותי וידוע אותי, שאם כן יהיה ענינו כענין אשכילך ואורך; ומי יורה את הבורא? אבל מלת השכל היא פעל עומד, והמשכיל בעל הטעמים שמפסיקים ממלת וידוע בטעם זרקא; והכוונה שישכיל המשכיל בתבונת כל חלקי העולם ויבין כי אומן שעשם לא נתכוון בהרכבתם אלא להיטיב בתכלית האפשר; ואז ידע נאמנה כי ה' עושה חסד משפט וצדקה, וישתדל להדמות אליו: ועל איש אשר כזה נאמר אשגבהו כי ידע שמי, כלו' ידע מדותי, כי שם כל דבר מורה על תכונתו ומדותיו; ואומר כי חסד חפצתי ולא זבח, ודעת אלהים מעולות.

הרצון הטוב לשמור תורת האדם ולהטיב לכל כפי היכלת, איננו מה שיספיק: רבים מאד בעלי לב טוב, ואף גם זאת מעשיהם רעים: מפני מה? מפני שאינם מושלים ברוחם, ותאותיהם מושכות אותם בעל כרחם אל אשר לא היה חפצם ללכת, הסובא לא יוכל לעצור ברוחו ולהמנע מן השכרות, ובעל כרחו הוא מוציא ביין מה שגם הוא מודה כי טוב היה לחונן בו דלים, ובשכרותו יכה את אשתו ואת בניו אשר אהב יותר מנפשו. השטוף בזמה מאבד הונו בקדשות, ולבו רחום וחנון, אבל איך ייטיב לאחרים, והעלוקה מוצצת דמיו? ואם ימצא אחד מאוהביו בבית אשתו מה יעשה ולא יהרגהו בחם קנאתו? ואיך ימשול מלך גאה על מאה אלף בני אדם, אם על ידי מיתתם יעשה לו שם גדול?

אלא יראה הרואה, כי אין לך שום דבר אשר יהיה הכרחי כל כך לשמירת תורת הצדק, כמו ההתגברות על יצרי הלב. האיש הישר צריך שירגיל את עצמו מנעוריו למשול ברוחו ממשלה מוחלטת, עד שתשאר הרשות בידו לעשות בכל

מקום ובכל זמן את אשר יורנו השכל לעשות, מבלי שיתלה לשטן לו שום הרגל רע, אשר יעבו על כרחו מן הדרך הישרה. כל הרגל חזק מעביר את האדם מדעתו, ולא יתכנו נִפלם מעשיו במאזני השכל טרם יעשם, כי כזרנות היקים זכמתו לעשות מה שהורגל עליו: לפיי האדם הרוצה להיות אדם כלו' שרוצה להתנהג תמיד אחרי השכל צריך שיהיה נקי מכל הרגל, ולא יהיה הרגלו אלא להתנהג על פי השכל.

ולא קוף דבר שיתגבר על כל המדות הנעשות טבע שני על ידי ההרגל, כי גם ישתדל בכל מאמצי כחו לעצור במתג ורסן את כל התכונות הטבעיות אשר מזג גופו מטה אותו אליהן. המתנהג אחרי השכל צריך שיהיה נקי מכל תכונה טבעית תמשוך אחריה את בעליה, ותמנע ממנו החקירה וההתבוננות הצריכה קודם כל מעשה; והפועל בלא חקירה איננו פועל כפי השכל, ואשר לא יפעל כפי השכל למה יקרא אדם? ומה חילוק בינו ובין הבהמה?

ובענין הבהמה, ואיך נתנהג עמה, מה חלוק תורת האדם? הקשת ושמע מה שכתב בענין זה החכם המפורסם ראש ישיבה בעיר ברלין, שמו Maupertuis; ואלה דבריו באגרת השש ית מאגרות חכמה אשר לו:

„אחרי מה שאמרתי בענין בעלי החיים, לא אחשוב שיאמרני אדם אם „מותר לצער אותם, אבל ראוי לו שישתומם כראותו כמה וכמה בני אדם „יצערום בלי צורך, וגם בלי שום חשש איסור.

„בארצות אזיאה יש בתים הבנויים לצורך הבהמות החולות, שלא תחסר „לכן רפואה. גוים עלובים מתפרנסים בפירות הארץ, שלא להרוג הבהמות; „ולא ימלאם לבם להלוך על הארץ בלתי כל מיני זהירות, שלא ירמסו „שרץ קטן. אך בארצות אייראפא עושים בהם כל מיני השחתה. הילדים „משתעשעים בהריגת הזבובים. והגברים מייגעים הבקר עד מות, כדי „ללכוד הצבי. מותר להרוג הבהמות, כי האלהים התיר לנו לאכול מבשרם: „אך ההיתר הזה עצמו מורה כי לפי הטבע לא היה לנו לעשות זאת; „והתורה עצמה לותה ג"כ מצות רבות בענין בעלי החיים, יתבאר מהן שלא „הניחם האלהים ברשות אולתנו ואכזריותנו. אין דברי בענין בעלי חיים „המזיקים, יען בלא ספק נוכל לנהוג עמהם כמנהגנו עם הגנבים והרוצחים. „אך להרוג הבהמות להתהלל ובלא שום הכרח, וכמעט בדרך שעשוע, היהיה זה „מותר? אנשים מפורסמים, אשר כתבו ספרים גדולים בתורת האדם „וחכמת המדות, דברו גם בענין הזה. הלא ירחק הקורא בראותו מאיזה

„לד חקרו את החקירה הזאת, ואיך הוכיחו להכחיד תחת לשונם כל מה „שהיו יכולים לדבר בעניננו באמת ויושר.

„כת פיטאגורס, ואחרים בין הפילוסופים הקדמונים (אשר נראה כי היטיבו אשר „דברו בענין זה יותר מהאחרונים) לא היו נמנעים מהרוג הבהמות רק „בעבור האמינם אמונת הגלגול. היו יראים שמא נשמת אביהם או נשמת „בנם עומדת בגוף הבהמה אשר ישחטו. האיש המשכיל והחריף, פיניקא, „כתב כי הוא עצמו נמנע ימים רבים מאכול בשר; ואמר הטעם, כי לא „ימלט הדבר מחלוקה: אם שהגלגול אמת, ואם כן מובה היא; ואם „שאיננו אמת, ואם כן הרי זו מדת פרישות.

„אך נראה לי היות שם טעם יותר מוכרח לאיסור צער בעלי חיים. די „בשנאמין מה שאין בו שום ספק, והוא שהם בעלי הרגשה. ומה צורך „שתהיה הנפש המרגשת נשמת אדם פלוני או זולתו ביחוד, למען לא נצער „אותה בהרגשה רעה? האומרים כזאת, הלא יגיעו מעט מעט להרוג „ולצער בלא שום חשש על מי שאינו לא קרובם ולא אוהבם.

„אם לא היו הבהמות אלא כמו כלי מעשה, לא תהיה הריגתם לא טובה „ולא רעה, אך תהיה מעשה שטות, כאדם אשר ישחית כלי שעות. אם „יש בהם לא נפש משכלת בעלת ידיעות הרבה, אלא נפש מרגשת, הנה „המכאיבם שלא צורך, אכזרי הוא ורשע. הרי זו ראיה גמורה על עולם „כח ההרגל, אשר הסיר מלב רוב האדם בענין זה כל חמלה וכל חשש."

ומכל האמור עד הנה התבאר איך נמלאת באמת תורה הראויה להקרא תורה טבעית, ואיך על לוח כל לבב חרות פתוחי חותם זה טוב וזה רע; ואף גם זאת הוא אמת גם כן שאין בנפש האדם שום מושכל ראשון הנטוע בה מיום הבראה: אבל ידיעת הטוב והרע היא משפט השכל הרואה כי כל הרגשה טובה היא טובה וכל הרגשה רעה היא רעה, וממה הוא דן בהכרח כי העושה טובה הוא עושה טובה, והעושה רעה הוא עושה רעה; והמשפט הזה הוא פשוט כל כך עד שאין אדם יכול להכחישו, ואעפ"כ איננו נטוע בנפש, אבל הוא מובן מאליו לכל מי שידע גדר המלות. החלק הוא קטן מן הכל, הוא דבר שהכל מסכימים בו, ואעפ"כ איננו נטוע בנפש, אבל הוא מובן מאליו לכל מי שידע גדר המלות: וכן הענין ממש בידיעת הטוב והרע. עמים רבים נוהגים בלא שום חשש להשליך קצת בניהם הילודה, שמא לא תשא אותם הארץ, והורגים אבותיהם בבואם בימים: לא שאינם מבחינים בין טוב לרע, אלא

כי תורת האדם צריכה הנהגות הרבה. והם לפי ההנהגה שפעו כי טוב ומות מקיי לעד. העושה טובה עושה טובה, והעושה רעה עושה רעה: הרי זה דבר פשוט, ולרוב פשיטותו לא הובן עד היום: וכן דברי קהלת פשוטים, ולרוב פשיטותם נשארו עד הנה כדברי הספר החתום.

חקירות שונות בתלמוד ובמדרשים
מאת החכם גייגער.

א׳ חבורות

הראיתי בספרי דף 123 כי החבורה אשר נמנתה על פסח אחד היתה בימי יוסף בן מתתיהו הכהן, כאשר ספר לנו בספרו על מלחמת היהודים, לפחות מן עשרה אנשים ובמשנה לא מצאנו על מספר הנמנים דבר אם גם הרבתה לדבר על החבורות, ובהיפך אמרה (פסחים ע׳ י׳) חבורות כל המשה חמשה ושל עשרה עשרה וכדומה, הנה המספר הוא רק דרך משל וגם המשנה ב"א יספיקו לחבורה. וגדולה מזו אמר ר׳ יוסי (נגד ר׳ יהודה) כי שוחטין הפסח אפי׳ על היחיד (שם ס׳ ז׳). אך ראה בתיב"ע לשמות י"ב ד׳ ותמצא ההלכה הקדומה הזאת, כי הוא תרגם ואם ימעט הבית מהיות משה בזה"ל ואין זעירין אינשי ביתא ממנין עשרא כמיסת למיכול אימרא וא"כ הוא מורה לאכול הפסח בחבורת עשרה. עוד נמצא רמז להלכה הקדומה הזאת במכילתא בא פ"ג וז"ל ולקח הוא ושכנו ר׳ עקיבא אומר מנין אתה אומר שאם רוצה אדם לעשו׳ פסחו יחידי שהוא רשאי שנא׳ ולקח הוא ושכנו ר׳ ישמעאל או׳ מנין אתה או׳ שאם ירצה אדם למנות אחרים על פסחו שהוא רשאי שנא׳ ולקח הוא ושכנו ע"כ. והנה כונת ויסוד המחלוקת הזאת נעלם מן המפרשים. בעל הילקוט גרס בדברי ר"ע בקושית הכתוב רק ולקח הוא ירצה כי ר"ע הוכיח מן הכתוב ולקח הוא, בלי להשגיח על מלת ושכנו התכופה וכי גם הוא לבדו יקח שה לפסח ואין אחר בלתו ואם גם נניח כי דרשה כזאת לא רחוקה היתה בעיני ר"ע, עוד לא ידענו במה נחלקו, כי כפי הנראה שניהם דבר אחד אמרו ורק בשינוי לשון. ר"ע אומר כי הוא יכול לעשות פסחו יחידי אם ירצה וא"כ אם לא ירצה אז יש בידו וברשותו להצטרף עם אחרים, ור׳ ישמעאל אומר כי יכול הוא למנות אחרים על פסחו אם ירצה וא"כ אם לא ירצה אין החובה מוטלת עליו למנות אחרים ויכול לזבוח לעצמו, א"כ במה נחלקו? והר"ר משה פראנקפורט

בעל זה ימאננו סתם דבריו בפירושו וכ׳ רק על הוא ושכנו בדברי ר"ע וז"ל משמע שאם רצה יכול הוא לבדו ליקח פסח לעצמו ע"כ ותו לא. והר"ר אליה מווילנא בעל איפת צדק הגיה כדרכו ביד חזקה בדברי ר"ע לאמר מנ"ל שאינו רשאי במקום שהוא רשאי, וחשב כי ס"ל לר"ע אין שוחטין את הפסח על היחיד (כאשר פי׳ דבריו הר"ר יצחק אליה לנדא בעל ברורי מדות), וא"כ דעת ר"י שהוא רשאי לעשות פסחו יחידי. אולם אם כזאת היא המחלוקת ביניהם היה לו לר"י לפרש דבריו ולא לסתום, כי לפי דבריו כאשר הם לפנינו לא שמענו דעתו כ"א מכח הדיוק אם באמת היא זאת, כי מתוך אמרו אם ירצה יוכל למנות אחרים על פסחו, נשמע כי אם לא ירצה הוא יכול לעשותו יחידי, ולמה לא אמר בפירוש מנין שאם ירצה אדם לעשות פסחו יחידי שהוא רשאי (כנוסחתנו בדברי ר"ע), ואין זה מדרך החולקים לסתום דבריהם. ובעל ברורי מדות הנז׳ לדעת עצמו החזיק בגירסתנו הנכונה ופי׳ דר"ע ס"ל שוחטין על היחיד ואין ממנה אחרים על פסחו ור"י ס"ל אין שוחטין וממנה אחרים ור"ע דייק מדכתיב ולקח לשון יחיד. ובאמת הכונה הזאת קרובה אל האמת אך לפי דברינו מצאנו לה יסוד נכון, והוא כי ההלכה הקדומה היתה כי אין חבורה לפסח פחותה מעשרה הנמנין עליו, ור׳ ישמעאל המחזיק בהלכה הקדומה (כאשר הוכחתי הרבה) הוכיח מתוך הכתוב ואם ימעט וגו׳ ולקח הוא ושכנו כי אין החובה מוטלת על היחיד או על בית פחות מי׳ להצטרף אל חבורה אשר היא כבר בעלת עשרה, כ"א יש בידו להצטרף עם שכנו ובין שניהם יהיו עשרה, ור"ע בעל משנה אחרונה איננו מודה בחיוב חבורה בעלת עשרה ושפט כי די בחבורה המחזקת פחות מעשרה וגם היחיד יכול לאכול הפסח לעצמו, ובא הכתוב לאמר כי אם ירצה יצטרף עם שכנו אך אין חובתו בכך, ומצאנו א"כ ההלכה הקדומה אשר ספרו לנו יוסף הכהן והמתורגם ליב"ע גם יסוד לדברי ר׳ ישמעאל. ור׳ יוסי בספרי ראה (י"ו ה׳) גלה לנו יסוד ההלכה החדשה ועוד רמז בדבריו על ענין ההלכה הקדומה וז"ל שם ר׳ יוסי אומר פעמים שהוא אחד ושוחטין אותו עליו ופעמים שהם עשרה ואין שוחטין אותו עליהם, הא כיצד אחד ויכול לאכלו אין שוחטין אותו עליו, עשרה ואינן יכולין לאכלו אין שוחטין אותו עליהם שלא יביאו את הפסח לידי פסול ע"כ. נשמע מדבריו כי טעם ההלכה האחרונה הוא כי אין להשגיח על מספר המנויים רק על יכלתם לאכול את השה השלם אשר הכינו לזבח פסח, ומתי מספר ואפי׳ אחד אשר יכול לאכול פסחו שלם

יביא אותו בפני עצמו, ורבים אשר יותירו מן הפסח לא יקריבו אותו עד לרגל עוד אחרים עמהם לאכלו עד תומו, ובדיוק נקט מספר עשרה כי כן היתה ההלכה הקדומה. אך מסדר המשנה הלך לדרכו ויניח כל רושם ההלכה הקדומה והביא במשנת פסחים ח' ז' דברי רבי יוסי בלשון אחר ודבר בלשון הפלגה ואמר אפילו חבורה של מאה שאין יכולין לאכול כזית אין שוחטין עליהן, וכשם שהוא לקח מנין מאה ב"א להפליג כידוע הסימן כן הסתפק במלת לאכול כזית להקטין השיפה ושיעור אכילתם והעיקר לאכול הפסח שלם (ולחנם טרחו המפרשים על מלת כזית כי דברי המשנה אינם בדיוק). ועוד נראה זכר למנהג הקדום הזה למנות לפחות י' אנשים על פסח אחד בדברי התוספתא דפסחים פ"ד וז"ל פעם אחת ביקש אגריפס המלך לידע כמה מגויין של אוכלוסין ואמר להם לכהנים הפרישו לי כוליא מכל פסח ופסח והפרישו לו שש מאות אלף זוגות של כליות כפלים כיוצאי מצרים ואין לך כל פסח ופסח שלא היו עליו יותר מעשרה מנויין וכו' ובגמרא פ"ד ב' הביאו התוס' ולא העירו כלום על מאמרו כי מנינן על כל פסח לפחות עשרה, אשר אין לו שורש כלל בשיטתה כי שוחטין אותו אף על היחיד. — ואם תזכור את אשר העירותי עליו במקומות אחרים כי מן החבורות האלה יצאו מתחלה כל עניני התפלה והברכות, אז תשכיל למה הוצרך לתפלת צבור חבורה של עשרה וכמוהו לזימון בשם. כי לכל סעודת מצוה קראו חבורה כאשר בררתי כבר וע"ע פסחים קי"ג ב' מנו בין המנודים לשמים מי שאינו מיסב בחבורה של מצוה (פי' מיסב הוא בסעודה), ובירו' מ"ק ג' ח' אמרו וז"ל על כל המתים הוא אסור לילך בסעודה עד שלשים יום, על אביו ואמו עד י"ב חדש, אם היתה חבורת מצוה או קידוש החדש מותר, ובבבלי כ"ה ב' השמיטו המאמר האחרון הזה והזכירו רק שמחת מריעות, וגם במס' שמחות פ"ט לא השתמשו במלת חבורה כ"א בשמחת מצוה ע"ש. ומפורש אמרו על חבורות של קידוש החדש במס' סופרים פי"ט ה"ט וז"ל בר"ח ישבו החבורות של זקנים ושל בלווין ושל תלמידים וכו' וצריך בברכת היין לומר וכו', ובהלכה י' שם אמרו וכשהוא מקלסו מקלסו בי"ב טובי העיר כנגד י"ב שבטים וי"ב חברים וי"ב חדשים וי"ב מזלות, וכ' כי הוא שינוי בזמן אחרון ובתחלה היו י' חבירים. וכ' עוד כי מה שאמרו בנדרים פ"א א' הזכרו בחבורה, גם שם כוונתם על סעודת מצוה, ומסכים ענין המאמר עם הנאמר בפסחים קי"ג ב' אשר הזכרנו למעלה, וכל המפרשים הבינו המאמר (דשלחו מתם והוא לשון בני א"י) ללמוד תורה

עם חברים, ואיננו נראה. גם במס' דברכות פ"ב אמר ר' שילא מאן פטור מק"ש וכל בני החבורה חייבין, ובמקומו אמרו בסוכה כ"ו א' השושבינין וכל בני החופה ונמנעו מלהשתמש בשם חבורה. — סוף דבר המנהג הקדום היה להתאסף חבורות חבורות לפחות בנות עשרה ב"א לדבר מצוה ולשמוח בסעודה, ומהן יצאו הרבה מנהגים, והאחרונים לא ידעו עוד דבר מזה והשמיטו זכרן, ואף באכילת פסחים אשר השאירו לנו זכר עקרו את יסודן ולא הבינו על מספר המנויים, ורק מתוך סיפורים משיחים לפי תומם ומתוך ספרים אשר משוקעות בתוכם דעות קדומות נוכל לעמוד על מנהג הראשונים.

ב' שלשה אתים שהיה ר' ישמעאל דורש בתורה.

שנינו בספרי נשא (ומובא בילקוט) וז"ל יביא אותו (במדבר ו' י"ג) וכי אחרים מביאין אותו והלא הוא מביא את עצמו, זה א' משלשה אתים שהיה ר' ישמעאל דורש בתורה, כיוצא בו אתה אומר והשיאו אותם עון אשמה (ויקרא כ"ב י"ו) וכי אחרים משיאין אותם והלא הם משיאין את עצמם, כיוצא בו אתה אומר ויקבור אותו בגיא (דברים ל"ד ו') וכי אחרים קברו אותו והלא הוא קבר את עצמו, אף כאן אתה אומר יביא אותו הוא יביא את עצמו ואין אחרים מביאין אותו ע"כ. ועתה נבואה נא ונשים עין על הני המקראות האלה, והנה ר' ישמעאל פי' והשיאו אותם דויקרא כי הכהנים טוענים על עצמם עון באכלם את הקדשים ובחללם אותם ולא ידענו מה המלול הזה, ובא התרגום הוא תיוב"ע ופי' לנו הכונה ותרגם ויארעון יתהון חובי אשמתהון במיכלהון בסואבא וכו', ר"ל הוא אזהרה לכהנים שלא לאכול קדשים בטומאת הגוף, גם אונקלוס הלך בדרכו והוסיף גם הוא בסואבא, ועם זה מכוונים דברי ר' אליעזר בן יעקב בסנהדרין ל' ב' שאמרו כל הנותן תרומה לכהן עם הארץ וכו' ספק אוכלה בטהרה ספק אוכלה בטומאה וכו' דבי ראב"י תנא אף משיאו עון אשמה שנ' והשיאו אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם, ופירש"י ומתרגמינן במיכלהון בסואבא, ע"כ גם השבעים תרגמו אותם במובן את עצמם (καὶ ἐπάξουσιν ἐφ' ἑαυτούς) ואם נפרש ע"פ ההלכה הזאת חלול דפסוק ט"ו וי"ו על כהן האוכל תרומה בטומאה, על כרחך חלול האמור למעלה פ' ט' ושמרו את משמרתי ולא ישאו עליו חטא ומתו בו כי יחללוהו מדבר בענין אחר, וגם שם בא המיוחס ליוב"ע ופי' לנו כי בזר האוכל קדש הכתוב מדבר ותרגם ויטרון בני ישראל וגו' ולא ימותון ביה באישא מצלהבא וגו' וכבר

לכן תרגום בזה גבינה מקויימות כי עונש הזר שמחלל את הקדשים הוא למות
בהם ונשאו עליהם חטא ומתו בם, כמו למשל שמות כ"ט ל"ז: ומן שאר עמא וגו'
יתיקדון באשא מצלהבא, ושם ל' כ"ט: ומשאר שבטיא יתוקד באשא מצלהבא קדם
ה'. זו דרך ההלכה הקדומה. ובמעט אחרת אחזו המפרש והגמרא ופירשו
בהיפך כי פסוק ט' מדבר בכהן טמא שאוכל תרומה טהורה, ודברי המפרש
אינם מפורשים כל צרכם ורק מכח הדיוק נדע פירושו, כי הוציאו שם מן כי
יחללוהו פרט לטהור שאכל מן הטמא, וא"כ כונת הכתוב לדעתו על הטמא
שאכל מן הטהור, ויותר מפורשים דברי התלמוד סנהדרין פ"ג א' אמר שמואל
מניין לכהן טמא שאכל תרומה טהורה שהוא במיתה בידי שמים דכתיב ושמרו
את משמרתי ולא ישאו עליו חטא וגו', גם ר' יוחנן מוציא שם לי ב' ההלכה
שאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ (אבל הוציאה ראב"י מפ' י"ו כנזכר למעלה),
והוא הוציאה מדברי פ' ט' וז"ל הגמ' שם ר' יוחנן אמר אף גורם לו מיתה
שנ' ומתו בו כי יחללוהו, וכן פירש"י בתורה. ופסוק והשיאו אותם עון
אשמה דרשו בגמרא ונלמד שאף על הטבל חייבין מיתה פי' הזר מפני שאוכל
התרומה אשר עודנה בתוך התבואה, וגם הנאמר הזה הביאו בשם שמואל
סנהדרין פ"ג א' וזבחים י"א ב', וא"כ פי' דברי הכתוב ולא יחללו את קדשי
בני ישראל הוא כדברי רש"י אזהרה לכהנים שלא להאכיל התרומה לזרים, כי
אם יניחו הכהנים את הזרים לאכול מן הקדשים והשיאו אותם עון אשמה
פי' אז ישיאו הכהנים את ישראל עון אשמה (כדברי הרמב"ן), וא"כ אין צורך
לדברי ר' ישמעאל לגרם אותם כמו את עצמם, ובאמת הביא רש"י מאמר ר'
ישמעאל (כאשר העיר כבר הרמב"ן, והוא לעצמו הלך בדרך אחרת), וגם
הגנת דברי אונקלוס היתה נעלמת מרש"י בעת כתבו פירושו על התורה (ובפי'
לסנהדרין ל' ב' הביא הוא בעצמו ראיה מגמרא לדברי ראב"י!) וכ' וא"ת בגליון
נסובה שלא לצורך תרגמו כן ע"כ, ובאמת אנקלוס לא עזב שטת המתרגם
הקדום שאוחז בהלכה הקדומה וכדברי ר' ישמעאל. — ובמקרא במדבר ג'
י"ג לא מצאנו מחלקת ואך גם לצד אחר לא מצאנו כי החזיקו האחרונים בדברי
ר' ישמעאל, ורק יונ"ע הלך בדרכו ותרגם יומי ית גרמיה, וגם השבעים
העתיקו προσοίσει αὐτός באותה הכונה אם גם במעט שינוי לשון, אך הסורי
תרגם כאלו כתוב ויביאו אותו. — גם ויקבר אתו בגיא דדברים ל"ד ו' תרגמו
השבעים כאלו כתוב ויקברו, וכל' שינו למען לא יהיה ללעג בעיני בני אדם
כי יקבר הוא את עצמו, וגם האחרונים סרו מדברי ר' ישמעאל ופירשו כי

הקב"ה קבר אותו כמאמר המשנה סוטה א' ט' ומכילתא ראש פ' בשלח וספרי
סוף פ' בהעלתך, גם אפיפניוס הגולרי בספרו נגד המינים א' ט' אמר כי
באה אליו הקבלה כי המלאכים קברו את משה.

ג׳ חמור גרם.

הוכחתי בספרי דף 359 והבאתי כי כל המאמר בברכת יעקב על יששכר
הוא לגנאי על כי שבטו לבדו בתוך אחיו לא נלחם עם תושבי הארץ להורישם
כ"א נטה שכמו לסבול ויהי למס עובד, וע"כ קרא לו יעקב (בראשית מ"ט י"ד)
חמור גרים (כנוסח השומרוני והעתקתו) כלו' חמיר לחשא תחת ממשלת
גרי ותושבי הארץ הראשונים. אך כל המעתיקים התאמצו להסיר החרפה מעם
יששכר ושבטו מחשבות או להמעיטה או להפכה לשבח, ודרשו וגרשו והוסיפו בחמור
גרים עד כי השבעים העתיקו במקומו חמד (או חמיד) גרם (מן גרסה נפשי
לתאבה) כלו' נתאוה לדבר נחמד, גם יונ"ע תרגם חמיד באוריתא, גם הוא
ע"פ הנוסח חמד (או חמיד בינוני פעול במקום פועל כדרך לשון הארמי) גרם
כלו' חפצו ותאותו בגירסא ללמוד וללמד, והמעתיקים האחרים הרשינו
מלילם תרגומם ולא נדע אופן קריאתם. ועקילס והירוניימוס ואחריו הרומי
אחזו בנוסחתנו חמור גרם הוא בעל עצם. ואל יפלא בעיניך כי גם קדמונינו
קראו חמוד בדל"ת במקום חמור, והנה אראך כי השינוי הזה מצא קן לו גם
בגמרא הבבלית. גרסינן בנדרים כ' ב' א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל
אדם שאשתו תובעתו הויין ליה בנים שאפי' בדורו של משה לא היו כמותן שנ'
הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים (דברים א' י"ג) וכתיב ואקח את
ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים (שם ט"ו) ולא כתיב נבונים וכתיב
יששכר חמור גרם וכתיב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים (דה"א י"ב ל"ב) ופי'
הר"ן כל אדם שאשתו תובעתו כלאה שיצאה לפני יעקב ואמרה לו אלי תבא
וילא ממנה יששכר ע"כ, ומפורש גרסינן כן בערובין ק' ב' כי שם נשנה המאמר
הזה ומביא פסוק ותצא לאה לקראתו וגו' (בראשית ל' י"ז). אך מה ענין הפסוק
יששכר חמור גרם להוכיח כי לאה תבעה את יעקב לתשמיש? ופירש"י
בנדרים וז"ל חמור גרם ליששכר שנולד, אותו חמור שהיה יעקב רוכב שהנה
לאהל לאה ע"כ ועוד לא נדע איך הוכיחו מן הכתוב כי לאה תבעה את יעקב.
והנכון כי קראו חמוד (כמו דם חמוד) כלו' החמדה והתשוקה היא גרמה את
יששכר היא היתה סיבה להולדו, והוכיחו מן הכתוב כי בן חמדת ותביעת

האשה היה והיו בניו נבונים. ובב"ר פצ"ט אמרו ד"א יששכר חמור גרם חמור גרם אותו וכי מניין היתה לאה יודעת שבא יעקב אלא נהק החמור ושמעה קולו ויצאה לקראתו ע"כ, ובודאי המגלה אחרונים היא (ככל המדרש של פ' ויחי), ורצונו לדבר כי הערוך ע' חמרא פי' על מאמר גמרת נדה (אשר נדבר עליו כעת) כענין הדברים אשר נמצאים במדרש שלפנינו, והוא אשר דרכו לסמוך תמיד על המדרש לא הזכירו פה והביא הפי' על שם נפשו, בודאי לא היה הנוסח הזה לפניו במדרש, גם בילקוט לא מצאנו כ"א חמור גרם ליששכר ותו לא מידי (וגם שם צ"ל חמור). עוד אמרו בנדה ל"א א' מאי דכתיב וישכב עמה בלילה הוא (בראשית ל' י"ז) מלמד שהקב"ה סייע באותו מעשה שנ' יששכר חמור גרם חמור גרם לו ליששכר, וגם פה לא הבינו המפרשים הדרשה, הערוך ע' חמרא פי' (כאשר רמזנו למעלה) כלומר כשחזר יעקב מן השדה נהק החמור ושמעה לאה ויצאה לקראתו וקראתו, ורש"י פי' הקב"ה סייע שנעה חמורו של יעקב לאהל לאה, וכל זה תמוה מאד. אולם אם זכור תזכור את אשר בררנו עד כה תמצא כי דרשת הגמרא מיוסדת גם היא על נוסח חמור גרם פי' חמוד, הקב"ה הנחמד והנעים הוא גרם. — והנה מן כל הזכות הזאת יצאו האחרונים ושבו לקריאת חמור, אך גם הם עוד הרחיקו מאד מפשט הכתוב, וכל זה שלא לתת דופי ביששכר. בא וראה איך תרגם רב סעדיה בערבי יששכר כגסם מנפרד פי' כגוף מפורד בפני עצמו גם דונש בתשובותיו כ"י העיר על הפירוש הזה וחלק עליו בזה"ל יששכר חמור גרם, כגוף ולא חמור ממש, וזה לא יתכן, ואומר בנימן כזאב ודן כנחש ע"כ. ובלי ספק פי' ר"ס חמור כמו חומר וצורה ופירושו גוף ופי' גרם כמו לגרמיה כלו' לבדו בפני עצמו ואין לזרים אתו. והוא לא לבדו אחז בפירוש הרחוק הזה כי מצאנו כמוהו בב"ר פצ"ט ר' יהודה ב"ר סימון בשם ר' אחא א' יששכר חמור גרם יששכר חמור לגרמיה, ומפרשי המדרש לא ידעו מאי קאמר, ובאו דברי ר"ס וגלו את הסתום. גם מנחם במחברתו הביא לנו את דברי אנשי הפתרון אשר פתרו בו חמור גבה קומה. ראית בעיניך איך הטו הראשונים שכמם לסבול עול נוסחאות ופירושים דחוקים וזרים, רק למען הלל את כבוד אחד השבטים' ואנחנו נתן כבוד לאמת ונפאר אלהי אמת.

ד' פרכת וכפרת.

יש מן הראשונים (כאשר העירותי בספרי דף 246), והם השומרוני, ותיב"ע, העתיקו שמות מ' ג' הכפרת במקום הפרכת, ובררתי במקום

הנזכר כי לפי שני הנוסחאות יש חסרון ולא נמצא הצווי או לתת את הכפרת על הארון או להסך את הפרכת עליו (ע' פ' כ' וכ"א), ועוד חסר הצווי לתת את השלחן על ירך המשכן צפנה מחוץ לפרכת ולשום את המנורה על ירך המשכן נגבה (ע' פ' כ"ב וכ"ד), והנה מצאנו הצוויים האלה שלא במקומם שם כ"ו ל"ד ול"ה, ושערתי בנפשי כי מקומם הנכון פה בין מ' ג' לד'. ולהשערה הזאת מצאתי עוד סעד באשר בהעתקת השומרונים חסר פסוק כ"ו ל"ד מכל וכל, וגם בהעתקה הערבית לאבו סעיד היה חסר הפסוק הזה בכ"י אחד ונכתב אח"כ על הגליון. — ובדבר השינוי כפרת ופרכת עוד תשוב ותראה דבר נכבד. הנה שמות ל' ו' לשון הכתוב ונתתה אתו לפני הפרכת אשר על ארן העדת לפני הכפרת אשר על העדת והוא שפת יתר, וגם מ' כ"ו לא נאמר רק וישם את מזבח הזהב וגו' לפני הפרכת, ואת הכפרת לא הזכיר, ובנוסח השומרוני ובהעתקת השבעים חסר גם פה המאמר לפני הכפרת אשר על העדת, גם בתרגום הערבי לרס"ג כפי אשר נדפס בפוליגלוטי וכפי אשר נמצא בכ"י פוקוקי חסר המאמר הזה, רק בדפוס קושטנטינא נמצא וכנ' הוא הוספה מהמוציא לאור אשר העריך התרגום עם המקרא, גם כנראה היה חסר לפני הרמב"ן (ע' פירושו). ושינוי אחר מצאנו בהרבה כ"יי מתרגום אנקלוס, כפי אשר העיד החכם ברונס, (* כי חסרות שם המלות אשר על ארן העדת. ולא די לנו עוד בחלופים האלה והנה עוד נוסח אחר לנגדנו והוא כנראה הקדמון מכלם. ראה נא בדברי רשב"ם ז"ל ונתת אותו לפני הפרוכת בהיכל אשר על ארון העדות היא הפרכת להבדיל בינו להיכל ע"כ, ולא ידענו מה זה אשר הולך לפרש ולא אמר דבר על זכרון הכפרת, ובודאי היה הנוסח לפניו ונתת אותו לפני הפרכת אשר על ארן העדת לפני הפרכת אשר על העדת, והולך לפרש למה הוכפל זכרון הפרוכת ופי' כי הוא להזכיר כי מקום המזבח הוא בהיכל מחוץ לקה"ק. עוד ראיתי ונתון אל לבי והוא דבר יקר, כי בכתבי יד דברי רש"י משונים מכל וכל מדבריו שבדפוס, ואלה דבריו בשני כ"יי אשר ראה החכם ברייטהויפט גם בשני כ"יי אשר לי הא' משנת כ"ד והאחד משנת רמ"ח: לפני הפרכת שמא תאמר משוך הרבה מבחוץ ת"ל לפני הפרכת (כן בשני כ"יי ברייטהויפט) סמוך לפרוכת (כן בשני כ"יי הנזכרים ובכ"יי כ"ד אשר לי) משלים הבית ולפנים ע"כ, ונראה כי דרשת רש"י גם היא מיוסדת על

*) Eichhorn's Repert. für bibl. und morgenl. Lit. XV. S. 170.

הכפלת הדברים והיה גם לפני הנוסח - ב׳ פעמים הפרכת, וע״כ פי׳ כי לפני הפרכת הראשון בא להורותנו כי הוא מחוץ לפרכת ולא בקה״ק, אך שלא תאמר כי הוא רחוק הרבה לארך ההיכל מן הפרכת בא הכתוב ואמר עוד הפעם לפני הפרכת ללמדנו כי מזבח הזהב הוא סמוך לפרכת ולא רחוק ממנו כ״א מכלים הבית ולפנים כמאמר התוס׳ פ״ב דיומא. וכבר שינו כת הכופרים, אשר היה לפניהם נוסח שלנו בכתוב, גם בדברי רש״י וכן החליפו השני כ״י אשר בידי המאמר ת״ל לפני הפרכת וכתבו הכפרת וכ״י רמ״ח שינה עוד וכ׳ סמוך לכפורת במקום לפרוכת, ובדפוס שינו כל הדרשה וכתבו שמא תאמר משוך מכנגד הארון לצפון או לדרום ת״ל לפני הכפורת מכוון כנגד הארון מבחוץ ע״כ אך השינוי הזה וכל הדרשה הזאת המצאת האחרונים הם, אשר ראו דברי רש״י רחוקים מדברי הכתוב ורצו להשוותם ולדרשתם אין צורך כי כתוב מפורש הוא כי השלחן בצפון והמנורה בדרום, תשמע ממנו כי מזבח הזהב באמצע. והנוסח הזה בכתוב להכפיל לפני הפרכת היה גם לפני הקדמונים כאשר אוכיח. שנינו במשנת יומא ה׳ א׳ היה מהלך בהיכל עד שמגיע לבין שתי הפרוכות המבדילות בין הקדש ובין קדש הקדשים וביניהן אמה ובגמרא בירושלמי שם דוחק היה באצילי ידיו כדי שלא ישרפו הפרוכות (אשר ביניהם היה מהלך). והאמה ריוח אשר הגבילה המשנה בין שתי הפרוכות היא אמה טרקסין המפרידה בין ההיכל לקדש הקדשים, ועליה אמרו במשנת מדות ד׳ ז׳ מהמזרח למערב וכו׳ כותל ההיכל שש ותוכו ארבעים אמה ואמה טרקסין ועשרים אמה בית קה״ק, וכבר אמר ר׳ הילא בירושלמי ביומא זכר לדבר כהיא דתנינן תמן אמה טרקסין וכו׳. גם בברייתא דמלאכת המשכן סוף פ״ד אמרו ושתי פרוכות של זהב היו שם וכו׳ והיה נקרא מקום הטרקסין. וטרקסין היא מלה יונית τρώξ ופירושה חור מערה וחלל, וכן הביא בתוס׳ באהלות פ״ה כלים שבטרקסאות והביאם הר״ש שם פ״ד א׳ ופירש חללים קטנים. וכבר היה ר׳ יוסי חולק על שתי הפרוכות האלה ואמר כי לא היתה אלא פרוכת אחת, גם הגמרא הירושלמית והבבלית לא ידעו סמך לדבר שתי הפרוכות, וברור כי היתה קבלה בידי החכמים הראשונים מימי בית שני וקיימוה על המקרא כפי קריאתם בכתוב אשר הזכיר שתי פעמים פרכת, ואח״כ שינו הנוסח ורפתה בידם קבלתם כי לא ידעו שרש לה. גם יוסף הכהן בספור מלחמת היהודים ה׳ ה׳ ד׳ וה׳ גם הוא אמר כי היו שתי פרוכות למקדש, רק שינה הענין ואמר כי אחת היתה בין קה״ק להיכל ואחת

בין ההיכל לאולם, מכל מקום שמענו ממנו כי גם בידו היתה הקבלה כי היו שתי פרוכות. והנה הואיל מזה כי היה לפני הקדמונים הנוסח בכתוב שמות ל׳ ו׳ לפני הפרכת אשר על ארן העדת לפני הפרכת אשר על העדות, והיה זה רק שתי נוסחאות מחוברות (האחת עם מלת ארן והאחרת בלתה) וקיימו שניהם (כאשר ביררתי גם על אודות הכתוב ויקרא כ׳ י׳ אשר ינאף את אשת איש אשר ינאף את אשת רעהו, ע׳ ספרי דף 240 והבאים), וע״כ יש מן המעתיקים והסופרים (כמו השבעים והשומרונים ורס״ג) השליכו הכפול כלא צורך ויש אשר דרשו הכפל הזה (כמו רש״י ורשב״ם), ויש אשר שינו מלת פרכת האחת בכפרת (כמו הנוסח שלפנינו), ובתוכם נרעו הקלי כלו׳ המלות אשר על ארון העדת (כמו אנקלוס), ומכל החלופים האלה תצמח האמת.

ה׳ ויאמרו לו מצאנו מים.

אמרו* בב״ר סוף פס״ד ויבאו עבדי יצחק [וגו׳ ויאמרו לו מצאנו מים בראשית כ״ו ל״ב] אין אנו יודעים אם מצאו אם לא מצאו, מן מה דכתיב (שם י״ט) וימצאו שם באר מים חיים הוי שמצאו מים חיים ע״כ. והדבר תמוה אחד, מה לו למדרש להביא עזר מרחוק, והלא מפורש יצאו הדברים במקומם ויאמרו לו מצאנו מים, ואיך יאמר אין אנו יודעים אם מצאו אם לא מצאו? ועוד איך יוכיח מן הבאר הראשון כי גם הבאר הרביעי לא היה ריק ומים היו בו? ועתה דע כי השבעים העתיקו כאלו כתוב לא מצאנו מים באל״ף καὶ εἶπαν οὐχ εὕρομεν ὕδωρ והוא הספק אשר היה לבעל המדרש, לא ידענו אם הנוסח באלף אם בוי״ו, ע״כ נקט סעד מדברי הכתוב הראשון כי כל הבארות אשר חפרו היו של מים חיים, ומזה הוכיח כי הנוסח הנכון לו בוי״ו כהעתקת כל המעתיקים (מלבד השבעים), ובתוכם גם סומכוס ועקילס כפי עדות הירונימוס. הראה מזה כי הנוסח, אשר לפיהו העתיקו השבעים, היה עוד שגור בפי בעלי המדרש, והשבעים לא מתוך בענה ולא מחסר לא ידעו ולא הבינו קרו מעתיקיו, ובא זה ולימד על זה, ומתוך כולם נבין קורות ספרי הקדש.

ו׳ האליה.

כבר ביררתי בספרי (דף 467 והבאים וע״ש דף 380 והבא) כי המחלקת הידועה בין הקראים לרבנים אם האליה תקרא חלב אם לא, והקראים מחזיקים האליה לחלב והרבנים מתירים בו, לא נולדה מעת התחזק דת הקראות כ״א ישנה היתה מימי קדם, וכבר הכותים הראשונים גם הם נזכו

אומר כי האליה תקרא חלב לפי פשט הכתוב, וזה דבר השנוים הנמצאים בנוסח הכתובים אשר נמצא גם זכר לאליה הן בין ספרינו לשומרוני הן בהעתקת המעתיקים ע"ש כי הדברים ארוכים ומתפשטים על כתובים הרבה. ועתה הנני מוסיף כי עוד מצאנו פסוק אשר נתן יד לפירושים שונים והוא ויקרא ז' ג' ואת כל חלבו יקריב ממנו את האליה ואת החלב המכסה את הקרב וגו', והנה גם פה פשט הכתוב הוא כי מאמר את כל חלבו הוא כלל ואחריו יבואו הפרטים ובראשם האליה, וע"כ בקשו כמה מעתיקים תשובות להסיר את הדעה הזאת. השבעים תרגמו ואת האליה בוי"ו העטוף כדרכם בשאר מקומות, והנה לא יבואו פרטים כ"א נוסף על הכלל (וכנראה התרגום המובא על שם אחרים בהיקספלא מחק הוי"ו הזאת), הרומי השמיט כל הכלל כלו' המאמר ואת כל חלבו ולא תרגמו כלל, וא"כ אין האליה נכללת בחלב. ובכונה כתבתי כי הכותים הראשונים עמדו בזה כנגד הרבנים, כי כפי הנראה בזמן הזוגים שכחו את המחלקת הזאת וגם הם עמדו לימין הרבנים, בא וראה כי בנוסח השומרוני מלת את בנאמר את האליה במקרא אשר דברנו בו גם ויקרא ח' כ"ה (כפי נוסחו הקדוש שם, לא ואת בוי"ו העטוף) מסומנת בקו על ראש המלה, ויודע בטיב הנוסח השומרוני הזה ידע כי טעם הקו הזה על ראש מלת את הוא להודיע כי מובן המלה כמו עם וכן תרגם גם המתרגם השומרוני בשני המקומות עם אליתא, והוא על כי גזר כי האליה איננה נכללת תחת החלב ומעתה נבין למה נשמטו שמות כ"ט כ"ב בתרגום השומרוני המלות את האליה ואת החלב (כפי נוסח השומרוני, ובספרינו והאליה וגם שם על מלת את קו למעלה), וחשב מורינו כי הוא מקרה קרה את הסופר וצריך להוסיף המלות האלה בתרגום, ועתה ידענו כי אין זה מקרה כ"א בכונה השמיטן המעתיק שלא לתת יד לכלול אליה בחלב. וגדולה מזו מצאנו לאבו סעיד השומרוני המעתיק לל' ערבי כי סר מן קבלת אבותיו ונטה לנוסח ספרינו והעתיק ויקרא ג' ט' ואת החלב בוי"ו גם שם ח' כ"ה ואת האליה בוי"ו, מכל מקום אם אחרוני השמרונים לא החזיקו עוד במחלקת הזאת, הנוסח השומרוני כפי אשר הוא בידם מקבלת אבותם הוא עומד לימין הקראים ומעיד כי כבר הכותים הראשונים החזיקו בדעת הקראים, וכנראה היתה הלכת הצדוקים.

ז' ב"ד של עשרים ושלשה.

כבר הורה זקן הוא ר' יהודה בבריתא דקדושין ע"ח ב' כי המשיאים לכהונה הם משפחות מיוחסות בישראל מנכבדי הארץ, והם נכללו לפי דעתו

במלת כהן דיחזקאל, ע' מאמרי במחברת החמישית של החלוץ דף 75 וגם בספרי דף 115 והערה רמזתי כי ענין המשיאים לכהונה לא להוציא רק גרים וממזרים בא כ"א להוציא גם משפחות מדלת הארץ, וכיוצא בו א"ר יוסי במשנת ערכין ב' ד' משפחות בית הפגרים וכו' היו משיאין לכהונה, גם בתוספתא דסנהדרין ראש פ"ז אראב"ג בראשונה לא היו חותמין על כתובות נשים כשרות אלא כהנים או לוים או ישראלים המשיאין לכהונה. ונראה כי בדיוק נקט או ואו לאמר כי על כתובת נשים כהנות היו חותמין כהנים ועל לויות לוים ועל ישראלות ישראלים המשיאים לכהונה כי החותמין על הכתובה היו כענין דיינים. וכמו שהיה ב"ד של כהנים וב"ד של לוים וב"ד של ישראל המשיאים לכהונה כמאמר התוס' פ"ד בסנהדרין, כל ב"ד וב"ד למשפחה בפני עצמה של כהנים לכהנים וכו', ככה חותמי הכתובה איש לבית אבותיו. והירושלמי סנהדרין א' ו' מחק או והביא בדברי רשב"ג לא היו חותמין אלא כהנים לוים וישראלים וכו', והוא על כי לא ידעו עוד מההבדל אשר הבדילו מאז בקרב ישראל למעלות תולדותם, עד כי היה לכל מעלה ומעלה ב"ד בפ"ע גם חותמי כתובה כל אשה לפי מעלתה. והתוס' הנזכרת בסנהדרין פ"ד מעידים עדות שא"א להכחישה באמרה וכותב לו (המלך) ספר תורה וכו' ומגיהין אותו בב"ד של כהנים ובב"ד של לוים ובב"ד של ישראל המשיאים לכהונה ע"כ. והר"ר יעקב רייפמן בקול מבשר (הוא עלה בשורתו להוציא לאור מחדש ס' ה"ג) רמז על ירו' סנהדרין ב' ה' והוכיח ממנו כי צ"ל ומגיהין תחת ומכניסין, ודבריו ברורים כי איך יכניס המלך הספר הנכתב מאתו במקום אחר, והלא מוכרח להיות אצלו כל ימי חייו ואך יותר נכבד בעיני השינוי האחר הנמצא בירושלמי וז"ל וכותב ס"ת וכו' ומגיהין אותו מספר עזרה על פי ב"ד של ע"א, וגורם ב"ד של ע"א במקום השלשה בתי דינים הנזכרים בתוס' של כהנים ושל לויים ושל ישראל, והשינוי הזה גם הוא על אשר לא ידעו מג' בתי דינים החלוקים האלה ולא אבו בהם. ואם ניטיב לחקור יראו לנו הדברים ברורים, ונאמר כי מתחלה (כאשר הוכחתי בספרי) היתה כל הממשלה בידי הכהנים ומהם היו הדיינים ועולם מוטל על שכם כל העם, וברבות הימים התקוממו העם לנגדם ויאילו גם עד כי בררו לכל מעלה ומעלה ב"ד מיוחד והיה לכהנים גם ללויים גם לישראלים ב"ד קטן של שנים בכל עיר ועיר, ולדבר הכללי ישפטו ביחד והגדול שבכהני העיר עליהם, והם היו ב"ד של שבעה אשר הזכירו יוסף הכהן בקדמוניותיו ד' ח' י"ד וסיפר לנו כי בתוך כל ב"ד של שבעה היו שני לויים, ואולי לפיהו גם השבעה שאמרכלין הנזכרים

במשנת שקלים פ' ב'. והנה עשו גם לב"ד הגדול הוא הסנהדרין שבירושלים אשר היה מספרו שבעים כמספר השבעים הזקנים ואשר גם הוא היה חבר כהנים, חלקוהו לשלשה בתי דינים א' של כהנים וא' של לויים וא' של ישראל, ויהי מספר כל אחד ואחד עשרים ושלשה, ובהאספם יחד והכה"ג על ראשם היה מספרם מכוון לשבעים נפש. וזה מקור הסנהדרי הקטנה אשר בידם לדון דיני נפשות ומספרה מגבל אל כ"ג במשנת סנהדרין א' ו', וטרחו למצוא רמז בכתוב למספר הזה ולא יכולו, עד כי דורשי רשומות בספרי פ' מסעי עזבו המספר ההוא ואמרו שדיני נפשות בשלשים. אולם הקבלה הזאת של ב"ד של עשרים ושלשה ישנה היא ומיוסדת ועל פי דרכנו מצאנו וראינו את מקורם ועל מה אדניה הטבעו.

ח' תקוני בעלי הטעמים.

הכתוב באיוב ל"א ט"ו הלא בבטן עשני עשהו ויכננו ברחם אחד שלטו בו ידי המעתיקים ובעלי הנקוד. והנה ע"פ פשט הכתוב הנקוד הנכון הוא הלא בבטן עֹשֵׂנִי עָשָׂהוּ ויכוננו ברחם, ופי' הלא בבטן אשר עשני בו, ר"ל האל הנזכר בפסוק הקודם, עשה גם אותו, ר"ל את עבדי, ויכונן האל אותנו ברחם אחד, וכן תרגם הסורי כמשמעו. אך דבר זה היה לזר בעיני המעתיקים כי לשונו נשמע כאלו באותו בטן עצמו אשר בו נולד הוא נולד גם העבד וכאלו העבד הוא אחיו בן אמו, וע"כ סרו השבעים מהעתקת מלה במלה והעתיקו רק הכונה, הלא כאשר נהייתי אני בבטן כן נהיו גם הם (עבדי ואמתי), נהיינו באותו רחם ἐν τῇ αὐτῇ κοιλίᾳ (כלו' כלנו נוצרנו ברחם אם), ועוד לא נחה רוח קומכוס במאמר האחרון, כי עוד נשמע ממנו כאלו נוצר העבד ברחם אם איוב, ועוד סר הלאה מהעתיק מלה במלה ואמר (נהיינו) באופן אחד ἐν τῷ ὁμοίῳ τρόπῳ*) ועוד לא שקטה מבוכת המעתיקים וישנו הנקוד ויש מהם גם הנוסח. תמצא התרגום מנקד הלא בַבֶּטן עשני עשהו ויכוננו ברחם אחד, הלא בכריסא עבדני ית דעבדיה ואתקן יתנא במעיא חד, ופי' מי שעשה אותו עשה גם אותי בבטן וכולנו כונן ברחם האם האל המיוחד, גם הירונימוס והרומי ההולך בעקבותיו נקדו ותרגמו כן הכתוב, רק הלכו עוד הלאה בשינוים וקראו ויכוננו בכינוי לשון יחיד כלו' האל האחד כונן אותי ברחם, רצונו הנה גם אני נוצרתי בבטן וברחם אם ע"פ מאמר האל כמוהו ואיך אתגאה עליו? ובעלי הנקוד

*) ברור לי כי המלות היוניות האלה אשר נמסרו לנו על שם סומכוס אינן תרגום בבטן כאשר נמסרו בהיקספלא כ"א הם תרגום ברחם אחד.

כמו עם הכונה הזאת בעצמה לצד אחר והפכו הכל אל העבד ונקדו הלא בַבֶּטֶן עֹשֵׂנִי עָשָׂהוּ וַיְכֻנֶנּוּ בְּרֶחֶם אחד, ופי' מי שעשה אותי הוא עשה גם אותי בבטן וגם אותו כונן כאחד ברחם (וכבר היה נקוד ישן ויכננו הנון הראשונה לרויה והשניה בלי דגש כאשר היה לפני בעל השרשים הקדמון ר' דוד בן אברהם הקראי, הביא דבריו ר"ש פינסקר בלקוטי קדמוניות דף 142 ובנא, ועם כל זה פי' ר"ד הכ' יכוננו כאלו כתוב בקבוץ ובדגש וכאלו הוא כינוי יחיד לנסתר ולא לרבים מדברים בעדם, וכתב כי הניקוד הזה הוא זר ויוצא מן הכלל, ובאמת הניקוד הישן הזה הוא נכון מאד) ובדרך הזאת דרכו כל המפרשים כמו רס"ג (ע' עוואלד בליקוטיו דף 108) רש"י וראב"ע ואחרים, רק כי יש מהם אמרו כי ויכוננו, אם גם נקוד בקבוץ ודגש אחריו, הוא לרבים מדברים בעדם, והוא נגד הדקדוק. סוף דבר המעתיקים והמנקדים שינו על היות פשט הלשון כבד על אזנם ואך הפשט הוא העיקר. — ככה מצאנו גם במקומות אחרים בעל הטעמים מנתח הדבקים להסיר מכשול מלב השומע. למשל כאשר פתר יוסף לפרעה את חלומותיו באר לו כי שניהם רמז לדבר אחד והוסיף לאמר (בראשית מ"א כ"ו) חלום אחד הוא, ירצה שני החלומות הם כאלו הם חלום אחד כי שניהם לדבר אחד נתכוונו ופתרון אחד להם. אך השומע ישבש כי יאמר יוסף כי רק חלום אחד היה לפרעה, וזה איננו כי שני חלומות חלם, ואולי לסבה זאת הוסיפו כבר השבעים לתרגם חלום פרעה אחד הוא (ככתוב פ' כ"ה) וממנו נבין יותר כי כונת יוסף כי חלומות פרעה הם אחד כלו' מסכימים יחד לדבר אחד, ומפורש העתיק כן הרומי באמרו כן (השבלים) מחזיקות הכונה ההיא בעצמה של החלום (הראשון כלו' של הפרות eandemque vim somnii comprehendunt) וזה דבר בעל הטעמים אשר הפריד בין חלום לאחד והטעים חלום בטפחא ואחד במירכא כפי עדות בעל עין הקורא ובעל אור תורה לאמר החלום כלו' החלומות אחד הוא פתרון אחד להם (וע' רמ"ד בביאורו ובתקון סופרים שלו). וכל זה נגד חקי הלשון והוא שלא לצורך, כי לשון המדבר איננו תמיד כפי חקי ההגיון אך כפי הבנת השומע אשר יבין את הכונה אם גם המלה לא בדוקא נאמרה, והוא ידע כי כונת איוב לא היתה לאמר כי שניהם בבטן אחד נוצרו כ"א כי שניהם נוצרו בבטן אם, וכונת יוסף לא היתה לאמר כי פרעה לא חלם רק חלום א' כ"א כי פתרון וענין שניהם הוא אחד, ואין צורך להמצאות ולשינויי המנקדים ולא להפסקת בעלי הטעמים, האלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים.

עוד הרבה פעמים סרו בעלי הטעמים מפשט הכתוב, למען התאים דבריו עם ההלכה, על קלתם רמזתי בספרי, וגם במאמרי הנמצא במחברת החמישית של המליץ דף 75 העירותי איך לקחה זאת נתחו את דברי הכתוב יחזקאל מ"ד כ"ב בבחינת חריפה לבנים. וגם כיום אביא לפניך פסוק אשר ממנו תשוב ותראה כונתם. ר' הר"ר ש"ל בספרו המשתדל בפ' אחרי מות י"ו ב' ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרכת אל פני הכפרת אשר על הארן ולא ימות כי בענן אראה על הכפרת, וז"ל טעמי המקרא הזה (כלו' להפסיק מלת לפרכת באתנח) הם זרים מאד כי היה האתנח ראוי תחת ולא ימות, ואולי דעת בה"ט כר' יהודה (מנחות כ"ז ב') מבית לפרכת באזהרה, אל פני הכפרת במיתה. ואפשר עוד לומר וכו' ע"כ, ואין צורך להביא שאר דבריו הדחוקים, ובתחלת דבריו נגע בקצה האמת אך לא ירד עד תכליתה. וזאת היא בלעת הדברים. ידועה המחלקת אשר בין הצדוקים (או ביתוסים) ובין הפרושים על דבר הקטרת המובאה ע"י הכה"ג ביוה"כ אל קדש הקדשים, שהיו הצדוקים אומרים יתקן מבחוץ כלו' יניח הקטרת על האש כבר מחוץ לפרכת ויכניס הקטרת הבוערה על המחתה אל מבית לפרכת, והפרושים אומרים יתקן מבפנים כלו' יביא את המחתה ואת הקטרת כל אחת בפני עצמה לפנים ושם יתקן ויניח את הקטרת על הגחלים (ע' תוספתא דיומא פ"א וירושלמי שם א' ה' ובבלי י"ט ב'). והנה הצדוקים (מלבד כי השתדלו להגדיל מעשה הכה"ג היוצא מתוכם בעיני העומדים עליו) נוסדו על הפסוק אשר נדברנו בו, ופירשו כי בענן אראה על הכפרת, כי אין רשות לכה"ג לראות השכינה אשר היא על הכפרת כ"א בענן כלו' בענן הקטרת אשר הוא מקטיר לפנים, וע"כ לא יבוא הכה"ג אל מבית לפרכת כ"א בענן הקטורת, ויתקן הקטרת מבחוץ כדי שיהא מעלה עשן עובר לפניו, ואין הבדל בין מבית לפרכת לאל פני והכפרת כי הכתוב הזכירם כאחת. והפרושים עמדו כנגדם וקמו על הכתובים י"ב י"ג אשר פשט דבריהם עומד לימינם, ולקח מלא המחתה גחלי אש וגו' ומלא חפניו קטרת וגו' והביא מבית לפרכת (ואח"כ) ונתן את הקטרת על האש לפני ה' וכסה ענן הקטרת את הכפרת אשר על העדות ולא ימות נראה כי רק אחרי בואו אל מבית לפרכת יתן הקטרת על האש ובענין הכתוב הראשון אשר נדברנו בו גם הפרושים החזיקו בפי' הצדוקים לפרש כי בענן ירצה בו בענן הקטרת (ע"ש ספרא ויומא נ"ג ב' וע' רש"י ורא"ב"ע), לא הודיעו אותנו בעלי התלמוד איך הבדילו הפרושים בכתוב בין מבית לפרכת ובין אל פני הכפרת אשר כפי הנראה אין להפריד ביניהן והם שני סימנים לכונה אחת ולמקום אחד הוא קה"ק. רק ר'

יהודה במנחות רמז לנו בדבריו כי גם בקה"ק יש מעלות. והוא כי מבית לפרכת רק באזהרה, ואל פני הכפרת עוד נעלה ממנו והוא לבדו במיתה. וא"כ יש להפסיק בין מבית לפרכת לאל פני הכפרת, וזה דבר בה"ט אשר נתח הכתוב לשני מאמרים נבדלים, המאמר הא' אל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרכת והוא מובדל באתנח, ואחריו המאמר הב' אל פני הכפרת אשר על הארן (גם שמה לא יבא) ולא ימות (עונשו עוד גדול על עונש הבא מבית לפרכת) כי בענן (רק בענן הקטרת) אראה על הכפרת (ע"כ אחרי בוא הכה"ג פעם אחת בשנה מבית לפרכת יתקן את הקטרת ויכסה ענן את השכינה הנגלת על הכפרת). והנה רק בה"ט שמר את כונת הפרושים ופירושם, וכל המעתיקים לא השגיחו על המחלקת הזאת ובלי ספק סרו בהבנת המאמר כי בענן וגו' מדעת הצדוקים והפרושים המסכימים עמהם, ופירשו כפשוטו: על כי נראה-אנכי תמיד בענן כבודי על הכפרת, לכן לא יבוא שמה בכל עת, ורק פעם אחת בשנה יהא רשות לכה"ג לבא שמה, כן רמזו השבעים ותרגמו כי בענן בפ' ב' כדרכם בכל מקום ἐν νεφέλῃ (והרומי in nube) ובפ' י"ג תרגמו ענן הקטרת ἀτμίς' (והרומי nebula et vapor) תרגום עשן ואד, והמיוחס ליונ"ע תרגם בפירוש בפ' ב' בעננא איקרי שכינתי מתגלי ובפ' י"ג תרגם ענן תנן קטורתא, וגם ר"ם הבדיל בין שני הענינים בתרגום העברי, וכל המפרשים הלכו בדרכי המעתיקים. והדבר ברור כי גם בעלי פלוגתא דר' יהודה אשר לא חלקו בין המקום אשר אל פני כפרת ובין קדש הקדשים כולו אשר מבית לפרכת, החזיקו בפי' הזה, ועל פיהם נתיסדה ההלכה החדשה השנויה סתם במסכת כלים פ"א מ"ע לאמר קדשי הקדשים מקודש מהם, שאין נכנס לשם אלא כהן גדול ביוה"כ בשעת העבודה ולא אמרה כי אל פני הכפרת מקודש ממנו שהנכנס לשם הוא במיתה, ורק ר' יהודה מוסיף כזה שם בתוס', והיא הברייתא המובאת במנחות על פני הקדש (כלו' הכפרת) במיתה ושאר כל המת (צ"ל הבית וכן גי' ר"ש) באזהרה. והידוע הוא כי כל המעתיקים והשבעים בכללם הלכו בעקבות הלכה החדשה ובה"ט החזיקו בהלכה הקדומה!

בריסלא יום ב' י"ג אייר תרכ"א לפ"ק

אברהם גייגר

מכתב

מאת החכם שד״ל.

לכבוד ידידי היקר המשכיל והנבון כמ״ר יח״ש שלום וברכה*).

ידידי, טרם תקרא ואני עניתי, עוד מכתבך רחוק מעירי ואני שלחתי אליך תשובתי, ומה מאד שמח לבי בבוא אלי אגרתך שני ימים אחר כתבי אליך, וברכתי את ה' אשר יעצני, וגם אתה ידידי אין ספק כי שמח לבך בבוא אליך תשובתי, בטרם תְּיַחֵל בואה. ועתה ידידי ברוך טעמך אשר לא רפתה אהבתך ממני גם כי הרבה יותר מדי שהתמהמתי מהשיב לאגרתך הקודמת; וברוך אתה אשר חָלִיתָ עלי וגלית את אזני בקום עלי רשעים לבלעני חנם: וברוך חסדך אשר תבעת עלבון ידידנו החכם המפואר יש״ר באללגעמיינע צייטונג דעם יודענטהומס, ואשר יָרֵאתָ ודאגת פן גם כבודי יִפָּגֵם. ועתה חזק ידידי, אל תדאג לפגימת כבודי, כמו שלא תדאג לפגימתה של לבנה, אשר נמשלו בה הצדיקים. הלא זה דברי אשר דברתי בכנור נעים:

אוּלָם יָשָׁר לֵבָב כְּמוֹ יָרֵחַ
נֶחְבָּא וְאַחַר שָׁב וְעוֹד זוֹרֵחַ

והנה באגרתי הקודמת ראית תשובתי לשני האנשים הידועים

*) האגרת הזאת נכתבה בכוונה שתצא לאור בכרם חמד הרביעי, ונשארה גנוזה משך כ״ה שנים, ועתה בשלחי אותה אליך לא הוספתי בה דבר, ולא אעיר עליה הערות, ירצוה קוראים וישפוטו. רק דבר אחד לא אכחד תחת לשוני, והוא כי מעשה הבחור הנזכר בה לא היה ימים ושנים קודם לכן (כמו שכתבתי שם), אבל היה בתחלת השנה ההיא, וכחשבי שתצא האגרת לאור מיד בכרם חמד די אמרתי שהיה הענין זה ימים ושנים, כדי שתלמידי ומכירי הקוראים מי הם הבאים אל ביתי לא יבינו מי הוא אותו בחור. ועתה האמת אגיד כי בליל י״ח ינואר 1838 בא לביתי ויצאתי עמו, והשלג היה יורד בלי רפיון, ויצאנו מן העיר ונכנסנו בהמון המשקה השחור (קאפע) ונתעכבנו שם מדברים ומתווכחים, ושבתי לביתי קרוב לחצות הלילה, ומיד, בעוד לבי מלא מכל הדברים אשר נדברנו איש אל רעהו, כתבתי בפנקסי מאמר בלשון איטלקי על היודאיזמוס והאטיציזמוס, והמאמר ההוא הרה וילד אחר זמן השירה הידועה בשם דרך ארץ, הנדפסת בציון (פראנקפורט, תר״א), ולהיותו מפתח גדול להבין דרכי ומחשבותי, ראיתי לשלחו גם הוא המולה, ולהיות לשון איטלי בלתי ידועה לרוב החכמים, ראיתי לתרגמו בלשון צרפת, המפורסמת וידועה יותר, ועל ידי כן לא יוכלו עוד שונאי האמת והצדק לסלף דברי, ולהביאם כיה ממחשבותי בעיני האנשים הבלתי מכירים לשון יהודים, כאשר עשו עד היום הזה

(א) וראית כי אין בלבי לצאת לקראתם למלחמה, חלילה לי. לאנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת אשיב תשובות, ואם יריבוני אריב ריבי עמהם; אך תלמידי קומכוס ותלמידי בלעם, בקהלם לא יחד כבודי לא לשלום ולא למלחמה, אך אבחר דרך הצדיקים אשר נאמר עליהם ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. והנני מחזיק טובה לרעך אשר חש לגלות את אזנך וזירז אותך להודיעני הענין, למען אשיב לבליעל גמולו בראשו ואענה כסיל כאולתו. ואולם אני לא כן בלבבי, לא זאת עצתי, ולא באלה חפצתי. ולמה אענה כסיל כאולתו? האם פן יהיה חכם בעיניו? אני יודע שאין האנשים ההם חכמים בעיניהם, כי בחדרי לבם יודעים כי שֶׂכֶל מלי וכי צָדַקְתִּי בִּדְבָרַי, ורק לתקות תועלת ממונית ילבשו אדרת שער להראות כקדושים וכקנאים המקנאים לחז״ל ולהרמב״ם. אך לא עלי המשא הזה לגלות קלון כל הצבועים, ולא לכך נוצרתי, והזמן אשר אוציא במלאכה הזאת הלא טוב תתי אותו להגות בתורה ובחכמה, להשכיל תלמידי והבאים אחרי. ובענייננו נ״ל שאין לסמוך על המקרא הזה, אלא על חברו אל תען כסיל כאולתו פן תשוה לו גם אתה, כי באמת אתהפך גם אני להיות כאחד מהם אם אֵאָבֵק עמהם ואלחמה אתם.

ואם תאמר כי חובה על כל אדם ועלי לפרסם את הרשעים — נ״ל כי השלום הזאת על הקרובים היא מועלת, המכירים את האנשים ואת דרכיהם, ולא על הרחוקים: ובפרט כי בהיותי נוגע בדבר, פסול אני לדון בדבר זה. ואם תאמר: הלא רעתך רבה אם תחריש, כי תהיה האמת נעדרת, ואולי רבים יתפתו אחרי דבריהם ויאמינו הפך האמת. לזאת אשיב כי אנשי הדעת והתבונה לא יתפתו אחרי דברי ההבל, והפתיים אם יתפתו לדבריהם, ויאמינו שאין בדברי שד״ל אמת, מה בכך? אם ימשך להם מזה חזוק אמונה בתורה שבכתב ושבע״פ, מה טוב ומה נעים. כי הנה, ידידי היקר, לא יתכן כלל בדור הזה לחזק האמונה אלא קצת בלי שנזיק לקצת. הלא זה הדבר אשר דברתי ביום כ״א שבט תקצ״ז באגרתי לאחד מגדולי חכמי הדור, ידידי (ב), וזה לשוני:

„צדקת בדברך אדוני וידידי היקר, בשפטך על כובד המלאכה אשר בחרתי
„בה, והקושי והסכנה הכרוכים בעקביה, ובפרט אם יהיה בלב המחבר

א) האגרות ההן נדפסו אחר זמן בכרם חמד שביעי, עמוד רכ״ב רכ״ד ורכ״ג, אפס כי במקום שכתוב גניבה פלגאה, אני לא כן כתבתי, אלא קומכוס כתבתי.

ב) הלא הוא מהר״ר נחמן הכהן קראכמאל ע״ה.

,,לדבר שפה אחת ודברים אחדים לבעלי כל הכתות אשר בדורנו, דור
,,הפלגה. אתה אדוני וידידי, זה באמת נמנע; ולו ה' לבדו בא בימים
,,האלה, והשמיע קולו לבני יעקב, לא אדע היהיו דבריו נכנסים בלב כל
,,שומעיו, אם לא באולי הקולות והלפידים והאותות והמופתים יעברו את
,,לבם הזונה, ואולי בעוד ארבעים יום לבבם הנשבר ישוב לאיתנו, ויטעו
,,ברעיוניהם, ויזנו במעלליהם. לפיכך רואה אנכי כי הבא היום לכתוב
,,ספר בעניני האמונה לא יתכן לו להתברך בלבבו להכניס דבריו בלב כל
,,הכתות; שאם תהיה זאת מטרת קשתו, יצטרך לעשות מלאכת ה' רמיה,
,,ויקרה לו בכל ענין וענין שיכחד תחת לשונו דבר אחד מפחד אוהבי
,,הנושן, ודבר אחר מאימת אוהבי החדש, וסוף סוף לא יאמר כלום, כי
,,אם דברים לא יועיל בם; ילדה מלקטת לו לבנות וזקנה מלקטת לו
,,שחורות ונמצא קרח מכאן ומכאן. ובפרט לאיש היושב בארץ פולין,
,,אשר בה הכתות השונות רחוקות זו מזו יותר מאשר בכל שאר הארצות,
,,איך יתכן לו להרים קולו להישיר את העם בעניני האמונה, אם לא
,,יתגבר כארי לומר לכל אחת מהכתות: טועים אתם, ומדרך האמת
,,רחקתם.

,,כי אמנם אם גם בימי הרמב"ם וקודם לו נשתבשו המחשבות ונתבלבלו
,,הלבבות, ונפלגו הדעות לפלגות רבות, ורבים מבני ישראל היה חשך
,,במושבותם, ולילה במחשבותם; מה נשתנה הלילה הזה אשר בדורנו,
,,מכל הלילות אשר היו לפנינו!

,,כי הנה בימים ההמה גם המתפלספים לא היו מכחישים השרשים
,,העקריים לכל בעל דת, שהם מציאות ה' ותורה מן השמים, אך היו
,,מסכימים בשרשים, והיו מתחכמים בתולדות ובענפים בלבד; ואפילו
,,בעלי הקדמות לא היו שוללים מציאות האל לגמרי, ולא היו מכזיבים
,,הנבואה והמופתים, אבל היו מיחסים אותם אל השכל הפועל. ועתה
,,(עלי תשתפך נפשי) תחלת התחכמות השועלים המתפלספים היא להחליט
,,כאלו הוא דבר שבא עליו מופת חותך, שהנבואה דבר נמנע לגמרי,
,,והאותות והמופתים נחלת פתאים ואולת.

,,ומלבד אחר גם המאמינים, ידיהם לא היו אסורות בימים ההמה בחבלי
,,השוא כאשר עתה, ורגליהם לנחשתי הסודות והזהר והאר"י עדיין לא
,,הוגשו, כי הקבלה היתה אז בעת הולדה; ומגיד"י בעלעם אשר אחרי

,,כן נשאו ראש ואחריהם כל אדם נמשך, לא היו בארץ בימים ההם, ואם
,,החלו, לא פשטה ממלכותם עדיין, והשיטים י"ד כוסות לכבוד שדי לא
,,היו נקראים עדיין בשם מכן. ומזה נמשך כי אפשר היה בימים ההמה
,,לאנשי התבונה להיות נוחים בדבריהם ובמכתביהם לאנשי שתי הכתות
,,יחדו, מה שהוא לדעתי נמנע גמור לעת עתה."

והנה בימי נעורי, זה עשרים שנה בימים אשר היתה קנאת ה' צבאות יוקדת בקרבי כאש להבת הבחרות, בימים אשר שוררתי (בסוף שירה על המקובלים):

תורה בת יוצר כל, בת בורא רוח.
מה רבה חכמתה! היא מכלל דעת.
אך אם הודה יָפְיָהּ יודע אין.
אלי! נא בכסילותם אַל יהיו נצח.
תְּסוֹךְ ביטיני נא. אב לבני עבר.
ויה אשיב אליה כימי קדם.

כנביאי קדם תשאני רוח.
אטיפה לבני עבר דברי דעת.
אטיפה נצח. אך שומע אין (ג).

בימים אשר שפכתי שיחי לפני האמת, ואמרתי אליה בשירתי:

אַל תִּרְגְּזִי עָלַי, זְקֵנָה אַתְּ אֱמֶת.
רַע תָּאֳרֵךְ מֵרֹב שְׁנֵי חַיָּיִךְ (ד).

בימים הטובים ההמה אשר הייתי יושב בדד מחוץ למחנה, ואין איש מאנשי עירי מכיר אותי, בימים ההמה, ואני בן שבע עשרה שנה, שנותי אני את לבי לכתוב ספר לחזוק האמונה, וקראתי שמו תורה נדרשת, ואלה ראשי הפרקים אשר כתבתי ממנו:

ג) השירה הזאת היא מאותן הנקראות בלשון איטלקי Sestine, ואין בהן חרוז (ריים), אבל בכל חרוזה הטור הראשון מסיים בתבה שבסוף החרוזה הקודמת, והטור השני מסיים בתבה שבסוף הטור הראשון מהחרוזה הקודמת, והטור השלישי מסיים כמו החמישי מהקודמת, והטור הרביעי מסיים כמו השני מהקודמת, והחמישי כמו הרביעי ממנה, והששי כמו השלישי ממנה, ומוסיפין השירה בבית קטן בעל שלשה טורים, הכוללים (באמצע ובסוף) אותן שש תבות. בס' אילת השחר יש שירה על הדרך הזה, ומחוברותיה שם, ושלי כוללת שתים עשרה חרוזות. הכלתיה זה מאים שנה, ולא נדפסה.

ד) הלא היא כתובה בס' בחולם גם יסודם.

פרק ראשון, יתבאר בו רוב צורכנו לחקור היש לנו להשתמש בשכלנו, ומתי ואיככה.

פרק שני, בו יתבאר כי המחקר צריך בכל, גם בתורה, אך לא כל הרוצה ליטול את השם, יטול.

פרק שלישי, בו יבוטלו דברי המכחישים את החושים.

פרק רביעי, בו יתוסף על החושים חוש הנפש.

פרק חמישי, יבאר תועלת הזכרון, וכי יש לנו להאמין בו.

פרק ששי, יבאר מה התועלת בחקירה, ומה הספק הנשאר אחריה.

פרק שביעי, יבאר כי אין החקירה תופשת באשר לא יפול תחת החושים.

פרק שמיני, יבאר כי אין בידנו לגזור אומר בהחלט, רק בחקירת המלות.

פרק תשיעי, יבאר קצת כל מנהגותינו.

פרק עשירי, כי אין חושינו מכחישים תורת משה.

פרק אחד עשר, אין הבחירה נופלת תחת מחקרנו.

פרק שנים עשר, אין התורה סותרת את עצמה (ה).

פרק שלשה עשר. ענין פקידת עון אבות על בנים.

פרק ארבעה עשר, ביאור יתר הכתובים הנראים כסותרין זה את זה.

פרק חמשה עשר, אין התורה, סותרת את עצמה בענין הבחירה החפשית.

פרק ששה עשר, אין התורה מקיימת כאחת ידיעה קודמת ובחירה חפשית.

פרק שבעה עשר, ספר תורת משה מתי נכתב.

פרק שמנה עשר, לא ספר תורת משה בלבד תרגמו הזקנים לתלמי המלך.

פרק תשעה עשר, אם שלח אדם את ידו בתורת משה בזדון מהיום עד ימי עזרא.

פרק עשרים. על אודות שמנה עשרה תבות תקון סופרים.

פרק אחד ועשרים, אם נשלחה יד בתורה בזדון מימות עזרא ועד משה.

(ה) י״ב פרקים הראשונים נדפסו אחרי כן בכוכבי יצחק, קונטריס י״ו עד כ״ו.

פרק שנים ועשרים, על מאמרם אמון שרף את התורה, ועל מעשה מציאת ספר התורה על ידי חלקיהו בימי יאשיהו (ו)

פרק שלשה ועשרים, כי לא נשרפו ספרי התורה, ולא אבדו מעולם כלם או רובם.

פרק ארבעה ועשרים, אם כתב אדם דבר מלבו בגליון התורה, וכתבו הסופר בגוף הספר (מן הפרק הזה לקוחים המה רוב דברי אשר כתבתי בענין הזה בבכורי העתים תקפ״ח עמוד קנ״ה–קס״א). ואלה קצת מדברי בפרק הזה האחרון:

,,על כן הנה לא אל חקירת המקראות אשר יש אומרים שנכתבו בתורה
,,בדרך הזאת; ולא המקראות שכבר נאמר שנוספו אחר זמן אחקור בלבד
,,כי גם את המקראות אשר יראה לי שיוכל אדם לומר בהמה הדבר הזה
,,אחקור, אפילו לא אדע שנסתפק בהם אדם, כאשר דרכי בכל הספר
,,הזה להשיב על כל הטענות אשר ידעתי שטענו המינים, וגם על אשר לא ידעתי
,,שטענו עדיין. ואשר לא יעשה כן, את הכבוד יבקש ולא את האמת, כי אחר זמן
,,יבא אדם ויקדם שאלות, ויסתור על ידן את כל דברי ספרו; והעגלות הזאת
,,הנולדת מן הגאוה, היא באמת אשר מלאה את בתי הספרים. ואני לא כן
,,אדמה, ולבבי לא כן יחשוב, כי אל האמת שמתי פני, וללמוד אני כותב,
,,ולא ללמד בלבד; וכדברי רד״ק:

אקרא בשם אל לעזור אתי   כי הוא לבד שברי ומבטחי
ידע לבבי כי בתם הלך   בחן סעפיתי ובן טוחי
לא לעשות לי שם אני כתב   ולהעלות זכרי וטוב שבחי

,,ואני מוסיף:

לא מפני גדול אני אגור   לא אדעה רעי ולא אחי
אל האמת אמנם יקר לתת   בדרור חפש אשפכה שיחי
אחתור במחתרת מצוא חבה   אחקור דבר עליון בכל כחי
אז אמרה גם קראי יאמר   נכון בתורת אל הלא רוחי.״

אחרי כן בתחלת שנת תקע״ט הוספתי שנית ידי על הספר הזה והחלותי לכתבו שנית בשנוי ותוספת ומגרעת וכתבתי ממנו ששה פרקים, ואלה שמותם: א, האמונה. ב, מציאות הבורא. ג, מציאות ספרים קדמונים ד, קדמות תורת משה. ה, אם שלח אדם את ידו בתורת משה בזדון מהיום

ו) קצת מהפרק הזה הבאתי אח״כ בציון, שנה ראשונה, עמוד קמ״ג וקמ״ד.

ועד ימי עזרא הסופר. ו, על אודות שמנה עשרה תבות תקון סופרים.

אך בסוף השנה שקודמת (כ"ט אלול תקע"ח) החלותי להריץ אגרות אל החכם המפואר יש"ר, ומיד נולדה בינינו מחלוקת בענין המלות הנרדפות, כי הוא בשיטת רנה"ו שיש מכחים מליאותן, והיה אומר כי הוראת כל מלה ומלה מלות לה"ק נבדלת תמיד מהוראת מלה אחרת, ואני הייתי אומר שאין צורך שיהיה ביניהן שום חלוק; ולברר המחלוקת הזאת הכנסתי ראשי בחקירת הנרדפים, לדעת הבאמת יש ביניהם חלוק הוראה, ומצאתי בחקירה הזאת נחת רוח, ועבדתי בעבודה ההיא ימים ושנים בשמחה ובטוב לבב, ועל ידי כן לא שבותי עוד את לבי לספר תורה נדרשת.

ואחרי הימים ההם לא זזתי מהעמיק חקירתי בעניני האמונה, ובקצת ענינים נטיתי ממה שהאמנתי בראשונה וממה שכתבתי בספר הנזכר, וראיתי כי ראוי היה שאניף עליו ידי פעם שלישית לתקנו ולהשלימו; אך כפי אשר הרביתי והוספתי ידיעה בהתחשבות בני האדם ובאמונות אנשי הדור, הוספתי דעת והוספתי מכאוב, וראיתי כי אי אפשר לדבר בעניני האמונה באופן מועיל לאנשי כל הכתות יחדו, ומשכתי ידי ולבי מן המלאכה ההיא מכל וכל.

ואף גם זאת אחרי בואי פה פאדובה והחלותי לכתוב פירושים לספרי הקדש לצורך תלמידי, לא חדלתי לכתוב דעתי בכל פסוק אשר בו מקום עיון, ונלחמתי בכל כחי נגד הכופרים ונגד סברותיהם המתחדשות בכל יום על ה' ועל תורתו. וגם מזה רפתה רוחי מעט אחרי מה שאירע לי בפירוש ישעיה, כי בו הארכתי ללחום מלחמות ה' ולהוכיח במישור כי באמת נבא ישעיה על גאולת בבל ועל הגאולה העתידה, ולא כדברי הכופרים האומרים כי הכותב מסימן מ' ולמטה לא ישעיה הוא, אלא אחד מהעומדים בגלות בבל היה; וכאשר הראיתי הדברים לאחד מגדולי החכמים ומהכשרים שבהם, מצאתי דעתו מתנגדת לדעתי, ונלחם בי את כל תוקף להחזיק בדעת האחרת, שמסימן מ' ולמטה בבבל נכתב; אז תם כחי כנקבה, ואמרתי כשם שמצוה לומר דבר הנשמע, כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע.

והנה זה ימים ושנים, ידידי החכם המפואר יש"ר מפציר בי שאפנה מכל עסקי הדקדוק ומכל שאר חקירות, וכשופר ארים קולי להלחם מלחמות ה' ולהקים עולה של תורה אשר רבים מחכמי הדור פורקים אותו מעל

צוארם ומעל צואר אחיהם; ואני תמיד הייתי סרבן לאותה עצה, כי ראיתי שאין הדור ראוי לכך, כי מה שיועיל לאחד יזיק לאחר. והנה זה שנה רציתי לנסות ולהשמיע קולי בעניני האמונה, וכתבתי אליו אגרת ההיא (ז), גם הוספתי הערה לאחת מאגרותי הישנות (ח), ומגמת פני בזו ובזו לא היתה אלא לתת כבוד לתורתנו ולרבותינו ז"ל, ולהוכיח א) כי חכמי התלמוד לא בדו דבר שקר מלבם באמרם כי התורה שבעל פה היו הקדמונים נמנעים מלכתבה (כרם חמד שלישי, עמוד ס"א עד ס"ו);

ב) כי המשנה והתלמוד אינם ספרים מתוקנים מתחלתם להיות כספרי חקים ונימוסים לדור אחרון, ושאם היתה זאת דעת התנאים והאמוראים לא היו מערבים בהם כמה וכמה ענינים שהיו טובים במקום ובזמן שנאמרו, אך אין להם מבוא בין החקים והתורות; וקצתם אין יסודתם על תורת ישראל ואמונתם, מורשה לקהלת יעקב אך הם מנהגים ואמונות מיוחדות לאנשי הזמן והמקום שהיו עומדים בו החכמים ההם: ולמה ילעגו בנו ועליהם על קצת מהענינים ההם הנמצאים בתלמוד, לאמר ראו מה כתוב בספרי נימוסיכם; כי אמנם מי שאמר הדברים ההם מעולם לא עלתה על דעתו שיהיו דבריו נכתבים, ואף כי בספרי החקים והתורות, אך אמר אותם לחבריו או לאנשי ביתו לצורך השעה, והתלמידים שלא היו מאבדים טיפה ממה ששמעו מרבותיהם כתבום אחרי דורות על ספר; ומי הוא החכם הגדול והקדוש שלא יהיה לשחוק וללעג אם יועתקו בספר דבריו בחדר משכבו? (שם עמוד ע' וע"א)

ג) כי חכמינו הקדמונים לא למדו הדינים על ידי עוות הכתובים, ומתוך הדרשות הרחוקות מפשט המקראות, אך הם משפטים מקובלים להם מקדמוניהם איש מפי איש, או תקנות שהתקינו בחכמה עמוקה ונפלאה, לפי צורך הזמנים, ועל פי מה שנצטוינו בתורה לשמוע אל השופט אשר יהיה בימינו, והדרשות הנוטות מן הפשט אינן אלא אסמכתא בעלמא (שם עמוד רכ"א ורכ"ב בהערה)?

ד) כי חכמינו הקדמונים לא שמו בסד רגלי החכמים אשר יקומו מאחריהם באופן שלא יוכלו להוסיף ולגרוע מדבריהם לפי צורך המקום והזמן; רק כאשר נתפזרו ישראל פזור גדול דאג רבנו הקדוש פן תשכח תורה

ז) הלא היא בכרם חמד ב' עמוד ס"א עד ע"ו.

ח) שם עמוד רכ"א ורכ"ב.

כאלף תורות, וסגר את השער שהיה פתוח עד ימיו; וזה ג"כ לא נעשה אלא ברשות התורה, כי התורה אמרה וקמת ועלית, אל המקום אשר יבחר ה', ולא אמרה ועלית השערה אל הזקנים, כי אמנם זה היה רצון נותן התורה ית' שיהיו ישראל בכל דור ודור גוי אחד בארץ, ולא יתחלקו לכמה אומות, מתחלפות בתורותם ובחקותיהם (שם עמוד ע"ד וע"ה);

ה) כי במשנה נזכרו גם דברי היחידים, למען ידעו דור אחרון שתי הסברות יחדו, ויחקרו אותן, ויפסקו הלכה כדברי זה או כדברי זה לפי צורך הזמנים; והרמב"ם בקש להשבית כל המחלוקות ולהביא כל ישראל תחת עול מסקנא אחת, ובזה לא היטיב לעשות, ובצדק התקומם הראב"ד נגדו (שם ס"ו ס"ז);

ו) כי שנאת בני אדם אשר אין אמונתם כאמונתנו, יהיו מישראל או מאומות העולם, איננה לנו למורשה מאבותינו, אך הרמב"ם חדש אותה מתוך אמונתו במהות הנפש, אמונה אשר לא באה לו מחכמי ישראל, אבל מחכמי יון וישמעאל; ושהאמונה ההיא בעצמה היא אשר הביאתו להגביל עקרי האמונה, ולהוציא מכלל ישראל מי שיכחיש אחד מהם, מה שלא עלה על דעת קדמונינו ז"ל (שם ס"ז עד ע').

כל הדברים האלה אמרתי בכוונה להגדיל מעלת התורה ומעלת רז"ל אצל האנשים אוהבי החקירה החפשית בלא משוא פנים לדבר או לאדם. ובכוונה שלחתי לשוני בהרמב"ם ז"ל (אשר אמנם סוף דברי היה כי כוונתו טובה באמת) להראות לעדת המתפלספים כי המניח חכמת ישראל וסומך על חכמת יון וישמעאל, קרוב הוא לנפול בדעות משובשות שהיזקן גדול לשלום החברה הרבה יותר ממה שיוכל להזיק כל השבושים אשר (לפי דעת המתפלספים) ירשנו מאבותינו. כי מה מצא הרמב"ם עול באמונת זקנינו? ההגשמה, סעודת לויתן, השמות, הקמיעין, וכיוצא באלה. ומה יזיקו האמונות האלה לשלום החברה? — אבל היהודי המאמין לכל דברי זקניו היה מאמין כי יש למעלה ממנו עין רואה ואזן שומעת וכל מעשיו בספר נכתבים, והיה מאמין כי עיני ה' משוטטות בכל הארץ, והשגחתו מתפשטת על הגדולים ועל הקטנים בשוה, על החכמים ועל הפתאים, על הטובים ועל הרעים, על האדם ועל הבהמה; ומזה היה נמשך שהיה פחד אלהים לנגד עיניו תמיד, ושהיה מרחם על בני אדם כלם, וגם על בעלי חיים כי מעשה ידי האל כלם, וכלם מושגחים מאתו ית'. והפילוסוף בהפך היה

אומר (מורה חלק ג' פרק י"ח) שההשגחה מיוחדת במין האדם לבדו, ואיננה בבני אדם כלם בשוה, אבל היא נמשכת אחר השכל, מי שלא השכיל, ומי שהיה מורה, הוא משולח אל המקרה, ונמשך מזה שהפתי אין לו שומר, והמורה אין לו מענים, כי יונח אל המקרה, ואולי במקרה ינצלו.

וכן היהודי התמים עם אלהיו ועם זקניו היה מאמין כי לא המדרש הוא העקר אלא המעשה, וכל העוסק בתורה בלבד (ולא בגמילות חסדים) דומה כמי שאין לו אלוה, אבל לדעת הפילוסוף (שם פרק כ"ז) השלמות האחרון (כלומר העיקרי) והקודם במעלה, הוא שיהיה אדם משכיל בפעל, והוא שידע כל מה שיכלת האדם לדעתו. ומעתה הגע בעצמך איש יהודי תמים, מאותם אנשי צרפת (שהלעיג עליהם הרמב"ם באגרתו אל בנו) שהיו אוכלים בשר השור שלוק, ממובל בחומץ ובשומים, והיו חושבים שהאל קרוב לתפלותיהם בקראם בתלמוד וזולתו מחבורי ראשי ישיבות, ואיש אחר פילוסוף, המבקש לקנות שלמותו האחרון בידיעת כל מה שביכלת האדם לדעתו; אמור נא למי משניהם תפנה אם תצטרך לעזרה? —

ואם תאמר: ומה לך להתגלע בריב עם הפילוסופיא שבימי הרמב"ם אשר כבר אבד זכרה מני ארץ? — הן אמת כי אותה פילוסופיא איננה עוד, אך אם היא נכרתה, קמו אחריה רעותיה אשר אינן טובות ממנה, וכל פילוסופיא שצמחה ושתצמח משרשי חכמה יונית תהיה לעולם פורה רוש ולענה, וזה מפני שתי תכונות המושלות בחכמי יון, שהן (כאשר הזכרתי בכרם חמד ג' עמוד קפ"ג) חכמה ומוסר שמגמתן הנאת עצמנו, והצלחתנו לפי מנהגו של עולם; ואהבת הכבוד המדומה, ורדיפת כל מה שהוא תפארת לנו מן האדם, ואמור הרבה ועשות מעט.

והנה זה לי ארבע ועשרים שנה שלא זזה ידי מתוך ידם של פילוסופים מכל לשונות הגוים, וספרי רוב גדוליהם בידי המה, והגיתי בהם בתשוקה מתמדת למצוא דברי חפץ וכתוב יושר דברי אמת, ומצאתים כלם (אם מעט ואם הרבה) תועים במדבר בישימון לא דרך, ומה שזה בונה זה סותר, ומתעים תלמידיהם בתהו לא דרך, יצלילום במים אדירים ויעלו חרס בידם, ולואי תהא יציאה כביאה, אבל התלמידים היוצאים מהם לא די שלא למדו מהם דבר טוב, אלא שאבדו התכונות הטובות שהיו בהם מתחלת בריאתם, וזה לא בלבד בענין המדות, כי גם בענין השכל והבינה, כי ראיתי האיש ההמוני, אשר פילוסופיא לא ידע, וחכמת ההגיון לא הכיר, יצילהו השכל

הטבעי מכמה שבושים שיכשל בהם הפילוסוף, ועל הכל הנה זה יתרון גדול שמצאתי לאיש ההמוני על האיש אשר התפלסף, כי הוא מכיר בעצמו שלא ידע, והאחר חושב שידע מה שלא ידע, וברוב דברים יבלבל את שומעיו ויאחוז את עיניהם עד שיחשבו כי אין דבר נעלם ממנו, ופעמים רבות ברבוי דבריו לא אמר כלום. ואלמלא שמדבר כן הוא, איך היה זה שאחר כמה פילוסופים גדולים שעמדו עד היום, ואחר אלפי ספרים שנכתבו בחכמת הפילוסופיאה, עדיין אין ענין שיהיה מוסכם בין הפילוסופים, והמבוכה והאפלה הולכת ומתחזקת יום יום במושבותם, וכמעט אין לך יום שאין קללתו מרובה מחברו.

ויותר רע הוא כי הפילוסופיאה היונית, ובפרט בדור הזה, לא לבד שאינה עושה את לומדיה חכמים וטובים יותר מבתחלה, אלא שאינה עושה אותם שמחים וטובי לב, אבל בהפך היא הופכת שמחתם הטבעית למעצבה, וטוב לבם לתוגה ורוח רעה. וכמה בחורי חמד בימינו, הביאו עליהם למודיהם מרה השחורה ושנאת הבריות ושנאת עצמם, עד כי לבסוף כלו את עצמם מן העולם. וכבר היה מעשה זה ימים ושנים, ובא אלי אחד מן החולים האלה ודמעתו על לחיו; ואע"פ שלא היה מתלמידי ולא היה מכירני, רק שמע את שמעי מפי מכירי, בטח בי והגיד לי את נגע לבבו. אז החלותי ללכת עמו בשוקים וברחובות בנשף בערב יום, וחקרתי ובדקתי אותו, והוא מרוב צערו, ומבטחונו אשר בטח בי, גלה לי כל מסתריו, לא הסתיר ממני דבר, והטיתי אזני לכל דבריו ולכל ספוריו, ושמעתי מפיו כל רעיוניו אשר יבהלוהו, והסכנה העצומה אשר היה עומד בה, וראיתי כי חולת חכמה יונית הוא; אז החלותי לאט לאט לעורר בלבו התכונות הישראליות, ומדי יום ביומו היה מרגיש בעצמו רוח והצלה מצרתו, עד כי בזמן לא כביר נרפא לבבו ונרפא בשרו, זכני ה' וקיימתי נפש אחת מישראל, וקניתי לי אוהב דבק מאח.

ואם באתי לספר מעלת הפילוסופיאה אשר יסודתה על התכונות הישראליות, והתועלות אשר אני רואה בה יום יום בקצת מתלמידי, והיתרון אשר למודי מקנים להם על בני גילם, הייתי נראה כנוטה מדרך הצניעות הישראלית, והולך בדרך ההתפארות הקדרית. ואולם אני המרגיש בנסיון ירידת בני עמנו פלאים כפי אשר התכונות הישראליות הולכות ונחלשות בקרבם, והיוניות הולכות ומתגברות, היה הצער הזה כאש בוערת בלבי עצור בעצמותי מימים ושנים, ואם החשיתי מעולם אחרים אתאפק לא היה זה

אלא כי הוחלתי עד יהיה שמי נודע בגוים לאיש חוקר; שאם הייתי ממהר לפתוח פה נגד חכמה יונית, היו אומרים אך פתי מאמין להבלי הזקנות הוא האיש הזה, על כן הוא דבק בדרכי אבותיו, ולא ידע מה רב היתרון אשר לחכמות זרים על דרכי היהודים האמללים. על כן רק בשנה שעברה החלותי לגלות דעתי, ועדיין רק ברמז, וביארתי מה הן התכונות הישראליות ומה הן היוניות והקדריות, ועדיין יראתי מחוות דעי בפירוש, ולא אמרתי דבר בשבח ובגנות שום אחת מהאומות האלה; גם אמרתי (שם עמוד קפ"ג) „המדות הישראליות מטוב עד רע" כאלו הייתי רואה דבר רע במדות הישראליות, ולא היתה כונתי אלא על הראשונה מהתכונות ההן, שהיא חסרון הסדר וערבוב הענינים, וזה גם הוא אמנם איננו רע בהחלט, ומצדדים רבים טוב הוא. והנה קויתי ועודני מקוה כי בני עמי בראותם ככה פניהם מסודרות מערכה לקראת מערכה התכונות הישראליות והיוניות והקדריות, יתנו לבם להבין כי לא חסרי כל טוב אנחנו, ושלא בצדק ובמשפט נבוש מדרכי אבותינו, אבל בהפך בלב שלם עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדולה ליוצר בראשית, שחלק לנו בנחלת אבות תכונות טובות, אשר לא היו למורשה לשום אומה ולשון אחרת; וקויתי ועודני מקוה כי מזה תצא ברוב הימים תועלת אם מעט ואם הרבה לאומתנו ולתורתנו.

וכאשר נגמרתי בלבי להחל לגלות דעתי נגד חכמה יונית, כתבתי מה שכתבתי על הרמב"ם, למען יודע מיעוט התועלת אשר הועילה לו ולנו דבקותו בפילוסופיאה, והרעות אשר נמשכו מהדבקות ההיא; דבר אשר זה שש מאות שנה היו שלומי אמוני ישראל מודים בו וצועקים עליו צעקות גדולות. וכן באגרת אחרת אשר תראה אי"ה בקרב הימים בכרם חמד ד' שפכתי שיחי וכעסי על הראב"ע, והרביתי לספר בשבחו של רש"י ז"ל; הכל לחבב על בני עמנו ולהגדיל בעיניהם התכונות הישראליות, ולהקטין ולהבזות בעיניהם התכונות הנכריות. כי מה שאני משתדל בו יומם ולילה עם תלמידי הקרובים אלי, ראוי לי שאשתדל בו גם עם הרחוקים ממני; וגם ידעתי כי קצת מקוראי דברי ילעגו לי, ומה בכך? גם קצת מתלמידי בתחלת בואם אלי שחקו לי בלבם, ואחר זמן אחרי אשר בחנוני גם ראו פעלי ובחנו וראו דרכי הישראליות ודרכי אנשים אחרים, ראו כי בצדק כל אמרי פי, וברכו את ה' אשר שלחם לקחת מפי תורה, לטוב להם כל הימים. ואם אולי קצת מן האנשים הרחוקים ידינוני לכף חובה, ויהיו מיחסים אלי מדות מגונות — אם לכבוד עצמי הייתי דורש, הייתי מצטער.

ועל אשר הגדת לי ידידי היקר כי נכתב . . . נכתב בפקודת האב"ד .
. . והקונטרים נדפס בהסכמת בני הרבנים מעיר . . . ומעיר . . . לא אמינה ולא אצטער כלל. כה עשו אבותיהם, ויותר מזה הרבה, נגד רמב"ם ורמב"ן, ומה היה מולא הדבר? הנפגם בזה כבוד שני החכמים ההמה? —
ואולי תחשוב שאכעס על הרבנים ההמה; אך אין דבר, ידידי; חימה אין לי, כי אני מתבונן בסבות המעשים, ומרגלא בפומי השיר הרומי.

„Felix qui potuit rerum cognoscere causas!“

והנה לך לדעת ידידי שאם נבאש ריחי בעיני שני הרבנים ההמה, עוני בי ודמי בראשי, כי אני הקדמתי אז באפס בשירי אשר שרתי ביום כ"א כסלו תקנ"ח לכבוד ידיד נפשי ועטרת ראשי החכם המופלא מוהר"ר שי"ר נ"י ביום שבתו על כסא ההוראה בעיר טארנאפאל יע"א (א), גם כי באמת לא היתה כונתי חלילה להשפיל מעלת הרבנים כלם אשר היו לפנינו, ואף לא כל רבני הזמן, אשר ידעתי כי כמה וכמה מהם גדולים וטובים ואנשי מופת בצדקתם וחכמתם. ועתה אם הרבנים ההמה לא מלאו לבבך חמתם כי אם על ידי שישכו בי את הכלבים, ובעודם נובחים עלי, יענו אחריהם הידד, הנה הם מקלקלים על מנת לתקן, ואני בפה מלא ובלב שלם אענה אחריהם סלחתי.

סוף דבר, בכל מה שדנתי, הן בענין המשנה, הן בענין הרמב"ם, הן בכל שאר ענינים שבעולם, אפשר הדבר ששגיתי ברואה פקתי פליליה, וכבר כתב לי אחד מחשובי תלמידי שאין דעתו כדעתי בפירוש המשנה דעדיות ואני קבלתי פירושו וכתבתיו באחת ממאגרותי אשר תראה אי"ה בכרם חמד ד'. ואמנם אם טעיתי לא טעיתי מפני מהירות ומפזון, כי חדש ימים עמדתי על האגרת ההיא (כרם חמד ג' מכתב ה'), ובפירוש המשנה דעדיות הרבה שנים חשבתי וכתבתי, והרבה נסחאות עשיתי עד אשר שקטה רוחי ונתיישבה דעתי בסברא אחת; ומה שכתבתי על הרמב"ם הם דברים אשר היו כמוסים בחדרי לבי משנים הרבה, וקצתם היו כתובים אצלי זה שבע שנים, וצרפתים ובחנתים לאט לאט עד שידי מגעת. ולו היו כל המחברים מתונים בדבריהם כמוני, אין ספק שלא היה לנו אפילו המעשר מהספרים הממלאים פני תבל. ואחרי אשר נפשי יודעת מאד טהרת כונתי, ושאם טעיתי לא טעיתי בחפזון ובזדון,

א) השיר ההוא נדפס בכרם חמד ד' עמוד רכ"ז.

ואין בלבי שום חרטה על מה שחשבתי ושכתבתי, הנה אם יקומו אנשים ישרים ויוכיחו על פני (ונגד השמש) את שגגותי, בשמחה ובטוב לבב אקבל דבריהם. ואם באיבה יכתבו עלי בני בליעל שטנה, להשפיל כבודי ולהבאיש את ריחי, אלעג אליהם,

Et cedo invidiae, dummodo absolvar cinis.

ואם אנשים תמימים וישרים, הדבקים בש"ס ופוסקים, יאמרו לי שקול שיבושך ושדי אחיזרי, כי גם אם כונתך רצויה מעשיך אינם רצויים, כי בכונה להרים התורה שבכתב אתה משפיל התורה שבעל פה, או בכונה לתת כבוד לקדמונינו ז"ל אתה אומר כי דבריהם בסברא ולא בקבלה, ולהוריד עטרת חכמה יונית אתה משליך משמים ארץ תפארת גאון עוזנו הרמב"ם, ז"ל — אומר אליהם: לא לכם היו דברי, כי אם לאוהבי החקירה החפשית, והנני רואה כי מה שיועיל להם לא יועיל לכם, אך סוף סוף דברי לא יזיקו לכם, כי אמונתכם כבר העמיקה שרשיה בלבבכם, בל תמוט עולם ועד; רק לתלמידיכם הצעירים לימים אולי יזיקו, כי יחלישו מעט דבקותם בפלפול התלמוד והפוסקים; אך זאת מכה שיש לה תקנה, מנעו בניכם מן ההגיון בכרם חמד ומחברת שלישית, אשר כבר מלבד אגרתי הוא כולל ענינים אחרים אשר יהיו לפוקה ולמכשול לתלמידים הקטנים; וכאשר יגדלו הנערים וכבר מלאו כריסם בשר ויין, אז תנו אותו בידם, ואני מבטיחכם שלא יזיק להם, כי או ישארו באמונתם הקודמות, וישליכו הספר מעל פניהם, כאשר השלכתוהו אתם, או יטה לבבם לדברי, ואז יתחילו לקנות אמונה יהודית כאמונתי, מיוסדת על השכל ועל החכמה, לא על חכמה יונית, אלא על חכמה יהודית, ואז אשריהם ואשרי העדה אשר תהיה צאן מרעיתם. ואם יאמרו אלי: מה לנו ולאמונה יהודית כאמונתך, אחרי אשר אתה חשוד בעינינו שהפלת גורלך בקהל הקראים, יצמיתם ה' אלהינו — אומר אליהם: שאו נא חטאתי אך הפעם אם לא אענה אחרי קללתכם אמן; אך דעו נאמנה כי רחוק אני מאד מאד מהפיל בתוך הקראים גורלי. הלא ראיתם מה שכתבתי עליהם בכרם חמד הנזכר עמוד רכ"ג; ומלבד זה כתבתי לתלמידי תשובות נכוחות לכל טענות דוד מרדכי ולכל טענות וואלפיום, והוכחתי בבירור שהקראים לא היו ולא נבראו עד אחרי חתימת התלמוד (ב). והנני מאמין אמונה שלמה כי מיסדי כת

ב) הספר הכולל תשובותי נגד קדמות הקראים נדפס אחר ימים ושנים, וזה שמו:
Lezioni di Storia giudaica (Padova, 1852).

הקראים היו אנשים מורדים בתורת משה, ועוברים על לאו דלא תסור, ואם מלבד זה אנשים סכלים וקשרי לב, והם דומים בעיני לאכרים ויוגבים וחרשי עצים וברזל המורדים במלך ובשרים, ומתהללים שהם ינהיגו את המדינה בחכמה ובתבונה יותר מהמלך והשרים. ולא זו בלבד אני מאמין, אלא אף זו מאמין אני אמונה שלמה, שכל האנשים המבקשים לתקן תקנות ולחדש חדשות בישראל, כלם כעוללים ויונקים בערך אל חכמינו הקדמונים ז"ל, ושהם בחכמתם היהודית המקובלת מסיני הצליחו להעמיד ישראל כעמוד ברזל וכחומת נחשת נגד כל העתים אשר עברו עלינו וכל המשטינים אשר רדפתנו ואלה בחכמתם היונית גורמים שיאבדו בכל יום אלפי נפשות מישראל; וחכמינו הקדמונים ז"ל עשו שיהיו ישראל שמחים וטובי לב בימי הרעה, ואלה עושים את אחיהם מרי נפש בימי הטובה — לכן אתם אחי הישרים והתמימים, הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכנו, אל תתגרו בי מלחמה, כי לכם אני, ולא לצריכם, חלילה! ואמנם סמוך לבי ובטוח שהאמונה המקובלת אשר אני מחזיק בה היא לבדה חפץ ה', והיא תכון לעד, עד שאף אם יונח שגם אתם תתילכו נגדי, ותהיה לי המלחמה פנים ואחור, עמכם מצד אחד ועם הכופרים מצד אחר, בכל זאת עצת ה' היא תקום, ואם על ידי ואם על ידי אחרים האמונה היהודית הטהורה תתפשט בקרב ישראל, ולעדי עד תמלוך.

עד כה דברי תשובתי אל התמימים והישרים בלבותם, אשר, תהיינה דעותם מה שתהיינה, ויתמכו בימיני, או יעמדו על ימיני לשטני, יעזרוני או ירדפוני, לבבי יהיה תמיד שלם עמהם.

ואתה ידידי הנאמן בבריתו וקיים באהבתו, ברוך אתה לה', ישלם ה' פעלך ותהי משכרתך שלמה מאתו, ואתה משוך חסדך לאוהבך, ואיש בריתך אל תשכח לנצח. ואם תמצא באגרתי זאת דבר קשוס וקשה, או דברים בלתי מתישבים על דעתך, גלה את אזני בלא משוא פנים, ואני אגיד לך את כל לבי, ואחרי אשר כבר נתגלגלה זכות על ידי זכאי, שעל ידי אגרתך שכתבת לי באהבתך אותי, היית סבה שאחל להעלות על ספר צפונות לבבי אשר עד היום הזה לא גליתים רק פה אל פה לתלמידי המקשיבים לקולי, מי יודע אם לא כך נכתב בספרו של אדם הראשון שיתקיים בך מקרא שכתוב מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונה ידלנה, ותזכה שעל ידך אוציא ממעמקי לבבי את כל חמודותי, ואשפוך את רוחי מלבי אל לבך ומנפשי אל נפשך, בשפה ברורה ולא בחידות.

אתה עתה ברוך ה' צלח רכב בדרך אמת וענוה צדק, ונחך ה' תמיד בנתיבות הישראליות, לטוב לך כל הימים, ולתתך עליון על האומות היוניות, ולתת שלום בעצמיך ובכליותיך, ושלום לך מכל עבריך מסביב, ותהיה אהוב למעלה ונחמד למטה, ולרגשת פועלי און תשחק, ולנבלי בני בליעל תלעג המה יאבדו, ותמימים יעמודו, והרשעה כעשן תכלה, ועולתה תקפץ פיה, ואור לצדיקים כאור החמה יהיה. ואתה ידידי היקר שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום כנפשך וכנפש החותם פה פאדובה ברביעי בארבעה לחדש שנת תקצ"ח, ידידך אשר מאהבתך לא יחדל שד"ל.

Atticisme et Judaisme.

La civilisation du monde actuel est le produit de deux éléments étérogènes: Atticisme et Judaïsme.

On doit à Athènes la philosophie, les arts, les sciences, le développement, de l'entendement, l'ordre, l'amour du beau et du grand, la Morale intellectuelle et calculée.

On doit au Judaïsme la Religion, la Morale du coeur et désintéressée, l'amour du bon.

L'Atticisme est progressif, l'entendement étant capable d'un développement continuel, et de faire toujours de nouvelles découvertes.

Le Judaïsme est stationnaire, ses enseignements sont immuables Le coeur est corruptible, mais non pas perfectible: la bonté est innée, la méchanceté est acquise. Le Judaïsme peut se dépurer de quelque addition qui lui est étraugère; il peut se retablir dans son état primilif, mais il ne saurait se perfectionner.

Le premier, étant progressif, prend des formes toujours nouvelles, et par là il plait, il charme, il est attrayant.

L'autre, toujours immuable, paraît tous les jours plus vieux et difforme; et par conséquent il ennuie, il choque, il rebute.

De là l'apparente préponderance et triomphe du premier sur le second.

Cependant il existe dans la nature humaine un inextinguible besoin du bon. Le beau et le grand ne suppléent pas le bon.

La Société a basoin de sentiments; et l'entendement et l'atticisme n'inspirent point de sentiments, mais les affaiblissent, ou les éteignent.

C'est pourquoi la nature hamaine réagit et réagira toujours en faveur du coeur. du bon, du Judaïsme.

Si jamais l'Atticisme est superé et vaincu, la nature humaine réagira aussi en sa faveur, car le développement intellectuel est aussi un de ses besoins. L'Atticisme pourra vaincre de nouveau, mais il ne pourra jamais jouir d'une préponderance permanente, et exempte de contraste et deréaction.

La civilisation est donc nécessairement périodique, non pas progressive: elle n' a pas un point où s'arrêter. Le repos ne saurait être conçu, que dans une parfaite conciliation des deux éléments, laquelle ne pourrait avoir lieu sans de graves sacrifices de la part de l' élément progressif, qui devrait notablement et inutilement mettre un frein à son essor. L'élément stationnaire, essentiellement immuable, est incapable de sacrifices.

Il pourrait, il est vrai, se dépouiller de celles de ses parties qui sont étrangères à la Morale: c'est-à-dire il pourrait renoncer à sa qualité de Révélation surnaturelle, et se dépouiller de toute la partie théologique et historique; ou bien il pourrait, en conservant sa divinité, se dépouiller de toutes, ou d'une partie des cérémonies étrangères à la Morale. Mais dans tous ces deux cas il perdrait toute, ou une grande partie de son influence sur le coeur humain; influence qu'il doit tout-à-fait à la croyaace à la divinité de son origine, et à son immutabilité; et outre cela, malgré tous ces sacrifices, le Judaïsme ne cesserait pas d' être en lutte avec l'Atticisme, a cause de la nature essentiellement progressive de l'un, et antiprogressive de l'autre.

אוהב נעים!

ידעתי כי לך לבדך חטאתי, כי היה דברי לי ראשון להשיב על אגרתך הארוכה, טרם הגיע לידי אגרתך האחרת, אכן בחסדך בטחתי, כי תדינני לכף זכות, ובפרט כי כבר ידעת את העתים אשר עברו עלי, עתים אשר כל ישראל במבוכה, לבער החמץ מכל המחבואים אשר ימצא שם, ובפרט בבית אשר אני מתגורר בתוכו, אשר רבו כמו רבו בו החומרות והדקדוקים לפנים משורת הדין, אשר אוכל לאמר עליו באמת כי לא נעשה כפסח הזה, ובגלל הדבר הזה, גדל טרחי ועמלי, עד כי כמה פעמים אמרתי, מתי יעבור החדש ואשברה שבר להיות שקט ושאנן כאשר בתחלה, וגם אחרי כן אשר יבואו אלי עסקים ומעסקים שונים עד כי הוכרחתי להתמהמה אך לא אחרתי עד עתה, אכן בבוא העת אשר קויתי, אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב אליך, ועת לעשות לה' לשלם חובתי, ולכתוב אליך כתאותי, על כל ענין וענין משתי אגרותיך:

ולהשיב על ראשון ראשון, הנה על הבחירה החפשית אין לי עוד להרבות דברים בלא תועלת כי הלא אתה לא נצחתני בטענותיך, ואני מעולם לא עלתה על דעתי לנצחך, כי מעיד אני עלי שמים וארץ כי כאשר דמית כן היתה, כי רק לבקשת האמת ולא לקנטר ח"ו ולהחזיק בדעתי נתכוונתי בכל אשר הקשיתי נגדך, כי אם לראות האמצא איש נבון וחכם אשר יוכל ליישב דעתי בדבר הזה ולהוכיחני בבירור אמתת הבחירה החפשית, אשר מימי ילדותי עד הנה נצטערתי עליה ובמלאת ספקי יצר לי, כי אראה חושי המראים לי בבירור הפך מה שנראה מקובל בין כמעט כל מין האנושי, ולכן אם אתה היית מנצח אותי, אז הייתי גומר בהחלט כסברתך אכן גם אם אני הייתי מנצחך לא הייתי יכול עם כל זה להחליט הדברים כסברתי, כי אמרתי ומי יודע ומחר יבוא איש אחר ויוכיחני על פני שבושי ואת אשר הטעוני חושי, על זאת לבד אודה לך ורואה אני את דבריך כי יפה הקשית לשאול, מה הועילו כל השלמים אשר העירו החקירה הזאת להניחה בספק או בתשובות בלתי מספיקות? וזכורני כשהייתי ילד הפעם הראשונה שלמדוני הל' תשובה להרמב"ם, ועוד לא ידעתי מהשגות הראב"ד בהגיעי אל פרק הידיעה והבחירה אמרתי, כי שתיקותו היתה טובה לו מדבורו, כי הוא היה הראשון, אשר העיר הספק הזה בקרב לבי, ואחר זמן בראותי השגת הראב"ד

על זה, שמחתי כעל כל הון, כי כוונתי לדעתו, ואמרתי שאין השגה יותר צודקת ממנה, הגם שרבים בקשו להשיב עליה, להלין בעד הרמב"ם, אכן (אחרי בקשת המחילה מכבודם) דברי כלם ישא רוח, ולכן טוב הדבר, אשר דברת, שאין תועלת לחפש בתעלומות כאלה, ואני בתמי אלך, וכל איש באמונתו יחיה:

ולאמיתת דבריך בענין הבחירה, פירשת פסוק, את הכל עשה יפה בעתו וכו', והנה בדעתי הייתי עומד שלא לדבר עוד מדברים אלה, אך מאחר שעוררתני על הפסוק הזה ומפני שעדיין נשאר לי ספק בפירושך, מוכרח אני להודיעך דעתי בפירושו, הגם שנראה לע"ד שגם הפסוק הזה הוא כדמות ראיה לסברתי, והספק הנשאר לי בפירושך הוא זה, כי אלו היה כתוב, למען אשר לא ימצא האדם את המעשה, אזי יפה אתה אומר, כי השי"ת שם האדם תחת מקרי הזמן, למען אשר לא יתגאה האדם, ולא ירום לבבו להתבונן בחקירות גבוהות מדעתו, אכן באמרו, מבלי אשר לא ימצא, שהם שני שוללים, הם כמו חיוב אחד, והרי הוא כאלו אמר, למען אשר ימצא האדם, ולכן לפי דעתי פירושו הוא כך, את הכל ר"ל כל דבר שיש במציאות. וגם כל פעולה הנעשית, כי מלת הכל מוסב גם על הכ"ח פעולות שהזכיר למעלה, וגם על פעולות או תנועות המחשבה, כי בכללם עת לאהוב ועת לשנוא, וכללות כל הפעולות האלה הוא הענין אשר נתן האלהים לבני האדם לענות (להתנהג כפי' רש"י) בו, עשה, הכין ותיקן, כמו ובן הבקר אשר עשה (בראשית י"ח) יפה בעתו של אותו הדבר והפעולה, גם את העולם נתן בלבם, והשי"ת נטע מחשבות שונות ורעיונים מתחלפים מתיחסים אל כל מעשה ומעשי העולם, בלבב כל איש ואיש, ר"ל נטע בלב איש אחד להיות סוחר, זה להיות סופר זה להיות בונה, וכן ע"ז הדרך, וזהו גם את העולם כלומר כל עניני העולם, מבלי אשר לא ימצא כלומר למען אשר בין כלם א"א מבלתי שימצא, כלומר בוודאי ימצא ויגיע האדם לעשות את המעשה לא פחות ולא יותר מאשר עשה (אשר תקן וגזר) האלהים, מראש ועד סוף מן הגלגליות כדבריך עד סוף סיבוב העולם, ומלת ימצא כמו יגיע, וכמו התלאה אשר מצאתנו (במדבר כ') שהוא כמו הגיעתנו, וכמו ואם לא תמצא ידה (ויקרא י"ב ח') שהוא כמו תגיע, כי פעם אחרת אמר ואם לא תגיע ידו (ויקרא ה') שהענין אחד, והפסוק הזה הוא כדמות ראיה לסברתי, אך כאשר אמרתי, לא באתי עתה לחזור לישא וליתן בדבר הזה, כי אם לפרש הכתוב באופן שיעלו היטב השני שוללים, (וכן ראיתי

מי שפירש הפסוק המבלי אין קברים במצרים, [illegible], המפני שלא נהיה בוודאי באין קברים במצרים, כי אם נמות שם לפחות יקברו אותנו, ולכן לקחתנו למות במדבר שלא נהיה נקברים? גם תשובה זאת של הקבורה אתה רוצה למנוע ממנו?) ונעזרתי גם אני מפי' רש"י שפי' העולם חסר לי' העלמה, כי השי"ת העלים ידיעת העתידות מן האדם כדי שיתעסק בישוב העולם, כי אם ידע האדם כי קרוב עתו, לא יבנה בית, ולא יטע כרם, ובכלל לא יעשה, מה שבעבורו נברא, אלא שרש"י ז"ל פירש גם הוא מבלי אשר לא ימצא, כדי שלא ימצא וזה אינו נכון אצלי, וכמש"ל.

ואל נא יחר אפך עלי אם גם על פירושך בפסוק ונתן לך רחמים יש לי דברים, כי הנה לפי פירושך לא הוסר הכפל, כי ורחמך היה די והותר, כי מאחר שאנו מרוחמים מן יוצר הכל ית"ש, מה לנו ולרחמי העמים, ואף אם ירצו לנהוג כל מדת אכזריותם עמנו, הנה בוודאי לא יעלה בידם, ואין לנו צורך להיות לרחמים בעיניהם, ועוד פירשת ונתן לך רחמים כאלו היה כתוב ונתן אותך לרחמים, ולפי קוצר שכלי נראה שהן שתי מלות שונות זו מזו בהוראתן, כי כשיש אחר פעל נתן סימן הפעול, אזי יהיה הוראתו על המרוחם שהוא הפעול כדבריך, וכמו כל המשלים שהבאת שהם כלם מזה המין (חוץ מאחד), ויתן אותם לרחמים דתהלים, ונתתים לרחמים דמלכים, ותנהו לרחמים דנחמיה, אכן כשיש אחריו סימן הנתן, כמו זה ונתן לך רחמים, יראה לי שנוכל לפרשו על המרחם, וגם הא' היוצא מן הכלל ואל שדי יתן לכם רחמים, אפשר לפרשו, כי יעקב אבינו בהיותו מכיר לב בניו הגבור והאמיץ והיותו יודע שהיה א' מבניו אסור ביד מושל מצרים התחנן לפני אל שדי עליהם, שיתן להם כח וסבלנות להתנהג ברחמים ובנחת עם מושל מצרים כדי שגם הוא לא יתאכזר עמם, וישלח להם את אחיהם האסור, וזהו ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש, ושלח לכם את אחיכם אחר וכו' ואם זה לא יישר בעיניך, אפשר לפרש גם הפסוק הזה כדבריך, מפני שמפרש אחריו ואומר לפני האיש, וכן ואתן לכם רחמים דירמיה, אפשר שהכתוב סמך על מה שהזכיר מלך בבל בפסוקים הקודמים, והשמיט בפסוק הזה מלת לפניו, אבל בפסוק ונתן לך רחמים, לא נזכר מקודם נושא אחר ולכן ראיתי לפרשו כמש"ל ואחר כתבי זה בקשתי באמתחת המפרשים, ומצאתי ראיתי שהרב בעל העקדה פירש גם הוא הפסוק הזה על פי דרכי, ורק האמת אגיד לך כי לא ראיתיו מתחלה, ולכן שמח לבי כי פירשתי כמעט כמוהו,

והוא ז"ל גם פירש והרבך שלא ידאגו בהריגת עיר שלמה, לכן באה ברכת והרבך:

ולהרחיב ענין אגרותינו עתה באתי להודיעך, כי זה ימים לא כביר היה לי ויכוח קשה עם איש אחד יודע ספר מתושבי העיר הזאת על קדמות הנקודות והטעמים של ספרי הקדש, ועל משכבי בלילות זכרתי את שאהבה נפשי בהיותו בעיר מולדתי, אשר הראיתני שורות רבות ושערות אשר הכרת להקדמת ביאורך על התורה, ובהן ראיות נכוחות נגד המלעיגים על אמתת תורתנו, ואמרתי הנה מה טוב ומה נעים היה, אם אמצא תמצא בתוכן גם איזה ראיות להראות בהן שגם הנקודות והטעמים הם הלכה למשה מסיני, כי הנה שמעתי דבת רבים מסביב המתערערים על קדמותן, ואומרים שהם מעשה ידי חדשים מקרוב באו, ושלא קבלם משה מפי הגבורה, גם עזרא וסיעתו לא כתבום, גם התנאים והאמוראים לא ידעו מהם, ויבא אלי פעם שנית האיש ההוא, וספר קטן בידו כתיבת יד מחדש, קראו מחברו מאמר הניקוד, ובו קבץ כל ראיות ר' אליה הבחור ובעל ס' תניא, וגם מדברי הרב ר' יצחק הלוי שטנאב (בהגהה א' לפ' כ"ע ומס' מאור עינים הנדפס מחדש בברלין) ועוד הוסיף עליהם מדעתו דברים כהנה וכהנה, הצד השוה שבהם, שכלם כאחד יעידון יגידון, שהנקודו' והטעמים לא היו ולא נבראו עד זמן הרבה אחר חתימת הגמרא, ומה שיחזיק דעתם זאת, הוא כי לא נמצא בכל התלמוד אפילו שום רמז מהם, ואדרבה נמצא בכמה פסוקים, שהיו קורין הפך מקריאתנו, כמו לשחק אמרתי מְהֻלָּל (שבת ל'), ובקידושין (דף מ"ב) מאי חרב תאכלו, אמר רבא מילחא בללכיתא וכו' דאמר מר פת פורני וכו' ובצלים קשים לגוף כחרבות, ואומר המחבר הלזה כי בוודאי קראו חרב תְּאֻכְּלוּ, ולכן שאלו מהו זה המאכל שנוכל לדמותו אל החרב, ומפרש רבא מילחא וכו', שהם קשים לגוף כחרבות, כי אלו היו קורין תְּאֻכְּלוּ, מה זה שאלו, מאי חרב תאכלו, ומפרשים שהוא דבר מאכל, ובע"ז (דף י"ז) מאי מזמה תשמר עליך וכו' מדברי זמה תשמר עליך תורה, נר' שקראו מִזִּמָּה ולא מְזִמָּה כקריאתנו, ומוסיף והולך עוד הרבה כמוהם, ועוד הביא ראיה אחרת שכמה פסוקים של נביאים כתובים ובפרט מס' משלי הם מתורגמים הפך מקריאתנו, כמו מחרף עצל לא יחרש (משלי כ' ד'), תרגומו מתחסד עצלא לא שתיק, כאלו קרא מֵחֹרֶף מל' חרפה עצל לא יחרים, (שם י"ב כ"ח) ואורח נתיבה אל מות, תרגומו למותא, כאלו כתוב אֶל מות, (שם כ' י"ד) רע רע יאמר הקונה תברא

להבריא, כאלו כתוב רֵעַ רֵעַ, ועוד הרבה כמוהם. וכי תאמר בלבבך, מה לי ולצרה הזאת, אם הנקודות והטעמים הם קדמונים או חדשים, או מסיני נתנו, או אח"כ נכתבו, דע כי אלו הדעת הזאת לא היה מתפשט יותר מזה שהרגשתי, אכן התרחבה פרצותיו, ותרבינה פארותיו עד למעלה ראש, ושרשו פורה ראש ולענה כי נגע עד שאר עמי, שערי אורה, אור הקבלה האמתית, כי הלא אני דמיתי לנטות ידי עליו, ולגדוע מקל עז ראיותיו, באמר אליו. (כי מתחלה ידעתיו לאיש אמונות, ולא חשדתיו, ולכן נסיתי באלה) והלא הרשב"י בוצינא קדישא בס' הזהר שלו הוא גלה סודות ונסתרות לכל הנקודות והטעמים, ולכלם נפש יקרה, והוא היה מן התנאים הראשונים, ואחריו כל להקת המקובלים, והלא זו היא ראיה ברורה כי מסיני נתנו, וישיבני בעזות, גם הוא לי ראיה, כי אין רשב"י מחבר הזהר, כי בוודאי לא היו בימיו לא נקודות ולא טעמים, ולא הועילו כל ראיות ס' בן יוחאי להשיבו מדעתו כי מצא בו ערות דבר שכ' (מענה ג') שבתוס' עירובין (דף י"ח ב') כתוב, גריס ר"ח בגמרא, קרי ביה הנשימה בדגש, ומזה הוכיח בעל ס' בן יוחאי, שלפי גי' ר"ח נזכר בגמרא הדגש, ויבקש הדבר ולא נמצא כי בכל הדפוסים כתוב: פירש ר"ח קרי ביה וכו', ולא גריס, ובמענה פ"ט הביא בשמס' סופרים כתוב לאמר: ספר שפסקו ושנקדו אל יקרא בו, ומזה הוכיח, שהיו הנקודות בימי חכמי הגמרא, וגם זה אינו, כי לא נמצא כתוב אלא: ספר שפסקו ושנקד ראשי פסוקים שבו, אל יקרא בו וזה', אינו רוצה לומר אלא שעשה איזה סי' לדעת ראש הפסוק, ואין ראיה מכאן שיהיה כלו מנוקד:

סוף דבר הנה המבוכה רבה מאד, אכן לא לי ח"ו לא לי, כי דרך אמונה בחרתי, כי התורה עם כל נקודותיה וטעמיה כלה שמותיו הקב"ה, וכלם נתנו מרועה אחד, אך יהיה לי למשיב נפש, אם יש תחת ידך איזה ראיות נכוחות לסתום פי הדוברים סרה על קדמות הנקודות והטעמים, כי בדבר הזה תרום בכבוד גם קרן חכמת הקבלה האמתית, ויסכר פי דוברי שקר:

ועוד אוחילה לדעת ממך, מה תאמר נפשך בענין הזכרת הגמול הרוחני בתורה, ובענין ידיעת חז"ל בחכמות, אשר כתבת אלי לאמר, שיש לך דברים בזה, ובטחתי כי לא תדינני כמעשי, ולא תאחר לכתוב אלי, ואתה שלום: אוהבך נאמן שמואל חיים לולי

לסדר ולפרט הקימותי את בריתי לפ"ק

ידידי חביבי

מעולם לא עלה על דעתי להאשימך על שתיקותך, ואף כי ארכו לך הימים טרם השיבך דבר על אגרתי, לא חשדתיך שהשלכת זכרוני אחרי גוך, לכן בבא עת הפקודה להראות לי נועם כתביך כפלים שמחתני, אחת על רשמי אהבתך הניכרים מתוך אגרתך, ושנית על הענינים אשר העירותני עליהם, כי בהתמיד החקירות ביני ובינך יתחזק יותר קשר האהבה, אשר בינותינו מקדם.

והנה בבואי אל תוכן הדברים אשר כתבת אלי, אסכים עמך לבל אוסיף דבר עוד בענין הבחירה החפשית, ואיש אל עבר משכנותיו ילכו; באשר יוצאו מרבוע מספיקותם, כי היה התנגדות סברותיהם רב ולא יכלו לשבת יחדו, אולם רק את זאת אומר לך עוד לחתימת הענין, והוא כי הפרש גדול יש בין מלבי למלבך, כי אני אדריך פעולותי על פי סברת הבחירה שנתאמתה אצלי, פעולותי ולבי יהיו שוים והאמונה והמעשה יחדו יכונו כל ימי חיי, אבל אתה השמר לך פן יהיו מעשיך מסכימים עם סברתך, אלא תצטרך לעשות כל מעשיך, כמי שהוא בחירי בהם, אף כי בקירות לבך תאמין היות האדם מוכרח, ונוסף על זה, כי אני אוכל לפרסם סברתי זאת בתוך קהל ועדה, ולא אירא שתצא ממנה תקלה לאשמת העם, אבל אתה תתחייב לשמור לפיך מחסום, שלא תראה סברתך חוצה, פן תהיה לצור מכשול להמון העם וילמדו מתוכה להתרשל מעשות טוב, ועוד יתרון שלישי יש לי עליך כי אתה עומד תמיד ומצפה, אולי יבא למחר איש חכם ונבון ממני, ויוכיחך בראיות ברורות סתירת דבריך, ואת אשר השעון חושיך, אבל אני באמונתי החזקתי ולא ארפה, ואף אם יבאו כל חכמי הדור, וישבו לי מנגד להוכיחני על ביטול הבחירה, מחוייב אני שלא להשגיח בהם, ואם אין לי מה להשיב, אתלה הדבר בחסרון דעתי, אך תמיד אומר בקרבי, טובה האמונה מן החקירה, כי כל עוד שאמונתי מסייעת אותי להכשיר מעשי ולעשות רצון קוני, מוטל עלי החוב לחסות בצל כנפיה, וסוף סוף כל האדם כוזב, ועיקר חיי האדם הוא כשרון המעשה, ובכן — תמו דברי הבחירה:

עולם כפי' פסוק את הכל עשה יפה בעתו וכו', אין טעם לדחות פירושי בעבור כפל השלילה, כי כן הוקד בטבע הלשון לכפול השלילה, מבלי שיורה על החיוב, כמו, ולא לקחת מיד איש מאומה (ש"א י"ב ד'), שהלא לא ומלת מאומה הם שני שוללים, וכן ואין בידו מאומה (קהלת ה' י"ג),

וכן הרק אך במשה (במדבר י"ב ב') ורבים ככה, ואין להשוות בזה לשונות הענינים ללשה"ק, כי דרכים שונים להם, גם פירושך על פסוק המבלי אין קברים רחוק הוא מדרך הפשט, ומי יאמין שבזוני בני ישראל למה שפירשת בו, אכן גודל חשקך למצוא סיוע לסברתך הביאך לפירושים כאלה, וכבר גמרתי בלבי למשוך ידי מן החקירה הזאת, לכן אעבור גם על פירוש הפסוק, ואיש את אשר יבחר בו יקריב אליו:

גם על פסוק ונתן לך רחמים אין להרבות עוד דברים, כי כמה פירושים ופירושים שונים נכתבו על כל פסוק ופסוק, והאריכו המפרשים למעניתם למצוא די באר למליצות התורה, כל אחד פנה דרך לעצמו, והרשות נתונה לכל קורא לבחור במה שיחפוץ, לכן בהיות גם פירושך מתקבל על הדעת, אין טעם להרחיקו, ובפרט כי לא תצא ממנו שום תולדה מתנגדת לא לתורה ולא לקבלת חז"ל:

ואבא עתה אל ענין הנקודות והטעמים, אשר פלוני אלמוני בעל ריב מכחיש קדמותן, ותחלה אומר, לך בדרך כלל, כי אמונות רבות יש שחייבים בני ישראל להאמין בהם, הן מצד הקבלה, הן מצד השכל, וכולן תלויות זו בזו וזו למעלה מזו, ואם יבא אדם להטיל ספק באחת מהן, צריך תחלה שיאמין בכל שאר האמונות הקודמות לה, ואם לאו כל המופתים שנביא לנגדו, יהיו לא לעזר ולא להועיל, ואתן לך משל, אם ישאלך אדם מופת על השארות נפש האדם אחר המות, מוכרח הוא תחלה להודות לך על מציאותה, כי כל עוד שיש בלבו ספק על מציאות הנפש, לשוא תטרח להוכיח לפניו אמתת השארותה, לכן בבואך להתוכח על קדמות הנקודות והטעמים, צריך אתה לבדוק ולחקור את בעל ריבך, האם מאמין הוא בשאר האמונות הקודמות לה, והנה האמונות אשר עליהן תשען אמתת קדמות הנקודות הן שלשה: א' כל התורה כלה מבראשית עד לעיני כל ישראל היא אלהית מצד חמרה, ומצד צורתה, כלומר לא לבד שהשי"ת הודיע הענינים למשה, והוא כתבן במלות שהוציא מדעתו, אלא אף המלות והמליצות עצמן כמו שהן עתה לפנינו, כלן מפי הגבורה יצאו. ב' לשה"ק קדמה לבריאת העולם, וממציאה הוא הקב"ה. ג' חז"ל קבלו הלכות התורה ופירושיה וסתריה מפה אל פה עד מרע"ה שקבלן מפי עליון.

מעתה כמדומה לי שמחבר מאמר הנקוד שזכרת פוסח על שתי הסעפים באמתת הפנות האלה, ועלכן מלאו לבו להטיל ספק בקדמות הנקודות, כי

אלו המחבר הלז, או האיש המתוכח עמך (כי לא ידעתי אם הוא המחבר או לא) מודה בלב שלם על אמתת שלשתן, הנה נקל לך להוכיח לו גם קדמות הנקודות והטעמים, כי אז תדבר אליו כדברים האלה: אין ספק שלשה"ק תהיה שלימה בתכלית השלימות מאחר שממציאה הוא הבורא ית', ואיך תהיה שלימה בלי נקודות וטעמים הנותנים חיות לכל מלה ומלה, ולכל דבור ודבור? כי באין נקודות יפול כל בנין הלשון, ולא תשארנה כ"ב אותיות ומושלכות כפגרים מתים באין טעם ומובן, ואז נוכל לקרוא ד"מ שלשה אותיות אלה דבר בעשרת אופנים שונים, ואלו הן: דבר דבר (בקמיצות) דבר דבר דבר דבר · (כמו ביום שידובר בה), דבר דבר (שם דבר, כמו והדבר אין בהם) דבר (שם תאר לעדר הצאן כמו; ורעו כבשים כדברם), דבר (כמו דביר כי מלאכותו חבר), וכן בלי טעמים לא נבין אפילו פסוק אחד כהלכתו כנודע, אם כן אם אוהב אמת הוא, יודה בלי ספק שהנקודות והטעמים הכרחיים לשלימות הלשון, ואם הכרחיים הם, אין ספק שהקב"ה נתתו התורה למשה בלה"ק דווקא, ודקדוק המלילות והמלות, מסר לו ג"כ בע"פ כל הנקודות והטעמים, מאחר שבלעדן א"א להבין את הגרלס במלות הקנה, ואם יאמין בקבלת אבותינו פה אל פה עד משיני, יאמין ג"כ, שהזקנים והנביאים ואנשי כנסת הגדולה והתנאים והאמוראים קבלו כל אחד מחבירו כל הטעמים והנקודות הצריכות להבנת התורה, ומאחר שמודה בכל זה, מה איכפת לן לחקור באיזה זמן התחילו להעלותם בכתב, אם עכ"פ יאמין שהיו נודעים להם בע"פ? הלא כלנו מודים שחכמי טבריא היו הראשונים שהעלו את הנקודות והטעמים בכתב, כי בראותם שנתמעטה ידיעת הלשון עשו קיוע זה, כדי שלא תשתכח התורה ח"ו, אך לא שהם בדו מלבם את הטעמים והנקודות ההמה, כי כבר נודעים היו בע"פ מימות מרע"ה:

הנה על פי הדברים האלה בלי עמל וטורח תשליך ארצה כל הראיות שהביא בספרו מאמר הניקוד, וכלם כחלום יעופו, בטלין ומבוטלין ואין בהם ממש, כי מה שאמר שהנקודות לא נתהוו עד אחר חתימת הגמרא, אמת הוא מצד שלא נכתבו קודם לכן, אבל לא ימלט מהודות לך שהיו במציאות קודם לכן בלבן של ראשונים מן הטעמים שזכרתי, ומה שמביא ראיה ממדרשי חז"ל, שהיו קורין הפך מקריאתנו, גם זה הבל הוא, כי כל דבריהם דרך דרש נאמרו, כמו שאמרו פעמים רבות אל תקרי כך אלא כך, האם יאמר שרצו לתת כללי הקריאה, ושכך היו מורגלים לקרוא, וזה מטעם שלא ידעו עדיין להשתמש בנקודות? הלא מלבד שינוי הנקודות גם שינו את

האותיות, והוסיפו או גרעו מאותיות הכתובות כדי לבנות עליהם דרש', ד"מ אמרו אל תקרי ודגלו אלא ודילוגו, א"ת ודגלו אלא ונדלו, א"ת ודגלו אלא ולגלוגו, הנה בזה יאמר שהיתה תיבת ודגלו כתובה לפניהם בשלשת אופנים שונים, ושלכן אמרו אל תקרי? אפילו תינוק בן יומו לא יאמר כך אלא כמו שיודה על אמתת המכתב שהיה לפניהם, ככה יודה על אמתת הנקודות שהיו מקובלים אצלם, אבל עכ"ז רצו לדרוש על כל מלה ומלה, כאלו היא מנוקדת בנקודות שונות, וזה מטעם כמוס אצלם, וכן שאר הראיות שהביא, אינם כ"א דברי לעג והוללות, כי הוא החליט שגמרא בקידושין (דף ס"ב) היה קורא חרב תאכלו ושלכן פי' מה שפירש, אבל אם היה הדבר כן, היה פירושו כפשוטו של מקרא, ולא דרך דרש, ויצא מזה שישעיהו הנביא מוכיח את ישראל ואומר להם שאם ימאנו לשמוע בקול ה' וימרו בו יהיה ענשם שיאכלו מלח ובצלים שהם קשים לגוף כחרבות, השמעת מימיך דברי הבל כאלה? גם מדברי התרגומים אין ראיה. כי מצאנו בבירור, שגם במקומות הרבה שאין לטעות בהם מחמת חסרון הנקודות בחר יונתן בן עוזיאל ללכת בדרך הדרש, ולעזוב פשט הכתוב, ופוק חזי בתרגומו, האם גם בזה יאמר שהיתה לפני יב"ע מקרא משובשת, והוא הלך אחריה? היתכן ליתן דופי בדברי הכתוב כדי להליץ בעד המתרגם? — סוף דבר, אם האיש החולק עמך הוא איש אמונה, ומודה על אמתת הפנות שזכרתי למעלה, לא יקשה עליו להאמין גם בקדמות הנקודות והטעמים, אבל אם הוא מטיל ספק באחת מהן, טוב אין ראוי לך ליכנס עמו במחלוקת הזאת, עדי תוכח עמו תחלה על אמתת ההקדמות שהוא מסופק בהן, ומטעם זה לא בחרתי לדבר מקדמות הנקודות בהקדמתי על התורה, כי המאמין באלהיותה יאמין ג"כ במציאות נקודותיה וטעמיה מעת שנתנה, וכבר קדמני מוהר"ר משה מדעסויא ז"ל בהקדמתו אור לנתיבה על ענין זה, עיין בו היטב ותנוח נפשך, ובכן אשים קצי למלין, ושאר דברים ששאלת ממני יהיו שמורים לפעם אחרת אי"ה, ואתה שלום:

דברי אוהבך יש"ר

לסדר כי נתנים נתנים המה. ש' התקע"ז:

לך דודי מחמדי

עלץ לבי באגרתך, שש אנכי על אמרותיך, ולי מה יקרו דברותיך, נעמת לי מאד בתשובתך, עתה ידעתי כי נאמנה אהבתך, כי דנתני לכף

זכות כמדתך, ועתה בא לרקתך, כי מהרת לשלוח אלי כתבי ידך, ולא שלוית לי כפעלי בחסדך. והרוחת מעט בתבונתך המקום אשר צר לעמיתך, על כן יצאתי לקראתך לשחר פני כבודך, שתשגיח עוד בעין בינתך, על ספיקות אחרים אשר אשים לעיניך, חדשים לבקרים כי רבה אמונתך, ושיא תהלתך:

יושר לבך אמריך ודעת שפתיך ברור מללו על ענין קדמות הנקודות והטעמים, וכאשר כתבתי אליך בפעם אחרת, אני לא הייתי צריך אפילו לכל זה, כי בדבר הזה כמוני כמוך אומר, טובת האמונה מן החקירה, אכן בפעם הזאת לא כאשר דמיתי כן היתה, ומים רבים אשר שאנת לא יכלו עדן לכבות את המחלוקת הזאת, כי צריך שתדע, כי הודעתי דבריך למחבר מאמר הנקוד, כי הוא הוא האיש המתוכח עמי, (אכן בריתי היתה אתו, ואמרתי לא אזכרנו, ובל אשא את שמו על שפתי) ולא קם ולא זע מהם, יען הוא מודה ומאמין באמונה שלמה כל שלשת ההקדמות אשר זכרת, ועם כל זה לא יאמין בקדמות הנקודות והטעמים, כי לא תמשך בשום אופן מההקדמות ההנה, ויען ויאמר אלי לאמר: האם גם על הרב ר' אליה הבחור, אשר כל ישראל שואבים ממימיו בענין הדקדוק, תתפיא דברים אשר לא כן, שלא היה מאמין בשלשת ההקדמות אשר זכרת, או על הגאון רבינו יחיאל אחיו של בעל הטורים המחבר ס' תניא, (ויותר מהמה אני תמה על הרב יצחק לוי שטנהב, כי אני זוכר שהראיתני הרבה פעמים כתביו ההולכים על דרך הקבלה האמתית) הלא גם עליהם יהיה החשד, אך אין שום חשד, כי כמוני (דבריו הם) יראני הפך מדבריך, כי אני מאמין בשלשת ההקדמות האלה, ובכל כחי אחלוק על קדמות הנקודות, כי אמת שממציא לה"ק הוא השי"ת, והוא שמו בפי אדה"ר, ואמת הדבר שהיא שלמה בתכלית השלימות, אכן אינו מוכרח לשתהיה שלמה שיהיו בה הנקודות, כי הלא גם בזמננו שעלינו נאמר, אם ראשונים בני אדם אנו כחמורים, ואנו קוראים בהרגל מעט בכל ספר בלי נקודות, ואין האותיות כפגרים מתים, ובנקל מתוך הענין נבחין בין דָּבָר לְדַבֵּר וְדִבֵּר והַדֹּבֵר וכו', ד"מ כשאמר משה לפרעה שיבא דבר כבד מאד, אין מי שיקרא דִּבֵּר ולא דֹּבֵר, ושלמה בנה את הַדְּבִיר עשרים אמה, ומי יאמר שבנה את הַדָּבָר או הַדֹּבֵר, וידבר משה זה הדבר אשר צוה ה', ואין מי שיקרא זה הַדְּבִיר, או הַדִּבֵּר או הַדֹּבֵר. ואם נתחיל משלי שלמה בן דוד, ומי יאמר משלי שְׁלָמָה או שַׁלְמָה או

או שְׁלִימָה, כ"ש וק"ו לראשונים, שהיה לבם פתוח כפתחו של אולם, שגם אם נמעט מן המעט אמנו נטעה, הם לא היו טועים בשום אחד מהם, כי רב ממנו ידעו הלשון, ואם עוד תשוב ותאמר, שצריכות הנקודות, כדי שגם הבלתי חכמים לא ישגו, מה תענה על כמה וכמה תיבות השוות באותיותיהן ובנקודותיהן ושונות במובניהן, הלא אי אפשר להבין ענינם לפי הקריאה אלא לפי הענין, ד"מ כל אשר לבן בו, אין חילוק בקריאה בין לבן הזה לדוד יעקב, ומה חילוק בקריאה בין כן בנות צלפחד דֹּבְרֹת ובין דֹּבְרוֹת ששם שלמה בים, ובין עָלֵה תאנה וַעֲלֵה אל הר העברים, ואם תאמר באלה אין לטעות, אדרבה יותר ויותר, הלא תראה כמה מלות שנחלקו ראשי חכמי ישראל בהבנתן לפי פשוטן, והלא אין פשוטו של מקרא אלא אחד, ד"מ אל שעריך (דברים י"ז ה') הרבה תרגמו לתרע בית דינך, ורש"י ז"ל אומר שהמתרגם כן טועה, ותרגומו לקרוך. הלא לשלימות הלשון היה צריך להיות איזה הפרש בין שער (עיר) לשער (בית משפט), כי יש נפקותא בזה לענין דינא, ואת אשר התעללתי במצרים א"ת ית ניסין די עבדית במצרים, ורש"י ז"ל פי' שהוא לשון שחוק, כמו כי התעללת בי, ונותן טעם לדבריו, ומלת יד הכוללת כמעט שלשים מובנים והכל לפי הענין, וכמה פעמים שנחלקו המפרשים, (ומפרשי הפשט כי נניח הדרש, כי שבעים פנים לתורה, אך אין מקרא יוצא מידי פשוטו, ואין פשט אלא אחד) בהבנת הפרש הזה, הלא לשלימות הלשון היה צריך שיהיה איזה הפרש בכל מובניו, כדי שלא נטעה, וכן בטעמים, ד"מ עד שישעיה הנביא מלמדנו ברוח הקדש בפסוק מידי היתה זאת לכם, שתיבת מידי בטעם פשטא, והיתה במקף וזאת במונח, ולכם בז"ק, ילמדנו אם נאמרנו בתמיה או בניחותא, כדי שלא נטעה. הנה על פי הדברים האלה גזר אומר איש ריבי, מאחר שגם עם הנקודות והטעמים אין שלימות הלשון ניכר בעינינו כהלכתו, (הגם שהיא שלמה בלי ספק כי נתנה מידי אביר יעקב שלם בכל מיני שלימות) שלא תמשך מהקדמותיך קדמות הנקודות והטעמים עד הל"מ. אמת שכשנתן הקב"ה למשה למדהו גם אופן הקריאה ד"מ בתיבת בראשית השמיע למשה אותיות בר בהברת e, ואחריהן אות א בלי הברה, ואחריה אות ש בהברת i, ואחריה אותיות ית בלי הברה, אך לא מסר לו שתחת הב יהיו שתי נקודות עומדות, ותחת הר שתי נקודות שוכבות ותחת הש נקודה א', כי זה היה אך למותר, מאחר שלא ניתנו להכתב, וכן בטעמים, כשאמר הקב"ה למשה בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, בודאי השמיע לו בכל תיקוני ההפסקות הצריכות להבנת המקרא, ד"מ

[illegible] תיבת בראשית הפסיק מעט ואחר אלהים הפסיק יותר, כי שם השלים לדבר [illegible], ותיבות השמים והארץ השמיעם לו סמוכות לתיבות את ואת, כי אלה הם לא יורו ענין עומד לעצמו, ואחר תיבת והארץ הפסיק יותר, כי שם נשלם הדבור (וכמו שהאריך בזה הר"ר משה מדעסויא בהקדמתו אור לנתיבה, ד"ה על פסוק אי הבל אחיך והנמשכים, עיין שם), מה צורך להודיעהו שפתח בראשית כמו תלי לבנה מהופכת לצד ימין, ותחת אלהים כמו מזלג בת שתי שנים, או כשתי קרנים מהופכות לצד מטה, ואחר תיבת את קו משוך לרוחב התיבה, וכל כיוצא בהן? ואם חז"ל אמרו עשו סימנים לתורה, היינו דוקא להקל על הזכרון לא להכביד עליו לשום את משא כל הנקודות והטעמים על זכרונם בלי יוכלו לראותם, והסימנין הושמו כדי שבראות הסימנין נזכור הענין הנרמז בהן, אך לא שבידיעת הענין נזכור שיש לו סימנין, הלא יותר נכון לומר (מאחר שאין לנו שום קבלה בדבר הזה) שביוני חכמי טבריא או אחרים, בראותם שנתמעטה ידיעת קריאת התורה על נכון, הם הקימו סימנין והלינו ליונים על הסברות והספקות המקובלות בידם מרבותיהם עד הל"מ, ויעשו בגזרותיהם כרצונם.

וגם שאמרת שאין ראיה ממה שהיו קורין הפך מקריאתנו. כי זהו דרך דרש, הנה אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה, כי הלא שיחתן של ת"ח צריכה תלמוד, ולא אמרו דבר אחד לבטלה, וכשנדקדק היטב בדבריהם נמצא הפרש בין כשפירשו הכתוב דרך דרש, או דרך פשט הכתוב, כי כשאמרו דרך דרש, אז אמרו אל תקרי, וכשלא אמרו אל תקרי, נראה שכן היו קוראים' ד"מ בתענית (דף ז') דרשו ועֹז פניו יְשֻׁנֶּא ועז פניו יְשַׂנֵּא, ואמרו א"ת יְשֻׁנֶּא אלא יְשַׂנֵּא, והואיל ולא אמרו ג"כ, א"ת ועֹז אלא וְעַז, נראה בוודאי שהיו קוראים וְעַז, ובע"ז (דף מ"ד) ויקח את עטרת מלכם וכו' ותהי על ראש דוד, ומי שרי? איסורי הנאה נינהו, א"ר נ' אתי הגתי בא ובטלה, הלא נראה בעליל שהיו קוראים מִלְכֹּם ולא מַלְכָּם, ושם אין שום דרש, רק לבאר פשט הכתוב, ולא נזלזל בעבור זה בכבודם לומר שהיו טועים ח"ו, אלא נתלה הקלקול בנו, באפשר שברבות השנים, ואורך הגלות אנחנו אלה פה היום כלנו טועים בהברת איזה אותיות, ובמקום שלא אמרו א"ת, הקריאה הנכונה אפשר שהיא כקריאתם וְעַז, מְהֻלָּל מִזֶּה, וכדומה: ובלעדי אלה כמה ראיות אחרות הראה לי בספרו מאמר הנקוד, שבאמת קשה עלי להשיב עליהן. ביומא (דף כ"ב) תניא איסי בן יהודה אומר, חמש מקראות בתורה אין להם

הכרע שאת משקדים מחר ארור וקם, ואם היו להם הטעמים יש ויש הכרע, כי מי לא ידע, שטעם ז"ק שבמלת שאת מפסיק יותר מן פשטא שבמלת תיטיב, ובעמלק באתנחתא, ומחר ברביע, ואפי' את"ל שבכלן יש להסתפק, הלא על הרביעי אין להסתפק בוודאי, כי אחר עקרו שור יש סוף פסוק, וארור בתחלת פסוק בטעם משרת. ועוד ראיה אחרת ממנין הפסוקים, בקידושין (דף ל'), ת"ר חמשת אלפים ותתפ"ח פסוקים הוין פסוקי ס"ת, ולחשבוננו איננו אלא ה' אלפים תתמ"ה, ואמרו עוד ותהלים הלין של פסוקים, ולחשבוננו ויש עליו את החשבון רחוק מותהלה ק"ם פסוקים, ואיך א"כ היו להם הטעמים? ועוד אם הטעמים הל"מ, איך במערבא הוו פסקי להאי קרא לתלתא פסוקי, הנה אנכי בא אליך בעב הענן? ואונקלוס הגר שקבל מהתנאים, איך תרגם כמה פסוקים נגד הטעמים? כמו ויקרא בשם ה' תרגם וקרא בשמא דה', האם כל אלה היו חולקים על הל"מ, ועוד ראיה אחרת מגמ' חנינא בן תרדיון שנגזר עליו לשרפה, ואמרו בגמ' על שהיה הוגה את השם באותיותיו, והקשו והיכי עביד הכי, והתניא אבא שאול אומר, ההוגה את השם באותיותיו אין לו חלק לעה"ב? להתלמד עבד, ואלא מ"ט איענש? משום דהוגה את השם בפרהסיא הוה, (ופי' להתלמד כדי שיתלמדו אחרים, כדרך כותבין מגילה לתינוק כדי להתלמד בה, כי אם היה ללמוד הוא, לא היה צריך להגות בשפתיו וכ"ש בפרהסיא). עוד על ענין זה בקידושין, ת"ר שם בן ארבע אותיות היו מוסרים אותו לתלמידיהם פעמים בשבוע, וא"ד פעם א' בשבוע' והנה אם היו להם הנקודות, ולמה יוציאוהו מפיהם אפי' פעם אחת בכל ימי חייהם? יכתבוהו בנקודותיו, וימסרוהו לתלמידיהם בכתב, ואם תאמר דברים שבע"פ אי אתה רשאי לאומרם בכתב. או שמא לא רצו לכתבו, שמא יאבד הנייר ויבא לידי מי שאינו ראוי, ימסרו הנקודות לתלמידיהם, ויאמרו נקוד השם כנקוד יראה או אהבה וכיוצא, הלא כזאת וכזאת היה להם לערוך ולחפש דרכים, כדי שלא לעבור על לאו מן התורה לא תשא, הלא ידעו כי עון רב הוא, עד שאמרו שר' חנינא ב"ת נגזר עליו לשרפה וכיון שלא מצאו דרך אחר אלא לאמרו פעם אחת או שתים בשבוע משום עת לעשות לה' הפרו תורתך, כדי שלא ישכח, נראה ברור, כי לא היו להם הנקודות:

והנה כזה וכזה דבר אלי האיש, ואני חשבתי דרכי ואשיבה לו לאמר בפרט על ענין הטעמים, הלא מצאנו במגילה ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים, אכן לריק יגעתי ולא מצאתי און לי, כי אמר, ידוע תדע שלא נעלם ממני גם המאמר הזה, והוא ר"ל שעזרא הבינם באיזה מקום יפסיקו

בקריאה, לפי ענין וטעם הדבור, והנה לא אכחיד תחת לשוני כי אם לא אמונתי בחכמת הקבלה המדברת בפרט על הנקודות והטעמים, על פי הפשט היה נראה שהדין עמו, ולכן מאד נכספה גם כלתה נפשי לדעת מה להשיב לו על פי הפשט, ועתה קום כי עליך הדבר לעשות, הורני מה שאומר, הבינני מה שאדבר דברים של טעם על פי הפשט, למען תברכך נפשי:

עוד אחת מעט היא על כן אמרתי אדבר אליך עוד בענין הבחירה, והוא כי על שלשת היתרונות אשר אמרת שיש לך עלי בענין זה, על אחת אודה לך ועל שתים לא אודה לך, והיתרון האמתי אשר לך עלי שאודה לך בו, הוא כי אתה יכול לגלות סברתך בתוך קהל ועדה, ואני כאלם לא יפתח פיו אשמרה לפי מחסום בעוד המון כנגדי, אבל גם מזה לא אתרעם, כי ידעתי שזה הוא רצון בוראי, ואין היתרון הזה כדאי להפך סברתי, אבל השנים האחרים (אחר המחילה) אך אפס משניהם, רוח ותהו נסכיהם, כי על הראשון שאמרת, שצריך אני ליזהר שלא יסכימו מעשי עם סברתי, אדרבה כי אני בכח סברתי אשים כל יכלתי להשלים רצון בוראי, כי ידעתי שזאת לבדה, ואין זולתה סבה אשר תסבב הצלחתי בשני העולמים, שוב נא וקרא אתה בפיך פעם אחרת מה שכתבתי אליך באגרתי הארוכה המתחלת: מה נמרצו, בדבור המתחיל, ומפני גערת חמשה, ותמצא תשובה מספקת על הדבר הזה, וגם על השני (ולך שלישי) שכתבת, כי אתה לא תרפה לעולם אמונת בחירתך אשר בה החזקת, גם אם יבאו כל חכמי הדור וישבו לך מנגד, גם את זה לא אאמין, כי אם היה בא חכם אחד מחכמי האמת לבדו בתנאי שתדעהו מתחלה למקובל אמתי, למשל כמו האר"י ז"ל או מהרח"ו שקבלו מפי אליהו, והיה אומר לך בקבלה שכן הוא האמת, בהיות שידעתיך מעולם מודה על האמת, אחשוב שגם בפעם ההיא לא היית מעיז מצח להכחישו ולאמר לו בדאי אתה, אלא היית תולה בחסרון דעתך אם לא תבין איך אפשר שיהיה זה, כאשר אעשה כן גם אני, אם יבא מי שיוכיחני הפך מסברתי מדרך קבלה, כי מדרך סברא כמעט אחשוב שאי אפשר, ובכן אשים קנצי למלין בענין הבחירה, ואתן קצבה לאגרתי הזאת בחלות עוד פניך, שתשים עין בקינתך על הראיות הכתובות בספר אשר כתב איש ריבי, ואם יש אתך תשובה, אל תמנעה ממני, עשה למען אהבתנו, עשה למען בריתנו, ולך שלום מאת אוהבך הנאמן **שמואל חיים לולי.**

לסדר ולפרט אולי אוכל נכה **בו ואגרשנו** לפ"ק.

כרע כאח לי, אהוב לי כנפשי.

אם לא בריתי אתך מקדם, שלא להשיב פניך ריקם, לא הייתי משיבך דבר בענין הנקודות והטעמים, כי מאחר שבינינו מאמינים בקדמותם, החקירה תהיה אך למותר, ומה טוב כי יחדו נמתיק סוד בהתבוננות על דברי תורה וחכמה, להיישיר דרכינו בה, ולא יתערב זר באגרותינו, להשותנו בספיקותיו מן הדרך הישרה, אולם מאשר יקרת בעיני ונכספה נפשך לדעת להשיב שולחך דבר, בהשענך על מה שהורונו חז"ל בשני לאבות (משנה י"ד), לכן יצאתי לקראת האיש המדבר תועה על הנקודות והטעמים, ובהחריבי כל נהר נחלי טענותיו, יתאונן אללך כי המקור אשר ממנו יצאו. הוא המקורי השמחה שרמזתי לך באגרתי הקודמת, וכל עוד שלא יבא קדים רוח ה' ויבוש מקורו, ויחרב מעינו, יגרשו מימיו רפש וטיט, ושטפו ועברו על כל שכיות החמדה, ועתה הט אזנך ושמע התשובות על ראיותיו אחת לאחת למלוא חשבון:

א אמר הפלוני כי אם אחשדהו במיעוט אמונה בעבור סברתו בחידוש הטעמים והנקודות לא עליו תלונותי כ"א על ר' אליה הבחור ועל הגאון רבנו יחיאל. כי פיו כפיהם בענין זה, ורצה להוכיח מזה שכמו שאין ראוי לחשוד כשלמים ההם בדבר הזה, כן יהיה גם הוא נקי מן החשד בהשענו עליהם, אמנם כמה דברות מזויפות יש בין איזה יחידים מחכמינו הקדמונים, שאסור לנו לילך בעקבותם? הלא הראב"ע ז"ל הטיל ספיקות על איזה פסוקי התורה כאלו לא כתבם משה, וידוע מ"ש בעל העקדה (בשער ו' ומספרו) על נפש האדם, ומ"ש הרלב"ג במלחמות ה' שלו על הידיעה האלהית בפרטים, ועל שכל הפועל ועל חומר היולי, וכן על הניסים הכתובים בתורה, עד שהגאון ר' שמואל בן חפני כתב. שאין ראוי להאמין אלא מה שהשכל מחייבהו, ומי לנו גדול מהרמב"ם ז"ל, ועם כל זה היה סובר, כי מרכבת יחזקאל וישעיהו, אשר חוייבנו עליה ההסתר, איננה דבר כי אם חלק קטן מחכמת אריסטו, ומאחר שהדברים כן, אם יבא אדם ויחזיק בסברות כאלה, ויבקש להסתיר זדון לבבו באמרו, כמה חכמים וגדולים יש לי למגן ולצנה, הבזה יוכל להיות מחוסר אמנה? וכן בנד"ד, מה הועיל הפלוני בתלותו לחסות תחת צל ר' אליה הבחור, ורבנו יחיאל כדי להנצל מן החשד שחשדתיו? הלא זה יורה באמת, כי יש בלבו פקפוק על אחת מיסודות האמונה, ורק כדי להצדיק

עצמו יבא לפני בביוש שני החכמים האלה, וישם אותם למטרת החצים אשר אני מורה, כי בזה יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי, עתה הכנסתי הגדולים האלה בעובי הקורה, ילחמו הם בעדי, ואני בשרירות לבי אלך, אכן לא זה הדרך הישר, כי אם הפלוני בוחר במופתי השכל, למה יביא למופת סברת זולתו? (autorità), ואם הוא בוחר בדרך אמונה, למה לא יאמין בדברי רד"ק ורבנו בחיי, והחייט, והרמב"ן וזולתם, ובפרט בעל מאור עינים, אשר היטיב לראות בענין זה? למה לא יאמין באלה יותר משני החכמים שהביא? ונוסף ע"ז הלא הרבה נכתב כבר ע"ז הענין, ומה צורך לחבר עתה מאמר הנקוד, להוכיח בו חידוש הטעמים? ומה כוונתו בחבור הזה, ומה התועלת שתמשך ממנו לכללות אומתנו, או לקצת ממנה? יהיו הטעמים מסיני, או מחודשים מאנשי טבריא, סוף סוף יש בהם תועלת הרבה להבנת הכתובים, והאוהב האמת יקבלם בשמחה, יהיה ממציאם מי שיהיה, ולמה יקרקר ריב בין בני ישראל בהודיע לרבים, שאנשי טבריא יקדום נגד סברת המקובלים שנתינתן מסיני? אך עכ"ז, אילו הוכיח הדבר על בוריו במופתים נוצחים החרשתי, כי הייתי חושב שכל מגמתו להוכיח האמת, אולם מאחר שבכל ראיותיו לא ראיתי רק תרעומת דברים בלא דברי טעם (כאשר אוכיח לפנים), מי השיאו להכשל בזה? ואיך נהיה הדבר הזה, שהלך שכלו בדרך פתלתול והוא לא ידע? אמנם כונת האיש להכחיש כל חכמת האמת (כמו שהודה לפניך שהוא אינו מאמין בה), ולפי שירא לבא עליה בקרדומות להרוס כל בנינה עד היסוד בפעם אחת, פן ילחמו כל המקובלים עמו פנים אל פנים, לכן הוא בא מן הצד ובהסתר פנים, ומתחיל לחתור בקיר במסתרים ולחלץ אבן מפה ואבן מפה, כדי שירופף הבנין ולבסוף יפול מעצמו, ואל תתמה על דברי, כאלו אני חושד בכשרים, כי עתה אביא עליהם ראיות מדברי הפלוני עצמו, ומהם תבין את האמת אתי:

ב. במאמר הנקוד הביא הפלוני ראיה עצומה על חידוש הטעמים ממאמר חז"ל, ה' מקראות בתור' אין להם הכרע וכו', וחזקה כ"כ הראיה גם בעיניך שאמרת באגרתך שקשה עליך להשיב עליה, אמנם כפי האמת היא ראיה לסתור, וממנה אני דן שהיו הטעמים נודעים בימי חז"ל, כי אם לא היו להם טעמים, (ר"ל מקובלים אצלם פה אל פה אך לא נכתב), איך לא מצאו בכל התורה רק אלה הה' פסוקים שאין להם הכרע? והלא בלי טעמים כמה וכמה פסוקים יש, שאין הכרע בפירושם, ד"מ אחי יפת הגדול (בראשית י' כ"א), א"א להכריע אם מלת הגדול הוא תואר לאחי או ליפת זולתי מן

טעם המפסיק שבמלת אחי, וכן ואת פתרוסים וכו' אשר יצאו משם (שם י"ד) אין בידנו להבחין, אם הפלשתים והכפתורים יצאו מן הכסלוחים לבד, כפי' הרמב"ן, או שיצאו מן הפתרוסים והכסלוחים יחד, כפי' רש"י, אם לא ע"פ ניתוח הטעמים, וכן קח את אשתך ואת שתי בנותיך הנמצאות (שם י"ט ט"ו) אין הכרע אם מלת הנמצאות מוסבות אל שתי בנותיך לבד (ומשמע מזה שהיו לו בנות אחרות), או מוסבות גם אל אשתך (ויהיה פי' לפי שנמצאות כעת אתך), והטעם לבדו יורה לנו ההכרע, וכזה תדין על פסוק, ויקם שדה עפרון וכו' אשר לפני ממרא (בראשית כ"ג י"ז), וכן בפסוק ויצחק בא מבוא וכו' (שם כ"ד ס"ב) וכן בפסוק אשר תבאן הצאן לשתות לנכח הצאן, (שם ל' ל"ח) וכן על פסוק על אדמת מצרים לפרעה לחמש (שם מ"ז כ"ו), וכן על פסוק ולא תענה על רב (שמות כ"ג ב'), וכמוהם רבים, ולא אאריך בהם להראות לך שאין להם הכרע אלא ע"י הטעמים, כי איש חכם אתה, ועיין בביאור נתיבות השלום, ותמצא שהדבר כן. מכל זה תשכיל ידידי, שאילו לא היו הטעמים לחז"ל היו אומרים, שכמעט כל פסוקי התורה אין להם הכרע, ולא ה' מקראות בלבד. ומה שיקשה יותר על מאמרם כי בחרו חמשה פסוקים שאף בלי טעמים אין ספק כלל במובנם, כי בפסוק הנך שוכב עם אבותיך וקם וכו', מי הוא אשר יחבר מלת אבותיך עם וקם, ומה טעם לומר א"כ הטעם הזה ומנה? וכן איך יעלה על הדעת לחבר מלת שאת עם ואם לא תיטיב? ומי יאמר עקרו שור ארור, וא"כ יתחיל מאמר אחר, אפס כי עז? אלה הם דברים שאין הדעת סובלתן, לכן לבי אומר לי, שהדברים נאמרו בדרך דרש, ושנקיה למילי דאגדתא כי יש בהם רמז לדברים נסתרים, ואין מקשין עליהם, ואין מביאין ראיה מהם, אבל לפי הפשט, אין ספק שמן המאמר הזה יש הוכחה גמורה שהיו טעמים מקובלים אצל חז"ל, אלא שנסתפקו בה' מקראות הללו, באיזה טעם ראוים הם להכתב, ומפני שנשתכח מהם הטעם הראוי:

ג' הפלוני רצה להסתייע ממה דאיתא בקידושין, ת"ר ה' אלפים ותתפ"ח פסוקים הוין פסוקי ס"ת, וכן ממה שאמרו והתגלח חציין של פסוקים, אולם מי לא יתמה על עקשות ראיותיו, ולעירים ישחקו עליו, כי אפי' תינוק של ב"ר יוכיח מן המאמרים האלה ההפך ממה שחשב, כי מאחר שזכרו פסוקים א"כ היו להם פסוקים, ומאחר שזכרו חשבונם וחציים, אם כן כבר הורגלו למנותם, ואיך היו יכולים למנות פסוקי התורה, אם לא היה מקובל אצלם באיזו מלה ומלה יפול טעם הסוף פסוק? ואם תקשה

שאין הכונים מכוון עם הנהוגנו, זו חקירה אחרת, שאין לה שייכות עם החקירה שאנו עוסקים בה, דהיינו על קדמות הטעמים (והיא רק טענה נגד אמתת המסורת, אשר בידנו עתה), ולא ידעתי איך בלבל הפלוני שתי החקירות יחד, אם לא שמרוב חשקו להרבות ההכחשות, בא לכלל טעות, ונתחלפה לו הטענה נגד אמתת המסורת עם הטענה נגד קדמות הנקודות, ובגלותו לסתור הפנה הא', נתן סיוע לפנה אחרת:

ד' כדומה לזה, הפלוני הביא ראיה לסברתו ממה שאחז"ל שבמערבא הוו פסקי להאי קרא, הנה אנכי בא אליך וכו' לג' פסוקי, וטען שאלו הטעמים מסיני לא היו רבותינו חולקים על דבר שהוא הל"מ אך מי לא יתפלא על דבריו, האם נעלם ממנו שכל תרי"ג מצות עם פרטיהן ופרטי פרטיהן כלן נאמרו למשה מסיני, ועכ"ז המשנה היא מלאה מחלוקות, זה פוטר וזה מחייב, זה פוסל וזה מכשיר וכדומה? ומה פלא אם גם על הטעמים נולדו מחלוקות, אע"פ שנתינתן מסיני? ואדרבה הראיה שהביא היא ראיה לסתור, כי כל בר דעת יוציא ממנה התולדה האמתית, שהיה חילוק פסוקים לחז"ל, ושכבר הורגלו לקרא פסוק הנה אנכי וכו' לפסוק א', אלא שבמערבא היו סוברים לחלקו לג', ומן הלשון שאמרו הוו פסקי נראה בבירור שהיה מקובל אצלם טעם הסוף פסוק, ולכן גם מה שדרשו ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים, כוונתם בלי ספק על הטעם סוף פסוק:

ה' עוד אמר הפלוני על פסוק ועז פניו ישנא, וכן על מלת מהלל, ועל מלת מלכם, שחז"ל קראו באופן אחר מקריאתנו עכשו, ושלכן אמרו עליהם מה שאמרו, אמנם מלבד שכל דבריהם דרך דרש נאמרו, ואין להוכיח מהם דבר, הנה נוסף ע"ז יש לי להוכיח שהקריאה הנכונה, היא כמו שאנו קוראים כעת, וכקריאתנו עתה קריאתם אז, מכמה מאמרים מפוזרים בש"ס, אשר אין לי פנאי עתה לחזור עליהם (ובאמת אין כל החקירה הזאת שוה בנזק הזמן הנאבד בגללה), ורק שתים אוכיח לפניך לדוגמא, אמרו וכי יֻתַּן דומיא דכי יִתֵּן, וכבר ידעת שמלת יתן חסר, ויכול אדם לקרוא יֻתַּן יִתֵּן כרצונו, וחז"ל בנו בנין גדול על ההשקאה ברצון או שלא ברצון, אשר עליו נוסדת כל מסכת מכשירין, והכל נובע מן הדרש הזה דיֻתַּן דומיא דיִתֵּן, אשר ע"כ אלו לא היו להם נקודות והיו קוראים הפך מקריאתנו, מה נקל היה להם לקרוא הכתוב כך, וכי יִתֵּן מים על זרע והיה פירושו וכי יתן (איש או הנותן) מים על זרע, ואז היה סעד למס' מכשירין מן הפסוק עצמו בלי שיצטרכו לבנות דרש על הכתוב ולסמוך כל המס' על הדרש ההוא, אכן לא שנו חז"ל קריאת

הכתוב חלילה, וקראו כמו שאנו קוראים היום, כי קבלתנו כקבלתם בענין זה, ואף להם נמסר מסיני שצריך לקרוא יֻתַּן, ורק מפני שחסר ואו דרשו מה שדרשו, וכמאמר השני על הפסוק, ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו וכו', אמרו (בזבחים דף ע'), א"ר אליעזר כוף אזנך לשמוע, במחשב לאכול מזבחו ביום הג' הכתוב מדבר, או אינו אלא באוכל מזבחו ביום הג'? אמרת וכו' הרי שידע ר"א בקבלה שצריך לקרא יֵאָכֵל והמקשן לא היה יכול לשנות הקריאה, כאילו ראוי לקרוא יֹאכַל, כי כבר היה מקובל אצלם אופן הקריאה הנכונה, שהיא כקריאתנו עתה:

כללו של דבר מדברי חז"ל נראה בבירור, שהיו להם הטעמים והנקודות מקובלים אצלם מסיני, כמו שקבלו מפה א"פ כל ההלכות והדינין, אולם לפי שלא נכתבו עדיין הטעמים על ספר, נולדו ברבות העתים איזה ספיקות על קצתם, ונתחלפו הסברות הן בענין הפסוקים, הן בחליין וכדומה, וכן קרה הדבר בהלכות ודינין, שבמשך הזמן התחילו המחלוקו' בישראל, וכמו שרבינו הקדוש בראותו שנתמעטו הלבבות אסף וכתב על ספר כל ההלכות המפוזרות, וחבר מהן המשנה, כן חכמי טבריא מן הטעם ההוא בעצמו כתבו כל הטעמים והנקודות, כפי המקובל מאבותיהם, וקראו את מלאכתן בשם מסורת, והשם הזה יורה שלא הוציאו הדבר מדעתן, אלא שכך נמסר להם מפה א"פ עד מסיני, אולם אם צורות הנקודות והטעמים היו ג"כ מקובלות מסיני, או אם חכמי טבריא עשו הצורות האלה כרצונם, זוהי חקירה אחרת שאין בה תועלת כלל לבעלי הפשט (אף שהיא רבת הערך לבעלי חכמת האמת), ומאחר שהפלוני אמר לך בפי' שהוא אינו מאמין בחכמת האמת, מה יועיל או מה יזיק לו, אם הצורות מחודשות או קדומות? ולמה לא עשה חילוק בדבריו בין קדמות הנקודות והטעמים, ובין קדמות צורות הנקודות והטעמים? ואיך נכשל להביא ראיות על חידושן ממאמרי חז"ל שיורו על קדמותן? אין זה אלא כמו שכתבתי לך למעלה, כי האיש הלזה תואנה הוא מבקש להתגולל ולהתנפל על פנות האמונה, ובערמה הוא מתחיל בהכחשה קטנה, כדי לבא אח"כ אל הגדולות, ולכן בפחזותו לא יתן לב על חוזק או רפיון הראיות שמביא, ודי לו אם ימלא מאמר קלת תנוה, אשר בהשקפה ראשונה נקל להמשיכו לסברתו, אז יחבקהו וינשקהו ויותר ימים לבנות ממנו דיק כדי ללכוד על ידו עיר האלהים, אשר ה' שמה ולא ידע — כי בנפשו הוא:

והנה ידעתי ידיד נפשי, כי לא ישקוט האיש ולא יתפעל מאומה מכל טענותי, וגם אם ארבה ראיות איננו שומע, כי זה יהיה נגד מה שלבו

חפץ, וכלל גדול הוא משכל האדם נכנע כעבד אל חפץ הלב, אם אדם חפץ בדבר בנקל יוגלה ראיות על אמתתו, ואם ימאס בה לא יועילו כל מופתי השכל להכניס אמתתה בלבו, לכן טוב כי תחדל ממחלוקות כאלה עם איש ריבך, ולא תאמר לו דבר מכל מה שכתבתי לך עד הנה, תעזוב מאמרו על הניקוד, יגם היה ניקודים, ואתה איש אמונים ובעל בריתי תלך בעם בדרכי האמת והשלום, כתאות

אוהבך אהבת עולם   יש"ר

לכבוד ולפרט ושם איש ישראל המפה לפ"ק

ידידי חביבי!

הנה הקשבתי למלותיך, ולא דברתי דבר עם בעל ריבי מכל אשר כתבת אלי, ובאמת נחקרי על תשובותיך, מלאתי ראיתי, כי אתון גם לבעל ולכלות הרבה טענות ומ' מאמר הניקוד בפרט על הראשונה מן הה' מקראות וכו' שהבנת מאגרתי שהיה קשה עלי להשיב עליה, אך לא כן הדבר, כי אם היתה לבדה, לא הייתי משים לב עליה, אך על כלל כלם אמרתי שקשה לי למצוא תשובה מספקת לא על זאת לבדה, ובאמת בטלת ועקרת הראיה הזאת מעקרה, כי בלי ספק אילו לא היו להם טעמים, הלא כמעט כל פסוקי התורה אין להם הכרע, ולמה בחרו ה' אלה, וכן הראיה האחרת ממנין הפסוקים ובמערכה שהיו חולקים הפסוק באופן אחר ממנו, השיבות כהוגן ולא ידעתי מה יוכל להשיב, אך עכ"ז נשאר עוד שנים שלשה גרגרים בסעיפי ראיותיו, שעדן לא עלה הכורת עליהן, ד"מ הראיות שהביא מאופן קריאתם הפך ממנו באותם המקומות שאין שום דרש, ובלתי אמור א"ת, והלא ע"פ שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר, שלדרשותם היה צריך להפוך שתי תיבות, לא נמנעו מלכתוב א"ת שושנים אלא ששונים, א"ת מור אלא מר, ולמה לא עשו כן גם בפסוק ועז פניו לומר א"ת ועז אלא ועז, א"ת וכו' והגם שאפשר שקריאתנו היא הנכונה, הנה מתיבות יתן ויאכל ואלף תיבות כמוהם אם נמצא בש"ס שקוראים כמונו, אין מזה ראיה שבכל הכ"ד היו קוראים כקריאתנו, כי הנה בתיבות יתן ויאכל וכמוהם כך היה מקובל אצלם גם בלי נקודות שכן היא הקריאה, וכמו שמודה ע"ז גם בעל ריבי שכל ההברות וההפסקות הם הל"מ, ואין לומר כן באותן התיבות שקראו בלי

שום דרש הפך מקריאתנו, וגם ראית רמב"ת אשר לא שמת לבך עליה, כי למה היה חונה את השם באותיותיו, כשהיה לו דרך לגמור נקודותיו בכתב או בע"פ, וכן השם בן ד', שהיו אומרים אותו פעם או פעמים בשבוע תשאר לעולם הקושיא למה לא מסרו הנקודות לתלמידיהם בלי עבור אפילו פעם אחת כל ימי חייהם על לא חטא, משום עת לעשות לה'.

והנה כל זה כתבתי בחשבי כל מה שהיה יכול בעל ריבי לחלוק על אגרתך, אכן לא אדרוש ממך מאומה על הדבר הזה, מאחר שאני רואה שאין חפצך להאריך בדברים כאלה, רק אומר לך, כי עוד לא אאמין מה שכתבת אלי, שאיש הלזה תואנה הוא מבקש לצאת מעט מעט אל ההכחשות הגדולות כמו פנות האמונה, כי הלא בכל דבריו ודרכיו נראה בו יראת שמים, והוא תם לבב ומעשיו מוכיחין עליו, שאינו ממחוסרי אמונה, וגם הוא מודה על האמת, כי הראה לי כמה פעמים כתביו, ודנתי עמו על קצת מהם, שהיה נראה לי שטעה, ופעם נצחני, ופעם נצחתיו, וכאשר נצחתיו הודה לדברי, ולא בוש לומר לא שמעתי, וימחוק ויחזור ויכתוב בענין אחר, ובפרט חבר גם הוא איזה פרקים על שלמות תורתנו, ושהיא מן השמים, ולא תשתנה לעולם, וגם הוא מאמין בענייני הכשוף כדעת רבותינו שיש בהם ממש, לאפוקי מדעת רמב"ם וכמוהם ומקרוב אלינו בזמננו הרב האלין, שאומרים שהכל שקר וכזב ואינו אלא אחיזת עינים, וגם הוא מאמין שכל הקרי וכתיב הם הל"מ, שלא כדעת הרבה מחכמי עמנו, האומרים שהם ספקות עזרא, שלא ידע בבירור קריאת המלה על נכון, או כאותם האומרים שירמיהו הנביא לא ידע לדבר כהוגן ולא ידע להבדיל בין זכר לנקבה ובין יחיד לרבים וכיוצא, וכן בכל פנות האמונה מצאתי את לבבו נאמן, רק מפני שלא נסה מימיו ללכת בדרכי הקבלה האמתית, וכתביו הולכים כלם ע"ד הפשט, ודרכי החכמה הזאת נסתרו מעיניו לכן הוא מכחש בה, כמו הסומא ממעי אמו, האומר שאין צבעים בעולם, אבל כמדומה לי בלא ספק (אם לא שגיתי, כי ה' בוחן לבות) שאם היה לי מה להשיב על כל טענותיו, היה חוזר בו כי לא איש קשה עורף הוא, והנה כעת הזאת אני מתוכח עמו על חכמת הקבלה בכלל, ולא נואשתי עד הנה להשיבו אל דרך הישר גם בדבר הזה.

ואחזור לענין הפסוקים שהבאת לדוגמא שאין הכרע בהם בלי טעמים, הנה כי אמת הדבר, שהרבה והרבה הם, אשר אין להם הכרע, הנה פסוק א' מאותם שהבאת, כ"ל שיש בו הכרע גם בלי טעמים והוא ואת פתרוסים

וכו', כי הנה גם בלי המפסיק בכתיבת פלשתים נראה ברור מהפשט אינו כפי' הרמב"ן, כי א"א לומר שהפלשתים והכפתורים הם אשר יצאו משם, כי קודם הכפתורים יש ואת שהוא סימן הפעול, ולא יתכן אחר פועל יצאו בנין פועל (attivo), ואם היה כן היה לו לומר אשר יצאו משם פלשתים וכפתורים, וע"כ בוודאי הכפתורים נולדים ממצרים שנזכר בפ' הקודם ומצרים ילד את לודים וכו' ואת כפתורים, והפלשתים לבדם מוסבים אל פועל יצאו כנ"ל.

והנה לעת עתה אין לי ענין חדש להאריך בו, ועליך עוד מוטל החוב להשלים הבטחתך שייעדת לי להודיעני חקירותיך על תשובת הר"ר קולוניא לבאלת: למה לא הוזכר הגמול הרוחני בתורה, ועל הערתי עליה, והנה על השארות הנפש ראיתי ראיה נכחת מן התורה בס' נשמת חיים מפסוק וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו, ונכרתה הנפש ההיא מעמיה, וזה כי ידוע שהאב אם לא מל את בנו, אינו חייב כרת אלא עובר בעשה, והבן כשיגדל אם לא מל את עצמו חייב כרת, והנה הכרת הזה אינו חל עליו בוודאי עד שימות ערל, כי כל עוד שרוח אדם בקרבו יכול למול את עצמו ולפטור עצמו מהכרת, כי התורה לא קבעה זמן על זה, ואם הכרת אינו חל עד שימות אם כן יש עונש לאחר מיתה, ולמי יהיה אם לא לנפש? ועוד עלה בדעתי כדמות ראיה מן התורה (איני זוכר באמת אם ראיתיה או שמעתיה מאחרים) מפ' וגם את דמכם לנפשותיכם אדרוש, שנראה הפשט כדברי חז"ל דמכם לנפשותיכם זה ההורג את עצמו, ואם הקב"ה קובע עונש על הממית עצמו למי יהיה העונש אם לא לנפש? אכן עכ"ז כל הפסוק הנה לפי מיעוט דעתי הוא קשה. ובביאור נתיבות השלום לא מצאתי דבר מספיק, גם לפי פי' ז"ל קשה מיד כל חיה אדרשנו שידרוש מהחיה אם תמית האדם, וכי היא בעלת שכר או עונש? ואם מיד כל חיה הוא ענין אחר כפי רז"ל למה לא אמר ומיד כל חיה? ומהו הכפל ומיד האדם ומיד איש אחיו? לכן אמלא חן בעיניך שתודיעני דעתך בפירושו.

אחרי כל זאת צריך אני להודיעך כי שמחתי בשמחתך בבא אלי השמועה טובה כי ילד יולד לך בן נתן לך, וקיימת בו מצות מילה כדין וכהלכה, וכאשר זכית למול אותו כן תזכה לראות בשמחתו, ובימיו ובימינו תושע

יהודה וכו' אכי"ר

אוהבך הנאמן

שמואל חיים לולי.

אוהב ידיד נפשי

בהביטי על כתביך הנעימים אשא עיני ולבי על ענין אחד בלבד מן הענינים אשר בתוכם, ואליו אשים דברתי, והשאר יהיה שמור ומונח עד עבור ימי החנכה והשמחה אשר גם כל איש ישראל נטרד ונדחק לצאת בהם ידי חובתו, ואען ואומר.

אם הדבר כמו שכתבת, שהפלוני הוא איש אמונים ירא אלהים ותם לבב הייתי מצטער מאד על שחשדתיו בחנם ועל לא חמס בכפיו, אולם מחויב אני להגיד לך מה שהניעני להטיל ספק באמונתו, וזה כי בראותי כל הטענות שאסף וקבץ נגד קדמות הנקודות, נתאמת אצלי שלבו חפץ בהכחשתן, כי אין אדם מטריח עצמו כ"כ להכחיש ענין אחד אם מקירות לבו יצוא מתאוה שהענין ההוא יהיה אמתי, ואם יתגלגל ויאמר כי עכ"פ את האמת הוא מבקש, הנה יבקשנה בינו לבין עצמו, אך מי יגיעהו לחבר ספר ולהפיצו בין בני ישראל כדי לתת מכשול לפני העם שיתחילו בהכחשת קדמות הנקודות, ואח"כ יבאו להכחיש קדמות האותיות או הפסוקים וכדומה, כי כבר ידעת טבע לב האדם, היום מטיל ספק בדבר קטן, ולמחר יכחיש בגדול, וכאלו אמרו תהום אל תהום קורא אשר על כן אם הפלוני נאמן רוח בכל פנות התורה, יכסה דבר שעל ידו תצא תקלה לרבים:

ועוד שנית כי ראיתי בקצת ראיותיו טענות חלושות מאד, כגון אותן שרמזתי לך באגרתי הקודמת, ואמרתי שהן ראיות לסתור, ואם אמת שהפלוני תמים בלבבו, איך לא הרגיש הוא בעצמו בחולשת טענותיו, ואיך לא בוש לבנות בנינו על יסוד רעוע? אולם זה מוכיח כי כל חפצו להניא את לב העם מאמונת קדמות הנקודות, יהיה הדבר אמתי או מה־כך, ולכי הלא חבר ספרו לחכמים אלא לבוערים בעם, לכן לא נשמר לדקדק בראיות שהביא, ודי לו אם יתפעל ההמון מהם:

ועוד שלישית, מאחר שהפלוני מביא כל ראיותיו ממאמרי חז"ל, יאמר נא בחייו, האם ידע באמת אל מה כוונו חז"ל בכל הדברים שכתבו? האם כבר בא אל תכלית כלם? ואם יש ביניהם דברים תמוהים, שבעל כרחו מודה שהוא אינו מבינם (כמו שיש באמת הרבה מהם), איך מלאו לבו להוכיח חידוש הנקודות מן המאמרים ההם, ואפשר שחז"ל כיוונו לדבר נסתר רחוק מאד ממה שיורה פשוטם?

הנה ע"פ שלשת הטעמים האלה שפטתי בלבי שלא נאמנו מחשבות האיש בברית אלהים, אך אם שגיתי במשפטי אודה על שגגתי והאל יכפר,

מעתה אלי יבינו דברי לפני מלך הרחמים, יכתבך בספר צדיקים ותמימים, ישפות שלומו עליך ממעוני מרומים, ותזכה לחוג את המועדים הבאים לקראתנו בטוב ובנעימים, בשלוה וכבוד ואורך ימים, ותחזק בינינו ברית שלומים ויחדו נהיה תמים. עד בוא תשועת עולמים:

כ"ד אוהבך יש"ר

לסדר ולפרט **והותירך ה' אלהיך בכל מעשה ידך.**

מסורת התרגום *)

בשנת תקפ"ט הודעתי במאמר אוהב גר את יקר תפארת התרגום שנדפס בחומש קטן אשר יצא לאור בשנת שי"ז בשביוניטה, שהוא מדוייק הרבה, וגם הבאתי רוב חלופי נסחאות שמצאתי בו, והודעתי ג"כ כי בגליון החומש ההוא יש חלק מה ממסורת התרגום, ובעל המתורגמן כתב בהקדמתו: גם נעשה עליו מסורת ולא ראיתים עד הנה.

ואחר זמן, בסוף מרחשון תקצ"ט זכיתי וראיתי חומש כ"י על קלף מהודר ונחמד מאד, ובו תרגום ורש"י ורלב"ג ומסרה ופתשגן (והוא הספר שבידי, שקראתי שמו ס' יא"ר), וגם מסורת התרגום, קצתה בגליון אשר בצדדין וקצתה למעלה ולמטה מן התרגום: והיה החומש ההוא בידי ימים מעטים, והעתקתי לי משם כל מה שמצאתי בו ממסורת התרגום, והנני מוציא אותה היום לאור עולם, וציינתי אצל כל מסרה הקפיטל והפסוק אשר עליו נכתבה, ושמתי בין שני חצאי לבנה המסרות הקטנות שכתובות בצדדין, ומה שאיננו במאמר מוסגר היה כתוב בחומש ההוא למעלה או למטה מן התרגום. כתיבת החומש ההוא היתה איטלקית, ולא עתיקה הרבה. בעל הספר אמר שהוא רוצה לתתו במתנה לדוכוס לוקא, ואני לא אדע היכן הוא עתה, ואולי הוא בפארמה. מלת דמי' עניינה דמיתרגם, או דמתרגמין, מלת לסו' עניינה לסוראי, מלת לנה' עניינה לנהרדעאי, באו' ענינו באורייתא, א"ד אית דמתרגמין, נ"א נוסחא אחרינא, וסי' וסימנהון.

*) את מסורת התרגום הזאת, הבלתי נמצאת בשום ספר ידוע בעולם, שלח אלי ידידי החכם המפואר שד"ל יצ"ו ואקוה כי תהיה מעטה הכמה וגדלה יקרה ונכבדת לקוראי אוצרי וישמחו בה מוקירי לשונות קדם מאד. והנני נותן תודה להחכם הנ"ל על רב טובו ויקרת רוחו לקשרני עם מכתביו המלאים חכמה ודעת.

המוציא לאור.

בראשית א' ה' (יום דמי' יממא ו' באו' וסי' מאירות המאור ולהבדיל גנובתי הייתי ביום ודין) — שם י"ב (ועץ דמי' ואילן ג' באו' וסימנהון עשה פרי ועץ הדעת טוב ורע, ועץ הארץ — שם י"ו (הלילה דמית' בליליא ו' באו' וסי' כתי') הלילה דמי' בליליא ו' באו' וסי' לממשלת, איש האבנים, נשקנו יין, לכן ישכב עמך, לינו פה הלילה, גם אתם הלילה — שם כ"ז (אלהים יחידי קרא ותרגום ב' באו' בצלם בדמות בצלם) אלהים קרא ותרגום ב' באורי' בצלם בדמות בצלם — שם כ"ט (לסו' אילנא לנה' אילן) — שם ל"א (טוב דמי' תקין ב' בפרש' לא טוב ודין טוב דמיתר' תקין ב' בספרא, והנה טוב מאד, לא טוב היות — ב' ה' (ב' בפרש' וא' בפרש' וישמע יתרו, ונדבה אדמתא) — שם י' (והיה דמי' והוי ע' באו' וסי' כתי') והיה דמי' והוי ע' באורי' וסי' לארבעה ראשים, בכל יחם, אם בא אל אשת, ירים משה, ומשה יקח, ושלאחריו, ושלאחריו, עמו, והביא — שם כ"א (ב' באו' וידבר על לב ודין). אמר שד"ל ויסגור בשר תחתנה מתורגם ושלי בסרא תחותה, אבל וידבר על לב הנערה מתורגם ומליל, אך בדפוס סביוניטה ושלי, וגם בדפוס סביוניטה נמצא בגליון על ויסגר בשר ב' באו' וגם בעל הפתשגן הביא מסרה זו, וכתב: ולא הבנתי טעמו עכ"ל. וגם ידעתי שהיה אפשר לומר כי בעל המסרה מצא בספרו ושלי במקום ומליל, ולא הבין שהוא ט"ס, ומנה אותו עם ושלי בסרא תחותה. ואם היה אחד מן המבקרים החדשים רואה המסרה הזאת היה ממהר להוציא לעז על מסורת התרגום, והיה אומר על בעליה שהוא כסיל בחשך הולך. אבל ראה זה מצאתי, כי גם המתרגם הסורי תרגם וידבר על לב הנערה ומלא בלבה דשליתא, וגם בשופטים י"ט ג' וילך אחריה לדבר על לבה תרגם ואזל בתרה דנמלא בלבה, וגם בס' ברית חדשה מצאנו מליצה זו בתרגום סורי בשני מקומות, באונגליון של יוחנן י"א י"ט דנמלון בלבהין, ובאגרת פאול לאנשי שלוניקי הראשונה, ב' י"א, ומלין הוין בלבכון. הרי לנו ארבעה עדים על מליצת מלא בלב, שענינה בלשון סורי כמו דבר על לב בלה"ק. ויוחן דוד מיכאליס אמר כי נולד שבוש בפי הארמיים והחליפו לפעמים שרש מלל בשרש מלא בדבורם; ואיך לא ראה כי בכמה אלפים מקומות שבא שרש מלל בספרי לשון ארמית, לא נתחלף מעולם השרש הזה בשרש מלא, ורק במליצות דבור על לב מצאנו מליצת מלא בלב. ואיך לא ראה כי שרש מלל לא נמצא מעולם בבנין הקל, ושרש מלא בארבעת המקומות האלה הוא בקל. לפיכך נ"ל

ברור כי מלות מלא בלב בלשון סורי ומלות מלי בלב בלשון התרגום שלנו, מליצה היא ממליצות לשון ארמי, ואין למליצה זאת הוראת הדבור, ולא משרש מלל נגזרה, אלא מענין מלאוי, או מענין שאיבה, והיתה נוהגת אצלם להוראת ניחום האבלים והנעלבים. ויהי מה, זכינו לדין כי וידבר על לב הנערה תרגומו ומלי כמו שהוא בדפוס סביוניטה, ונידקת שאר ספרים ושליל אינה אלא תקון שתקנו חכמי איירופה שלא היו בקיאים בלשון ארמית, ולולא מסורת התרגום שאני מעתיק עתה היתה הנוסחא הנכונה אובדת מן העולם. והבונה לעבודת ההעתקה — שם ג' י"ד (דמי' תיזיל ד' באו') תלך דמי' תיזל ד' באורי' ושי' על גחנך, אם לא אל בית אבי, כי תלך, לא תלך, ושארא תיזיל — שם כ"ג דאתברי (דאיק) — ד' א' ידע דמי' ידע ה' באו' ושי' והאדם, שנים בבנות לוט, ומשה לא ידע כי קרן עור פניו, ולא ידע איש את קבורתו — שם ג' קורבנא (א"ר תקרובתא ואי' דוק') (אמר שד"ל הכוונה כי גירסת תקרובתא איננה מדוייקת, ועיין אוהב גר) — שם כ"ג (כי דמי' לא ב' באו') כי דמי' לא ב' באו', כי איש הרגתי, כי תרבך הנפש — שם כ"ד אתליו (דאיק) — ה' כ"ג (ויהי דמי' והוו ע' באו' ושי' כתי') ויהי דמי' והוו ע' באו' ושימ' חנוך, למך, ולאברם היטיב מקנה לאן, ויפרד האיש, שור וחמור, ימי יעקב, קולות וברקים, כל בכור זכר, אנשים — שם כ"ז ותישע שנין (דאיק) — ו' ג' (הוא דמי' איגון ה' באו') הוא . . . בשגם הוא בשר, ועבד הלוי, ונוסף גם הוא, ה' הוא נחלתו כאשר דבר לו, וגם הוא עדי אובד — שם י"ט (מכל דמי' מבלא ח' בלישנא) מכל . . . שנים מכל והכרו, מעשר מכל, ידו בכל, ואברהם זקן, ויחרד יצחק, וכי יש לי כל, כל רישם תנינא דספרא — ז' י"ז (יום דמי' יומין ע"ו באו' ושי' ויהי המבול, ויגברו וישובו, ויפתח נח, וימלאו לו ב' בו, עד ממחרת השבת, עשתי עשר, שנים עשר, ובתרא דלא יום אחד, וישובו שתיר, וקדמא דמספר הימים, ויבכו את אהרן, אחד עשר יום, ויבכו בני ישראל) — ח' א' (ויזכור דמי' ודכיר ב' באו' את נח, את נאקתם) — שם י"ו פוק (דאיק) — ט' ג' יהיה דמי' תהי ו' באו' ושי' ומוראכם, והאבן הזאת, תורה אחת, ובתר', ולקחת שלת, ונחלה לא יהיה לו, כי יהיה נערה — שם ו' מיד קרא ותר' ח' באו' ושי' ואך את דמכם ב' בו, מיד בני חמור, מיד הישמעאלים, מיד גואל הדם, מיד שני, מיד מכתו — שם שים דלא קריין ומי' (אמר שד"ל הכוונה שים יד בתרגום ואין את בפסוק) ע' באו' ושי' מיד איש אחיו, ויש שכמו, גד גדוד, עד יעבור

עשך ב' בו, עתה ידעתי, הארץ אשר הנה, הראני אוצר אבי, ומשומו אל — שם י"ו (יהיה דמי' יהון י"ג) — שם כ' (כל דמי' בכל ב' באו') — שם כ"א ויחל דמי' ושרי ב' באורי', ויחל נח, בשטים — שם כ"ג (ערות דמי' עיריתא ה' באו') ערות . . . ושי' וירא חם ודבתריה, ערות ואביך, ערות אחיך, ערות דודו, אחיו — י"א ב' (מקדם דמי' בקדמיתא ב' באו' ושי' כתי') מקדם . . . ושימ' ויהי בנסעם מקדם, ויסע לוט מקדם — שם ג' (לרב האי בשבולת) (אמר שד"ל זה לשון ס' פתשגן: ושרפה לשרפה, ומשרופינן, וכן משרפים מים, ולרבינו האי ז"ל בשבולת, נראה שלשון שורפה היה, כלומר גבשם עכ"ל, וכבר הבאתי דבריו אלה בספרי אוהב גר, ואז לא ידעתי כי ממסורת התרגום לקחו) — שם ד' (הבה דמי' הבו ד' באו') הבה . . . ושי' נלבנה לבנים, נבנה לנו, נרדה נתחכמה, הבה נא הבי תרגו' ושאר כל הבה הב תרגו' — י"ב ב' (שיין לגוי גדול בראשית ואלה שמות לעם שני תרגו', וידבר ואלה הדברים לעם רב תרגו') והיה ד' באו', ברכה, תמים, שם, נכון, ה' קדמאה ותהי, בתרא, והוי — שם ה' (עשיית דמי' שעבוד ב' באו') עשיית דמית' שעבוד ב', ואת הנפש, על אשר עשו — שם ח' (ההרה דמית' לטורא י' באו', ושימ' ויעתק, ותגדל, כהוציאם, עלה אלי, ויפנו ותהיינו, ותמרו, בעלותי, בעת ההיא, ואעש) ויקרא דמי' וצלי ד', ושימ' אל מקום, אשל, ויכרו שם, ויקרא אברהם ופלא וצלי — שם י"א כאשר דמית' כד י"ג בברא', הקריב, התעו, כלו, כאשר שמע, כלה יצחק, תריד, כאשר ראה, ילדה רחל, ראם, פנואל, בא יוסף, ייטב לך, לאכול את השבר — שם שם ידעתי דמי' ידענא י"א ושי' כתי' בברא' (אמר שד"ל למעלה בפרשת בראשית בפסוק ויאמר לא ידעתי (ד' ט') לא מצאתי מאומה באותו קונטרס כ"י, ובדפוס סביוניטה כתוב בגליון י"א באו', ואני שד"ל בקשתי ולא מצאתי רק עשרה) — שם ט"ו לקיחה דמי' דבור דחזי להון כשיבא ג' באו' ושימ' ולקח אותה, ויהי בערב והנה היא, וירא אותה שכם בן חמור החוי — שם כ' (שליחה דמי' לויח ב' באו') — י"ג ה' היה דמי' הוו ב' באורית' ושימנהון וגם ללוט ההולך את אברם, ולא היה מים לעדה, ולא היה מים לשתות — שם ו' (פי' לשבת לשבת כל' למיתב תרגו' בנ"א לשבת עד, לקבל תרגו') — שם י"ד מעמו דמי' מעמיה ב' באורי' ושימנהון אחרי הפרד לוט מעמו, אם גנוב יגנב מעמו — שם י"ו איש דמית' לגבר ב' באורי' ושימנהון ושמתי את זרעך כעפר הארץ, מכה איש עברי מאחיו — י"ד ט' את דמי' לקבל ב' באורי'

ובי' את החומה, את פני העיר — שם י"ד נשכה דמי' אשתני ב' באו',
ובי' נשנה אחיו, ומת או נשבר או נשבה — שם כ"ב יְדי דמית' יְדי ב' באורי',
ובימנהון הרמותי ידי אל ה' אל עליון, כחי ועוצם ידי עשה לי — ע"ו א'
ומגן דמשתבשין בהו ספריא ו' באו' ובינו' במחזה, פרץ, ומה חרי האף,
ישאהו, וישמן ישרון, אשריך ישראל מי כמוך (אמר שד"ל אין הכוונה שיש
אלא מגן בכל המקראות הללו, אבל יש בתרגומם תקון. והפסוק השני הוא
ומה פרצת עליך פרץ) — שם ה' כה דמי' כדין י"ב, ובי' יהיה, כה דבר, אם
כה יאמר ב' בו, כה תאמרון, כה תאמרו למה תעשה כה, כה תברכו, השכן,
וכה תדבר, כה עשו, כי אם כה — שם י' (לו דמי' קדמותי ב', ובי' יקייך,
למען הקים, ודין) — שם י"ו הֵנָּה דמי' הלכא ד' באו' ובי' ודור רביעי
קדמ', אל תעצבו, שלחתם אותי, ונהרתם. הֵנָּה דמי' כען ג', ובי' עד הנה
ויצא האחד, וממצרים ועד הנה — שם כ"א גרגישאי (יפה) — י"ו א'
השפחות, לשפחה, שפחה, בחפזון, חשב, בחשב, לחשב, הלין מלין קריין
חי"ת ומתרגמי' ה"א (אמר שד"ל הרי זו מקרה של בדיחות, והכוונה כי שפחה
בלה"ק יש בה ה', ובתרגום לאמהו (בראשית כ"ט כ"ד) יש בו ה' ואין בו ח'
וכן לשפחה (שם כ"ט כ"ט לאמהו, וכן ושפחות תרגומו ואמהן בה"א (בראשי'
י"ב י"ו וכ' י"ד וכ"ד ול' מ"ג) ובמקום השפחות צ"ל במקרה הזאת ושפחות
כי אמנם השפחות תרגומו לחינתא (בראשית ל"ג א' ב' ו') כי מדבר בבלהה
וזלפה שלא היו עוד שפחות ממש אחר שהיו ליעקב לנשים. וכן בחפזון יש
בו חי"ת, ותרגומו בבהילו בה"א, וכן חָשַׁב תרגומו הַמִּין) — שם ב'
(שמיעה דמי' לשון קבלה י"א באו', ובי' עצרני, וישקל אברהם, וישמע יעקב
אל אביו, לאה, רחל, משה לקול חותנו, בקול ישראל, ונצעק ודומי', וישמע
ה' אלי ודומי') — שם י' (זרעך דמי' בניכי, הגר, רבקה) — י"ז ו' (שיין
אברהם ושרה לכנען, יעקב ומשה לכנשת) — שם י"ב (והיתה דמי' ויהי ג'
באו' מחית המכות, גאלתו עד הם, ודין) — שם י"ו (נתתי דמי' אִתַּן ב'
באו', כסף ודין) — י"ח ב' ארצה דמי' על ארעא י' בסי', וירץ, וירא לוט,
כאשר שמע, והוא עבר, הבא נבא, ושמת ארצה, ויבאו אחי יוסף, ויצא
יוסף, ויבא יהודה, ויבא יוסף — שם ח' עליהם דמי' עלויהון ג', ויאכלו,
וענן ה', ועננך עומד — שם י' בן, הבן, דמי' ברא ב' באורי', ובימן לשרה,
האבנים, כל הבן הילוד — שם י"ו שליחה דמי' אלואה ב' באורי', ובימנהון
ויצו עליו פרעה אנשים, ואברהם הולך עמם לשלחם — שם י"ע גְּלִי קֳדָמַי
(י"ב באו' ראיתי דלבן, ראה ראיתי, הלחץ, הלוס, ראיתי את, ודומי', ואדעה

מה, ידע, את ילדו, אחריתה, ודין (אמר שד"ל אחריתה לא נמצא בתורה
וצ"ל אחריתם, והוא בדברים ל"ב. כ') — שם כ"ז (הואלתי אקניתי תרגו',
החלותי שריתי תרגו') — שם כ"ט אליו דמי' קדמוהי ד' באו' ובימנהון
ויוסף עוד, אם אין פניך הולכים, ויקר אלהים קדמאה, בכל קראנו אליו —
שם ל"ב וילך דמי' ואסתלק ב', ובי' וילך ה', ויחר אף ה' בם — י"ט א'
אפים דלוט על אפוהי תרגו', אפים דיוסף על אפיהון תרגום — שם ה'
(הלילה דמי' בליליא י' באו') — שם ט' הלאה דמי' לְהַלָּא ב' באורי', ובימנהון
ויאמרו גש הלאה, זרה הלאה כי קדשו — שם י"ב מי דמי' מא ב' באו',
ובימנהון עוד מי לך פה חתן ובניך, מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי —
שם כ"ב אובל דמי' אִיבּוּל ה' באו', ובימ' מהר, נקום, גֵּבָה, ושלאחריו,
איכה — שם ל"ג שיין שכיבה דעריות את קרא, ית תרגום, חוץ משכיבה
דבנות לוט את קרא, עם תרגום — כ' ב' אל דמית' על ב' באורי' ובימנהון
ויאמר אברהם אל שרה, וימהר יוסף, ויצעק העם, ובו' מוספי' ותרעב
דיוסף (אמר שד"ל הכוונה כי קוראי (קבעי קורא) היו מוסיפים ויצעק
העם אל פרעה, שבספרינו מתורגם קדם פרעה, והם היו מתרגמים על
פרעה) — שם י"ב גם דמי' ברם ב' באורי' ובי' וגם אמנה, ואף גם זאת
בהיותם — שם י"ג זה דמי' דא ד' באו', ובי' זה חסדך, מחנה אלהים זה,
עלו זה, בעבור זה עשה ה' — שם י"ו (לך דמי' ליך ו' באו', כמות,
הגר, זה לך בן, הערבון, האלך ב' בו — כ"א ב' כל מלוליא עם במ"י,
דבר אותו, וכל לי, לך, להם, לכם, וידבר דיין, ושלאחריו, תרומותי,
אותם בערבות, אל עבדיך דבני גד (אמר שד"ל הכוונה כי לשון דבור שתרגומו
בשרש מלל הוא נקשר עם מלת עם, חוץ מעשרה, והם למועד אשר דבר
אותו אלהים (בראשית כ"א ב'), וידבר ה' אל אהרן לאמר יין ושכר אל תשת
(ויקרא י' ח'), וידבר ה' אל משה ואל אהרן (שם י"א א'), וידבר ה' אל
אהרן ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומותי (במדבר י"ח ח'), וידבר משה
ואלעזר הכהן אותם בערבות מואב (שם כ"ו ג'), את אשר דבר ה' אל עבדיך
כן נעשה (שם ל"ב ל"א), הרי אלו ששה דבורים שאין בתרגומם עם, והארבעה
הנשארים הם כל המקראות שבא בהם לשון דבור עם לי, עם לך, עם
להם, או עם לכם, כגון לי בראשית כ"ד ו', לך שם כ"ח ט"ו, שמות ל"ב
ל"ד, דברים ט' ג', י"ב כ', ט"ו ו', כ"ו י"ח, כ"ט י"ג, להם שם ט' כ"ח,
לכם שם י"א כ"ה. ואני לא אדע למה לא נזכר כאן גם לי, כגון במדבר

ה', ודברים י' ט', וי"ח ב', ואפשר היה לומר שאינה אלא השמטת המעתיק, אך הטעות היא כפולה, כי אמר בר מן י', והיה לו לומר בר מן י"א) — שם י"ז אשר דמי' אתר ב' בסי', וסי' באשר הוא שם, בכל אשר תלך, אשר תבאן הצאן לשתות — שם כ"ג הנה דמי' הָכָא ב' באו' וסי' ועתה השבעה לי באלהים הנה, כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה — שם כ"ט האלה דמי' אילין ב' באו', וסימ' מה הנה שבע כבשות, השנים הטובות הבאות האלה, על השלם האלה -- כ"ב ה' שבו דמי' אוריכו ב' באו', וסימ' שבו לכם פה עם החמור, שבו נא בזה, בזה (אמר שד"ל צ"ל שבו לנו בזה) — שם י"ד ויקרא דמי' וצלי ד' באו', וסי' ויעתק, אל מקום המזבח, ויטע אשל, ויבן שם מזבח, ויקרא אברהם ופלח וצלי תרג' — כ"ג ט' ויתן קרא ותרגו' ג' באו', וסי' ויתן לי את מערת המכפלה, ויתן לך האלהים מטל, ויתן לך את ברכת אברהם — שם י"ג נתתי דמי' אִיתֵּן ב' באו', וברכתי אותם, נתתי כסף — שם י"ו (לש' שמיעה דמי' לש' קבלה י"א באו') — כ"ד א' סִיב (יפה, כל' סִיב ב"מ רייני' ושו' פשו' כל' סִיב) (אמר שד"ל זקן שהוא פעל עבר מתורגם סיב בצירי בדפוס סביוניטה (בראשית כ"ד א' וכ"ז א'), אבל והדוני זקן (שם י"ח י"ב) שהוא בסוף פסוק, וכן אבינו זקן (שם י"ט ל"א) שהוא באתנח, הם בחירק. א"כ רומי' האמור כאן הוא כנוי לאתנח. והמקרה הזאת הובאה ג"כ בס' פתשגן וכך הוא לשונה: כלהון סיב בר מן רומיא וסוף פסוק. אבל זקן שם התאר מתורגם סָבָא, ואע"פ כן זקן ושבע (בראש' כ"ה ח') מתורגם סיב, והוא בסביוניטה בחירק, זקן ושבע ימים (שם ל"ה כ"ט) (סיב בצירי) — שם י"ג והיה דמי' ותהי ה' באו', וסי' והיה הנערה, והיה העלמה, והיה המחנה, והיה מחניך קדוש, והיה העיר — שם כ"ב כאשר דמי' כד י"ג, וסי' הקריב, התעו (וכו' כמו למעלה י"ב י"א) — שם כ"ו מעם דמי' מן ד' באו', וסי' חסדו ואמתו מעם אדוני, מעם אבי, מעם מזבחי, מעם רעהו ונשבר או מת — שם ל"ג ויאמר ואמר תרגום, ואמרתי ואימר תרגום בר מן א' ואמרתי הי אבכי ואימרית תרגום, ואֹמַר אל אדוני ואמרית תרג', וַיֹּאמֶר ויאמר תרוי' ויימר, וַנֹּאמֶר ואמרנא, ואמרנו וניימר, אמרנו נֹאמַר תרויהון ניימר תרג' (אמר שד"ל לא מצאתי אמרנו בתורה, אבל במלכים ב' ז' ד', ושם תרגומו ניימר), אמרתי אמרית, ותאמרנה ואמרא, ואמרה ותימר, ויאמרו ואמרו, ואמרו וייממרון, ותאמרו ואמרתון, ותאמר ואמרתא, בר מן ותאמר אל עבדיך ושלאחריו ואמרת תרג'

, (אמר שד"ל יש כאן טעות סופר, וצ"ל ותאמר (שהיא לנקבה) וְאָמְרַתְּ, בר מן ותאמר אל עבדיך ושלאחריו (בראש' מ"ד כ"א וכ"ג שהם לזכר) וְאָמַרְתְּ תרגום), ואמרת ותימר תרג' — שם שם כל סימ' וס"פ מַלִּיל דוק' לסוף' ולנהר' (אמר שד"ל הכוונה כי מלת מַלִּיל כשהיא באתנח וסוף פסוק היא בחירק, וזה בין שהיא לצווי כמו כאן (בראשית כ"ד ל"ג), ובין שהיא לשון עבר כמו במדבר י"ב ב') — שם מ"ב כל היתהה לפנ' בלמד י"א באו'. וסי' השין הַיְאבא, דבתם, אל אברהם (אמר שד"ל צ"ל אל אביהם והוא וישלחו את כתנת הפסים ויביאו אל אביהם), הכרה, הביאנו, והם הביאו, כספכם, פרקו, ודבתריה, ושאי לות פלגיא — שם כ"ו לאדני דמי' לות רבוני ב' באו', וסי' ויאמר אליהם אל תאחרו, ויאכלו וישתו — כ"ה י"ו וּבְכִרְכֵּיהוֹן (נ"א וביכרכיהון) — שם י"ח לְאַתּוּר (נ"א לְאַתּוּר) — שם כ"ב את ה' דמי' מן קדם ה' ב' באו', וסי' קניתי איש את ה', ויתרצצו הבנים בקרבה, את היד הגדולה — שם כ"ג ותרתין מלכוון (שני דמי' תרתין ה' באו', וסי' ושני לאמים, קטנתי, וירא יעקב, המקלעות ודומי') — כ"ו ב' שְׁרֵי (נ"א שָׁרֵי) — שם כ"ט לא ולא דמי' דלא י"א באו', וסי' כנענוך, יזה, יזה, יקרע, להקדישני, מה אקב, ב' בפסו', עקב לא תשמעו, יזבחו לשדים, ב' בפסוק' — כ"ז א' (ראי' כלהו' סִיב) (אמר שד"ל לא ידעתי מה זה ראי', ואולי צ"ל סוראי, ותהיה הכוונה כי אנשי סורא לא היו עושים החילוק האמור למעלה כ"ד א') — שם ג' השדה דמי' לחקלא ד' באו', וסי' ולא השדה ואודה לי ליד, וילך עשו השדה, השדה אל צאנו, זרע רב תוציא השדה — שם ו' את דמי' מן ט' באו', וסי' הנה שמעתי את אביך, ויצא אלהים את, ויגנב יעקב, מזבח אדמה, ב' בו, את עם הארץ, לא יגום, ב' בו, את הנכרי — שם י"ט מַשְׁבִּי (נ"א מְשַׁבִּי). שְׁעִיעוּת (נ"א שַׁעִיעוּת — שם כ"ג היו דמי' הואה ח' באו', וסי' הכירו, ויקבץ, כלנה, הן הנה, המסגרת, קרנתיו, ודומי' — שם כ"ח וְיִתֵּן קר' ותר' ג' בסי', וסי' המכפלה, מטל, ברכת אברהם — שם ל"ה (ב' באו' ויענו בני יעקב, ודין) במרמה דמי' בחוכמא ב' באו', וסי' בא אחיך במרמה, ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה — שם ל"ז שֵׁיְתֵיהּ (נ"א שַׁוְיְתֵיהּ דוק') — כ"ח ה' (אֵם דמי' אמיה ב' באו', את אם הילד, ודין) — שם י"ב ארצה יחידי דמי' בארעא, לארעא, ארעא, ג' באו', וסי' מוצב ארצה, איש את אמתחתו, ומטר לא נתך ארצה (אמר שד"ל הראשון מתורגם בארעא, השני לארעא,

והבליטי ארעא (לא נוטה לרעה), כך הוא בסביוניטה — שם י"ד והיה דמי' ויהון ב' באו', ושי' זרעך; ממכרו, לאכול — שם ט"ו אשר דמי' אתר ב' בספר', ושי' באשר הוא שם, בכל אשר תלך, אשר תמן — שם י"ט למד דמי' בשם י"א באו', לקרא, לבנות, להיות, לראשונה, לזונים. לספור, לעשות, האימים, החורים, רפאים (ג' אחרונים הם בדברים ב'. והכוונה על מלת לפנים שתרגומה מלקדמין, והפסוק הראשון הוא אז הוחל לקרא שתרגומו מללאה) — שם כ' (הזה דמי' הדא ג', כל המחנה הזה, בדרך הזה עוד, ודין) — שם כ"ג (נשיאה בקול, ארמא; דעינא זקפא; דריגלא נטילא) — כ"ט ד' הידעתם, ידעתם, הֲיְדַעְתּוּן, יְדַעְתּוּן ג' באו', ושי' ויאמר להם הידעתם, הלא ידעתם כי נחש ינחש, וגר לא תלחץ ואתם ידעתם (אמר שד"ל תי"ו אינו אלא טעות סופר, וצ"ל תו"ן, כי לשון זכר הוא, גם פתח היו"ד הוא טעות, וצ"ל קמץ, כי ידעיתון מורכב מן ידעין אתון, והבינוני מבנין הקל הוא קמוץ תמיד בארמי, אבל הסופרים נקדו לפעמים פתח כשאחריו שוא, לבלתי יטעה הקורא ויחשוב שהקמץ הוא חטוף; אבל בסביוניטה ידעיתון בקמץ. ודע כי הסוריים המערביים הקוראים זקפא שלהם תמיד O, אינם טועים בזה להמיר קמץ בפתח בספרים שלהם, אבל הסוריים המזרחיים הקוראים זקפא שלהם A לפעמים טועים בזה וכותבים עַלְמָא במקום עָלְמָא. ואחד מחכמיהם המלומד עתה בעיר רומי שמו יוסף גוריאל, הוציא לאור ברומי בשנת 1860 ראשית למודים ללשון הכשדים (Elementa linguae chaldaicae), ושם בסוף עמוד רמ"ג כתוב מָרְיַם יַלֶדַת אַלָהָא, ומתורגם Genitricem, אבל לפי זה היה צריך לנקד היו"ד בקמץ (זקפא), ובהיותה נקודה בפתח משמעות התיבה הוא נוֹלֶדֶת, לא יוֹלֶדֶת, כי יַלְדָא בסורי כמ' יָלַד ותֵּלֶד בלה"ק, עיין לקסיקון סיריאקום ליוחן דוד מיכאליס, עמוד 375) — שם י"ג הָאִלֵּין (כ"א האלין) (אמר שד"ל בסביוניטה הלמ"ד בחירק) — שם כ"ג ג' מלין דשבק בהון צד"י דמשתנבי', צדקה, פשע, שפחה (אמר שד"ל ויחשבה לו צדקה תרגומו לזכו, בלמ"ד שאיננה בעברי, וכן ללאה בתו שפחה, לאמהו, בלמ"ד, וכן שא נא פשע אחיך לחובי, בלמ"ד) — שם כ"ה יֵעָשֶׂה דמי' מתעביד ב' באו', ושי' מגפן היין, לא יעשה כן — שם ל"ג יְלִידַת (כ"א ילידית) — ל' ו' דבני אלהים (קרא ותרגום) — שם כ"ג דוכרנה (כ"א דוכרנא, ואי' דוק') — שם כ"ו בהן דמי' בהון ג' באו', ושי' תנה את נשי ואת ילדי, לנתר בהן על הארץ, והלך לך בכל שעריך — שם

כ"ז (לשון תרגום נַסִּיתִי, ליה' דקר' נִסִּיתִי בחכמה) — ל"א א' עשה דמי' קנא ב' באו' הכבוד הזה, החיל הזה. הזה דמי' האילין ב' באו', ושי' הכבוד הזה, החיל הזה — שם י"ד (לנח' תעד כען) — שם י"ח (יעקב ויכתב יִדְבַּר, משה ויכתב וְדַבַּר) (אמר שד"ל וכן הוא בסביוניטה) — שם י"ט לצלמניא (כ"א לצלמניא) — שם ל"ב נגד דמי' קדם ד' באו', ושי' נגד אחינו, נגד אשי ואחיך, נגד כל עמך אעשה, נגד כל ישראל באזניהם — שם מ"ט יִסְכֵּי (דאיק) — שם נ"ב לרעה דמי' לבישו ב' באו', ושי' המלכה הזאת, והבדילו ה' לרעה, ושיר' מוספין דוהבדילו מיתרגם לבישא — שם נ"ד (יעקב נִכְסַת בלק וְנִכְסִין) — ל"ב ג' (לשו' משרי, לנח' משרית) — שם ג' (לשו' אזגדין, לנח' אשגדין) — שם ד' (כה דמי' כדין י"ב באו') (אמר שד"ל בעל הפתשגן הביא מסרה זו, ואמר שראה אותה בתרגום ספרדי) — שם ח' (שי' כל לאלה לאשכחא תר', אזלא אשכח תרגו') — שם ח' וְשַׁחֲנִיָה (דוק' רפי) — שם י"א (אותו דמי' מיניה ח' באו') אותו דמי' מיניה ד' באו', ושי' הלילני נא, אל תירא אתו, ודומיהם, ויענשו אתו מאה כסף (אמר שד"ל לא אדע אי זה יכשר, ד' או ח', ועל כל פנים ודומיהם הוא טעות, כי אל תירא אתו לא נמצא בתורה רק בשני מקומות) — שם כ"ז מה דמית' מאן ב' באו', ושי' מה שמך, מה שמו — ל"ג ב' עד דמי' לות ב' באו', ושי' עד אחיו, עד איש עדלמי — שם ח' מי דמי' מא ב' באו, ושי' מי לך פה, מי לך כל המחנה הזה — שם י"ח (כ"א ארם דוק'). (את דמי' לקבל ב' באו', את החומה, ודין) — שם י"ט (ויקן יעקב וזבן תר', ויקן יוסף וקנא תר'). (כ"א חורפן, דגש) — לד ב' וּשְׁלֵי (ב', בשר, הנערה) (אמר שד"ל עיין למעלה ב' כ"א) — שם ד' (כ"א ליתְּחַזַר דוק') — שם ו' ואתניסיאו (כ"א ואתנסיבו) — שם ט' (כ"א ואתחתנא) — שם י"ט אִיתְּקַר (דאיק, קרא ותרגו') — שם כ"ט בִּיבַהַתְהוֹן דאי', כ"א ביביהון — ל"ה ח' סימן כל עורא וניטרא בשפולי ומעילא בשיפולי שם ט' (כ"א ארם ערחקים) (אמר שד"ל הכוונה כמו למעלה ל"ג י"ח שבנסחא אחרת מתורגם מפדן ארם ולא מפדן דארם, ולמעלה כתוב על הנסחא הזאת שהיא דוקא, כלומר שהיא מדוייקת, וכאן היא נקראת ערחקים, כלומר בבלית, כן נראה לי) — שם כ"ח סִיב (כלי' צרי, בר מן דיינ' ושו' פסו' חירק) — ל"ו מ"א אוֹהֳלִיבָמָה (אוהליבמה לשון תר') — ל"ז ב' טִבְהוֹן (מעעי' ביה) (אמר שד"ל גם בעל הפתשגן הביא מסרה זו) — שם ג' (ועשה דמית' ועבד ב' באו', ועשה בצלאל

ואהליאב, ודין) (אמר שד"ל אינו אלא טעות, עיין אוהב גר עמוד פ"א,
נתוים כ"י של קלף שבידי מתורגם .ויעביד, ובגליון הגיהו ועבד) — שם
י"א וקניאו (כ"א וקניו) — שם י"ו היכא (כ"א היכא דוק') — שם י"ח קריב
(כ"א יקרב) — שם כ' (כ"א דוק' כלהו' דפין אכלתיה) — שם כ"ג (כאשר
דינית' כד י"ג בקיפ'). (כ"א דעלותי דוק') — שם כ"ה (ויפאו דמי' וזקפו
ג' בחו', ופרעה הקריב, ודין) — שם כ"ז (לקו' וקבילו אחוהי) — ל"ח
א' (עד דמי' לות ב') — שם ט' (אם דמי' כד ב', אם ישך המחם, ודין) —
שם י"ו גדיא בר עזי (דאיק) — שם י"ז (לך דמי' ליך ו' בחו', וירא) (אמר
שד"ל עיין לימעלה כ' י"ו) — שם כ' שליחא דמי' שדרא ב', ופי' וישלח יהודה
את גדי העזים, הנה שלחתי הגדי הזה — שם כ"ו ויכר דמי' ואשתמודע
ב' בחו', יהודה יוסף — שם כ"ט תקוף ו' בחו', דמס' בהון ספריא, במחנה, פרץ
מה הרי, ישאהו, וימין ימרון, אסריך — ל"ט א' (מיד קרא ותר' מ' בפר'
נח) — שם ז' ביוסף (דאיק) — שם כ' אל דמי' בית ב' בחו', ופי' ויתנהו
אל בית, ויתן אותם — שם כ"ב הוא דמי' מימרים ה' בחו', ופי' עושה,
ילחם, הנלחם, יעזבך, יעזבך, קדמא' יתיר מם (אמר שד"ל קדמאה הוא
פסוק הוא היה עושה, שמתורגם ממימריה, והשאר מתורגמים מימריה בלא
מ"ם. והסופר כתב הוא דמי' ממימריה, ואחר הבדיקה מחקתי המ"ם) —
מ' ה' אותו דמי' ליה ב', ופי' ופותר אין אותו, ופותר אין אותו, ובולאי
מוספין המונע שלום לפתור אותו — שם י"ג (ישא פרעה קדמ' ידכריך,
תניג' יעדי) — שם י"ד (אל דמי' קדם ג' בחו', ותרעב, ויבאו שוערי,
ודין) — שם י"ט מעליך דמי' מינך ה' בחו', ופי' בעוד שלשת ימים, ג'
גו, והקל מעליך. ועתה הורד עדיך, שמלתך — מ"א י"ו יתתב (כ"א
איתתב דוק') — שם כ"ז (יהיו דמי' יהוין ב', יהיו הרבה, ודין) — שם
ל"ב (מעם דמי' מן קדם ג', ככל אשר שאלת, אשר יגלל, ודין) — שם
ל"ו (אילין דקרי' תיו ופיכי' יוד, תכרת, תכבד, תקראנה, תשארנה, ודומי',
כי תלא אם, ידיו תניאינה, תנעל, תבאנה, תקלף, תכרת, תקלר, תמנך,
תמלאן, תזל, תבאתה, תהיינה, וכל תי"ו דגבי נפש יו"ד תר') — שם מ"ה
(א"ד לפנת פענח) — שם מ"ו מן קדם (ו' בחו', ויברך. רק אדמת,
ויברם. לקראתם. ויגרש, ודין) — מ"ב ט' אליני (כ"א אליני כלסו' דגש)
— שם י"א (כחנו דמי' נחנא ב' בחו', נעבור חלוצים, ודין) — שם ט"ו
הגה דמי' הכא ב' בחו', השבעה לי, ודין) — מ"ג ל"ב קרבותיה (דאיק)

(אמר שד"ל וכן הוא בקניוניטש, אבל בכל הספרים קרביותיה, והוא שבוש
גדול, וכי רביות הוא תרגום של נעירים (כגון בנעורים בית אביה, במדבר
ל' י"ז), והוא שם המקרה מן רבא, שעניינו הולך וגדל, כמו ברומי
adolescens, וכאן (הבכור כבכורתו) הכוונה בהפך, שהוא הגדול בין
האחים, והוא שם המקרה מן רבא, שעניינו הגדול. והמתורגמן גם
בוקסטורף הביאו שני המקראות הללו זה אצל זה (הבכור כבכורתו, בנעורים
בית אביה), ועשו תרגומם שוה, ולא אמרו דבר על הזרות הגדולה הזאת
שתהיה מלה אחת מורה על הנעורים ועל הבכורה בלי שום חילוק באותיותיה
ובתנועותיה, וגם אני כשכתבתי ספר אוהב גר לא הבאתי חלוף נסחאות
בתרגום הבכור כבכורתו, גם כי היה בידי קונם קניוניטש, שכתוב בה
קרבותה — שם ל"ג וגעל (כ"א ונטלו) — מ"ד כ"ה זביני (דוק', כ"א
זונו) — מ"ה ט' (עמידה דמי' לשון עכבה ג' בחו', ולא תוקיפון לעמוד
ודין) — שם כ' (לכם דמי' דלכון ג' בחו', ופי' עמדו ואשמעה, כל המקום
אשר, ודין) — שם כ"ה (ארץ דמי' לארעא ג' בחו', נפנו נעבר, ודין)
— מ"ו ד' ידו דמי' ידוהי ב' בחו', ופי' ויוסף ישית ידו על עיניך, והיה
כאשר ירים משה ידו, ג' בפסוק) — שם י"ח נפש דמי' נפשן ד' בחו',
זלפה, שבעים נפש, שנים ושלשים, בשבעים, ושאר' דהכא נפשתא, בר
מן דלאה נפש — שם כ"ט ויאסר דמי' ועקים ב' בחו', ופי' ויאסר את
רכבו ואת עמו לקח עמו, ויאסר יוסף מרכבתו ויעל. (א"ד רתיכוהי
דוק') — מ"ז ו' (שימה דמי' מנהא י"ד בחו', שרי מקנה, שרי מסים, ואת
מתכנת, ויכו שוערי, ואתה תחזה, וזאת שמו לכם, בראשיכם, אשימה עלי מלך
ושלאחריו, ד' בפסו') — שם י"ט (לגב' למא כען) — שם כ"ד (וארבע
ארבע, דמי' ארבעה ג' בחו', וארבע הידות, על ארבע קרנתיו) —
מ"ט ה' גבורא ג' בחו', ופי' עבדו גבורא, שאל לך גבורא, בגבורא אפיק
ממצרים — שם כ' והיא מרביא תפנוקי מלכין (והוא דמי' והיא ב' בחו', ויהי
בשלח, ודין) (אמר שד"ל בספרים שלנו והוא מרביא בתפנוקי מלכין, ואינו
אלא תקון שחשבו המחברים לתקן, ולא הבינו כי והוא יתן אין ענינו שהוא
מפנק ומזון עלי תולע, אבל שארצו מוליאה מעדני מלך, והוא הן (למי
שירצה) מעדני מלך, וכן בתרגום ירושלמי מתורגם וארעיה תהוי מספקא
תפנוקי מלכיא דבני ישראל. ואין ספק כי מרביא הוא לשון נקבה והוא
נקשר עם היא, לא עם הוא. הן אמת כי יתכן לשם זכר לבוא בתוספת

אל"ף, אך האל"ף הזה היא סימן הידיעה, וכאן אין מקום לה"א הידיעה.
כלא הכלה בתרגום ישעיה (מ"ב י"א) וכנגד שקיא דזרועתא מרביא, הוא לשון נקבה, ובתרגום אסתר (ב' ז') והוה מרבי ית הדסה, הוא לשון זכר, וכן בתהלים (ק"ד י"ד) דמרבי עסבא לבעירי, וכן (שם קמ"ז ח') דמרבי טוריא עסבי. וכן (קהלת ב' ו') מורשא די מרבי קיסין —

שמות א' ה' ויהי דמי' והוא ב' באו', כל נפש.. ויהי ידיו אמונה, מאת ככר הכסף — שם י' (הוא דמי' אגון ה' באו' בשנה בבראשית אגון כתי') (אמר שד"ל הם כתובים למעלה בבראשית ו' ג') — שם י"ב (מלראי דלית ליה קרא ב' באו', ויהי הענן, ודין) — שם י"ו (ב' דמי' כד י"א באו', וסי' בילדכן בנטותי, בכנפו, בשלח, בשבתנו, באכלנו, בפקה, בפקה, בריעה ברדת, ובבוא) — שם י"ז עשו דמי' עבדא ב' באו' כן עשו בנות צלפחד, ודין) — שם י"ח להין (ה' באו') — שם י"ט מצריתא (כ"א רפי.) יהודיתא (כ"א רפי) — שם כ"א להין (ה' באו') — ב' א' מדבית (כ"א מבית ואי' דוק') — שם י"ח אחיתין (כ"א אחיתין) — שם י"ט מיד רעיא (כ"א מידא דרעיא) — שם כ"ג קבלתהון (כ"א קבלתהון) — שם כ"ה שעבודא. (כ"א שעבודא. למפרקהו' (חטף) (אמר שד"ל כנראה שהכוונה שהרי"ש בקמץ חטוף) — ג' א' (המדבר דמי' למדברא ב' באו', והעמלקי והכנעני, ודין), שם ה' סרי (כ"א סרי).
אתר (כ"א אתר) — שם ו' בגית (לנה' בליד) (אמר שד"ל בטופס הזה כתוב בפנים בגית, וכתוב על גבה באותיות קטנות לסו'. כלומר לסוראי, ובגליון לנה' (כלומר לנהרדעאי) בליד, ובספרינו וגם במתורגמן הוא בת"י ובוקסטורף משם משם יצא, והוא שבוש גדול, כי לא נמצא שרש זה בלשון ארמית. ובעל המתורגמן נוטה לומר שהתי"ו תמורת דל"ת, והענין לגד, כמו אל תגשו אל אשה, שתרגומו לגיד אתתא. ובאוצר נ"ח עמוד קי"ט חשבתי כי כל בגית אינו אלא טעות, ול"ל בדל"ת, ואם הייתי יודע שהיא מחלוקת סוראי ונהרדעאי לא הייתי אומר כך. ועדיין הדבר צריך עיון) — שם ז' (ידעתי דמי' בלי קדמי' ב' באו', כי דבר ידבר. את ילדו, ודין) — שם ט' (ראיתי דמי' בלי קדמי' ה' באו', אשר לבן, עני עמי, הפעם הזה, ודומי', ודין) — שם י"ג מה דמי' מן ב' באו', מה שמך, ודין) — שם י"ט (יתן דמי' ישבוק ב' באו' ועבר ה' ודין) — שם כ"א היקן (כ"א היקנין) — שם כ"ב (מלרים קרא ותרגו' ב' באו' דמעצין בהון, ומלאו דערוב, ויכללו, ודין) — ד' ב' מאן דין דבידך (כ"א הי בידך דוק') — שם י"ו אלהים דמי' כד ב' באו', נתתיך,

ודין) — שם כ"א חזי (כ"א חזי). ואנא (כ"א ואנא) (אמר שד"ל לשון ארמי שבדניאל ועזרא ובפסוק אחד בתורה ובירמיה יש בו חטף פתח חטף סגול וחטף קמץ, והשוא הראוי לבא לפניהם, משתנה (כמו בלה"ק) לתנועת החטף, כגון נאנא; אבל הסוריים אין להם חטפים, אך הם מניחים את השו"א בלא ניקוד (כאלו היה דינה להיות בה שוא), כמו חזא (שהיה משפטו חזא, ועכשו הוא כאלו כתוב חזא), או מחליפים השוא או החטף בתנועה ואומרים אלהא במקום אלהא, אנא במקום אנא. והנה ניקוד התרגומים הוא נוהג על הרוב בדרך התרגום שבתנ"ך, כגון חזא אלהא, אך לפעמים הוא נו' ג' מנהג הסוריים, כגון איגם, דאבד (כן הוא בקביוניטה ובזולתו מן הספרים העתיקים, והאחרונים שבו לתקן על פי מה שמצאו בדניאל ועזרא, ונקדו אנש דאבד) והנה נאנא הוא על דרך הניקוד הנמצא בדניאל ועזרא, ואנא או נאנא הוא נוטה לדרכי הסוריים, אע"פ שאיננו כמנהגם ממש. ובזה יובן הנוסח הזר המובא למעלה (בראשית ל"ד ד') ליחמור, כי אותם שלא היו רוצים להכניס בלשון תרגום את החטפים, יען אינם נוהגים בכתיבת הארמיים, לא היו כותבים חמור, אלא חמור, ובבוא לפניו למ"ד היו מנקדים אותה בחירק, כמשפט לפני שוא (אע"פ שגם חירק זה איננו נוהג בכתיבת הסוריים). והיו אומרים לחמור, וכשהיו כותבים בלי נקודות היו מוסיפים יו"ד להורות על החירק, כגון איחזי (בראשית ל"ב כ' בקביוניטה והדברים ארוכים, ודי לי עתה בראשי פרקים) — שם כ"ה (הקרבה לקדמותי, תרגו' ג' באו', להקריב, להקריב, ודין) — ה' ח' תמנעון (כ"א תמינעון) — שם ט' (תיו דמי' יוד י"ז באו', וכל תיו דגבי נפש כות') — ו' ג' הודעית (כ"א אודעית) שם ט' (כ"א אלבין מעיק רוח) — שם י"ד דוכריה (א"דוכרא), — שם י"ח קהת (כ"ד כול' חטף קמץ קהת) — ז' א' חזי (כ"א חזי) — שם י"ב לתנינא (א"ד לתנינין) — שם י"ד (כל כבד תקיף תרגום, בר מן הדין אתיקר תרגו') — שם י"ט (ונטה ואריס תרגו'). כנישת (א"ד כנישות) — שם כ' (וירם ויט ואריס תרגו') — שם כ"א (כ"א דוק' כפי כלהו למשתי) — שם כ"ג ואתפני (כ"א ואתפני) — שם כ"ח (חטף קמץ, כ"א ובאנתך) — ס' ד' (ויסר ויעדי, וסרו ויעדון, ויסר ואעדי) — שם ה' לאימתי (כ"א לאימתי) — שם כ' וז' ישתארון (דאיק) — שם ח' דשוי (כ"א דשוי) — שם

י"ג קְלָמְתָא (כ"א קולמתא, ואי' דוק') — שם י"ו (סימן ונלבת ותתעתד, והתילבו ואתעתד, והתילבו ואתעתדון, והתילבו באהל מועד ואתעתדו) — שם י"ז מַפְּלָא (כ"א מגרה) — שם כ' תַּקִּיף (כ"א תקיף) — ע' ג' בְּגַדְלֵי (יפה). (כבד דמי' קני ג' באו', וגם ערב רב, ודין) — שם ו' (כל תרגו' אורי' ביומא דתהוכי, לית ביה מיומא דתהוכי) — שם כ' (את דמי' מ' ה' באו', את דמה, את עינו, את דמם, את אביה, ודין) (כל דגבי אדם ובהמה כנש, ושאר' כנים) — שם כ"ה וקני (כ"א קני) — שם כ"ע יְדֵי (כ"א ידי) — שם ל"ד לְמִיקְטֵי (כ"א למיקטי) — י' ג' וז' אִיתָתִי (כ"א איתתי) — שם ו' וְאִתְפְּנֵי (כ"א ואתפני) — שם ז' וְיִפְלְחוּן (כ"א ויפלחון) — שם ח' אִיזִילוּ (כ"א איזילו) — י"ב ל"ז מִרַעֲמִמִם (מרעממם, מרמון, ממכדר, מעיים, הי' קרא, ה' תרגום) — ע"ו ג' שמו קרא ותרגום ב' באו', ה' שמו, קנא שמו (אמר הד"ל וכן בסביוניטא שְׁתֵּי בתרגום כמו בעברי, והוא על דרך בללם אלהים, שהוא קרא ותרגום, עיין אוהב גר עמוד ל') — כ"א ל"ו יְשַׁלֵּם (קרא ותרגום) — כ"ב ה' יהא דמי' ייעול ב' באו', וסי' אם בגפו יצא, על נפש מת לא יבא, יבא דבר שניהם — שם י"ו בְּתוּלְתָא (דאיק) — שם כ' (וגר דמי' ולגיורא ב' באו', תלמן, ודין) — שם כ"ג והיו דמי' ויהויין ו' באו', וסי' והיו נקיים, עשה לך, ובני אהרן, להם לשנה, מגאל, לאחד מבני שבטי ישראל — שם כ"ז תָּקִיל (דאיק) — שם ל' קדש דמי' קדישין ג' באו', ואנשי קדש, והיו קדש, מקראות קדש — כ"ג ד' תפגע (קרא ותרגום) — שם כ"ט לא איתרחיקיתון (סימן כתיב ביה) סימן תטמא, תוליד, תגרע, תוסיף, תגור, תסור, בקרא הלין מיעוטא, ומיתרגמי' בכוצא — כ"ד י"ו ומפא (כ"א ויפגא) — כ"ה י"א דְּבִי (כ"א דבי) — שם כ' פְּרִיקָן (דוק') — שם כ"ה גַּדְנְפָא, לְגַדְנְפֵיה (מטף) — שם ל"ה (מגנה דמי' דמנה ו' באו', הדין פסו' ג' בו, והב' ב' בו) — כ"ו א' (כרובים דמי' כרוב כרובין ד' באו', פרכת, כל הכם לב, ויעש את הפרכת ודין) — שם ד' (תכלת דתכלא תרגו' ג', פרשא, פרוכתא, ודין) — שם י"א נחשת דמי' דנחש, נחש, ד', קרסי נחשת, ודומיהם, כל הכיס, ונחשת התנופה (אמר הד"ל הכוונה כי בארבעה מקומות מתורגם נְחָשׁ או דִּנְחָשׁ, ובשאר מקראות מתורגם נחשא, בא"לף. ואלת ודומיהם רומזת על קרסי נחשת דויקהל (ל"ו י"ח), ויותר היה ראוי לומר וחברו) — שם י"ז סימן משלבות חד לקביל חד, מקבילות חדא לקביל חדא, וחברת ויחבר חדא עם חדא — שם

כ"ו עַבְדֵי (כל' עברין תרגו' בר מן דין) — שם כ"ז בריחים כלהון עברין בר מן חד ועשית בריחים עלי שטים עברי תרגום — כ"ח ג' הבאים קרא ותר' ה' באו', וסי' מלאתיו, ואמלא, וימלא אתו, וכל הנשים אשר נשא, ויהושע בן נון מלא — שם ד' (ואבנט דמי' והמיינין ב', והגרה, ויקרא דויקרא, ודין) (אמר הד"ל הכוונה כי מלת אבנט או ואבנט מתורגמת בלשון רבים בשלשה מקומות, ובמקום ויקרא ל"ל וַיַּקְרֵב, והוא בספר ויקרא ח' י"ג) — שם י"ז בָּרֶקֶת (כ"א ובירקן) — שם שם י"ח (סי' קדמא' אזמרגזין, תני' אזמרגדין) (אמר הד"ל וכן הוא בסביוניטא, כאן בזי"ן ובויקהל (ל"ט י"א) בדל"ת) — שם ל' לפני לקדם תרגו' ג' באו', וסי' בבאו לפני ה', בבאו אל הקדש, והקרבת — שם ל"ו קדש קרא ותרגו' ד' באו', וסי' ועשית ציץ, ויעש את ציץ נזר, הלוים, וכל דגבי קדשים הו' (אמר הד"ל כל דגבי קדשים ענינו כל מקום שכתוב קדש קדשים מלת קדש נשארת בהוייתה גם בתרגום ותוספת הו' אולי הוא לכלול גם קדש הקדשים. אבל הלוים אינו אלא טעות סופר, וצ"ל הלולים, והכוונה על פסוק קדש הלולים לה', ויקרא י"ט כ"ד) — שם מ"ב (לגלות לכסות מית' עיריא) — שם מ"ג (ומתו דמי' ולא ימותון ג', והלה אהרן, ולא יבאו לראות, ודין) — כ"ט ד' תקריב דמי' תקרב ב' באו', וסי' ואת אהרן ואת בניו, ודומיהם (אמר הד"ל הכוונה על ואת בניו תקריב האמור עוד ב' פעמים, למטה פסוק ח', ובסימן מ' פסוק י"ד) — ל' א (סימן מדבחא לאקטרא, אהרן לאסקא) (אמר הד"ל אהרן לאסקא הוא רמז לפסוק זכרון לבני ישראל וכו' אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטרת לפני ה', במדבר י"ז ה'). קטורת בוסמין י"ד, והקטיר, ובהעלות, קטרת זרה, והקטרת אשר י' ועשית מזבח, ויקחו בני אהרן, ולקח מלא המחתה, ותנו בהן אש, ויקחו ' זכרון לבני ישראל, ושים קטרת, ובימו בליהן — שם ט' וְנִסְכִּין (כ"א ונסיך דוק') — ל"א ג' (אותו דמי' עמיה ג', ואמלא, כדנה וימלא) — ל"ב י"ד (על דמי' מן ב', למה יאמרו, ודין) — שם כ"ט ידכם דמי' ידיכון ג' באו', וסי' מלאו ידכם היום לה', ימלא את ידכם, ומלאת יד אהרן — שם ל"ה עשה דמי' פעבודא ב', אשר עשו בהן, אשר עשה אהרן — ל"ג ח' (אחרי דמי' אחורי ג', אחרי המשכן, אחרי דרך, ודין) — ל"ד י' (נגד דמי' קדם ד', וסי' נגד אמיו, נגד אחי, נגד כל ישראל, ודין) — שם כ' תִּפְרוֹק (כל את' וס"ף הו') (אמר הד"ל אולי צ"ל כל אתנח וסוף פסוק רי', ר"ל תפרוק, כי ג' תפרוק שבפסוק זה (ל"ד כ') שאינם באתנח וס"ף.

הם בבינוניות בחולם, אבל למעלה י"ב י"ג וכל בכור אדם בבניך תפדה, נקוד בשורק, גם במדבר י"ח ט"ו אך פדה תפדה את בכור האדם תפרוק בחולם, ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה שהוא בסוף פסוק הוא בשורק, וכן וכל בכור בני אפדה (שמות י"ג ט"ו) איפרוק בשורק) — שם כ"ו תבשל דמי' תיכלון ג', ראשית בכורי וקברו, לא תאכלו כל — שם כ"ט ידע דמי' יידע ה', והאדם ידע, בנות לוט ב' בעני', ומשה לא ידע, ולא ידע איש (אמר שד"ל הכוונה כי בחמשה מקומות אלו היו"ד נקודה חירק, וזה על דרך לשון סורי, עיין אוהב גר עמוד ל"ה, ובקצת מקראות אחרים מצאתיה נקודה שוא (בראשית ל"ח י"ו, ויקרא ה' י"ז וי"ח) על דרך הנקוד הנוהג בדניאל ועזרא, ובקצת מקומות היא בקמץ, על דרך הבינוני (בראשית ל"א ל"ב, ל"ט ו' וט'), ועוד בשני מקומות מצאתי בבינוניות ידע בחירק (ויקרא ה' ג' וד') אבל אין בה שני יודין, ונראה שהחירק איננו אלא ט"ס, שהרי גם בבינוניות נמסר על והאדם ידע ה' באו') — ל"ה ב' יֵעָשֶׂה דמי' תתעביד ג', וסי' ששת ימים דכי תשא, והבאת את המנחה, וכל אשר יפול (אמר שד"ל לא אדע למה נכתב זה כאן, והיה מקומו למעלה ל"א ט"ו) — שם כ' (סימן מן ויבאו עד ויעשו כל חכם לב כל הביאו איתיאו תר', במ"פ ואיכון מיתן ליה עוד) וכל אותו אותה אותם דמי' עמיה עמהון עמהין ו', וסי' ואמלא, וימלא, נדבה רוחו, נדב לבו אתנה, לבם אותם, מלא אותם — ל"ז י"ד (היו דמי' הואה ג', לעמת, קרנתיו, ודומי') — שם י"ו (סי' קדמ' דיתנסך, והדין דמנסכין) — מ' כ"ט מן ביום החדש פֶּתַח דמי' בתרע ג' דמשתכנין בהון ואת מזבח העולה שם, תשבו יומם ולילה, והמה בוכים פתח אהל מועד.

ויקרא סימן, מפלא דויקרא דיכרון, מפלא דוידבר דרבא (אמר שד"ל נראה שהכוונה על הכהן אשר ימשח אותו (ויקרא י"ו ל"ב), אשר משח אותו (במדבר ל"ה כ"ה), אך בבינוניות הראשון מתורגם דִירַבִּי, והשני דְרַבִּי) — א' י"ו אותה דמי' יתיה ב' באו', וסי' והסיר את מראתו בנוצתה, והכרתי אותה יתקרב עמה דאמרי מות — ב' א' לקדם ה' ז' בפרשת ויקרא, וסי' והבאת את המנחה, את הספר, ונודעה החטאת, כשבה, ואם לא תגיע ידו די שה, נפש כי תמעל, ואת אשמו יביא — ג' א' (מקריב דמי' מַקְרִב ב' באו' וקדשתו, ודין) — ד' כ"ב (ב' באו') אשר דמי' אם ב' באו', וסי' אשר נשיא יחטא, את הברכה — ו' ז' הקרב, יקריב, דמי' דיקרבון ג' באו', וסי' וזאת תורת המנחה, כי כל אוכל חלב, זאת משחת אהרן (אמר שד"ל בפסוק הראשון

הַקְרֵב, בשני (ז' כ"ה) יקריב, ובשלישי (ז' ל"ה) תקריב, ושלשתם מתורגמים דיקרבון) — ז' ב' יִזְרֹק (נ"א יזריק) — י' י"ט חטאתם דמי' חטוותהון ב' באו', וסי' הן הקריבו את חטאתם, זה יהיה לך מקדש הקדשים — י"א כ"א (לא דמי' דליה ג', יעדה, קומה, ודין) — י"ט י"ז תכני (נ"א תכסי ואי' דוק') —

דברים י"א כ"ז אם (ב' באורי', אשר נשיא, ודין).

יותר מזה לא נשאלתי מאומה על התרגום בחיים הנ"ל, וברוך ה' שהחייני וקיימני והגיעני היום הזה (י"ט אייר תרכ"ג) להעתיק המאמרים הזאת פעם שנית למען לאור עולם תצא, ולהוסיף עליה כה וכה ביאורים והגהות, לפתוח פתח למי שירצה לדרוש ולחקור עוד בתולדות התרגומים והטעיות אשר עברו עליהם במשך הדורות, אחרי הפתח אשר פתחתי לאוהבי החקירות האלה בימי עלומי בספר אוהב גר. וביחוד אקרא בשם לידידי החכם המופלא שמחה פינסקר, לא פינסקר קרא ה' שמו כי אם פְּנִם יקר, כי מנורת זהב הוא בהיכל המחקר, ה' יאריך ימיו בטוב ובנעימים שנותיו, ויחלימהו וירפאהו ויחלץ עצמותיו, ויצליחהו להוציא לאור כל פרי יגיעותיו, וילדי תבונותיו, יראו ישרים וישמחו ויברכוהו טובים, ויהי שמו לעולם מזהיר ככוכבים, עם מצדיקי הרבים — אליו אקרא ואותו אדרוש, למען ישים עינו על הנסחאות אשר הבאתי כאן, ויעריך אותן עם מה שנמצא בספרים כ"י עתיקים, אשר הוציא ממחשכים, החכם הקראי אברהם פירקוויץ ה"י וישוטטו רבים ותרבה הדעת.

ומאשר יקר החכם הזה (פינסקר) בעיני ונכבד מאד ואני אהבתיו זה עשרים שנה, לא אכחד תחת לשוני כי לא צדק בדבר קטון שכתב עלי בספרו היקר המפואר בכתם אופיר מבוא אל הנקוד האשורי (ראש עמוד קפ"א) וזה באמרו כי באגרתי אליו (שהעתיק שם) טעיתי בכוונתו. הנה אני באותה אגרת לא באתי לדבר על היו"ד הנמצאת בסוף קצת פעלים לשון עבר לנכח הנקבה, אך מגמתי היתה להודיע לידידי שקבלתי פירושו על שקמתי דבורה שהוא לנכח ולא למדבר בעדו, ושתרגמתי ככה בהעתקת החומש עם ההפטרות בלשון איטלקי, ויען החומש ההוא יצא מן הדפוס קודם יציאת מבוא הנקוד האשורי חשתי ולא התמהמהתי לתת בידו עדות וראיה כי אני למדתי הפירוש ההוא מתוכו ולא הוא ממני. ומדי דברי על שקמתי דבורה דברתי ג"כ על שאר מקראות

שפירש בהם היו"ד לנכח הנקבה ולא למדבר בעדו, והגדתי לו כמה אני מסכים פיהו ובמה אין אני מסכים עמו, וכל זה בלשון קצרה, למיעוט הפנאי, כמו שאמרתי שם: ולא אוכל להאריך.

והנה אמרתי באגרת הניא: בפסוק דמיתי בת ציון פירשתי גם אני זה כשלשים שנה ביו"ד יתרה; גם אמרתי: אבל בפסוק שברתי עולך נתקתי מוסרותיך כבר הבאתי דעת העושים היודי"ן יתרות ודחיתי פירושם.

ומי לא יבין כי יוד יתרה שאמרתי אינו אלא כאלו אמרתי שהתבה לנכח הנקבה, ולא באתי לחוות דעתי בענין דקדוק היוד, אלא בענין הבנת הכתובים; ובפרט כי אמרתי „פירשתי זה כשלשים שנה" ובזמן ההוא לא הייתי יכול לדבר על מה שהיה החכם פינסקר עתיד לחדש; ואמרתי „הבאתי דעת העושים היודין יתרות" והמה המפרשים בודאי כך אמרו, שהיודין הן יתרות, וספר המבוא לנקוד אשורי לא ראו.

ולענין עיקר חדושו של פינסקר, הנה הדבר פשוט בעיני שבשום לשון בעולם לא נכתבה אות אחת לבטלה, ואם בקצת לשונות יש עכשו כמה אותיות כתיבן ולא קריין, אין ספק אלא שמתחלה היתה הקריאה שוה לכתיבה; ואם הסוריים כותבים תמיד, והעבריים לפעמים, אתי ואמרתי לנכח הנקבה ביוד כתובה ולא נקראת, אין ספק שבזמן מן הזמנים היתה התיו נקראת בחירק.

וכיוצא בזה כתבתי בדקדוקי לענין היוד הנמצאת בלה"ק בדבור הזכר אחר כף הכנוי כגון עֲוֺנֵכִי תַּחֲלוּאָיְכִי, והיא בלשון סורי כתובה ובלתי נקראת וזה לשוני בסימן 335

Nel dialetto siriaco la Caf del suffisso Femminino è seguita da una Jod, che non si pronunzia, che deve però essere stata anticamente pronunciata.

אבל בזמן בעלי הנקוד אין ספק שלא היו קוראים אַתִּי וְאָמַרְתִּי לנכח הנקבה בחירק, אלא בשוא, ואם נקדו שַׁקַּמְתִּי בחירק אין ספק שחשבו התיבה למדבר בעדו, שאם לא כן למה בקצת מקומות נקדו התיו בשוא ובקצתם בחירק? ולמה לא השוו מדותם? ועוד בראותם בשבעה מקומות אתי ביוד, למה לא נקדו גם פעם אחת אַתִּי בחירק כמו שנקדו שקמתי? והלא בנקדם שקמתי ומכורותיך בחירק נתנו מקום לקוראים לטעות ולחשוב שהמלות הכן למדבר בעדו, אבל אם היו נותנים חירק במלת אַתִּי לא היה בזה מקום לטעות כלל. אלא ודאי היוד שאחר התיו לנכח הנקבה היתה בלתי נקראת מכמה

דורות קודם זמן בעלי הנקוד, לפיכך הוצרכו לנקד התיו בשוא, ובכל מקום שנקדו התיו בחירק, כך קבלו קריאתה בחירק, וכן קבלו פירושה שהיא למדבר בעדו.

והנה בדקדוקי סימן 359 כתבתי כי העבר לנכח הנקבה נמצא לפעמים ביוד בלתי נקראת והוספתי ואמרתי כי גם הכנוי אַתְּ נמצא בשבעה מקומות כתוב אַתִּי, ואח"כ אמרתי כי בלשון סורי גם הכנוי וגם הפעל לנכח הנקבה הם ביוד בלתי נקראת. עד כאן דברי הנדפסים בשנת 1854.

והנה אחר מה שאמרתי בסימן של"ה כי אין ספק שהיוד שאחר כף הכנוי היתה בימי קדם נקראת גם בלשון סורי, ואחרי מה שאמרתי כמה פעמים בדקדוקי (והוא היסוד הגדול שכל דקדוקי נשען עליו) כי לשון הקדש היה מתחלתו דומה ללשון ארמית (וגם קרוב לזה, בסימן שס"ב, אמרתי כי צִמְּתֻתְנִי וְהֶעֱלִיתַנִי נגזרים מן התמונה הארמית פְּקַדְתִּין), היה מן הראוי שאומר גם אני כי התמונה הראשונה לנכח הנקבה היתה אָמַרְתִּי, ולמה לא אמרתי זה? — מפני שהיה קשה עלי שתהיה תמונה אחת מונחת מתחלת הוייתה להורות על שני גופים חלוקים (ושם סימן שס"ה ביארתי איך היה שאמרו בלה"ק תֹּאמַרְנָה לנכח הנקבות וגם לנסתרות, שהיה הדבר במקרה, ולא בהסכמה ראשונה, כמו שבאת שני הגופים מחולקים בלשון ארמית), וגם עתה לא מצאתי בדברי פינסקר תשובה לקושיא זו אשר גדולה היא אלי, וכל עוד שלא אמצא לה תירוץ מספיק, לא יסור מלבי הספק והפקפוק.

ואולי יתכן לומר כי לנקבה אמרו אַנְתִּי וְאַתִּי ביוד נוספת דרך גנוגין (על דרך שהוסיפו לה יוד אחר הכף בכנויים, וכמו שאמרו לזכרים אַתּוּן ואמרתון, ולנקבות אמרו אַתֵּין ואמרתֵּין, שהוא דרך גנוגין כאשר כתבתי בדקדוקי סימן שס"ג), ומזה אמרו אָמַרְתִּי בחירק לנכח הנקבה; אבל למדבר בעדו לא אמרו מתחלה אָמַרְתִּי, אך בראשונה אמרו אָמַר אֲנִי, ואח"כ אמרו אָמַרְנִי, אבל אחר זמן החליפו הנון בתיו ואמרו אָמַרְתִּי, והיה זה כדי שיהיו היחיד והרבים נבדלים וניכרים יותר, כי אָמַרְנִי דומה מאד לאָמַרְנוּ; ומה שהחליפו הנון בתיו ולא באות אחרת, הוא מפני שכבר היו אומרים אָמַרְתְּ אֲמַרְתֶּם בתיו. זה אני אומר דרך שמא ואולי.

ובזה אשים קנצי למלי, רק אוסיף הערה אחת קטנה שנזדמנה לי בתחלת קריאתי פירוש פינסקר לספר יסוד מספר לראב"ע (ואח"כ לא היה לי פנאי להשלים קריאתו), והיא כי הראב"ע כתב: ומצאנו אלף מספר, ודבר אחד

אף אמר (יחזקאל כ״ג ל׳) בחסרון אלף מַלְּפֵנוּ מבהמות ארץ (איוב ל״ה י״א) ואיננה מובלעת בדגש הלמד כי ככה היה ראויה להיותה — וכוונתו לומר כי הלמד היה צריכה דגש מפני שהתיבה מבנין פִּעֵל, ואין דגש הלמד מורה על חסרון האלף, כי גם בזולת חסרון האלף ככה היה (הלמד) ראויה להיותה (ר״ל להיות דגושה). זו היא בלא ספק הוראת דברי הרא״בע אלה, והמעתיק לא הבין טעמם ועשה אותם הפכים בלי מלח, באמרו: ר״ל אלף של מלפנו שבשרשו אלף איננה מובלעת בדגש הלמד שהיתה ראויה להיותה דגושה לתשלום החסרון — הכזה יהיה לשון הרא״בע? הנה הרא״בע בקצור לשונו נתן טעם לדבריו, באמרו שאין האלף מובלעת בדגש הלמד כי כבר היה ראויה להיות דגושה, והחכם המפרש דבריו עושה אותם הפכי טעם (האלף איננה מובלעת בדגש הלמד שהיתה ראויה להיות דגושה לתשלום החסרון) — ולמה איננה מובלעת בדגש? העקר חסר. ועוד איך יתכן לומר שהיתה ראויה להיות דגושה? והלא דגושה היא! ואיך לא ראה כי כוונת הרא״בע היא שהיא ראויה לדגש לא לחסרון האלף, אלא לענין הבנין.

ואחר שלא הבין דברי הרא״בע הוא אומר שדבריו סותרין זה את זה, וזה לשונו: אמנם בספר מאזנים דף כ״א אמר בפירוש הפך מזה, שמלת מלפנו חסרה אלף, והע״ין (ר״ל עין הפעל שהיא הלמד) הוא דגוש — ובאמת אין בזה שום סתירה למה שאמר בספר יסוד מספר, אבל דבריו בשני המקומות הם דברים אחדים, ומסכימים אלו עם אלו ומסכימים עם האמת, והוא שהאלף החסרה בתיבת מַלְּפֵנוּ אין לה תשלומין, והלמד דגושה מפני הבנין. בא וראה דבריו (מאזנים דפוס ויניציאה דף כ״א, דפוס אופינבאך דף כ״א סע״ב) ודרך זה הבנין בפעלים שהפא שלהם אלף או יוד נשוא עם השלמים, ואם נמצא מַלְּפֵנוּ חסר אלף, העין הוא דגוש, וכן נעשר ניס וַיְבַשֵּׁהוּ העין דגוש — ועומק כוונת הרא״בע הוא שאע״פ שיש כאן חסרון אות נחה, לא יתחלף הפתח בקמץ, ואין אומרים מַלָּפֵנוּ בעבור האלף, וַיְבָשֵׁהוּ בעבור היוד החסרה, אבל ישאר הפתח, ועין הפעל דגוש כמו שהוא בשלמים. כמו שאמר ודרך זה הבנין וכו׳.

והנה הטעם הזאת החכם המבאר לא ירד לסוף דעתו של הרא״בע, ויחשב לו סתירה, דבר שלא היה ולא נברא. ואף חכמתו של ר׳ ברוך נוחו עדן (עיין מבוא לנקוד אבוהי עמוד 162) לא עמדה לו להבינו בבוריו של ר׳ אברהם, ולהבין דברי חכמים וחידותם.

פאדובה כ״ג אייר תרכ״ג. שד״ל.

ספר עלילות דברים

אל הקורא!

קול פחדים באזני לצעקת אוהבי חכמים ומורדי אור מה לך לשאוב מי המרים ולהשקות את אחיך ההולכים בתומם בדרך סלולה מי רוש ולענה בקערות כסף מעשה ידי חושב מחשבת למען ימגו וינוע באמונתם ובמעלליהם? היתמו ממך רגשת הזמן ורוח היום אשר תשבר ארזי לבנון כי תעורר גם עמודי ארץ שוכנים בקבריהם שנת עולם ולא נדע מקומם איה, אשר באו גם הם בכשיל וכלפות ושלחו ידיהם במקדש הקדש יטמאו לכל אשר קדש יקרא? כאלה וכאלה שמעתי יללת הרועים הרעים ודבת רבים הרבים על מי מריבת הדעת ושמרו כאישון עין ירושת אבותיהם בל ידם מנגה נדח, ואמרו, המבקר מפקר הבקיאות רכילות ועלילות אוילות וכל הנוגע אל ההר אשר שם ירד אלהים להורות גם אשר לא כתוב נגע וקלון ימצא. ואלו הביטו לראות אל האותיות מאחור מעשי ידי דור ודור אז הכירו כי אכלו ישראל מתבואת השדה לפני היום הזה וגם בשנים קדמוניות לא שקו מראות עיניהם משכיל לבותם וכל אשר תאמרו הדם הוא כבר היה לעולמים, אבל אז בחשך ואפל עמנו מחשבותיהם ויראו להכות בשבט הסכלות ולרפא נגע העורון, כי אמרו פן יבלעונו עמי הארץ. ואנחנו לא כן, כי באנו אל המנוחה והנחלה ואיש כלי מפצו בידו להכיר האמת אף אם ערפל כסה פניה ולא נאמר עוד תורת אלהינו למעשה ידי הרבנים אשר עול סובלם סבלנו עד כה וכמעט תמנו לגוע במדבר הזה לולי חסדי ה׳ אשר העיר רוח קדים לזרות ולהבר המוץ מן הגורן ונאכל לחם קודם משלת מגופה. — גם החבור הזה אשר שם בעליו אין עמו (ונעתק מן החכם אברהם בכ״ר מרדכי פירלול המנגן והסופר מפירארא בכ״ח יומים לחדש ניסן רל״ב, כמש״כ בסוף החבור) קנקן ישן מלא חדש הוא, ואם לשונו הנאה תהלך גם על דברים קלי הערך על זמני היקובלים ומנהגי השפטים אשר לא נודעו עוד כי באו בקרבנו, בשוד לשונו לא תנח גם הדברים העקרים אשר למענם קול תרועת מלחמה נשמע בארצנו. ואם המחבר נתן על פניו מסוה להסתיר מראהו, לא הסתיר את ימי חיי אשר היה שנת רכח, כאשר כתב „זה לנו אלף וארבע מאות שנה ועוד בגלותינו לא חסרנו דבר", ואין להסתפק כי ארץ מולדתו היה איטליא, ושם חכמת אריסטו הרימה קרנה ובראש מרומים נגבה במאה הט״ו וגם רוח החקירה על הדת הנוצרית התחילה לנשב לעתים ונתרפפו יסודותיה כבר לפני בא לוטהער המחדש ומזה

חכמינו אשר ינקו משדי התבונה ועל ברכי החכמה והמדע גדלו והצליחו גם הם לא אטמו אזנם משמוע קול אלהים מתהלך על רוח הזמן אבל רק בסתר אהלם כתבו חקירתם על ספר ואחר הדלת והמזוזה שמו זכרונם והיה במחשך מעביהם לא ניכר שוע לפני דל ותפש הקשת לא עמד במלחמה והגבור לא עלה בסערה להרס דלתותיה. ואתה קורא אהוב, אם תחייב אותי בדין ותאמר: הם כסו ערותם ואתה מגלה קלונם, אען ואומר הלא כן עשו גם מחברי התלמוד כי כמה מאמרים והלכות כתבו בספר אשר אסרו לאמרם בפני ע"ה (מנחות כ"ט, נדרים מ"ע ועוד) ואמרו כמה פעמים הלכה ואין מורין כן וחלקו בנדרים (כ) בין ת"ח לע"ה, וכל זה גלוי ומפורסם וכל הרוצה להיות ת"ח עושה, ולכן צדקו דברי החכם עזריה מן האדומים באמרו (פ' מג) ״המשכיל לא יתאפק ממעשיו או מדבריו אשר יקוה בם תועלת לאנשי התבונה מדאגה פן ישלחו הכסילים בעולתה ידיהם ובנפשם לא יפרעו פרעות.

ועתה אם גם נדע זמן המחבר וארץ מולדתו לא נוכל לאמר עליו כי הוא זה או זה, כי מי יודע כמה חכמים ונבונים היו בזמן הזה אשר רוח הביקור נוססה בם ולא גלה דעתם בקהל, אבל אחד מהם הודיע חדשיו לבקר והוא החכם אהרן בן גרשון אלרבי ממדינת קטאניה באי סיציליא*, ועשתונותיו ורעיוניו והתלוצותיו על דעות התלמוד ולענו עלי בעלי המקובלים ואמונתן בכגולת הככבים — אשר קבץ החכם יה"ש מפירושו על רש"י והוציאם לאור בליון ח"ג, ועליהם יש להוסיף עוד ועוד — מקבילות אל רעיוני ודברי המחבר ומיד כאשר ראו עיני ראשית דבריו כאשר התאונן על צרות רבות ורעות אשר מצאו בני ישראל בגלותם זה אף כי לא סרו מעם ה' ולא עזבו את מצותיו כמו שעשו אבותינו ששכחו התורה והמצות ונשאו נשים נכריות ולא שמרו השבת, אמרתי בלבבי הלא זה דברי אלרבי בפ' ואתחנן. וכאלה רבות עמדי אשר יחזקו השערותי כי אב אחד לשני החיבורים האלה, אבל לא אעלם על ספר, כי פתחון פי לא יהיה לקלקלה, ולא נגעתי רק בקצה המטה, למען יבאו אנשי השם ויחזקו או יבטלו השערתי.

המפרש החבור הזה קרא את עצמו יוסף בן משולם. ושמו יוסף חתם בראש החרוזות בשיר אשר כתב בסוף פרושו ואיננו רחוק מדעתי, כי המפרש הזה הוא ר' יוסף בן שם טוב אשר פרש אגרת אל תהי כאבותיך וביטול עקרי נוצרים לר"ח קרשקש ומאמר סי' לאריסטו בס' כבוד אלהים, והחליף שם אביו בשם משולם למען לא יכיר אותו הקורא וכמו כן אעשה גם אני, ויקרא שמי בישראל:

מיכאל בן ראובן:

(* וספרו מסה אהרן לימנו ״איינע פערטהיידיגונג דעז טריסטליכען אונד אינדליכען געזעטצעז״ כמו שכ' החכם המשולל לונץ (ל.ג. 519) כי אם ספר ניכוח כנגד הנוצרים כמו שכתב בס' בכאפים.

ספר עלילות דברים*)

זה ספר עלילות דברים לר׳ פלמון בן פלת מבני בלי שם אשר לקח לו מבנות פלוני אלמוני לו לאשה ותלד לו את פלמון הוא פלמוני המדבר הוא פלמון המחבר

דבר פלמון אלי נודי כפירים — אשר עסקו בפלפול הדברים
בלי דעת דבר עצם ומקרים — והבדל בין רשמים לגדרים
ובין מופת והמאמר בשירים — ועם זה אימיים הלל וגומרים
ונחשבים שלמים נגמרים — וגם היו לראשי המדברים
והם כרתו ברית בין הבתרים — אשר עמדו וגם הברו ספרים
וחדשו דת מעותת ישרים — לפלמוני חבלים הם וצירים
בכן עמד והגדיל מאמרים — והנה שם עלילות הדברים.

ויהי בימי שמגר בן עמיאל בארץ כתים היא ארץ המבילה אשר שם נקבצו עמים רבים ללשונותם במשלותם לגוייהם ויהיו לכת ומבילה עד היום לקרא כלם בשם אלה אמרי אשר לו שם בבלושה. ויהי בעת ההיא וינע יהודה וילך עד שאול מטה. מעט ידו ממעט הרשע ויהי למס עובד עד היום הזה. ויעבידו הכתים בבני יהודה בפרך ויכו גם מכה רבה בבית במות גם בראש כל חוצות ויתגודדו כמשפטם בשוקים וברחובות, בחרבות וברמחים עד שפך דם עליהם ויעשו עגלים לעפם ולנפשם לאות על לבושיהם למען יכירום רואיהם למען הכות אותם כל מוצאם ויכו ביהודים כל אויביהם מכת חרב והרג ואבדן ויעשו ביהודים כרצונם ואין מידם מציל ויצעקו אל ה' בצר להם ולא שמע אליהם להצילם גם לא כשלו מעבידיהם וימותו בעלום בשיבה טובה כל צריהם ויוסיפו עוד ויקדשו לים ויקראו עלוה ויבנו ויסוד אל השם ולא שעה אל צעקתם. וילכו הלוך וחסור עד היום הזה.

ויהי כי ארכו שם הימים בין הקולים, ויעברו הקלים ואל כל אשר יפנו ירשיע, ישועו ואין מושיע. אז ידברו יראי אלהים איש אל רעהו לאמר ממי היתה הרעה הגדולה הזאת לנו. ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב נשינו ועפינו יהיו לבז, בנינו ובנותינו נתונים לעם אחר לעינינו, ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו אחנו וזרעינו החרשנו. ועתה על מה עשה ה' ככה לנו להדיחנו מעל פניו, כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפנינו, כל ימי המלכים אשר מלכו על יהודה וישראל עזבו תורת ה' וילכו בשרירות לבם הרעה, גם עבדו לאלהי נכר הארץ ויביאו לגלמי פסליהם בית ה' פנימה ויכשילו גם את יהודה עמם, וישלח ה' אליהם את עבדיו הנביאים יום השכם ושלוח להוכיחם ולהגיד להם פשעם ולא שמעו בקולם, וישלח אליהם מלך ממלכי הגוים

*) העתק מן הכ"י אשר הביא החכם אליעזר אשכנזי מאיטליא וגנוזו היום בידי החכם הכ"כ שניאור זאקש בפאריס. והעתק־אחד מן החיבור הזה כבר הוציא לאור החכם יש"ר נ"ע באגרותיו (ח"ב דף 121) והחכם יה"ש בהחלוץ סוף ח"א. ובטעות קרא שם המחבר ר' יוסף עלילו.

המוציא לאור

אשר קניניהם ויכלה גם מעט, וכאשר שבו, שב חרון אף ה' מעליהם, ויהי כי הוסיפו לחטא עד אשר לא היה להתאפק עוד, שלח נבוכדנאצר מלך בבל ויגלם בבלה, וישבו שם שבעים שנה, ולא חסרו דבר זולתי ישובם על אדמתם, ויהיו שם עמהם גדולי חכמים ונביאים וינחמום בכל עת תנחומי אמת, ולא עמד עליהם אדם להרע להם כל ברשעו. הנה המן אשר בקש לאבדם נאבד הוא ומרדכי עלה לגדולתו וישב בביתו, וכן אין גלותם לא קרה צרה וגדולה מהם עד שנפקדו לשבעים שנה וישובו ויעלו, עם שעברו מצות רבות ועשינו נסים בריות וישכחו התורה והמצות, גם שבת לא שמרו עם היות אצלם נביאים וחכמים רבים, וכן עשו גם ימים רבים אחרי שובם לארצם, כי השיבם ה' למנוחתם וינחמם כרוב חסדיו ויבנו בית לשמו ויגדל כבוד הבית ההוא מכבוד הבית הראשון ויעמדו בארץ ד' מאות וכ' שנה ויעברו עוד את פי ה' ויפשם ה' מעל אדמתם באף ובחימה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה, ויעזבם והם לא עזבוהו ולא המירו כבודם בלא יועיל עד היום. זה לנו אלף ושבע מאות שנה ועוד בגלותנו לא חסרנו דבר מכל צרה, שמלאתינו לא באתה עלינו הופעה, ואויב לובש כפותינו, וזרענו נכון לפנינו מהם יקחו לכהנים ולנביאי פקידיהם לעינינו, ותורה מצלים על כתפיהם וישימו קרחה בין עיניהם למת ומורא יעלה על ראש לרינו לאמר פן יראה ה' ורע בעיניו, וכי יכה איש את רעהו באבן או באגרוף, איש הישראלי המוכה, וכי נבא לפניהם לאין משפט היא קדש, כל לשון תקום עלי למשפט הרשיע, ועם כל זאת כל זמן שמחזיקים מוסיפים גבורה ומצליחים בכל מעשיהם, וזה להם לאות כי אין אלהים בקרבנו; והנה אנחנו עובדים את ה' בכל אשר לנו בלב ובנפש ובמאד בפה ובלשון ואין אנחנו עוברים את פי ה' להכעיסו ולעבד על פניו לזולתו ומתים אנחנו על מצותו. ואם אחד מעיר ושנים ממשפחה ימירו דתם כבר יצאו מכללינו ונורשו מהקהל בעדתינו, וגם בכל אלה איש אחד מאלף לא מצאתי שעבד אל זר לעבור ברית, אך כבד עליהם עול גלותם ולבונם הצמיד מרמה ואין בקרבם הוות. ורבים מאלה לקוחים בזרוע פרס ידעו טוב ורע וגם היום אינם יודעים בטיב יהודים והמה נהפכו לנו לאויבים מבלי דעת, ומה יאמר ה' להם או לנו ליענש עונם למה לא שמרם שומר ישראל, ואם שומר חנם הוא הלא גם הוא חייב בפשיעה, ומה יעשה לאלה היום או לבניהם אשר ילדו. ואם כל אלה עברו את פי ה' מזדון לבם למען הכעיסו, הן בחרו מות למען הקדישו כבוד אלהי ישראל אשר כף רגלם לא נסתה לנוס מעבודתו ואף בלשונם לבד, ואם אבותינו אשר בעונם גלו מארצם מעלו אנחנו מה מעלנו, הלא לא עבר זר בתוכנו מאז גלינו מארצנו גם עריות ודמים אין אתנו. הנה אבותינו ישבו על אדמתם לבטח ימים רבים וגם בהיותם צדיקים לא שמרו תורת ה' כאשר נשמרה אנחנו, הנה מימי השופטים אשר שפטו את ישראל עד שמונה עשרה למלך יאשיהו לא עשו הפסח כפסח הזה שנכתב בתורה ולא יכשר פסח זולת זה, גם בסכות לא ישבו מימי יהושע בן נון עד בואם אל הארץ בימי עזרא ואולי גם שאר המועדים שכחו, כי אם שכחו פסח וסכות עם היות השאר בחוש בזכר מעשיהם, במה יזכרו זולתם אין רושם לחוש בקיומם, ולפי דברי תוכחות הנביאים אם קיימו שאר המצות בלא בתורה לא היכחו בחסרון אלה, ואנחנו עמלים ועוסקים בתורה ובמצות מכל אשר לפנינו בעשותם ובדקדוקיהם גם בתפלות ובתחנונים מתמידים אנחנו והוספנו על הראשונים כהנה וכהנה גם עינינו בלום נפשנו וכל אשר דבר ה' שמענו ועשינו וכל אשר נלאה ובשוע אין מושיע, אל ה' ולא יענינו, וכל אשר נשוב אליו הוא סר מעלינו, לא כן הבטיחתנו תורתינו, ומה נאמר לאלהינו אחרי זאת, אין זה כי אם אולי נגרע מעבודתו דבר לא נדעהו ולא תגלה בזה עבודתנו ואם כוונתנו שלמה.

ויען שאלתיאל בן ענני איש ירא אלהים ויאמר, אתה ה' אלהים אם עברנו ממצותיך אשר שכחנו ואנחנו לא נדע מה נעבד למה תתענו ה' מדרכיך לבלתי שלום אלינו נביאיך יורונו הדרך נלך בה ויגידו לנו פשעינו, כי כל אשר הדימנו בעשותנו הטוב בעינינו והנה עבדיך יאמו בעונם, הנה הוא און בידך הרחיקהו. הנה כאשר עברו אבותינו את פי ה' עם היותם נענשים בזדון ושבו לעבוד את פיו וישלח אליהם נביאיו יום השכם ושלוח, ולמה נגרע אנחנו מהם יען היה עם לבבנו לעבוד את ה' אלהינו, הנה אם כה תעשה לנו ה' אבדה תקותנו, ומה העבודה הזאת לנו אם לריק יגיעתנו גם אם ניטיב דרכנו לפי מחשבותינו עוד נוסיף סרה והמכשלה הזאת תחת ידיך לא לנו ה' לא לנו.

ורוח לבשה את זכריה בן יהוידע ויען ויאמר שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על ה' אלהיכם לאמר צדיקים אנחנו ולא מעלנו, אך אל תקיר מפשעינו ושדי המר נפשינו באין חמס בכפינו, דברו עתק ותשמעה ואל ידבר אליכם ה' פן תמותון, כי לה' הצדקה כהיום הזה ודעו כי ישנה לכם ה' ממעלליכם ולולא חסדו אשר גבר עלינו כבר אבדה תקותינו ויאמרו לו ירפאי ה' כי לעולם חסדו גם תמול גם היום גם מאז נדברו ירפאי ה' איש אל רעהו, כי בגדי חטא ועון אנחנו, כי כה אמר ה', אבותיכם חטאו ואינם בתוכם לרוע ומעלליכם מעל פני ואתם קמתם תחת אבותיכם ותוסיפו על חטאתם פשע כי הם אם חטאו כבר הפעום מאבריהם מלכיהם ונביאיהם, הלא ידעתם את אשר עשה ירבעם הוא והמלכים אשר מלכו אחריו אשר החטיאו את ישראל וישכימום את תורתי ויכשילו גם את יהודה עמם, והנביאים נבאו בבעל והעם לא ידעו ואשמו. הנה כאשר מצא חלקיהו הכהן את הספר בנים אל אים לא ידעו, וכאשר שבו מאחרי, ואשלח אליהם את עבדי הנביאים יום השכם ושלוח למען יודיעום דרכי להוכיחם אלי, ואף גם זאת בהיותם בארצות אויביהם כי לא מאסתים ולא געלתים ולא הסתרתי פני מהם כי עבדי ונביאי לא משו מקרבם כל ימי גלותם, גם בגלותם עלו עמם חגי זכריה ומלאכי דניאל ועזרא הוא עזרא הסופר אשר השיב תורתי למשנה ויכתוב ספרים הרבה לאין קץ ותמלא הארץ אותם. גם את הדברים אשר דברתי אל משה בהר סיני השיב ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל. גם ערב רב עלה אתם מזקנים וחכמים ובתוכם נביאים כל אלה חברו ויגדרו גדרות גם גזרו גזרות הם אנשי כנסת הגדולה אשר נמסרה להם תורתי מהם יצאה תורה ומשפט לעם, גם הם חדשו להם חקים ודרכים ילכו בם למען ישכילו, והם סדרו נסחי תפלתם ובקשותיהם למען יקראו כלם לה' קול אחד גם לוו לבלתי הוסיף על דבריהם למען לא יכזבו כי אין ביד כל שכל לאמר לאל ה' תהלים לפי שכלו והם גם הם לא שתו בה התהלים שמו רק לגודל השבח הדבור, ועם זה כוונו גם בדקך הפעולה ובמקום שהתירו התירו עליהם אין להוסיף. ויהי בימים הרבים ההם אחרי הושמה תורתי בלבם סרו ממצותי בזדון מרוב טוב אז נפלה בתולת בת יהודה, נפלה ולא קמה עוד, וישכחו עמי תורתי מעבודה קשה ולא ידעו עמם מצותה מכל אשר לא נכתב, רק השרידים אשר ה' קורא אליהם, מתי מספר, המה ידעו על פה מה שקבלו הם ואבותיהם למה נלאשו ויסיו לעם אחד, והם התנאים, כתבו להם בקבלה תורה שבעל פה למען לא תשכח מפי זרעם וגם דברי הזקנים והנביאים כתבו את הדברים האלה, גם בעת הביא קצרה דעתם מקוצר רוח בינתם עד לא הובנו להם קצר דברי התנאים ההם עד קום עבדי האמוראים באלו דברי התנאים על מתכונתם ויוציאו לאור משפטם, ועל כלם שני המאורות הגדולים רבינא ורב אשי המה חברו התלמוד הבבלי אשר בכל דברי החכמים וחידותם המה סדרוהו בחכמתם ויבארו שתי התורות בהיותם להגיד לעם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. ויקשרו הלא כתוב בכתוב בכמה אופנים מתחלפים מהם שלש עשרה מדות הידועות וזולתם הקשים וסמיכות וסמוכים והרבה מיני מלאכות העיר להוציא בהם מן הכתוב דברים זולת פשוטו לא נכתבו מקדם גם מה שהוסיפו מדבריהם הבילו באופנים ההם עד שנתערבו לא יבינום כל רואיהם. אמרו ויכם אותה עלמד שהבעל יורש את אשתו (ב"ב קיא) וכאלה רבות. עוד חקרו ותקנו ודרשו דרשות ואגדות יגידו בם סתרי תורה וסוד ה' ליראיו והם עמודי שכל ומגדול עוז למשכילים אבני נגף ומכשילים לסכלים ויכתבו כל אלה בספר ויקראו לו תלמוד הוא התלמוד הבבלי עד היום אשר קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם לבלתי סור מן המצות הכתובות בו ימין ושמאל.

בימים ההם אין מלך בישראל רק יודעי התלמוד כלו המה ישבו בראש ויקראו להם אנשי דורם גאונים והם שפטו את ישראל בעת ההיא ועם היות זה החבור וזולת מן החבורים התלמודיים כוללים ענינים רבים נסתרים גם לא הוטמו הגאונים שופטים על העם רק להבינם מהם המצות המעשיות והחלק הראוי או המחוייב לגלות לנשים ולקטנים מן המצות הידועות לא לדבר יותר כולל מזה וזה להיות התנאים המוכתים לאיש הנבון לשפוט את העם תלויים רק בחלק הזה ולזה לא יבחן השופט זולתי בזה החלק.

ולהיות מחוייב לאשר ירצה להשכיל ספרי התלמוד שיקדים לו ידיעות וחכמות לא יושגו בלתי עמל ויגיעה רבה בחרו להם אנשים רבים מהעוסקים בתלמוד לעסוק רק בחלק המעשיי

ממנו למען יעלו למדרגת הגאונים במעט זמן ובזולת טורח ויתר דברי התלמוד הניחו כדברים אין בהם תועלת או לקחם על פשוטם מבלי הביט אל התוכות ויהי לחק עד היום לרוב התלמידים, ולא זה בלבד אבל גם בחלק המעשי עזבו כל המצות ד' והנה בזמנם ויסבכו להם קלורים כאשר עשו הרי"ף והרא"ש שלקטו מהתלמוד החלק המעשי הנחוץ לא זולת זה. אז נשברה גאון עוזנו כי מאז לא הבינו יודעי התלמוד ממה שהבינו רק מזה החלק ויתר דברי התלמוד הלא הם כתובים בספר דברי הימים הסוכים, והתוכות בעתים העמודנה אין דורש ואין מבקש להם והיו כלא היו. ויסימו ראשים על העם שרי אלפים ושרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות וילכו הלוך ותבור עד שלא הבינו עוד גם גרסת התלמוד ויגמרהו במאמר כי לא פורש לולי רש"י שהאיר עיני העם בבאור דברי התלמוד אשר כתב באר היטב וגם הוא לא ביאר ממנו זולתי החלק המעשי והדומה לו, והוא האל לפרש גם דברים שבכתב לפקוח עינים עורות להוציא ממסגר אסיר והספוק הוא כי הוא עיני לדקי יה עוד ויאמרם בנוסחתים ויבארם בגלגלה כי רוב דבריו בהם אינם פרושים אבל דרושים תלמודיים, מהם עמוקים וארוכים בזורים אלא המשכילים יותר ממה שנדרשו עליו, ואומריהם לא כונו בהם זולתי לחדש דברים אינם פשוטי הכתובים לא שהבינה הדרשות הכן ביאורי הכתובים הם, ומי הגיד לנו אין מקרא יוצא מידי פשוטו זולתם. והנה זה הטב לבאר הכתובים בכך וקרה לו זה להיותו מבולל מסכתא המבעא וזה מבואר מאד למי שעיין בחכמה הזאת מעט וכמה פעמים אמר גם הוא אין מקרא יוצא מידי פשוטו או זה הוא פשוטו ואינו רק דרוש והגיע מפירושו זה בכל המקום אשר הזכיר את שמו שנשארו בני ישראל עמומים מפשוטי התורה והמקרא עד אשר זכר לפניהם באורי מי שאמר דברי הכתובים כפשוטן בזולת זרוס ילעיגו לו ויאמרו שדבריו זרים אלא פשוטי המקרא וזה קרה לעוון ובגבול בשלמות הנפשות באשר יתבאר עוד.

והנה לפני שבר גאון מאז ומקדם היה חק לחכמים ולצדיקים לגלות לבניהם ולתלמידיהם הראוים קצת כללים וראשי פרקים מסודות האלהות וכונו בזה להציל מן המכשול אחרי שידעו שבעוכו התלמידים לחקור בדברים העמוקים האלה והיה מעט הנושא להשתגע בו לעמוקו וכל שעות בדבר יקר כזה וכזו *דע כי זה לקצר ויעשו זה בדרכים שונים מהם הלכו דרך התלמוד ויעשו גם הם מדרשות זולתי התלמוד ישאלו בה למבינים מעשה בראשית ומעשה מרכבה כאשר עשו בב"ר וזולתם, ואחרים לקחו להם אותיות מה ויחברו מהם מחברות יורו אלהם על אלילות הש"י ויאודו ויקראו למחברות האם שמות לפי מספרם כמו שם בן ע"ב וזולתו ואחרים הביטו אל הפעולים הטבעיות וידעו כי לכל פעולה כח יפעלה וכנו הכחות הפועלות שרים או מלאכים ויחדו שם לכל אחד מהם יורו השמות ההם באופן מה על פעולותיהם. ואחרים שמו מספר לרקיעים וייחדו פעולות ושמות לכל רקיע ורקיע והניחו על לכל אחד מהם ויקראו להם שמות כשמות אשר קראו להם הראשונים או זולתם. וקצתם מדברים דבריהם בזה על דרך הספור לבד וקצתם יסמכו דבריהם על כתובים, ואחרים דברו באופן ספירות ואמרו שיש נמצא אחד ועשר ספירות נאצלות ממנו וקראו שמות לכל אחת מהן, וקצתם כינו לדבר בכמו אלה הענינים באופן שהנגלה ממנו היה בתכלית הזרות וההמנע אצל נושא הספור וכונו בזה לאחד משני דברים או לשניהם יחד והם אם להסתיר הסוד באופן שהקורא בו לא יתן אל לבו דברי הספור ויניחם כענינים של לצות ומילי דבדיחותא, אם להעיר הקורא בו שאין הדברים כפשוטן ויתן אל לבו שיש בהם סוד נסתר יעיין בו וישכילהו ואם לשתי הסבות יחד בשני בני אדם. והדברים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור ונקראו חכמת הקבלה כי כל אחד מהם קבל באור ספור מהספורים ההם וזולתו מאביו או מרבו ועמד עליו והאמין בו עד יתבאר בו במוסף.

ועתה לכו נא ונוכחה יאמר ה' אם אנכי נטעתי בקרבך עץ החיים ולויתיך לאמר שלח נא ידך ואכלת בו ואכלת כנפשך שבעך ואל כליך לא תתן ותלך ותלקט ותמלא אוצרותיך מהם והנך רואה בעיניך ומשם לא תאכל. למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' זכור ימית

*) מדברי המפרש נראה כי יש בזה סכנה מה כמו: יהיה למכשול גדול. ואם יעלה בידך יהיה עינוך טוב.

עולם בינו שנות דור ודור, שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך היה דבר הורתו בו אבותיך ואתה לא ידעתו הנה כל קדושי בידיך לא נפקד מהם איש נביאי ועבדי כלם נקבצו באו לך איש לא נעדר. הטה נא אזנך ושמע, פקח עיניך וראה ושאול אליהם ומיהודה תהלל לאמר כל אשר דבר ה' שמענו ועשינו ואתה עוכרים את בית ה' והיא לא תגלה. המעט עזוב דברי עבדי והנביאים אחרי ה' גם מתורה למדתם לאכל. הנה עבדי אנשי התלמוד אזנו וחקרו ותקנו משלים הרבה וידענו גם הבינו את אשר דברו אך לקחו עתה דברים דומים לראיות על דבריהם למען קחוך דבריהם בדברי הנביאים לא כונו לאמתם בראיות הם כי (גו) לא באו בקבלה אמתית ונאמנו בעלתם לא יאמנו בקבת הראיות או התוכחות ההם אבל יבזבו כאשר יפלו התוכחות כי אין כל מה שהוכיחו היו הוכחות הכרחיות אמתיות אצלם ולזה אין ביד כל אחד לדון ולהוכיח בכמו קצת הוכחותיהם זולת מה שהוכיחו הם הלא תמלא מי שהתיר ניעלה התכה לאמרו נשבך לארן מרכתי ועדיין איגב קיים (חולין מב) לך נא והתיר נעל הגג לאמרו ותגנב את לבבי ועדיין לבן קיים, אך לקחו להם דרכי הדרש וכונם מופתים ביציים ודומיהם ממה שיספוק מן הסמיכה לזכור זה נזכר זה וכמה כתובים הביאו כאים לדברים יותר ידועים מראיותיהם ואתם תבנתם הדברים האלה הוכחות אמתיות ובאורי המקרא ולא היא. ורעה חולה שתמרדו גם אתם מופתים כאלה ותבואו לפתוך דברי התלמוד ולתלמידים והנכם נבוכים בזה עד שלא יפקיקו יוניהם לגשת אל התלמוד ותעשו לכם ספרים חדשים מקרוב באו ממה התוספת שואלים ומשיבים על התלמוד דברים לא שערום אבותיכם ומולידים מהם דינים מתירים מה שאסר התלמוד ואם יקים איש ויפיל דבריהם במכמת ויפצ התלמוד על מכונו לא יאמנו דבריו להפיל דבר אלא מדברי התוספת וממה שיולד מהם אך קושיא היא ובלוי לוכה עליה מדי שנה בשנה בהגיע אליה. ועתה קבלתם מן השאלות והתשובות ההם וביולא בהם עד שהיו ספרים נקראים דגלים אליכם. והנא להפיל דברי הדברים אלה הדברים בעתדם יעמודו ויאלו מזה מבוכות בוגות יחוייב לתקנם ולא יתקן זה זולתי בשבות כונת התלמוד ולבאלו באופן זר והשניים האלה הם הנקראים אצליכם דרכים אין בהם מבוס דברי האמוראים ובדרכים ההם תוכחו עד, יכלו ימיכם בהבלם והעמידם וביולא מן הוכוח ההוא הוא ברוב זולת האמת גם אצלכם והמלאכה הזאת תכנו פלפול ואחרים אומרים בלבול וכן הוא. והמקרא והתלמוד מונחים באכון אין דורש ואין מבקש להם אך העוסק בפלפול הוא הקדוש והוא כלא וקלין ואם אין לו ידיעה דבר בלהו. וכי יאמרו אליהם בניכם מה העבודה הזאת לנו, מדוע אנחנו יושבים פה עד מתנו וכל אשר ניגע לא נגרע מעבודתנו דבר הנה אם תכלית התלמוד ידיעת מצות ה' ותורתו הננו ועלינו אל המקום אשר אמר ה' כי תעלנו בגלות ימינו ואנחנו לא נדע מה נעשה, ותענו ותאמרו לא טוב הדבר אשר תעשו כי לא יכשר למוד התלמוד בזולת זה האופן מן התלמוד כי גו לבדו היה פקוח הלב והוא קשות הנפש באמת. ולו תאלתי בזה לבד לפקוח עיני הלבבות כאשר אמרתם והיה זה הפלפול אין כלי להשיג התלמוד הנה מסך התכמים, להמציא הכלים למען עשות המלאכה אשר בעבורה היה הכלי ההוא, לא בעבור מציאות הכלי לבד, ואתם לא כן תעשו רק כל הימים אתם עוסקים רק בכלי ללא תכלית והנה היום כלאים עליכם אין להם ידיעה במין מיני הדתות זולתי בזה העסק הכלי והיודעים דם ודין בדין אינם כיולקי מים על ידי עבדיהם ועתה שאלו נא לדור ראשון ולאו אם הראשונים עשו כמוכם ואם תמתכם כחכמתם והנכם יודעים כי אינכם יודעים מאומה ומיום ליום תלכו הלוך וחסור ומי ילד לכם זה רק קשי ערפכם וזדונכם ורום לבבכם, כי אם תשמעו בדברי עבדי המוגהים באמון עמכם גם אתם תעלו אל מקום אבותיכם ועתה תרדו מטה מטה ואין לכם פה להשיב רק באמור כי נתמעטו הלבבות, וכן היא, אם ענין הלבבות כענין לבבם זה, והטעם לרוגם כי לא אביהם שמיע והבין מעט מהחכמה הדבור אשר היא שרש לכל חכמה, לא יעלם מכם תקון לבבכם ולזה מלקתם המלאכה היא אתם הראשים הרעים כי יראתם כי לאמתם פן יודע תקלונכם ויעלו היודעים עלינו ואנחנו לא נדע ונכר מטה. טוב לנו עתה נעמד על עמדנו. עמי מאשריך מתעיך ודרכיך רעוך קדקד, הם נעלו לפניך דלתות התורה והחכמות עד לא נשאר בך יודע עד מה. גם בדברי הקבלות הרשומים בנו להם בנינים וכונו להם כונים ויאלו את אלהי ישראל בכמה פנים, כתבו להם בספר ובדיו תמונות אשר לעשר הספירות עוד ונ"ב פ"ס

אחת שמות עליונה וכנוה אין סוף והנשארים העשרה שמו תמונות עגולות הכינו להם גבולים מיוחדים ומשתלשלים עליונים ושפלים מעמידים מהם בתוך ומוציאים מהם המילה, אלה התמונות נקודים בשמות לפי מה שהושמה תמונה תמונה מהם מקום לדבר דבר מהדברים הנמצאים אללם בעליונים מהם שרים כתיים על דברים מיוחדים להם בתחתונים גם הם נקודים בשמות. מהם עניינים לאורים בלבושים כ"ע כהן גדול יום הכפורים שאלין שם בן ע"ב חולתם מהם תכונות ומדות אלהיות רחמנות גבורה פחד מבטע וזולתם, מהם מקימות בנים המקום על מעלה בד' רוחותיו וכן נתנו שעור ותמונה לכל דבר עליוני עד שהם במקום מה ומהם במקום זולתו מהם עגולים מהם מרובעים מהם צנורות מהם שרלות היכלות. גם עברו להם צנורות מזה לזה להרכיב כחות זה בזה ולהשפיע מזה על זה וכל אלה דבקים זה בזה דבק לא יפרד וכל אלה אלהיך ישראל ואם נחלקו דעותיהם בזה ברב ובמעט כלם נתנו מרעה אחת ובדברים האלה חברתם ספרים וכתבו להם מופתים מתחלפים מדרכי הדרשות והשיכים וזולתם. עוד מלאו להם שמות לעליונים הוציאום מדברי הנביאים באופנים שונים מהם המנין העולה אלותיות ת כ ה מ ת מכוון עם המנין לותיות שמותיהם ומהם השיכת אותיות ההיפוך פעם אחת או פעמים רבות עד ישיגו מכוונם ומהם אלוף אות באות זולתו כהחליף סדרי האותיות וכשיזדמן כיכ ון המכוונם בזה אומרים שלזה כוון הנביא באמרו דבר פלוני. גם שמים מקום לזעקתם לאמר המבקש צרכיו בתפלתו אם יצטרך לדבר פלו' יכוון בתפלתו בספירה פלו' ולשם פלוני ולמקום פלוני במרכבה ויענה. וכבר חברו להם תפלות על הסדר הזה ושמו בם היכות עולות למספר שמותיהם ואמרים יורו עליהם ואין שם מהם על לב שאם יקוימו הדעות האלה ימויינו לאלוה בשמיות הרכבה רבוי *והפעלות ובכלל לא ימלטו ממקרים רבים באלהות אשר לא ימצאו בזולת גשם עד שהם שוללים בלשונם מהאל כל אלה. ולמתקור חכמת הדבור גם, הועם מלאות עיניהם מהשכיל לבותם, עד שיאמרו דברים לא ישיגו משיגי הדברים ההם וקוראים דבריהם את דבריהם ולא יבינו ואלה הם הצדיקים והתמימים. עמי עתה כי הנמצא כזה לאיש אשר רוח אלהים בו ולמה תאמרו צדיקים אנחנו ולא חטאנו ואנחנו עון אבותינו סבלנו, הן לא טובים אתם מאבותיכם אם אבותיכם אמרו הבעל עננו ואתם אומרים מיכאל עננו מה יתרון לזה על זה. גם הם ידעו במציאות האל ית' ויאמרו יותר ממה שתדרשוהו אבל אמרו כי ביד העליונים כחות מהאל ית' יכולים להיטיב גם לתחתונים בקראם אליהם ואין בין זה לזה זולתי שנוי השם לבד. ואם הם עשו להם פסילים ועברו בלא תעשה לך פסל, הן אתם כמעשם במציאות השם ית', באשר תחייבו לו רבוי במספר העשרה גם הרכבה וגשם ואשר אלה לו אינו אלוה ולא שכל נבדל, כי לא יושכל מנין זולתי בגופים המורגשים לרבוי מקריהם ותכליתם. ואם בשאינם גופים אבל נשואים בגופים בענין בנפשות האנשים כי ימנו בהמנות הגופים הנושאים אותם. ואם בשאינם גופים ולא נשואים בם, אבל יועללו כלם זה מזה גם אלה ימנו במספר העלות ולא יהיה עון בזה אם יצוייר להם שהאל ית' הוא עלה ראשונה ושהעלולים יפלו במחשבה ואין יחוס להם עם האלהות, אבל אם יחוברו כלם היה זה הרכבה ורבוי כי אין הרכבה בלתי רבוי במספר הפשוטים המתרכבים גם שיחס לו ימין ושמאל כתמונות וכעס ואלה הם גבולים לגופים בעלי תכלית ותכונות בני אדם ואמרתם שיעמד מכסא דין וישב על כסא רחמים, ואלה הם שנויים והנביא אמר אני ה' לא שניתי ובלב כל חכם לב נתתי חכמה להבין זה ולהשכילו ואם אלהים כליתם בשמים האלה קראו נא אליו ויענכם יאמר ה', מה תצעקו אלי.

וכי תפנו ולא תעשו את מצותי כמצותי מפוס שננת תלמוד לעומק התלמוד ולרוחק דרכיו מדרכיכם ואף כי יעלה זדון החרטמי, אבל פעמים בי אמר ה', הנה שלחתי אליכם אחר התימה התלמוד איש אשר רוח אלהים בו שמו כשם רבו, הוא באר לכם כל המצות המעשיות הבאות בכתב ועל פה באר היטב בספרו משנה התורה גם במדעיות דבר בו ובאלרם באור ושעור מספיק לאשר חובר לו הספר עוד באר המעשיות בבאורו למשנה באור נאה מאד. גם בחבורו ספר מצות מחריב מצות הבאים בכתב. עוד ספר נאמר כנגד מי

*) מן המובן נראה של"ל התפעלות והפעלות.

כמתו מורה נבוכים, ושם באר במדעיות כל מה שנאות לבאר ולגלות לאשר חברו, ושם הודיע לכם משפטיכם דבר מספיק ולא שמעתם בקולו ותמרו את פיו אין זה כי אם מרי ושבע. וכי תאמרו כן רבו כמו רבו ראשונו שופטינו זקנינו מחברי ספרינו זה אמר בכה וזה אומר בכה, ומי יודע אם זה או זה יכשר או שניהם כאחד טובים כי זה משה האיש לא ידענו מה היה לו יתכון על האמרים ואיך יעמדו דבריו והנשארים יפלו, הלא לאלהים פתרונים לאמר גם כל אלה ואם גדלה מעלתם אללכם הן לא נודע מקום חכמתם ואי זה מקום בינתם הן גם בתלמוד לא דברו זולת מה שדברו, ואם דברו גם מן האלהות דברו מעט שלא השיגו, ובזה ירשיעם פיהם ולא זר. לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא וגברת חכמתו מתוך מעשיו כי לא בלו דברי חבריו בחלקי החכמות אבל בכל. הן ספריו התלמודיים כוללים כלל התלמוד חה יעיד הקינו כי בו גם בלבים דבר כאשר ילאה מספריו וכללו דבריו כל מה שדובר בחכמה הה"א עד יום בואו ולא הפיל דבר ארצה מדברי הנביאים והתלמוד, גם לא הוסיף עליהם אבל הניח מהם ויתי למאור. ורבים השיג מעין המשיכה, ושם האנשים הנעורים משנת סכלותם וגלגלו לגעגרת הרועים הרעים, כי קמו עליהם ויגרפום ויקם משה ויושיעם, ואתם קמתם עליו ותבעטו שבתי האלהי כספרי קוסמים. גם הגורו התלמודי בא ללמד ונמצא למד כי זיפתם אותו ומנתם אליו דברים נאים אליכם והשבתם להניחו והנה עברתם אותו. כי לא דרכיכם דרכיו ולא מחשבותיכם מחשבותיו עד שתעלו למעלתו, ואף כי לעבור אליו להשלים תארונו, אבל בחרתם בדברי זולתו אשר אין לפניהם בלתי אם אלפולם לקיים הדרך הלכתם בה העובה היא אם רעה בלתי הבינו אם קלתם קוראים דברי התלמוד בעינו ולא לומר גם התורה והנביאים, וזה אם לחסרונם שלא השיגו זה או לאהבת הרגלם וסרקומם והתגדרם במקומותיהם לא ראו אור בהיר הוא בשחקים והסגו על מה שכתוב בתורה שבעל פה.

בעת ההיא נקהלו היהודים בעריהם בכל מדינות גלותם ושאלה לדעת זה ועל מה זה, ויענו ויאמרו חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב בכסא ליום חגינו ונקומה ונעלה בית אל לפני בא יום ה' הגדול והנורא ונבקש מלפניו על עמינו, אולי יתעשת ה' לנו ולא נאבד. והלכתי אף אני עמהם בקרי ונלך ונבא אל נהר אחוה מלך שם. ואשא עיני וארא בחלום והנני עומד בהיכל מלך נורא מאד והמלך יושב על כסאו והנה אשה לקראתו מוכה ומעונה ותפל לפניו ותבך ותתחנן לו לאמר הושיעה המלך הושיעה המלך. ויען המלך ויאמר אי את בתי וממי אושיעך, ותען האשה ותאמר: בת כהנים ונביאים אנכי והייתי רכה וענוגה מאד, יפה תמה וכל מום לא היה בי ולאהבת אבותי אותי גדלוני וינשאוני עד שקמתי אם בישראל. וזאת לבנים. אך עתה יצאוני בני והרוני, פצעוני, לקחו עצם מעצמי ובשר מבשרי ויקברו בשר תחתיה בשר בשדה ערבה, ומכף רגל ועד ראש אין בי מתום פצע וחבורה ומכות מוכות שונות גם ילדי ועוללי לא ישכנון במקומם, אמנם נעתקו משם למקום אחר. ועתה הושיעה המלך, ואם אין מתה אנכי. — ויען המלך ויאמר לה בתי הגידי נא ארץ מולדתך ועמך ובית אביך. ותען ותאמר: בבל אשר בארץ שנער שמה הוצאתני אמי ועמי ובית אבי המה אנשי כנסת הגדולה, ואני תפלה. ויוסף המלך ויאמר לה בתי הגידי נא מכיריך ומיודעיך. ותאמר. הן, חגי זכריה ומלאכי בנביאים, דניאל עזרא והמה בכתובים. וישלח המלך ויקרא לאיש ישראל ויעמד לפני המלך. ויאמר לו המלך הידעת את האשה הזאת, ויאמר ידעתי ויאמר הלא שמעת דבריה אלה, ויאמר שמעתי ותרגז בטני כי מאז באה אלינו גדלה בעינינו ותלך הלך וגדלה עד כי גדלה מאד ולהדרת כבוד הדת חלקנו לה שירים ותפלות ועורים ושמנים ערך בביתה וחק לנערותיה ותהי לנו כאם עד היום הזה, ואם בכל זאת חרה אפה בנו על לא חמס בכפינו מה נאמר לאדנינו אחרי זאת. ותען האשה ותאמר למלך זה הוא האיש אשר כלאני ואשר דמה לי, כי הסירים קירים וציכים ואשר שם לתפארתי והודי נהפך עלי למשחית. ועתה הואילו פנו בי וראו את הרבה פצעי חנם. ויצו המלך את עבדיו את הרופאים לאמר לכו נא וראו את מכותיה והשיבוני דבר למען אדע משפט המכות ומכיהן. ויענו הרופאים ויאמרו אהה אדנינו המלך ואיך נגלה אנחנו ערות האשה ונמצאנו עון. ויען המלך ויאמר אבור הגלוי הזה אין שלטון ביום המות, ולמה תמות לעינינו אל תהיו צדיקים הרבה כי כן צויתי ויעשו הרופאים כדבר המלך ויגיכו

מעליה מעיליה וימצאו בה מכות רבות ורעות מהם נעולות עור ובשר ועצם ממולאות בשר זולת בשרה, ותפל באשו ותרב לתגחו, גם מצאו בשרה דבקי, פדוחים פצועים מכוסים פקופים לצומים בבשר זר מבלי תקון בשרה ויזוב זוב דמה מבשרה ומשחת לונקה גם נגיעים ויבלות ובשר נוסף בלתי פתיחת עורה היו בה הרבה מאד. גם סמוקי יכביה כמו מלאים מעשה ידי אדם ורוב אבריה מנותקים ומועתקים איש ממקומו עד בלתי השאיר מתום מכאשה ועד רגליה. וילכו הרופאים ויגידו למלך ויסיבו אותו דבר לאמר כזה וכזה מצאנו כאינו ויצא המלך ויקרא אל האשה לאמר חי ה' אם יכופר להם העון הזה עד ימותון ועד בכלל. ועתה בני עמדי ואל תתני דומי לך עד אשים אותך לצדק תהלה בארץ. כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם ישובו בניהם לאהלם ואם יבאו אל מנוחתם בלתי אם הושיבו אותך על כנך כאשר בתחלה ואיקץ.

בחדש השביעי באחד לחדש ואשכימה בבקר ואצא עמהם אל בית תפלתם והנה כל העם נקבצו באו שם ואקרא ליראי ה' הם האנשים אשר דברתי עמהם בראשונה ואספר להם חלומי ויען שאלתיאל בן ענני ויאמר הגידה נא פתרון חלומך אם תדע. ואען ואומר זה פתרונו המלך הגדול הוא שר צבא ה' מנהיגם בגלות אויביהם והאשה היא התפלה נתונה לישראל מאנשי כנסת הגדולה והמכות אשר היו בבשרה הן תוספות באו בתפלה ונתחדשו בה ואלופי המכות כאלופי המזועים הם והמכות נעולות עור ובשר ועצם ממולאות בשר זולת בשרה הם כאשר יקיצו התמידים ושמים שירים ודברים אחרים שתיהם כאשר יעשו בכל שבתות ה' בכנסיות הכל יודוך ומוציאים מבלי דעת אל ברוך גדול דעה והחיות ישוררו תמורת האופנים כאשר יהיה האופן בתוך האופן והמכות ממולאות בשר זולת תקון בשרה הם שירים ופיוטים תקראום פיוטים משיגים ברכת המאורות וזוהר שמרים משילים במועדים וברגלים והמה היוצרים ומעשה האופנים וזולתם והיבלות ובשר נוסף הם דברים הושמו לפני הברכות ולאחריהן כאשר יאמרו אל מלך נאמן לפני מלך מלך נגני ישראל ולא ישמע שמע על פיהם באתו, וכאשר יוסיפו ליהודים וכום ישועות לפני ההבדלה וברוך יוצרך אחר ברכת הלבנה. ומלוי סמוקי היכרים הם דברים שבלגעה כמו ועתה יגדל וזולתם, ואבריה הן הן כל מיני ברכות ואמרה שמברכים אותם בזולת מקומם כאשר ברכו היום על נטילת ידים, ואען ואמר והנה אין מים לעדה וברכות רבות זולתם, דנא חלמא ופשריה ועתה מה מצאתם עול בדברי התלמוד כי תקנו מאחריהם כי הוא נוה לברך על כל הברכות עובר לעשייתם, גם אמר לברך אותן בזמנן אמר שמע קול התרנגול מברך אשר נתן לשכוי וכן לכל ברכה ייחד זמן לברכה והמשנה תלאיו בכך לבטלה לפי דברי התלמוד ועובר בעשייתן על לא תשא, ואתם מברכים כל הברכות האלה באין זמנם וגם באין מקומם, כי אשר לא ישמע קול תרנגול מברך אין הן כלכם מברכים כל הברכות מבלתי הבחין אם באו לידיכם אם לא, ומה לכם בברכת ידים ואין איש מכם נוטל ידיו. וכי תשא עיניך השמימה וראית את הירח בחדושו ונדמה ותעבר עליו ולא ברכת בכך ותעבר אין מעכבין ובאמצע הברכות לפני שמ"ע ואחריו הוסיפו ותוסיפו קרא ובתפלת השחר דברים חדשים לבקרים והוספתם מוסיפים מהם שאלת צרכים ומהם ספורים הנמודיים על כמה דברים מהם מדברים שבח עבר ומהם נחשבים לעונותם זכים פרים ומיקוד החכמים· עיניהם בראשם אשר לא לבלתי סור מדברי תפלתם ואף כי להוסיף או לגרוע ויותר בשלשה ראשונות ושלשה האחרונות וגם שאלות צרכים, ואתם מספרים ספורים ושירים והמודו מידות. ורעה מזאת אמרכם מקוד חכמים ולו חכמו ישכילו זאת וישמרו לעשות דברי חכמים ומדותם יכמידו תמת לבונם. ועתה ישראל מי שמך לאיש שר ושופט לשנות לשונות הברכות והתפלות ותשיג גבול גבלו ראשונים הנה אמרו בברכות הגאולה *ואמרים הללו לשבור ויקיצו גואלינו. גם שלום רב על עמך ישראל תשים תשם שים שלום וכל אשר תשנו תקינו את זכה כי היא לכם חלף עבדתכם באהל מועד. וזה בענין הדברים עוד תוסיפו קרא אם תתאלו לה' אחרים ומיבים ומה דמות תערכו לו. ורעה מזאת אם גם דברי הנביאים תמליצו בשאלי מחייבים אף כי בהכזיב כונת המחבר.

*יש פה תקון כנראה מהמפרש.

הנה דוד מלך ישראל דבר דברי שירים נכוח הקדש ומזמורים בלי בהם תארים ויהי דוד בכל דרכיו משכיל ובאשר נראה כל שיר מהם שבהם שירים הם לגבהו מלאתייב לה' תארים מתיכים זולתי במליצת השיר ולמזמור ה' אל באפך תוכיחני הקדים למנצח בנגינות על השמינית המזמור לדוד כי לא כלה שיונן מדבריו שייחס לה' אף וחימה, והיה אם העלם ישלימו עם הארץ את עיניהם בהתחננם אל ה' לא יקדימו למנצח וכי אבל ישימו במקומו רחום וחנון ומלא רחמים, ועתה אי זה עבר רוח ה' מדוד ודבר אתכם. עוד תשימו אמצעיים בהרבה מתפלותיכם וכן לא יעשה, כי תקראו למלאכי רחמים ולמכניסי תפלה ולשבת הכסא ואל ארבע החיות בשמותיהם ולקדישי עליונים שרפים ואופנים. הנה אמרתי כי אלה הם הבעלים היתפתה אלהים לכם באמצעותם, מי חכם ויבן אלה הן לא יתכן דרך ה' בתארים כאלה להיותם רניים להרכבתם. אבל מלאתם דברי דרשות הוצאתם מהם התר שביית זה נדברכם כאשר תשעינה הדבורים והנה אם עמד נביא או חכם ודבר דברי הפן ויצא מאלו ויכה את עין הארץ ובתוכו ישם אורבו והאנשים אשר פתח הבית הוכו בסנורים כמה היו במורדי אור ונולה אור בעדם הם המדברים נגד נעו עורים בחוצות בלי יוכלו יבינו גם שוא והפל הגרלה לרואי השמש ואין נשאל ועקת אללם וישימו העקוב למישור מודיעים לערם לרגים ומבקשים עליהם רחמים לפי דרכם כאשר קרה לאותו שמגן וקרא לשבעה רקיעים איש איש בשמו ובתאלו אשר מלא להם בדרשים מבלי הגיע אם לפשר התאר לאשר תאלו לו. אמר שמים בגולי אש ומים ומאין באו אש ומים כי אם מן השמים, ואיפה היו אש ומים עד לא שמים. ומלא להם בעירובי שלש מלות ותשעים שערים ועוני הפלות לא מלאו להם אין גם אחד. וכאן לחיים בשחקים ושים, יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו ויסם כל רקיע במחילה מבדלת בינו ובין ה' מונעת מעבור תפלה. וגם לקחו דברי הדרושים על שמועיהם אשר דורשיהם הפליגו לדבר בחק הדרש לתועלת ידועה ומחלפות דעות הדורשים במוצא הדרש עד שדעת אחד מהם זולת דעת האחר או סותרו וכלם ממוקים דעותיהם ממגלת הכתובים כאשר קרה בספורי העקדה שהיה מי שאמר יצחק נשמע פעמים והיה מי שלא הודה זה וכן ספורים ודברים אחרים שדברו אברהם ויצחק מעניני העקדה לא נכתבו זה אמר בכה וזה אמר בכה וכבר הוכרו ספלות כדברי כלם ואיש אחד יספר דברי כלם לפני יודעם והוא לא ידע ומה לו לשקר לא אמרינן. — ואתה אזון קול מאאליך בכל אבריהם שם להם מספר ר"מח מכף רגל ועד ראש ואין בו מתום הנה לא ידע למו ספורות כי אם היה ענין האברים עצמות נגד כאשר האל בטעם כל עצמותי תאמרנה, הנה מה לנקבים ולחדרי הלב עם העצמות, וכי תאמר כי ענין האבר כל אבר וכל נקב אבר לבד הנה יותר על מנינו כמה אברים כמו המוח וכל חדריו, העינים וכל כתנותיהם ולחותיהם זולת הריסים והשעפים והאף או האזנים עם כל הנקיהם השפה הלחיים השפתים השנים והלשון והשקדים והשפוי כובע וקנה הריאה, הריאה וכל סנופיה, [קמפנותיה] הלב וכל חדריו יותרת הכבד, והכבד וכל חדריו, טחול מרה כליות מקום כלי הזרע והאשכים האמה הקנה וכל בני המעים מלבד קרומים שחוקים גידים עצלים קשורים עורקים ורידים. והנה קבל את ידיו ולא עשה רגליו רגל ישרה, כי שם מספר הרגל שלשים, והנה חמש אצבעות הרגל אין בהם רק ארבע עשרה עצמות והמרקק היה ממש עצמות והרסג לרבעה והספינה והעקב אחת לאחת, והנה לא ימלאו שם שלשים זולת בחבר עם אלה המשת הלברנים וגם זה לא יתכן כי שם מספר הקרסול שבעה ואינו זולתי אחד רק בחבר עמו העקב והספינה והרסג. גם ביד לא ימלאו יותר מעשרים ושבעה, חמש עשרה בפרק האצבעות החמשה, והמפרק ארבעה ושמנה הרסג. — על זה ישתוממו כל חכם, אם היה הוא חכם איך ישיגו זולתו קבלותו והוא לא ידע ואשם. — והבונן המלות לא יצא מזוקק גם הוא. הנה כמ"ה מלות שעה הידועות הן כנות זולתי אלה, ואיך לא מנה מאה ברכות הנוהגות בכל יום, ואם כולל רק למלות היום מה לו עוד עם פלול שמנה עשרה הלא אין תפלה בתפלת היום כי אם מז' ברכות ואחת מע' והיא מוסף. ומנה ה' תפלות ובהם ה' כריעות והנה יום שנתחייב בד' תפלות הוא ויהיו אם כן י"ו כריעות מלבד הכריעות שנוספו על ידי פיוטיהם. ויתר דברי הפיוטים אשר פשטו למיניהם הלא הם כתובים על ספר משא המורה ועל בצור דברי קהלת לאברהם בן עזרא.

אז ישיר משה ישראל (?) את השירה המעולה אללם על הגל, חלקים לקטעים ויתגודדו
כמשפטם לאגודות אגודות ויהיו מנגנים ופוקחים על הקטעים בקול וגנן איש איש על דגלו
ועל לבלו. ויהיו אנשים אשר היו עומלים לנפש אדם ולא יכלו לעשות את הפסק בשועדו
וגם עמהם איש יודע נגן מגלה בנגינות לפניו לא היה מנגן כן ולאחריו לא קם כמוהו ויהי
בהרימו קולו ויקרא את דברי השירה הזאת ויגבר אותם בתוך ויתן איש בתוכו לא נקראת
רעהו כמשפט הבנות יענה לה קול דברים אנחנו שומעים ותמונה לא ראינו זולתי קול
ככה יעשה כל הימים שנו העם ולקחו מנשימת קולו, וימוד באומר והלינו ליונים על גבוליו
למען לא יעברו עליהם ויהי להם לחק עד היום. ויהי כי ארכו שם הימים ואשמע קול
מדבר מראשיהם מקלקל דבריו במשפט הראשון בשירה הזאת ואשאלהו לאמר מדוע אתם
פוקחים על הקטעים העדה הדעו כי אין זה משפט למבינים כן בנים ללמד דוגרות ואשר
להם אורח כנשים ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע ויען ויאמר גם אנכי ידעתי זה
אך אין נהרהר על הראשונים אשר קבלנו מהם ולהם משפט הבכורה, עם שיש לי בזה
קוד נסתר ואני ידעתי קצת הדבר על אמתתו ומען עי ילא גם הקוד ידעתי שהיה נסתר
אללו לא יגלהו לעלמו ויבקש לכבות ערותו למען לא תגלה מגנתו. וכדברים האלה נגלתי
לאנשים אשר עמדו לפני ולא האמינו לי ולזה שאלתיו כי ידעתיו למען אשר יגלה את ביתו
ואת בניו אחריו ושמרו משמרתו זאת תורת האדם. ביום ההוא פתחו את פיהם ויתנו קול
גדול גם כמשו בה' ויאמרו לו הוא. ויהי כהיום הזה יצאו כל בית יעקב ורצו על מים רבים
ויגערו אליהם על המים ויאמרו איש אל אחיו כי השליכו במצולת ים כל חטאתם וילכו
לאהליהם שמחים ועובי לך לאמר כי ביום הזה יכפר עליהם לטהרם מכל חטאתיהם. ובתשעה
לחדש בערב יום הכפורים יזבחו הכרנגולת לגולגלת נקבה תמורת גבר לראש גבר אוילים
מדרך פשעם קולם כנחש ילך באמרם כפרה תמורה תחת חליפה גם אלה ביין שגו על
הארץ ישפכוהו כמים להבדיל בין קודש לחול ומבדילים בחונן הדעת בכוס כל אחד מן
היין אשר יתן בכוס עינו וישאלו אנשי המקום אשר יגור השם בו על הדבר הזה לאמר מה
העבודה הזאת לכם, הלא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר יעשה כמהו, ויענו ויאמרו כי
המעשים האלה הם נתיבי תלוה ולא אמרו היכן לנו וה' אמר לא תנחשו והוא לא תעשה
ולאיה עבר לא ממנו והיה עשה. גם אמרו כי טוב יהיה לעינים שעלו מן הכמלה
ויעידו להם התלמוד לאמרו שירי תלוה מעבירין את הפורענות ואיך נשיר את שיר ה' על אדמת
נכר. אחר הדברים האלה ואשא עיני וארא והנה נעו עברים בחולות כאשר ידבר איש אל
רעהו גם כי ירבו תפלה ובאמדם קפרים יכוונו כשכורים והמנהג כמנהג יהוא והמרבים בזה
הם המדברים ויאמלאני איש והנני תוהא וישאלני האיש לאמר מה תבקש ואומר את אחי אנכי
מבקש הגידה נא לי למה הם נעים, ויען האיש ויאמר כי נעים נאוה תהלה ולזה אמר
דוד כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך והוא לדוד בשנותו את טעמו ונשאתי עיני וארא
כי נלאו האנשים נמלא כי לא עמד טעמו בו עניתי ואמרתי המעט מכם הלאות אנשים כי
תלאו גם את ה' באמור אליו נושא עון ופשע וחטאה ונקה — לא ינקה ה', כי לא ישא
לפשעכם כי לא דברתם אליו נכונה. השכח אל לא ינקה אם אתם לא תאמרוהו, לא כן
דעת אמרן על כן עמד טעמו בו. ובלעדי זאת מה תאמרו כעת יאמר ליעקב ולישראל מה
פעל אל. ואתה התוהא על השנות הדבר הנך רואה בעיניך והנה לא הגלת גם קוב לא תקבנו
גם בכך לא תברכנו.

בחדש השביעי בעשור לחדש ביום הכפורים תעבירו קול בכל ארציכם ה' הוא האלהים
שבע כחטאתיכם והיה אם שמע תשמעו שמע שוע תעבירו אותו וגם תעבירו קול אומר מודים
מודים, ואין תולה מכם על זה רק מנהג אבותיכם בידיכם כאשר עשו בני עשו היושבים
בשעיר. ואשר יוקימו דברי לקיים כל דבר הנהוג והיה זה כאחד מהם במלכים כמלכו וימלאו
כתוב ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים, והיה זה מאמר כל העם ולו רלו מאמר איש אחד
איש אחד ושנים שנים היה להם לעינים יראו בהם במה יכשלו, וזולת זה אומרים ה' ימלוך
פעמים. — ויבאו קוחה וירינו ברחל על ערבים שם, היש מספר לגדודיהם והביעו אשרי
משה אנשים עוברים בסך ונושאים משא בערב בלא לב למספר לולב, גם אלה בחרו
בדרכיהם ולא שמעו אל משה אשר ליה על פי ה' לקחת רק שתים לבלתי הוסיף ונגוע. בעם

הסיא וידום השמש וירח עמד ושם כליתי את ישראל נבולים על ההרים ירקדו כאילים וכבני
השמים וכשליהם יעלו כלאן שיריהם כשכירים ירקדו גם מי זה אמר ותהי ה' לא לוה.
אשה כי תזריע וילדה זכר או נקבה כלם אחזי חרב יושבים ללחום את מושל בכפילים
לחומי רשף וקטב מרירי בקבלותם יכרו עליהם הנרים לאמר בכבלות הנים קו יקוב כחק
הכפילים יפקקו בכתלים אדם ומות והנמש עמהם גם בחליים לא ידעו אלהים כי אם נרפאי
אלילים וחמנים, יעבירו בניהם באש ועל מלבושים יפילו גורל יפשיטו כתנותיהם וברכו את
התולה לירח בלילה ומודים בשבליהם בשבלי הבליהם מכף רגלם עד קדקדם. זאת חקת
כפליהם ותקי אלהים לא ידעו והיה כל הכתוב והביע אל הכתב את כתוב כל האדם ימותון
אלה ופקדת כל אדם יפקד עליהם לא ה' שלחני להוליא לין לאמליך אחרי בו כי יפגשך עשו אחי
ושאלך לאמר למי אלה לפניך ואמרת לעבדך ליעקב מנחה היא שלוחה לאדני לעשו השמוק היה
לך ישראל כמני כמוך לא תתעב אדומי כי אחיך הוא כי האמר בלבבך איכה יעבדו הגוים ההם
את אלהיהם לעלם נדריהם ולבקש לרכיהם על פגרי גלוליהם ונעלה כפשך אתהם לאמר לא
כאלה חלק יעקב בני יעקב באו על האללים ואל מקום קברות אבותיהם דורשים אל המתים
מעיר לעיר וממלכה ויתפללו אל המקום הזה ואשר אלה לו אין בור ירא חטא ולא עם הארץ,
חסיד. — ועתה ישראל מה ה' שואל ממך מן הדברים האלה, לך נא לקראת משה ודע
אם יש זאת זכרון בספר אללו, יענה ויאמר כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען [לא
תעשו]. דבר נא באזני יהושע הנשמע כדבר הזה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב,
אז ידבר יהושע ביום תת ה' את האמרי ואיך תאמרו לא נעשה, דעו מה עשיתם, הן
בעונותיכם נמכרתם ובפשעיכם וגוי עונותיכם הטו אלה וחטאתיכם מנעו הטוב מכם.

ויהי כאשר כלה זכריהו לדבר כל הדברים האלה ויען שאלתיאל והאנשים אשר אתו
ויברכו את ה' אלהיהם ואת זכריהו עבדו ויאמרו ידענו ה' כי צדק משפטיך וינחמו על כל
הרעה אשר דבר ה' לעשות לעמו ואשר עשה ויאמרו אחרי הודיע אלהים אותם כל אלה
ולא סרו מדרכיהם אין זה כי אם רוע לב, אך גוי אובד עצות המה בחכמה מאנו דעת
אותי נאם ה' והנה מרו ועצבו את רוח קדשו גם הם מרעה אל רעה יצאו. ואם ישאלו
להם לאמר מי יצר להם את אלה אף אתה הקרה את בניהם ותען להם מרים. ועתה הסירו
את אלהי הנכר אשר בקרבכם והטהרו ובכו משמלותיכם וקומה ונעלה בית אל פן נקפה
בעון העם הזה ויקומו ויעלו משם זכריהו ושאלתיאל ואבידע ואלדעה ויקראו בקול גדול
ויאמרו יחי המלך אדני יה. ויקרא זכריהו ויאמר מי לה' אלי, ויפל מן העם ביום ההוא
כשלשת אלפי איש כרים ומעני הארץ כל אלה הלכו אחרי אדניה וישמע העם את הדבר
הזה ויתאבלו ויתנו שקים וכתנת אותם פללות ועל כל הפנים בושה ובכל ראשיהם קרחה
ויאמרו לאמר אם יעמדו דברי זכריהו זכרונינו משלי אפר ואבדה תקותינו. ויהי כל העם
נדון בכל שבטי ישראל זה אמר בכה וזה בכה ויהי חרב איש ברעהו. ויקומו ראשי המדברים
המה הגבורים ואנשי השם וידברו על לב העם ולא אבו שמוע וכל הדברים יגעים ואנשי השם
כלא היו אללם כי אמרו כלנו מתים. ויועדו החכמים ההם לאמר את מי נשלח ומי ילך
לנו לפתות את זכריהו ואנשיו, ויאמר פלוני המדבר הנני שלחוני. ופלמוני איש דברים
מהלל שלחם וישימו דבר בפיו לאמר כדבר הזה תדבר אל זכריה במולאך אותו לאמר, למה
זכריה ורעיך תפריעו את העם מעבודתם, באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו ורוב דברי
הורתינו הן לא בידינו עודם אם לא משמום מפיהם לאיש בינינו מוכיח דברים במופת,
כי לא נביא רק אל המופת כאשר תעשו אתה ורעיך העומדים לפניך גם לי גם לך לא
תשאר פרסה. ולזה קבלתנו הורתינו אמונותינו ואמונתינו ולא ישימו נאל מלחמו ספורים
או מעשים לסתור הנהוג ההגון אללינו או לעשות הפך מהעולה על רוחינו רק מה שראינו
ושמענו מאבותינו שמרנו ועשינו כי רק לונו שאל אביך ויגדך. ועתה זכריהו זכור ברים
אבותינו ובושה נא אל תהי עולה והיה זה שלום כי אם מאן אתה לשמוע פן תראה ברעה
אשר ימלא את עמך באחרית הימים. ויהי כאשר כלה פלמוני לדבר אל זכריהו את כל
הדברים האלה ויען זכריה בן יהוידע ויאמר, שמע נא פלמוני המדבר אשלך והודיעני היש
בלשוני מקביל לקבלה האמתית אם קבלנו מאבותינו, חי ה' אם' פול מעברת ראשו אראה,
אך אבותינו העלו ואינם אבותינו אלה (?) ובזו מלבם כל הדברים אשר דברתי באזנו אנשי

המלחמה ועוד כהנה וכהנה לא שערום אבותי גם לא תאבה להם זכור ימות עולם שאל אביך ויגדך זקניך [ויאמרו לך] כי הוא אב ך קנך לא אביך ילדתך, כי אם תשמע לקול מלמדים חדשים לבקרים כבו למורותיך ולא אמון בם קורה בבה פה פלמוני הנה מלאכי ילך לפניך ורואה להוכיח שמע בקולו אל תמר בו ועוד לך. ויען שאלתיאל ויאמר שאל נא לדור ראשון וכונן לחקר אבותם כי המה כלו מעשה יה ונפלאותיו המה יורוך ויאמרו לך. ויאמר אבידע אביך ביהודים נודע והוא למעלה לפני מלכים יתיצב כי האב אשר הרע לא לו יהיה הזרע אך בן יכבד אב ועבד אדניו. ויען אלדעה דע אלהי אביך ועבדהו ובכל דרכיך דעהו והוא ישר אורחותיך והדרך זה הלכו אבותיך לא הסיר ימין ושמאל, אך אתה פלמון ושולחיך קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים לא ידעו דרך השם משפט אלהיהם, אם כה נעשה, עוד מעט לא ימצא לנו איש הולך בדרכי אבותינו והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם יעלו מן הארץ ולא יזכר רק שם ישראל עוד לו לא יזכר שם ישראל עוד. ויען פלמוני הוא פלמון ויאמר אם לא יתכן לפניך דרכי בם דרכך לא יתכן אללי במה יזכה הדרך נלך בה. ויען אלדעה ויאמר הידעת חקות שמים ויאמר ידענו, ויאמר הלא שמעת כי על לות יחוקקו חקיהם מהלכם ומערכת דרכיהם לאותות ולמועדים לימים ושנים, ויאמר שמענו וענינו ויאמר התבעת גם שלא יהיה בהם נפתל ועקש גם כי תדע בתום מולידם, ויאמר לא לבטח גם כי אמרתי פן יתעו כותבם, ויאמר ומה תעשה להם ויאמר אבחר דרכם אשב ראש ואדרוך כבור קיניהם בלכתך אחד לאחד למצא חשבון עד אדע כי כנים הם, ויאמר אם את הדבר הזה תעשה לכוכבי השמים וכסיליהם מה תעשה לנורא שמים ומושיהם, ויאמר פלמון כי ישאל ממני דבר אודיע לעבי לרבים ואקרא לחכמים ולא אסור ימין ושמאל מכל אשר יורוני המורים. ויען אלדעה ויאמר לא רבים יחכמו ואין מעצור לה' להושיע ברב הן רבים עתה עם הארץ בדבר הזה וחכמים בבלי מדע לא חכמו ישכילו זאת וכמה מורים ממורים ומוררים ומבני הנבים בוחרים בדרכיהם בורסים מדעת האמת כי לא יתכן לפניהם, הלא שמעת דברי זכריה אשר דבר אל שאלתיאל ועדהו בהלוחם על ה' ושם הגיד למדברים פשעם ולאנשי השם מעלתם ויכתב בספר ליראי אלהים ולחושבי שמו ואתה פלמון אם יש בלשוני עולה הזכירני כבשעה יחד דבר אתה למען תצדק ויאמר פלמון אל אלדעה ומה יעשה יפתח בדורו, ויאמר יפתח יפתח שפתיו לדברי ריבות ודין ודם ונגע ומה' יקום לבו. ויאמר פלמון אל נא יחר לאדני ואדברה, ויען אלדעה ויאמר דבר כי שומע עבדך ויאמר אם כל אלה לא זכו בעיניך הודיעני נא דרכיך אם מצאתי חן בעיניך, ויאמר הלא אמרתי לך דע אלהי אביך ועבדהו כי איך תאמר מלך אדני יה ואתה אדני המלך לא ידעת ויען ויאמר ובמה יודע איפה זולתי אם קבלה נקבל ויאמר הנה הקבלות בלות ומבולבלות ומקבילות הלא שמעת דברי זכריה בזכרו הקבלות ויאמר שמעתי, ויאמר הידעת דעת הכמים ויאמר ידעתי ויאמר גם הם מתפארים שקבלו דתם מחכמים ונביאים מאנשי תורתנו, ויען פלמון ויאמר הנה דבריהם מבולבלי הסקר, ויאמר אלדעה ובמה יבדלו במינמדברי עמנו יראי אלהים ואנשי אמת ורוב המדברים זולתי בלידה לבד הנה לדבר שניהם לא ימלט האלוה מחקרי הנופים גם אנשי מחמד אמרו שדתם מקובל וכלם נסמכים על התורה ובחרו במעשיהם ומאנו דעת והקבל הוא התם אללם, וכל זה איננו שוה לאמינו עד שהוסיפו ובדו מלבם או קבל מעשים כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען קלתם נסמכים על דברי קדושים בזולת כונתם קלתם כתובים על דברי זכריה ויען פלמון ויאמר אם כדברך רע עלי המעשה ויאמר כדברי כן הוא ויאמר ומי יבד אלה הקבלות לקבלות, ויאמר רוב הימים ועבדת הבעלים ושבושי הדרכים ומכון הידיעה וחדון האנשים ואתה אל כל הדברים אשר ידברו אל תשים לבך אם לא תשמע הקבלה האמתית אשר לא תשוב מפני כל לא יחרידוה אנשי מופת ולא יבהילוה מדברים ולא יכלימוה היברים והמובלים בשירים. ויאמר פלמון ובמה תודע הקבלה האמתית מאשר איננה אמתית, ויען אלדעה ויאמר חכמת אדם תאיר פניו לדעת זה, ויען פלמון ויאמר והחכמה מאין תמצא ויאמר אחד המדבר מקום המשפט שמה הרשע והצדק נראים מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע שמחה וששון ליהודים מקום אשר אבניה אבן שלמה וצדק במאזנים יחד לעלות כל המאמרים אבן בוחן להבחין בין האמת והשקרים, אבן מקבים להפך ולהבדיל בין הטלם והמקרים, אבנים שלמות להשלים בנין הגדרים' אבן מאשו הבונים

ביהם בלא לדק הבונים תרבות לחו לאלוה במתברים לסבוך דם אביונים נקיים להסיר שפה לנאמנים, אבן חן בעיני בעלי לדק מבקשי מישרים.

ויקר אך פלמוני ויאמר הזאת תבנכם למשפט להקבירני במדבר אשר יאמר לו היום

הגיון והעסק בו עון ובגיון, כי בן הייתי לאבי רך ויחיד ויורני ויאמר לי מנעו בניכם מן ההגיון והתרו את פי אבותיכם ותמירו את שמי ותאמרו מדבר, במדבר הזה יפלו פגריכם ואתם תשאו עון אבותיכם. ויען אבידע ואלדעה ויאמרו אל תמהר לבעות פלמון, דבר נא עמנו, היאמן כי שקר נחלו אבותינו אף כי לאמנע מבניהם אמריהם דרך ה' לעשות לדקה ומשפט אשר לא יתכן בלעדי זה ההגיון הן טרם דבר נמלא בו שכל טוב יפרח ממנו ויראת ה' היא אוצרו ובריו דעת אלהים· ויאמר פלמון ההגיון הזה לא ידעתי אך באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו לעזבו והמה היו עוזבים ממנו אנחנו כלנו חיים. הידעתם כל זה, ויאמרו ידענו, ומה נעשה כי השך אלוה מדעת דעת אבותיך להפקד מתך משפט ההגיון הזה ודרכיו ולזה יבלר מתך מזמה והיית כקום כפרד אין הבין משל ומליצה כי היו דברים רבים שונים לכלם יקרא שם אחד, הנה עיניך הרואות ועין הארץ ועין המים עין לא ראתה, אף ידי עשתה זאת ויד הירדן ויד לבון ידיהם ולא ימיעון, והיו לעור עינים ולאין זרוע לו ידים והפך הוא כי גם לדבר אחד יקראו שמות רבים, הנה לדבור יקרא דבור אומר מבעא שיחה מולא שפתים שפה לשון קצור והגדה והגיון ואמירה רבים. ואם לוה לך אביך לאמנע מן ההגיון אל תוקישו הדברו כי הגיון הוא דבור. ויכך פלמון בדברים אליו עמד ולא ענה עוד, ויוסף אלדעה ויאמר אתה פלמוני המדבר יצא נא דרכך אחרי היותך כלא למדברים עד אשר שוו שוך מדבר איך נאמת ויהלל בו כדברים האלה לאמר הנה זה ההגיון אשר מאמת בו, לו תרבח בעגלתו גם עתה מלאת הידהו, ועתה שמע בקולי ואורך. ידוע תדע, כי הגיון יאמר בראשונה דבר שפתים שפתי קמי והגיונם ואולי יאמר על דברי הבל ולאמים יהגו ריק, עוד יובן ממנו דברים בלב והגיון לבי, ועוד יאמר על קולות המתפרכות ומעלפים המלפלפים והמהגים, גם עלי הגיון בכנור, ועתה ברם לך מנוע מלמד מאלה במלות אביך כטוב בעיניך. ואם היום אחרי מות אביך יקרא שם חדש לחכמת המעלה הזאת והיא הנקראת מפי מולידם דיאליקטיקא המורה בלשון יון על דבור שני אנשים והוא הוכוח למה זה תאמר אביך לוה לפני מותו לאמר, ועתה שאל נא פי רש"י אם לא יאמר לך גם הוא כדברים האלה. ויען פלמון ויאמר מה' יצא הדבר לא אוכל דבר אליך רע ויפל מלא קומתו ארצה, ויאמר אל אלדעה התייתני אמלא חן בעיני אדוני והייתי עבד עובד לפניך כל הימים, וישק פלמון לאלדעה ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וישת אל המדבר פניו וילך לו. וירא בים עמיאל מלו דבר והנה אשה לקראתו יפת תואר ועינת טעם מאד, ותראהו ותאמר לו קורה פה פה פלמוני ויסר ויקב, ותען ותאמר אליו אם נא מלאתי חן בעיניך לין פה הלילה וייטב לבך והאשה עונת מהלה מאד והלים לא ידעה, וילהבה פלמון וידבר על לבה וישאל פלמון ויאמר מי את בתי ותאמר בת דברי אנכי מי בעל דברים יגש אלי, אז היתה בעיניו כמוצאת שלום, על כן קרא שמה שלומית בת דברי עד היום ותדבק נפשו בשלומית בת דברי ויואל הלים לשבת עמה ותהי לו לאשה ותבא לפניו ויאכל וישת וייטב לבו וישב שם ימים ולרגעים חדשים: וידע פלמון את בת דברי אשתו ותלד לו את שמע ואת אחיו.

אחר הדברים האלה כטוב לב פלמון עלה שמים וירד והוא ראה מעשי יה ונפלאותיו במלולה ובארץ החיים שאול ואבדון ואת עיניו נשא ויבט בעליונים וגם אותות אותות. ויתהללו חופים ומוחבים ויעלו הוא ואנשיו וישתו ממימי החכמה ויבאו מים עד נפש. ויקח פלמון את אשתו ואת בניו ואת הנפש אשר עשה וילך לדרש את ה' ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים ויאמר פלמון אל לבו לא נמות כי אלהים ראינו. וישאל פלמון באלהים לאמר אתה ה' אלהים היש לך אזן מאין הכהן לשמוע אל הרנה ואל התפלה אשר עבדך מתפלל לפניך היום והנה אם אני קראתי אתה לא ענית על כן אמרתי אם קראתיך ותענני לא אאמין כי תאזין קולי. העיני בשר לך אם כראות אנוש תראה לראות את כל מעשי בני האדם איש איש ממלאכתו אשר המה עושים לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו, ואם יצדק מה יתן לך למען יקבל מאתך שכרו אלף עבודתו, ומה העבודה הזאת לך, ואם יש אלהים שופטים בארץ למה זה יצא המשפט מעקל, כי

גם את הטוב נקבל מאת האלהים ואת הרע לא נקבל כל אלה במשפט, רק כטוב כרע כצדיק כרשע והעולם כמנהגו נוהג כמנהג יהוא כי בשגעון ינהג, בכל הדברים האלה נבוכים הם בארץ סגר עליהם המדבר. אמר ישמעאל אני ישמעאל בן אלישע הכהן קראתי והטה אזנו לי ויש אלי וישמע שועתי כי קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת ובלב טוב ובוחן לבות ה' ואם קולם לא ישמע ועדי אדום ויש משאל גם לא היתה צריך ישועתנו ויש שכר לפעולתינו ולא יעתק צור ממקומו והדין דין אמת והכל מתוקן. ויאמר צלמון ובמה, ויען ישמעאל וישא משלו ויאמר עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה עליה כתובים תולדת השמים והארץ בהבראם, זה ספר תולדות אדם מלודה פרושה על כל הולך על ארבע אשר הם אבות מלאכות לכל אשר נעשה תחת כל השמים אשר בעבור יקודם הם, לכלם נתן לאיש אליפות ביד ועם ומולב לתולדותם כאשר לוה ה' לעשות ביום הזה. עוד ידהם ממלבם בלך ושוב מספיל רוגים מגביה שפלים עד יוגללו וימוכבו והיו לאמדים כי כל הילוך אשר היה בקריאת הארבע היא חנכן אשר בארץ גם הם ארבעה אבות נזיקין כי כלם אפוזיהכב בלהט החרב המתהפכת אשר בקרבם מן השמים גלחתו ומשם יפרד. נתן הכסיל במרומים רבים לשמור ולעשות ולקיים את כל הכתובים בספר הזה הכסיל בחשך הולך, ינוף ברגליו כל אשר יעבר תחת השמש, לא יבקר בין טוב לרע, לא ישא פנים לגבוה פנים, ביום טובה היה בטוב לרע ולטוב. לא יקוב בלכתו לתנוע מרבעים אורם ולדקת הצדיק לא תצילנו ביום שובו והיה כצדיק כרשע מצילה יסור לעולמים. חסדי ה' אזכור תהלות ה' כעל כל אשר גמל ה' לגבוריו רב טוב, בכח כפשות רבות ולרכיהם, ממכון בשתו השגים את כל יושבי הארץ למיניהם שולח דבריו ביד כסיל להודיעם עת האסף המקנה לאגור בקציר לאת אכלם בעתו ועת לחנק ועת ללדת ודרך זו ילכו להחיות זרע על פני האדמה הכסיל חוזק בזרעות עולם נותק בנשק וכלים מכלים שונים לאיש איש כפעל ידו למשמיתים כלי משחית לחבל רסן ולפוכן פרסה וקרן להלחם בקמים ויעשו ג"כ הסרטוטים עוד מכסים לנגים במגן וגם לשבלולים ובריון קשקשים כלי הנרון לקלי המרון ברגלים ולמעופף כנפים וכלים לשוט לשוט במים. עוד נתן בלבם לבנות בנינים ילאו לעשות כתבניתם אנשים חכמים ונבונים לא כל אשה חכמת לב בידיה טוו כמטוה שמנים בידים תמפש לו מי ישבן משבלות הורים כאשר תעשנה הדבורים. אמנ לנו שועלים ותכלו כמה ערמות ונכלים וכמה מדות ומעללים. למדנו מן החיים הסכלים כלם מחקדו לקנו איש לפי אכלו לא החסיר הממעיט והמרבה לא העדיף ולא היו למפרפרות עיגים וליעלים כנפים ולא למסרים קרנים, וכל הדברים האלה לא ימלטום ביום רעה מפחד פתאום כי יצא מזעקת מושל בכסילים כי לא עם בינות המה לא ידעו ולא יבינו במסבה יתהלכון כי הסם אלוה מדעת ולא חלק להם בבינה. ולאדם מלא עזר כנגדו בהלו נרו עלי ראשו להאיר על הארץ באורו העטויה לטוב לפני האלהים יתננו אשר בלאתו מכהם אמו הוכן לשבת בשבת התכמוני, ה' בשמים הכין כסאו. עוד שלח מנות לאשר אין נכון לו, בלב כל חכם לב נתן חכמה לעשות בכל מלאכה לתקון המעות ממלאכת השמים, וכל זה איננו שוה להם כי חטו שניהם בנפשם הנה עיר פרא אדם יולד כקום כפכד אין הבין ילמד לעשות כמעשה מוליו המסכים יקנוהו תבונות ומדות מתוכם ילמדו לשקר גם בדעות וימנע ממנו לורו ולא יהור המזג. ונפש רשע אותה ברעה כאשר יורוהו מן השמים ואף כי ירבו עליו רעים ומסכיהו עדי אובד. גם בחיים לא ידרשו אלהים כי אם ברפאי אלילים וממנים, ואלהינו מרחם שומר פתאים ישלח דברו וירפאם ואת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, הורם כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם לבית ה' נבקר בהיכלו. צדיק הראשון בריבו את יריביו מוליו המורים ויאחז צדיק דרכו ועיבר עינים יוסף אומץ, והשני יתקן מעותו בשמיכתו יבחר לו לעשות מעשים יגיע גם לתבונות יקנה מהם מדות, אשרי מדות יקבץ כגלי הנפש הדר עמו בכפיפה יקיר מעליו שבעו יסיר מעל פניו מקוה ירפא מחץ המחילות יחכם מכל אשר לפניו כמשפט הראשון יעשה לו. האנשים האלה שלמים הם אתנו איש איש מהם ידע את כל אשר נעשה תחת כל השמים מטוב ועד רע יבחר בטוב יברח מרע מאותות השמים לא יחת אין דבר רע יורד עליו מלמעלה כי באלהים דבקה נפשו, הוא המשכיל לכל עם הארץ, בכל אות נפשו יאכל לדעתו, לשוק

ולכהן ישחק אין על עפר משלו כי כלם נבראים לצותו, בפי תהלל נפשו, כבוד יעשו לו במותו בלאת נפשו בטוב תלין לדיק ומושע הוא. גם את הצילים נתן בלבו, חורש ותושב ומשכה מנהגו במנהגו בדעתו, כאשר יעשה התורש בשגלתו והזורע במלאכתו כה הצודד שכלו מבין כוחותיו הנפשיים ישים מגמתו במכונו עד ישיב מבוקשו להדביקו במקורו ויפעל בשפלים לדעתו כפי מדרגתו כאשר הותנה לכל דבר בראשיתו. ולא יפול דבר אלה מכל אשר ישאל כי לא יבקש דבר בלתי אם נכון הדבר מאת האלהים וממהר האלהים לעשותו. ואת הברכה אשר בכך איש האלהים אם מבורכיו והמתפלל הוא הוא המפלל ותשובתו בלדו, אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולו כי התפלה היא עבודה שב"ל והיא שבלו ודבר שפתים אך למחסור ולגלות נפשו להשכיל ממנה תורה זולתו והכה השלם מקיר שפה לנאמנים בבכיתו ותפילתם זכה. והמגניה קולו עם שקינה אמונתו שחוק לרעהו יהיה קורא אל אלוה ויענהו שחוק צדיק תמים. והתפלה התמוכית משיתפת עם זאת רק בשם ולזה אמרו בה מה שאמרו זה סורה וזה שכרו ואם שכרו הרבה מאד הנה שכרו אתו ופעלתו לפניו. ואיש ירא אלהים אשר יעשה כמעשה הצדיקים לבד מצות רבות יצילנו ה' בכח מעשיו אשר מהם יקום כרמתיו וכפוב מקדיו, במדתו מודדים לו, ומאשר עינים לו ולא יראה ולא ידע דרך ישכון אור הנה הוא כסיל ובמיק הכסילים ינום ונלכד בשמיתותם כי אין חפץ בכסילים על כן לא ירחמהו עושהו והנמלט ימלט בצדקת הצדיק מן הצדיקים הראשונים בהתעקו בהצלתו ויש אליו חסד. והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע, במדתו מודדים לו ונכרת מעמיו אשר לא טוב עשה בתוך עמיו ולדקת הצדיק לא תצילנו לעת המוע רגלו כי לא יבחר בחייו וגם כי קרוב יום אידו בהוח שפתיו ימים רשע ויחים עתידות לו לרע לו לטוב דורו דור דור דורשיו נבאיו וחכמיו כל אחד יפתח בדורו כמו שער נכבשו להטיב ולהרע לטוב ולרע גורל לגזרים גזרת השמים ואשר לא שת לבו גם לזאת ירא צדיק אובד בצדקו ורשע מאריך ברעתו כאשר ראה שלמה בימי הבלו לא בחכמתו.

ויען צלמון ויאמר אם היתה חבלים העבודה השכל וידוע והדור הרע הזה לא ישכיל ולא ידע ילעג לחכמה ולמדע עוסק בסכלותו ובלים בבלים כל ימי הבלו כאשר יעשה המדבר בסלפולו, דור אשר עיניו פקוחות על דרכי בני אדם ומגיע אל כל מעשיהם ולא יגיע לאחריתם הולך בדרכו נבו לב האבן אשר בקרבו אומר למוכיחיו על קבלותו אלהים יראה ללבב ולבו בל עמו, גם הם יענו ויאמרו לא יראה יה ולא יבין לב חקר לב. אין לו מנחם מעצבונו וממעשה ידיו כי לא יראה, גם כי ירבה תפלה ואומר יהי כבוד ה' לעולם לא ישמח ה' במעשיו הולכים קודרים ופניהם אחורנית בבואם בית ה' לבקר הולכים דרך שניהם ואחוריהם אל היכל ה' כל אשר ילכו להתקרב אליו הרחק ירחיקו ללכת הוכו בסנורים יגששו ולא ישבו ולא ישיבו ויאחז לאלא הפתח ללאת מואלקרם. מלודתם פרושה על כל החיים בהם יוקשים לא ימלטו מפחיתותם לא יעירו מפשתם אין בהם משכיל אחד מעיר לא חכם ולא נביא והדור גוי עז פנים כלביא כל אחד לדרכו יגזר דור עני כי אין עוזר.

ויען מוסי הארכי ויאמר אם אין מקין מה קלי כי אאריך חיי בימי חבלי המשים כי אין בן דוד בא לא ימהר ישיבה גם בשלוה לא תעלה ארוכה כי כל אשר ישנו ישנו ויפלשו ויבלו בנותיהם בשנת קבלותם כי תערב לחם עד יעלב שמשם. גם לא זכו בעתה כי אין עם לכל חפץ תחת כל השמים על מתכונת אחת וא"כ אבדה תקותינו נגזרנו אבדנו.

ויאמר יהושע אל העם לא עזבה עלת מוסי הפעם היד ה' תקצר אין מעצור לה' להושיע גם להאיר ולהעיר, מי העיר אבינו הראשון אשר לא שמע לקול מורים ולמלמדים, אך ה' נתן חכמה בלבו כן ה' אלהינו יעירנו ויאיר עינינו וישלח מלאכו לנו כמו שידענו שיעדנו לפני בא יום גלאבינו גם גואלנו יעירנו. ובלעדי זאת אם אנחנו כלנו הוזים שוכבים אולי ימלא בקלה הארץ עד אחד יעיר כל הנרדמים כי הנה כה דברי באת נאם ה' אשר בן רכף קטן ממנו ידלק נרום אין מספר ואולי גם חלייתו לא יעבר על זולתנו הבלתי ידועים אללנו והם רבים ונכבדים ממנו, גם מקלה השמים יבאו אותות למדות ותכונות שונות, עד שדור מה יבחר במדות ובהנהגות, גם במלבושים ומאכל גם דור ראשון וכן יעשו גם המה בחכמה ובמלאכה עד שחכמה או מלאכה מן המלאכות תעזב מספר רב

מתענים עד שאין זכרון עוד לראשונים בה ודור אחר עוסקין בחכמה ההיא ומשיגים גבול ראשונים או עוברים לאביהם ואף גם אם ימלא מהם רוצה או קשר אנשים כי יגדילו לעשות והדברים האלה אינם מתפשטים בכל הארץ בעלם מפלת העליונים אבל יפסיק ההעברה במקום אחד ומעט ישבר והיה לבזירה.

ויען אלעזר בן עזריה ויאמר עד הנה עזרנות כי זה מגמת הלזו אשר אמר זכריהו שמעו כמה רבו הפליא לעשות בספרים ורבים הקיץ עד שנקבלו והיו לעם אחד וה' אלהים עזרם מדור לאבן בהלומם וילינו את בספריו לעקור את הכל ולא יכלו לעקור את הקול, אבל בקבת תלונתם עליו השמיעו דבריו ונתפשטו דעותיו ונעורו לקולם ומנעוריהם הלבבות הנעורים עד בא הדבר לוכוח בין אנשים מהם נתברר האמת ועשה דרכו ורבים בחרו בתבוריו ודרכו בדרכיו כאשר קרה לירא אלהים עם זכריה עד שנעורו לקולם פלמון ואנשיו ולו לא הגיע לנו יותר מזה יספק להערה אבל קמו אחריו אנשים רבים ונכבדים ושתו מי בורו והלכו לאורו ויעשו נס הם בחכמה ונמרו בה והבנו והרחיבו במה שקבל להכרת פרסם דורו וגם יכלו כי כבר היו האמתיות בימים ההם יותר קרובים אל הספקים ולא הפך בהפך כאשר בימיו עד שהיו עמנו היום ספרים בלתי ספורים וקופרים משבר ס כבוד אל ומעשה ידיו ביאר היטב והמלחמה שקטה. ואם הדעות חלוקות הרבות כתובה לאמר דברו דברי משה אל העם אל תיראו עד שהיום נתפרסם באומה שלילת הגשמות והרבה מקרים ממשיגים הרבה מאד מאשר לבנים וגם מספר רב מהחולקים מדברים כדברים האלה ואם משפטם כל ידעם. והנה ברית כרותה לנו שלא ישכח הדבר הזה מפי זרענו עוד והנה עינינו הרואות שבכל יום מוסיפים העם להאיץ בחכמה ומקבלים ספריה. וכבר התאל הדור לקוץ קלת בעסק הדברים לרוב התלאה ומעט התועלת או להפסד המגיע ממנו עד שלא ימצאו היום עוסקים בו זולתי מתי מעט מנערי בני ישראל ורובם מהדלים אשר אין להם דרך למלוא פרנסתם בדרך אחד וכאשר ירחב לפניהם הדרך להעמיד ביום ממקום אחר יניחו מקומם ופורשים, זולתי מי שמקוה מהם להגיע אל שיהיה מראשי המדברים ולרדות בעם או על מנת לקבל פרס למלוא חפצם לא חפצי שוים ויועילם הרודם לשנן קדמותם ואם אין מה [מהם] עשיר ירכוש מבניו הקטנים לעבד את העבודה הזאת למען עשות לו שם ושכח את אחיו עד יצא לו שם בשלשה או בארבעה ויקח לו אשה בת יורש נחלה וישליך אדרתו ממנו ומעט ישכר. ומגלה הפורשים יוצאים נקיים כבלע מן הסדק מבלי מלא תועלת בהלמוד ולו עסקו בתלמוד או בספרי פסקי הזמן ההוא כמשפט היו משיגים ממנו חלק גדול ואולי לא היו מקבלים שכר על הפרישה והיום הזה רפו ידי רבים מהמורים ומהוציא כספם עם בניהם בדברים האלה לאמר כי לא יצטרך מהם בזולת זה לקחת להם נשים מכל אשר בחרו גם כספם וזהבם אתם. כי יצא דבר הדברים על כל הנשים להבזות בעליהם בעיניהן באמרם כי טוב מי שלא שנה ועסק בבדק הבית מאשר שנה ופרש ופריש קודרא וסוד ה' ליראיו לא לו והתעטף בגלימא ועשה בה כגולם ומבלי דעת מזה או מזה וכבר ראינו מראשי המדברים ומגדוליהם שפקחו עיניהם על הדברים האלה והודו בהפסד. ונמרו בעולם אך לא בימיהם. וקבת המניעה בימיהם הלא היא כתובה בדברי זכריהם ועתה הפילנו וראו את ישועת ה' אשר יעשה, כי כל אשר האל נקרא בשם ה' בחכמה. עד שישיב דבר מה לא תכרת ממנו השבתו ואם היה אלף שנים פעמים. ויענו פלמון ואנשיו ויאמרו מה יושיענו זה. הן עוד גדלה המחלוקת ואם המלחמה אשר לפנים שקטה לפנים הנה היא כאש בוערת בפנים ועושי כל מלאכה נמבזה המה הרבים והן עוד היום גדול כחם, עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות בעל דברים יגשו אליהם. ואשר נתן ה' חכמה ותבונה בהמה בהמת המה להם וישכחו בעיר ויכחשו להם. אז אמר שלמה שלום לכם אל תיראו הנה לא יולד גוי פעם אחת ולו חפץ ה' להמיתנו לא הראנו כל אלה וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם כי לא אדם הוא להנחם ההוא יאמר כלם ידעו אותי ולא ישבה ודבר כי מלאה הארץ דעה את ה' ולא יקימנה והוא באחד מי ישיבנו הן אל ישגב בכחו גם לא תבצר ממנו מזמה כי אל דעות ה' ולו נתכנו עלילות, אין חכמה ואין תבונה ואין עצה נגדו רגע ידבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ ולהאביד והאנשים מרי נפש מורים וממרים עמו וחושבים לאכות עיני כבודו מורים ממשבתם מתוך מעשיהם בחכמתם

ומורים אלי ערמתם להפר עצתו הידועה אלהם ולבטל ולפתל מחשבתו היעודה לרעתם כאלו נלחמים נגדו בתחבולותם והן הם משרתיו עשי רצונו והמה יבילו במעשיהם אשר אמרו בהם להרוס לבנות ולנטוע ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע תמלה נסרהו אויי הגוים לנסיונותם, לעבד נמכר יוסף לאמר המלוך תמלוך, והוא מבית האסירים יצא למלוך, פרעה נועץ להעביד בני ישראל בפרך כי אמר פן ירבה וכן ירבה. כן קרה לאשר מרו בקשר התורה להאבידו, גם לפלמון והאנשים אשר עמו כה יעשה לנו וכה יוסיף ואולו אחינו הרחוקים אשר יצאו לשלישי בניהם אשר יקימו מאחריהם ועשכם אשר אורתם לבו יהיו ובניהם יצאו באחרית הימים מעקר שרשם לתולדותם להגיע אל אור הולכו יביעו ארחות תומה וישמחו מהעלהם ויפקחו עיניהם על בני הקשישים קל תהלה, יכלו מקום ירלאתם ויניחו מקומם והתוע המבולע במהרה ינתק כי אין בו קשר של קיימא לקיימו בתם לנצח, ובנקיון יעלו מן הרחצה מזוקקים שבעתים מכל דעה קדמה, טהורים מטומאת הפרקונים, זכים מעבירות המעשים כדמות לוחות הדשים נקיים, מכתב אגיע והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא לבדו ימשח עליהם, הולכים בדרך ישרה ואין פונים לימין פנים ישימו האמת לנכח עיניהם, עומדים במעגל כרמי האמתיות אשר אין דרך לגעות ולא קנה, ידרכו אלוה ממעל, יצאו למשכנותיו, הוא יהיה להם לאלהים והם יהיו לו לעם עם גדול ורב מהם המורים ומהם חכמים ונבונים ומהם יקח לוים וכהנים המה יליצו ברבים המה ידבנו במדברים המה ישלאו בעם את הנמשים.

גם אלא משלי שלמה אשר העתיקו דברים עתיקים, עתקו גם גברו חיל אלכסים ועשוקים ומתוך צרתם נושעו לצדקים וזאת התשועה לא נפלאת היא ולא רחוקה גם לא בשמים היא, אכן רוח היא באנוש האלהים נתנה למשוק במאלבים. ואין זה חדש כבר היה לעולמים אשר היו לפנינו. ובאלה תשועות שמענו מכנף הארץ ואומר רזי לי רזי לי, אומנם (בעתה) לעלם הוא הדבר הקשה ולזה אמר משה אם יהיה נמתק, ואלה פגלי זה הקנון בקלם השמים, ויראיה הכתיב יותר ואמר מארך לפון ומכל האכלים ואותן היותו הוא באחד משני דרכים או בשניהם יחד, הראשון הוא בהתלא מבור לבורב אשר לו מהלכים בין העומדים יאות לכוחו, יתהוה מהרכבתם טבע נא'ת להתחיל בו דבר יתאמד בו קנון אנשים, וזה המ'ם לעשות עתה, לא יצטרך מהם הצלחה וקיום לקבולם לסיותם אנשי רכת המיוחדת לדבר הוה ויעמד זה כל ימי משך כח הטבע הזה, וכן ימלא בהשלמו ואו'י יפיל ולא יוסיף קום ואם לם בהתחדש עוד מבור ממין הראשון יחליפו כח אנשי הקנון לדבר הגיא, בהמלאם יהיו קלתם בחיזה ומקים הזמן. והדרך השני הוא עת הולדת איש הוכן בתאר כאלו יצלח למלוכה ולהצלחה נמרצת ומלך מלך והשכיל וירד מים עד ים בחכמתו ויתענגו מלכים לעבד עבודתו הוא שרש ישי אשר עומד לנס עמים, אליו גוים ידרושו הוא המשביר לכל עם הארץ די מחסורו אשר יחסר לו, הוא יעור הנרדמים איש איש משנת סכלותו, הוא יאיר עיני הגולה בכוח אלהים אשר בקרבו, ברוח שפתיו ימית רשע מקשה עורף ונוהג לעולם בתנהגו יכרת משים ואין לו עוד תקומה ילכף ויברכו יזקק וישכך שארית ישראל שיבים משיגים דעות כוזבות ומעשים מגונים מונעים מכל חכמה עד בלי השאיר שריד מבדיל מבדיל בין האדם ובין קונו, ותשוב החכמה והאמת הישועה והכלה המליכה וחכמת אדם תאיר עיניו ואל האמת יעשה דרכו דרך ישרה, כי ישרים דרכי ה' וצדק כלם לדיקים ילכו בם לעבד את ה' בלב אחד ודרך אחד לכל כדבר ה' בידי ירמיהו ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי כל הימים בימים ההם תושע יהודה וישראל וישכנו לבטח. ויקרא פלמון לחכמים וישם לפניהם את כל הדברים האלה ושנחיהו חכימים, ויבקש פלמון להוסיף עוד כהנה, ויאמרו אליו קורה שבת סה פלמוני ויקר וישב.

תמו דברי פלמון מלא דברים כרמון
על יד אברם פריצול מפגעים יהיה נצול
זכר עשה לנפלאותיו להודיע בעטים עלילותיו.

נשלם ספר עלילות דברים

ואתחיל הפירוש עליו

פירוש לספר עלילות דברים

נאם יוסף בנו משלם לבנו משלם, פתיתני ואפת לבאר זה הספר והוא עלילות דברים ואני ידעתיך משיג בו כהשגתי ומבין כהבנתי, ועם כל זה לא חדלת מלבקש מלפני על זה ולאמרם דבר יש במינו בנותן טעם והוא. כי אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתני בדרך הולאת זה הספר מן המקום אשר היה טמון בו קרוע ומוחזק (ג"ל ומחוק) ברובו עד שנמנעה הקריאה ברוב מקומותיו, ואחמול עליו ואומר מילדי העברים זה ועיינתי במה שקדם לדברים הבלתי נראים והנמשך להם, ויגעתי ומלאתי והשבתי כלו על נכון בעמל נמרץ והביאני לזה נעימת מלילתו בעיני ותועלת המושגות לאשר יקראוהו בלמות. ואם היו אלה הסבות סבות תכליתיות והיה כל הקרב ולא יכיר בלמיותיו יבלרו ממנו הנעימות והתועלות כי מה יופיו ומה טובו לאשר לא יבינוס והם הרוב, ותהיה כל היגיעה פעלת הבל וריק, כי מה שהשגנו בו אני ואתה היה אפשר בלתי העורכת הגדול הזה, כי לולא השגתיו מי הביאני לעשות בו מה שעשיתי ואם היה בו ג"כ עורה אבל לא כשעור הזה, והיה א"כ יתר העורכת בעמל מי שחבר ספר לעצמו וזה הבל. וא"כ יחברהו לזולתו, וזה לא יאות אם לא יובן. ובהיות זה הספר כבר חובר בזה האופן מהעומק, היכתנו לבארו בדרכיך הנעימים לאהבי בפה ובכתב עד שנשאתי פניך גם לדבר הזה. אך אמרתי ידעתי ברבים יבקשו עלי רעמים וברקים ונסתי לקולם כי אמרתי פן תבלעני הארץ. ואתה אמרת כי נעירת החמורים ושאגת הכפירים לא יביאו לחלק האמלעי מן האויר ולא תבקע הארץ לקולם, וייטבו דבריך בעיני ושמעתי ועשיתי.

וערם אחל אחלה פני כל מעין בבאורי זה אם יקרו לפניו דברים יחוייבו מהם דעות ואמונות בלתי נכונות אצלו, שלא ייחסם אלי פן יאשימני על לא חמס עשיתי, וזה כי המבאר האמתי הוא אשר יוליא לפעל דברי המחבר באופן שהם עליו, ולזה כל דבריו הם דברי המחבר בעינם ואולי לבו בל עמו. וכזה קרה הרבה בדברי רז"ל: אליבא דפלוני נאמר וליה לא סבירא ליה.

אמר המחבר זה ספר עלילות דברים, ידוע כי ענין עלילות הוא קריאת חבר על דבר מה. ורצה באמרו דברים, הכלי שמשתמשים בו בעלי הפלפול וקוראים לו דברים, וההמונים קוראים לו גורי guerre, וכאלו אמר שזה הספר ריב לו עם הדברים. פלם ופלוני נגזרים מפלא והכו"ן ליחס: והם מלות באות במקום שם נעדר ולזה אמר מבני בלי שם. אלמני נגזר מאלם ופלמוני מלה מורכבת מפלוני אלמוני. ואמר שלקח לו מבנות פלוני אלמוני ופלד, כאלו אמר הרכיב שתי אלו המלות והוליד מהרכבתם פלמון או פלמוני. וקרא לו מדבר תואר לעוסק בדברים. גורי כפירים כנוי לקטני התלמודים כי הגדולים מהם נקראים אריות, האלי שבחבורה, אבל דברו היה רק אל המקרים כמו שמבאר והולך. ואולי רמז במלת גורי על הדברים. עצם הוא הענין העומד בעצמו ואי אפשר הבנת הדבר שהוא לו עצם בלתו. מקרה הוא דבר נבוא על העצם ואפשר לו העדרו, ומשל העצם כמלת חי או מדבר לאדם, ומשל המקרה כלבנות ושחרות לאדם ודומיהם. רישמים רושם הוא שם לתארים יתארו הדבר במקריו. גדרים גדר הוא התאר יתארו בו הדבר בעצמיותו. ונקרא גדר לפי שנכנסין בו סוג ומין והבדל עד שיגדר בו הדבר כאילו היה גדר סביבו וכל עצמיותו סגורין בתוכו, כי אם ימלט אחד אולי לא היה גדר שלם. מופת יקרא בו מופת לודק כי בזולת זה איננו נבדל משיר, והוא שם להוכחה חזקה אמתית שאין בכך לנטות ימין ושמאל. והמאמר בשירים ר"ל מופת שירי ואיננו הוכחה כלל, כמו מי שאמר עתידה אשה שתלד בכל יום שנאמר

הרה ויולדת יחדיו, וכן לבן בקש לעקור את הכל שנאמר ארמי אובד אבי, ורוב הראיות הבאות במדרשים הם מזה המין והבדל גדול בין שני אלו המופתים עד שאין יחס ביניהם ואמר שאינם יודעים מכל אלה, ולזה אי אפשר בם שלמות כי מי שלא ידע מהו העצם ומהו המקרה לא ימלט מהחליף העצם במקרה אם לא במקרה כאשר קרה לגני שלא ראה נלוות את ביתו כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו שלו ומהו אחר כן ובדומה לזה אחר שבכן פלוני בבית הזה העשיר והם מלד, והוא טעם אסור הנאת דמי ע"ז להרמב"ם ז"ל בספר המורה ח"ב פי' כ"ז ויולדו להם שגיאות נפלאות ורבות כי מי שלא יכיר זה איננו מכיר לא גדר ולא מופת ואינו נשמר מהטעות. וכאת זה הוכחת (קמץ) ליסוד הש"י ושלילת השניות ממנו. אומרים הלל וגומרים משנתים עלמם בתהלים השבת. לראשי המדברים להיות המדברים תואר לעוסקים בדברים, היה ראשי המדברים תאר לרבנים. ובקצת מקומות יקראם רבים מרוב. והיה קשה לו שאלו יעשו רבנים. והם כרתו ברית, השמיטו הברית במה שבנו התורה בחבוריהם המחדשים דינים ומצוות אלו, כי נפלו בספריהם מהשגיאות הרבה מאד ואינם מרגישים בהם.

שמגר בן ענ'אל, דע כי כל שמות אנשים הנזכרים כאלו הם דוברים בזה הספר הם שמות בדויים מורים על הדבר שהספור ממנו. וכיולא בזה תמלא בהרבה מדרשים תלמודיים אם תעיין בם ובפרט בבראשית רבה. ודע זו ומנכרו על מזניק כי לא דבר רק הוא. אמר ביומי בנר שם עם אל וסיוד נוספת כיור היושבי בשמים. כתיים הם רומיים ויימש הארץ להם להיותם כאת ממלכות הארץ אז וגם נקברה דם הנולרים ועוד כי המלכות נקראת על שמם, וכיון גם בזאת המלה שהיא לשון כת ולכן כנה ארץ המבילה כאשר אמר. שם בשלושה ידוע. אובד, עני כמו ארמי אובד אבי. עגלים עגולים והם הסמנים להכיר היהודים, והזכיר עף ונשים וכיש האנשים. יראי אלהים הם בזה הספר ההמונים הנקים חוננים וזולתם שאינם משיגים זולתי המעשיות ומפשעים ועיבדים בם בכונה גדולה ובעסק נמרץ ליראת העונש ועושים מה שלא נלטוו להרבות גמולם ולאומרים לפום לערא אגרא. שאלתנו עד שלא בלאה הופעה מעלינו. ומורה הוא תאר שמגלחים להם קרחות. ומורא אינם יראים שיענשם ה' על זה. כל לישן, אם יש מי שידבר ממנו בשפע ילמד הונה, או ירלה כל מי שילין בעדי יחשב אנלם נרשע. ולשונם תצמיד מרמה, הם כופרים בלבונם לבד אבל לא בלבותם, הנך קרוב ה' בפיהם ורחוק מכליותיהם. בזרוע, הקטנים שלקחו בכח ואינם זוכרים שהיו יהודים ואם יזכרוהו אינם יודעים שהועלים ואין ראוי לענוש על זה לא אותם ולא אותנו. ואם כל אלה, אפילו אם היו כלם מזידים ומכונים להכעים לא יהיה עלינו עונם, כי כבר קדמו הפם ומתו על קדשת שמו מספר גדול מזה מאד. לא נשתה לנום. לא נכו לאמלט נפשם ולכפור אפילו בדבור. עם רושם הנשאר, כי פעל בעור חמץ ועבודת הפסח כלם ואכילת מלה שבעת ימים וכל עשיית הסכה ולקיחת הד' מינים וליושב בסכה שבעת ימים הם ענינים גדולים הרשום בכח הזוכר, מה שאין כן בר"ה, כי איש אחד תוקע לרבבות וגם בכל חדש היו תוקעין, ויום הכפורים אין בו כי אם תענית והתענו גם בזולת זה היום, והעבודה לא נתנה להמון כפסח, וכל שכן שבועות שאין בו שום מעשה לעשות נושם. אולי נגרע, שמא לא נעבוד כראוי בדבר מה ולא נשיג זה ובשביל זה לא תרלה עבודתנו. ואם, ואע"פי. שאלתיאל בן ענני, מובן שאלה ומענה. למה תתענו, יחס ההתענות לה' כמו שמיחסים לפעמים ההריגה למי שלא הליל. והממשלה הזאת, זה הכשלון הוא בשלך באשר אינך שולח אלינו נביאי'. לא לנו איני בקשתנו. זבריהו בן יהוידע, והוא מכת יודעי ה', והורלת שמו מובן. שמע ישראל, אתם מתרעמים נגד השי' ואין לכם דין. דברו עמי.' אני אגלה אתכם בדין. כי ישה והוא מלוה לכם, כלומר איננו נפרע מכם ועושה לכם המתנה העונש הראוי לבא עליכם, או ירלה ישבח כמו נשיתי טוב. ויאמרו לו יראי ה', ועתה יאמרו יראי ה' והם שעושים המחלוקת כשישמעו דברי יודו ויאמרו כי גמל חסד עליהם וגם עדין הוא עושה עמם חסד בשלא יכלם ברשעם. וישביתום את תורתי כאשר עבדו ע"ז והשביתו התורה והמלות עד שנשכחה התורה כלה. והנביאים הם נביאי שקר והעם לא ידעו זה וגם זה היה סבה להעלאתם והביא האומות על מה שעשו

מהספר שלא הלקיהו. הרשו להם חקים, תקנו תקנות וגזרות. קול אחד כי
קורא זה כל אחד שלא לצרכיו לעצמו לפי שלו ... שבלבו ותקנו שכל העם יתפללו בתפלה
שוה כלוי. או יכלא קול אחד שיתקבלו ויקיימו עליה לגזור. למען לא יכזבו. בשבחם
ה' במה שאין בו. כי אין ביד כל שכל לתאר להי תארים כתב הרמ"בם ז"ל בס"ה
פ"א כל"ה שלריך שימסר לנערים שאין דמיון בין הש"י לברואיו בכל דבר מן הדברים
ולא מליאותו מליאותם ולא חייו כדמות חיי מי מהם ולא חכמתו כדמות חכמת מי שיש
לו חכמה מהם ושאין החלוף בינו ובינם ברב ובמעט לבד אבל במין המליאה ר"ל שלריך
ליישב לכל שאין חכמתנו וחכמתו או יכלתנו ויכלתו מתחלפים ברב ובמעט בחלש ובחזק
ומה שדומה לזה, כי החזק והחלש מתדמים במין בהכרח ויקבלם גדר אחד וכן כל ערך
אמנם יהיה בין שני דברים שהם תחת מין אחד כגר המתאר זה וכו', אבל כל מה שיערך
אליו ית' נבדל מתארינו מכל לד עד שלא יקבלם גדר אחד עכ"ל והנה כשתאמר שהוא גבור
ילערך בהכרח שיהיה יותר גבור ממך או מגבור אחר א"כ יהיה החלוף בין גבורתו
לגבורתנו הרב והמעט. א"כ בכל התארים שתתארהו ית' תחטא וכ"ש בהיות התואר דבר
נוסף על עלמות המתואר שהוא מחייב הרכבה כי הגבורה עד"מ הוא דבר נוסף על מי שהוא
בו כי אם לא היתה בו היה הוא מה שהיה, וכ"ש אם התאר מחייב שנוי או התפעלות כמו
התפחות או רחמנות או כעס כי כל אלה חסרון אפי' בנו וכ"ש בו ית' שיתפעל מזולתו או
שזולתו יפעל בו והיה אם כן בלתי שלם כביכול. והרולה לדעת כל זה ילך לו אל הספר
הנזכר. לצורך הברת הדבור אחרי שתקנו התפלה להתפלל בדבור היה הכרח לדבר
דבר מה מזה והתארים ההם הם האל הגדול הגבור והנורא וקראים תארי החיוב כי
כשתאמר פלוני הוא גבור או עשיר יאמר שמחייב לו הגבורה והעושר והם התארים
שהועלאים בהם, אבל אם תאמר שהוא אינו חלש או אינו עני הם תארי השלילה כי אתה
שולל ממנו במלת אין או אינו הסכלות והחלשה ואין בזה אחת מכל העונות הנזכרים.
דרך השלילה, עם שהכריחם הדבור לאמר באלו התארים כונו בגבור שאינו חלוש וכן
כלוי שיכון השלילה לא התירו לעשות כן רק במה שתקנו. אז נפלה במחנן בית שני.
לעם אחד היו כת. בקצרה וכו' זה משנה דברי הזקנים אלות ודבריהם. ויקשרו
וכו' מאלו דברים להביא ראיה מן הכתובים אפילו על המלות שלא נכתבו. הקשים ר"ל
הקשים תלמודיים. גם מה שהוסיפו אפילו דברים שתקנו הם הביאו להם ראיה מן
הכתוב באומנים ההם. לא יכירום כל רואיהם אבל קלתם יכירו אי זה מהם מן התורה
או מדבריהם וכונם הוגבים אחרי שנזכר עמם הכתוב שהם דאורייתא, וזה שאינם
מבדילים בין תוספות ובין מאמרים שיריים. וירש אותה הזכיר זה לפי שאם יש מי שיחלוק
עליו לומר שהוא דאורייתא אפשר להכריעם מקלת פוסקים שבאלו זה. וסוד ה' ליראיו
אינם יראי אלהים האמורים למעלה. ומגדל עוז למשכילים, כי הבנת הדברים ההם
היא קנת השלמות נפשם. ואבני נגף כי יקחו הדברים כפשוטן ויאמינום כן והוא זולת
האמת או הפכו ויבנו להם בנינים על אלו הדעות עד שלא יקרב אליהם האמת עוד או
יהיו מלעיבים בעבור אלו הדברים הטועפים בכלל התלמוד וזהו המכשול האמתי. אין מלך
אין מנהיג. זה החבור, תלמוד הבבלי, החבורים התלמודיים, כמו ספרא וספרי
ותוספתא ומכילתא וכ"ב וזולתם. לא הושמו הגאונים קנת היות הגאונים שופטים לא
היה אלא מפני שידעו הדינים המעשיים מן התלמוד ומעט מן המדעיות שאף הקטנים
כלויים או חייבים שידעום, והמותר לא עבר. ידעו או לא ידעוהו: התנאים הטונחים
אם ידע זה יכול להיות שופט ואם לא לא, וזה סכלי. ולזה לא יבחן אין מנסים אותו
זולתי בזה. שיקדמו לו ידיעות, כי קצת התלמוד הם סודות ממעשי בראשית ומעשה
מרכבה וקודם שיכנס לריך שיקדמו לו החכמות גם וגם הם לא יזכנו אם לא תקדם
הידיעה בחכמת הדבור וחכמת המזלות וזולתם וכולם לריכים עקידה וטורח. בחרו להם
הקביעו להתעסק בחלק המעשי מן התלמוד למען היות שופטים במעט זמן ומעט טורח.
אז נשברה מאז בעלו הגאונים. בספר דברי הימים שהקריאה גם לעיל. והתוכות
הסודות אשר בתוכם אין להם זכרון. לשרי אלפים אותם שמו לשרי אלפים ולשרי
מאות לא היו ראוים להיות רק שרי חמשים ושרי עשרות. המעשי והדומה לו הוא

החלק הנזכר מן המדעות. לפקוח ללמד לאשר לא ידע. להוציא ממסגר אסיר לגלות
הדברים הנסתרים והנגזרים מעיני העם. ויאבדם העלימם יותר מבראשונה. וביאום
לגלגול. אינם פרושים לדברים שאין לפרש את אות גלה בעין כל יודע גדר הפרוש,
אבל מי שאמרם הביאם בדרכים הנזכרים על דרך מליצת השיר וצריכות באור אל
המשכילים ואין פושט כפשע. להיותו משילל, ערום לשון שלילה שהוא כבר. מחכמת
הטבעא היא חכמת הדבור והוא הנקרא עתה הגיון. ורוב מהם אינם יודעים ענין פשט
מהו, לא כן עשו ר' דוד בן קמחי ויוסף קרא וזולתם אשר פרשו גם הם. בכל המקום
אשר הזכיר שם את שמו ר"ל שנוהגים פרושו. לפני שבר גאון קודם שנעלו הגאונים.
מאז ומקדם בזמן הביא ולפניו. לתלמידיהו הראוים מי שהיה מהם חכם ומבין מדעתו.
מסודות המציאות הוא סוד הש"י והנבראים כלם כי הכל נכלל במלת מליאות כי כל יש
יקרא נמלא וממנו פריך נגלא (?) בכללם סודות ממעשה בראשית, והוא חכמת הטבע
ומעשה מרכבה והיא חכמת האלהות. וכונו בזה במה שגלה להם. להצילם מן המכשול
מן השגיאות המאבבים לבא להם. אחרי שידעו שנעורו אחרי שהרגישו בהם שכבר
נתעוררו. לחקור אבל לא לפני זה כי רק עתה היתה סבבת המכשול. מטבע הנושא
כל חכמה הנה לה נושא והוא הדבר אשר תיוחס אליו או שתביע אליו החכמה ההיא.
והמשל הרפואה ה.ה היא חכמה והנושא לה הוא גוף האדם וכל אשר יהיה הנושא יותר
עמוק בחקירה עליו ויותר דק העיון. בעיניו יהיה ממנעו להתעסק בו יותר. ונושא
חכמת הטבע הוא המתנועע במה שהוא מתנועע וזה הנושא כולל השמים וכל אשר תחתיהם
במה שהם מזה המין והחקירה בהם בזאת החכמה והחכמה האלהות תחקור בנמלא במה
שהוא נמלא וזה כולל הש"י וכל הנבראים במה שהם נמלאים. וכל טעות בדבר יקר
מלד הנושאים ומלד התכלית הנושאים ידועים והתכלית היא להשיג אמיתת מליאות הש"י
וההשגה היא קנת ההללחה הנלחית וזה מבואר לאשר עיינו בחכמת הכן. למכשול גדול
בכמות ובאיכות כי השבוש בהתחלות יסבב כל הנמשך להתחלות והטעות בזה יאבד ההללחה
הנלחית וזה מכשול גדול. אם יעלה בידך אם יסכים עיונך עם זה דע כי עיונך טוב
וכיולא בזה הוא עזר גדול להשיג האמת בדברים עמוקים ר"ל שלא יתחלף בזולתו. כי
ימח המעיין זולת זה אל המעיין עמו כיתח מורה בחן בלתי שיכלה המערה למי שיכלנה
וכן המורה לזולתו דרך ללכת אל עיר אחר שיאמר לו כל הנעיות ואלו דברים יתן לו אות
לאמר אם תבא אז לנהר או לדבר פלוני תדע כי אין טעות בדרכך. בדרכים שונים אלו
הכללים וראשי הפרקים שמסרו לא הלכו כלם בדרך אחד בזה. הדרך התלמוד עשו
להם דרשות במדרשי התלמוד. מחברות מן האותיות עד שיהיו כמו תיבות בלתי מורכים
לזולתם כמו וסיילו וכו' והם ע"ב במספר או אבג יתץ וכו' והם מב במספר.
הטבעיות המיוחסות אל הטבע שאינם במלאכה. פעולות זה כמו שלבניו אלא שזה שם
הרקיעים כאלו הם כלים לציורים ההם. הספור בלתי ראיה. מפירות גדולה וגבורה וכו'
והם ידועים. נושא הספור כגר שאמרנו שהוא מי שיספר ממנו כמו שמתעסקים להב"ה:
קח מחייך או הנחת התפלין או נענוע לולב וזולתם כי אלו במלו' והפעלות כלן כמלות אללו.
עץ החיים התורה והחכמה. ואחז בו לגמוד ממנו די ספקך. ואל כליך לא תתן לא
תכנס באלון לאולר. והנך רואה אין לך מהם כי אם ראות עיניך זה הספר שלי. למה
תאמר א"כ למה תתרעם עלי לאמר שאיני מגנים בך כאלו היו דרכיך נעלמים ממני.
דברים אמר שכל הדברים שהביאו ראיות מזה המין עליהם אם היו דאורייתא כבר היה
זה קבלה בידם כי לולא זה לא היו מן התורה בשביל אותם הראיות כי אינם מספיקות
למבינים וכאשר יפלו הראיות כ"ש שיפול מה שהם ראיה לו וכבר באר הר"מ ז"ל בספר המלות
שאמר שכל המלות והדינין המובאים בתלמוד שלא נכתבו בבאור במקרא אם לא באר
התלמוד בפרוש שהם הלכתא גמירי לה כלם מדרבנן וכן כתב עוד בתשובותיו בכ"ז אגרות
ולזה הם בעלמם לא שמום בחזקת ראיות. אין בידינו אין לנו להוליא דינין חדשים מראיות
כאלה. בזכור זה כונו לקשור הדברים במקראות להזכירם כשיזכרו המקרא כי המקראות
היו ידועות על פה. ידועים מראיותיהם כי הראיות שלריכות באור עד שיודע שהם ראיות
עליהם אינם ידועות ככל כמו הנ"ם ואל תקרי כי אם שאמרה נאמר כאן ונאמר כאן אין

זה יודע שהתיכה כונה לזה ואמר יותר ידועות דרך הפלגה או אולי ירצה בזה כי כנגד התלוים והדינין ימעטו לדעות או לעדות בעצם או במקרה ורצה לאמר שהמשכיל יבין בעיונו המעשה הוא לתכליתו בזולת כליה יותר ממה שידע בעצם הכליה.

ואתם חשבתם אתם עשיתם מהם עקר גדול עד שהם אצלכם באורי המקרא. ולהעמידם לקיימם בהכולים. לא שערום לא שערו בהם לא דקדקו בדקדוקים ההם כשאמרום כמו בתולת הבתולה וזולתם. מה שאמר התלמוד כאשר ישבו בני ריגום לפעול הנמוכים שאינם נבואים מהמעטף בעלית הוא ג"כ מזה המין כי דורשים סמוכים גדולים הטבה לך וקמיך ניה כי יקם איש אשה והתלמוד אמר קנין כיודע להתעטף סייג וכו' ועוד יבאר זה לבנינו במדם הבניעי. על מכונו אם יהיה שישב התלמוד עד שאין ענין בזאת הקושיא אבילו הכי לא עשה כלום הקושיא הכתובה במקומה עומדת וזה הדיוק יהיה קשיא על התוספת. אלה הדברים כאשר עשיתם בתוספת כן תעשו בדברים מה שנכתב בכתב והקשיא משאל. ענייני הדרכים הידועים בהפילם והעמידם לקותרם וליבנם. גם אצלכם גם אתם מודים שאינו אמת. ואם אין לו, אעפ"י. אשר אמר אל התכלים לידע. קפוח לשון חסרון וכליה כמו אין הקניה מקפת שבר כל נפיה. מחק החכמים, דרך החכמים להמציא כלים לשמש גם לתכליות נבחר יותר מהכלי מאד לא בעבור הכלי ואתם עוסקים בכלי לא בדבר אשר בעבורו נעשה הכלי. רצינם ענין לבנם הוא כלונם כאלו אמר נתמעטו הכלונים. הדבור הוא התגיון. הבמה וזה לסיומה פלם מאזנים לשקול כל יתם הדבורים זה לזה בספר כוזרי אל הידיעות המליצין עליהם עשר ספירות. כללו של ענין הוא זה מליצין עליהם התמונות עגולות זו על זו בימין וכן בשמאל וכן באמצע והם מטה ואחת תחת האמצעים הכי עגלה ואחת למעלה על האמצעים ונקרא אין סוף ואינה מן המנין וממנה יצא כמו צנור יורד אל העליונה האמצעים ומן העליונה אל התיכונה עד התחתונה וכל אחד מן התכונות שולחת צנור לימין וצנור לשמאל מן העליונות הצדדיות יורד צנור מכל אחת מהן עד למטה עוברת מזה אל זה ואותן הצדדיות אליין מן הצנור ולחוץ הן מחוץ למסילת המרכבה ויש לכל צד לה שדים יונקים ממנו ואינם יכולים לבנות ונקראים הצנורות יורדות מן העליונה אל הצדדיות ונקראים לא והקצות ידועות. אלה התמונות נקובים גדולה וגבורה וכו' ואלה העגולים מקומות לענינים כתובים בם ונפרש והולך עוד יש להם אין מהציור ואין צורך לו פה. דבק אמר שכל הכיסוי והתמונות דבקים עד שהפרדם נמנע וכללם הוא האלוה. ואם נחלקו ואם יש מחלוקת ביניהם בציורי הענין או שאחר מניח דבר במקום מה והאחר במקום זולתו מיני כלום מיין אחר. חשבון עולה שיצא שהמספר המונן מאותיותיה שוה למספר שם מהשמות או למספר כללם האמרם. ובבן הוא ע"ב והוו שמות ואינה מן המנין. הפיכות אותיות כמו כרם מרכב כמר מבר נקרא אלנם לרוף. הליף את באות הוא במלופי האלפא ביתית כמו את בש ואלבם וזולתם וזה ידוע. במרכבה הוא דבר עליוני כמזה אלנם לזה הציור. נשמות בהפרדק כל אלה וכל מתדבק גשם. והתפעלות כי בהרכיב כח ה' הכי הרכבה וכל הרכבה רכוי והם עשרה בכלן, והמקים והגבולים ימייכו ג"כ גשם. הפעלות כשתכוין לקפילה פלו' ובשם פלוני הוא יענה לך א"כ הפעל בו והוא נתפעל. שוללים אע"פ שהם בעצמם אומרים שאין בה"י כל אלה. ולמחבור ומפני הקרון הכאת הדבר בם. שח מראות אינם משיבים דבורם. משיג הדברים הם המקרים הנמשכים לדבר עד שלא ימלא הדבור בלתו, והמשל כל גשם מתחלק וזה החלוק הוא המקרה משיג הגשם שאינו בלתו כלל אם בכח או בפעל ומה שיודע לומר גשם ואינו מכיר משיגיו יאמר על הדבר הידוע אלו בשאינו גשם שהוא מתחלק אבל אינו משיג שדבריו סותרים את דבריו. הנמצא בזה בתמיה. שכל נבדל הוא שכל שאינו גוף ולא כח בגוף והם מלאכי מעלה אפי' להפלי' אשר באלו האמרים. כי — בגופים, השכל אינו משיג מגין רק לאלה הפלשה. מקריהם שהם מורגשים בחושים מפני המקרים אשר עליהם כי החוש משיג המקרים לבדם והמספר משיגם בסבת המקרים ההם כי בהם יפרדו ויובדלו שכל אחד יהיה מיוחד במקריו מזולתו עד שיומנו. ותכליתם ומפני שכל גשם בעל תכלית והוא עקר סבת המספר. גופים או יהיה מספר בשאינם גופים. האנשים כי גם נפש האדם אינה גוף אבל מפני שהם נשואים פלוני ופלוני יומנו בהמנות

נושאיהם ואם בשאינם גשם וכו' או יפול מנין בשאינם גשם ולא נשואים בגשם. אבל יעללו צריך שיהיו כלם עלולים זה מזה וכאשר נדע נמנם לפי מספר העלות והעלולים ובאור עלה הוא הדבר שמתחייב לו דבר זולתו נמצא בהמצאו כמו העשן לאש והאור לשמש וזולתם כי האש עלת העשן והשמש עלת האור, והם ר"ל העשן והאור עלולים והעלה והעלול לא יעמדו זה בלתי זה אבל הסדר העלול אם היה אפשר לא ימייב בעלה דבר אבל הסדר העלה מחויב הסדר העלול וזה מטבע עלה ועלול בכל מקום וזה אמרו לא יהיה עול בזה. במחשבה שתוכל לשער במחשבתך הסדר העלולים ולא תבחנה מזה העלה כמו שאם יעדר האור שאין שנוי בזה לשמש. המתרכבים כי אם תרצה להרכיב שיולקא אי אפשר שלא יהיו כל כך חלקים בה במספר הקוים הנפרדים שנכנסו בתוכה. גבולים לגופים בעלי תכלית שש אל ימין ושמאל ותכונות בני אדם שם לרחמנות וכעס. ובי תשנו — כמצותי כאשר צויתי או כוונתי. שמו בשם רבו הוא הרמב"ם ז"ל. במדעות הם ד' פרקים הראשונים ממנו. לאשר חובר הספר לתלמידים ולהמונים. לאמר שנכנו הוא מבואר שם בקבצו לפי שנכו. שרי ופשע ולא שנות תלמוד. בינתם, עד היכן מגעת. פיהם שדברו דברים אבל לא כן ליודעים ושמוהו כגשם ותוארו כבני אדם. באלהים דבר באלהיות. הרועים מפני נערת מנהיגי הדור. ויושיעם בחברו ס' המורה. התלמודי הוא המשנה תורה שחבר. בא ללמד אתכם חקים ומשפטים. ונמצא למוד אתם מלמדים אותו כאשר הגיהו בו. אצלכם הדעות והמעשים שנדמו לכם כי לעולם הם נאים אצל האנשים והלא זה במנהגם הקדום כי אמר שאינם עושים בשאינם מזאת המדרגה בחכמה. הלכתם בה, כמנהג המחברים ספרי פוסקים מהגזי הפלפול לאלוח סמיכות ועניים למנהגם ההיים בזמנם למצוא חן בעיני דורם. על מה שכתוב אם יזדמן שימלא בתלמוד סתירה למנהגם יאמרו הכי מילי בימיהם שהיה כך וכו' וזה כמו תגאי. בעריהם אל הערים הגדולים שימלאו שם הרבה מישראל. חק לישראל הוא להתקבץ ולהתפלל ברב עם בימי הגוראים. בקרי במקרה. אחוה קרא שם המקום כך מפני שכלם היו בהסכמה כאחים. יצורי אברים. ועורקים הגידים נקראים עורקים. ותען ותאמר בבל אמרה שנולדה בבבל ואנשי כנה"ג הולידוה ושהיא התפלה. שירים קולים ואמרה שזאת היא הצרה שלה. ואשה שם אותו הדבר שמם לתפארת ולהוד הוא נהפך עלי למשחית. ערות-האשה לא נוכל לראות כל מכותיה זולתי בתיבה ערומה וזה עון ואמר זה ליפות המשל או כלה כן בתלונו כי בא החלום ברוב ענין. ביום המות זה האסור נדחה במקום סכנת המות והזכיר המות לאומרה מתה אנכי. באישו וצחנתו שב אל הבשר הזר. משלי בשרה דבקו חתיכות בשר שהיו לפנים דבקים, וקראם משלי בשביל שצריכים ליטול הם פרודים עתה. ישקופים פתוחים לרוחה ונראים לכל. אטומים אותם הבקיעים נסתמים בבשר זר. תהלה בארץ שלא יתפללו עוד בתפלות כלחך, ואמר לה לבטחון שלא יגאלו עד יתהירוה ליושנה. שר צבא ה' המלאך הממונה על ישראל בגלותם ולבא הי כנוי לישראל. התמידים כשמדלגין על התפלות או הברכות התדירות. מבלי דעת מפני שאין להם דעת מוציאין מן הברכה אל ברוך גדול דעה והוא מקום הברכה ומכניסים הכל יודוך והוא פיוט זר. תמורת האופנים הם משוררים והחיות במקום שהיה לומר והאופנים. בתוך האופן הוא קורא אופן לזה הפרק שמתחיל והאופנים והפיוטים המיוחדים לו נקראים ג"כ אופן ואמר הם משוררים והחיות במקום והאופנים כשיזדמן להם אופן בתוך זה הפרק. היוצרים היוצרות. האופנים הם האופנים. ואמר ו מ ע ש ה מפני שכבר דברנו מהאופנים במקרה ממה שממלאים, אבל עתה דבר מהאופנים עצמם. וזולתם הם הזולתות. לפני מלך קודם שיקבלו עליהם עול מלכות שמים והוא ק"ש אומרים אל מלך נאמן. ולא ישמע שמע שאינם אומרים ק"ש זולת זה או ירצה כשרולים לספר איזה דבר מק"ש קודמים לו אל מלך. שבצנעה הנאמרים בלחש. וזולתם הם כלל הברכות המחוברות שאומרים בכל בקר. אין לבעלה. אין מעבירין על המצות כי הרואה לבנה בחדושה חייב לברך תכף ובאמצע הברכות בכל פורס. לבקרים לשחרית. מוסיפים דברים ומוסיפים לתפלות המוספים. זרים הרבה מלות ונשמים בם הפייטים שאינם לשון עברי. חידות כי דבריהם בהרכבה מקומות שאי אפשר להבינם אלא בפי' נוכן.

מסוד חכמים ואיה חכמתם. ולו חכמו שב אל הפיוטים כאלו אמר אם היו חכמים היו מבינים מה שקרם והיו שותקים מתודותיהם. ונאמר וגאלנו בברכה גאלה כנוסח הקדמונים ולא יותר. איש המספר ר"ל שר"ל הנוסח או האורח חיים וקראם כן לפי שמנו מספר לכל ברכה כנגד זה פסוק מאותו מספר ג"כ. בני ישראל אמר שמספר ישראל בזאת הברכה עולים חמשה. חדלו לספור אינם משגיחים על המספר. גאלנו ואינם אומרים אותו כלל והוא עקר הברכה. שלום רב תשים תחת שים שלום והוא הנוסח הקדום ולא מצאנו לקודמים זולתו. חלף עבודתכם את התפלה במקום עבודה דינה כדינה ואקוף תקונים זכה ידועים. וזה בשנות עד הנה מעלתם בשנות עניני התפלות והברכות. תערכו לו בלא מתעלו. תחליפו אפילו בדברי הנביאים תשימו האלים מפיוטים במקום דבריהם. שהם שירים גלה דעתו שהם שירים בהתפלותם שהזכיר לעולם איזה לשון שיר. במליצת השיר אף כשיהיה הלשון לאמר כוון לאמרו במליצת שיר מפני שדרך השיר להפליג בשבח ונולדו עד שיאמר אי שיורד ממנו אולת תואריו עד שיקרא לפעמים יונה או יעלה מן שהם ב"מ לפיכך אמר דוד בלשון שיר להודיע שאין ראוי לאמרו יום׳ באלו השירים. יעלימו כאשר יכסו עיניהם בהתחננם באמרם תחנות. ומלא רחמים ואלו האלים מחייבים ועל זה רמז לעיל באמרו דברי הנביאים תחליפו בתוארים המחייבים אף כי בהכניע כונת המחבר. מדוד ומה היא הקנה שאתם חכמים יותר מדוד: להרבבתם שב אל תארי המחיב שהזכיר כבר וגם אל האלים הנאמרים באלה הפיוטים אשר בקנתם יתפתה עם שהפתוי הוא הפעלות והוא הקנין בחק השלמים מפני אדם כי הוא לבנות מזגם ולא יתכן הפעלות בזה בלתי הרכבה כי אלה המדות כלם מיוחסות למזגים והאמות הגוברות פועלות זה ולזה לא היה כל אדם שוה במדות ובהתפעלו באלה המדות הוא שהאיתם אשר ממנה זאת המדה תגבר עתה לקנה מה ותכריע האמות והפשוט אין בו דבר מזה. וכבר באלנו שכל הרכבה רבוי. את עין הארץ היא מכסה העין באמרו שלא יראהו כי נתן לשכל לבד. אור הוא מעמן בהוכס סוד יאיר למשכילים אור בהיר. בסנוירים אינם רואים האור. אור מואסים בו. אור בעדם האור נילה אצלם משנאתם אותו. לבד העוסקים בדברים ולא בחכמה זולתם. וישנו אומר שמבינים הדברים בגלותם ועם שים בם דברים נמנעים לנושאים הגלאה לחכמים הם אינם מטיבים אותו והכל משברי אללם. למישור מה שהוא עקוב באמת הוא מישור אצלם ואין טועה כמגע. צערם חליים ותכונם. עליהם שב אל הרבים כי זה העור מתפלל כנגד רבים. איש ושים כי קבת הוים היסודות היא תנועת הגלגלים ועדין הם כך תמיד א"כ לא נמלאו אש ומים לפני היום השמים. ואיפה היו כי היסודות יש להם מקומות בטבע יעמדו עליהם וכלם מוגבלים לרקיע ואם לא היו השמים איפה היו. גם אחד כבר בא המופת שהתנועה הישרה נמנעת לשמים וכן השבורה והקריעה ולפשיטותם תמנע מלוף בתנועתם ולזה לא היו קלים ולא כבדים ויורה על זה תנועתם. ישחק ישמן כלומר שוחקין בשמים. ילעג למו כאמרו הוא לעג גדול מאד כמו הר האלהים קול שדי וזולתם. מגלה הכתובים בסק כל דורש. ואתה אזון קול פעמים, הכשון הוא כאשר ידבר איש אל רעהו האזן ישמע קול הפיוט המתפלל ואתה אזון. מתום במספר ההוא. עצמות לבד כטעם כל עצמותי תאמרנה וגו׳ ר"ל שכוון במספרו רמ"ח עצמות כמו שהאמת בעצמו עם שב"ק לא מלא יותר מרמ"ו כל אבר מספר רמ"ח יכלול כל אבר איך ומה שיהיה וגם הנקבים הם בכללם. שבל את ידיו טעה בענין ידיו. רגל ישרה גם ברגליו לא היה יושר יד עצמות כי בחן הרגל אין בו יותר מב׳ פרקים והמפרק הם ה׳ עצמות זה בלד זה דבוקות באורך בלורת מפרק ונקרא פיעיע בלעז והאצבעות קשורות בו והרסג נקרא רסיע"ה בלעז הוא מבור ד׳ עצמות ונקשרים במפרק בקנה האחד ובפנינה בקנה השני והפנינה היא עלם אחד לבד ארוך ונקרא גאבוקלו בלעז והוא דומה קנה בתנועתו לכלי אשר ישליכו בו הבגדיים הערב תוך השתי ונקרא בכסין בקנהו האחד ובקנה השני נקרא בעקב והעקב ידוע והוא עלם אחד דומה קנה לקוביא. ושמנה הרסג ביד היה הרסג מהרכה עלמות לרבוי תנועת היד ונדבק בקנהו האחד בקב הזרוע ובשני במפרק. המעולה אצלם אשר הוא על הכל. לסעפים לחלקים כמו שרי גים שגם הם חלקי האילן. אגודות כהות. על הסעפים דלוג ועניינו שכל כת אמר סעיף אחד והאחד אמר הסעיף אחריו

הכי שכל כת מהם דלגו. על רגלו על מבוכתו כל אחד עם הכת שלו. לנפש אדם הקרים עד שלא היו ראוים להיות אדם. הפסח במעדו לא ידעו גבולי הדלוג לחסרונם כי לא הכירו הלשון. מנצח גלה כל העם בנגינותיו שובר לן בלעז. לפניו מאותם שעמדו אז לפניו וכן לאחוריו לא היה דומה לו בנגינות. בתוך ספר הדברים בשלי. לקראת רעהו לא זוכם כראוי לפחיהוהו שלא ידע מה הוא שאמר. הבנות כמנהג הנשים שרוצות עושות כן שאינן מכירות לשון הקדש. לא ראינו לא ראינו ממונה לדבור אך הקול היה נעים. שמו העם שמו מעשה שועים. באושר המאמר ממנו. על גבוליו שמו להם כונה טעמים להתנשא וק"ש על הגבולים שהציתם ההוא. מדבר אמר ששמע הקול מרב אחד. דבריו בזה הקדל. הראשון כמנהג החזן הראשון. צלפחד וכן שאר נשים. לא יגלהו לעצמו שלא ידעו. נבאתי בספתי הדבר לחברי שאם ישאלוהו שיענה כדברים האלה ומי השם אני יוסף נקיתי הדבר הזה וקרה לי גם התשובה בזאת והיו אללי אנשים רבים שדברתי להם כבר. ביום ההוא ר"ה. קול גדול לשקו הוא באמרם הוא אלהינו. כחשו בה׳ כי אמרו שאלה הוא היא שסגולה לעקוב בזאת השאלה והגימי השם המיוחד וכוונו בזה ולזה אמר כחשו בה׳. לו הוא אמרו שמו הוא כך ר"ל מתוך דבריו והשם יודע. בהיום הזה בר"ה ג"כ השליכו העונות. תשובב התרנגולת מקנבים כך בעשותם כפרות. גבר אגל לכלאי הזכרים לוקחים תרנגול. פשעם אלו האוילים מדרך הפשע שנהגו. כנחש כמנחשים. בין שני כמו שמוספין אותו בשעת הבדלה. הדעת אמר שמבדילים עצמם מהדעת שהגנם ה׳ בקבלתם. בבום רואלים עיניהם מן היין אשר יתן בכוס של הבדלה. השקום מכוני א"י שלהו לשאל על זה באמרם שהם נחשים. ואיזה עבר לא בזיזה אופן שילך לא מלא תנחשו ובר עשה ואמר זה לפי שאמר שהם נחושי מלוה והם מלויים איך נחתם. לרחצה בזאת הרמילה בועלם. ואיך נשיר איך נדבר במליצת השור. שיר ה׳ שירי מלוה. נכר על כוסה נכרי שאינו נושאו ואמר אדמת מקום נוסא להיות האדמה נושאת לכל הנושאים על דרך המיוב וההמשכה ואמר זה לפי דעתי שענין שירי מלוה אינו זה היין ולא כיולא בו אבלו כי הוא אינו יגעלם המלוה ולא מחייב לם ואפשר לקיימה בזולת יין ואפילו לילית שהיא עיקר המלוה כשפקלה קורין אותה מתי מלוה או בעלי וזה דומה לה אללם שכבר זרקו ממנו לאשפה ושירי מלוה אללו העוסק במה שנשתייר מן המלוה אחר שילאו ידי הוגתן כמו הקורא בתורה והלך לו ובא אחר וגללה וכסה במעטפת או מי שזרק פרוטה לכיס הלדקה ובא אחר ותלקה לעניים ודומיהם וזה המעשה מעכב הפורענות לא השתייה והסיבה. נעו עברים הניעו עלמן לכאן ולכאן. באשר ידבר נדברם זה עם זה. כמנהג יהיא כי בשגעון ינהג. נאוה תהלה כמנעים התהלה יותר נאוה. את טעמי דבר בנקתר הדין עמו שדוד אמר כך אמר שעה טעם הפסוק. נלאו נלה לאום שאמר על מי שאין בו כח על דבר מה ולזה אמר כי לא יוכלו להשיג שאין זה פשוטו. הלאות אנשים ניחם להם לאום עד שלא יגיע זה כי תלאו גם את ה׳ במה שאמרו לפניו הכתוב בזולת מכוונו כאלו לא ישיג זה. טעמו נבינתו והיא מחברם ונקה עם לא ינקה. מה פעל אל מאי זו פעלה אלו ר"ל זה וכיולא בו בחכמת הדקדוק ואמר זה לפי שאם היה פשוטו כדבריהם היה ראוי שיהיה וינקה. התורא התמה כי ונקה לא ינקה היו אללך כמו השכים עד שחויב לפרשו בזה האופן ואיננו אבל הוא דרך הלשון כאשר יפליג יהיה בשלילה או בחיוב. בעיניך אחרים דומים לזה והלל לא הללת וכי אבל מה לעשה כי המדרש עקר עמכם. שבע כחטאתיכם שבע פעמים כמנהג העלתיכם. תעבירו אותו מן התיבה. קול הקיכו קולו ומעתיקין אותו. עשו והיה שאר האומות היושבים בחולה לארץ שמנהג אבותיהם בידיהם. יוסיפו הם התוספות לקיים כל דבר הנהוג ליטב כל מנהג. והיה זה יכלו ליטבו ג"כ. נטלבו בספר מלכים ושם כתוב ה׳ הוא האלהים פעמים ולזה השיבוהו כאלו יצא מן הכלל. כל העם אמר כשרולים ליסוק דבר אחד לרבים שכל אחד מהם עשה הדבר ההוא כופלין אותו בלה"ק ויהיה כאלו עשה או אמר כל אחד מהם הדבר ההוא. איש אחד למטה הוא כפול ג"כ. והכונה בזה לכל מטה אחד איש אחד לא פעמים איש אחד למטה אחד. ושנים שנים באו אל נח מכל מין אחד שנים לא שנים שנים ממין אחד וכן במלכים כל העם אמרו כל אחד אמר פעם

אמת ואמר באם היו בעלי התוספות מסכימים על זה היה להם לעיקרים וכו' ה' ימלוך פעמים מה טעם יש לזה. שביתה הגיעו לחג הסכות. על ערבים שם שם גם אל נחלי אמר שנחלקו בערבי נחל אם יש להם קצבה ומיוחדת ללולב. והביטו אחרי משה אלו לפי דברי הרמב"ם ז"ל אנשים שעברו על הסך שאמר. משא בערב ערבה הרבה. בלא לב בלי דעת לקחו כמנין לולב. ולא שמעו אל משה רבינו לפי הרמב"ם. וירח עמד בנקיע וזכה למו. ירקדו באלים כאיליהם. אחוזי חרב אמר כשיזדמן שהאל אשה מקימו אותה ואת בנה בחרב כי הדבר המוקף הוא אמת ואמר כלם לשון זכר כדי שלא לשנות לישנא דקרא עם שגם במקרא נמצא כזה מעט או יהיה בכלם היולדת והנולדים ונמצא העקרות זכר ונקבה אמר ברבים ל' זכר. מושל במשליהם הוא השד כי הוא מושל לפי דבריהם והמכונים אומרים כי אין להם אלילות וכ"ש ממשלה. וקטב מרירי נלחמים מהם והם מיני שדים אצלם ואינו כן ולזה אמר בקבלותם. יכרו עליו כמו כי יכרה איש בור אמר שהמצרים יכרו קו יקיף סביב כל הסדר. והנחש עמהם אינם בלתי נחושים כלל. ברופאי אלילים ואלילים הם כדמות פסילים שעושים לקטנים שישחקו בם והם הקטנים משיבים בהבלם ונקרא פופי וכל ענין של הבל מיחסים להם ואמר כן לפי שרפואותיהם הם נחושים לא זולתם ועתה יזכור רפואתם. באש ישרפו ד' מדורות לימין ומשמאל ומלפניו ומלאחוריו והכן באמצע.

יפילו גורל לאמר שצריכים אי זה דבר מגלי המולה לדעת ממנו קצת אליו כאלו יפילו גורל עליו לדעת הדבר הנעלם ולפעמים יקחו להם עשת זהב או מנורת כסף והשד ילכלכו בחבליהם בכלניהם. מכה רגלם מודדים אורך הרגל ועגול הראש. וחקי האלהים הוא הסדר הטבעי. אם כמות אם יקרה שימות אדם מהם. לא שלחני לא לוה לי קום עשה. להוציא ציץ אמר קבורת המת הלשים עשבים ומשליכים אחרי גוס. למי אלה המעשים. מנחה היא ישמח כאלו קבל מנחה ויאמר הספק היה לך וג'. ואשר אלה לו ומי שיש לו המנהגים האלה. אין בור איננו בור לבד אבל יכה שמא. ולא עם הארץ אבל חסיד. מצרים שם הוא מכר. ביום תת ה' את האמרי כאילו כאלה כבות. רבים רבנים. אחרי הנגיה יהם כח זכריה לה' ית' כי הוא הצדיק דינו. הישם הם בעלי הקבלה הבורחים עולמו בכח השמות. יגעים בלי כח ובעלים. לא בידינו טובם אין לנו ידיעה מה הוא הטוב בעשיתם אם לא בקבלה. אל המופת אם לא נאמין זולתי מה שנשא המופת עליו תפול רוב התורה או כלה כי מי מורים במופת מתן תורה או שנעשה היה ונברא. ולא ישימו לאין שלא יבטלו דבריכו בספריכם לו מעשים רבים לסתור המנהג או לעשות הפך. מקביל לקבלה מנגד לקבלה וכלל הוא שהתורה מקובלת לך אומר שבכל יום הקבלה מתחדשת ולזה אינו משגיח זולתי בקבלת אבותינו הראשונים. אביך קנך שקנה אותך ועשה אותך קנין בזה שעשה לך נפש. אם תשמע אם תקבל בכל יום מן המתחדשים. רבו אמונותיך יהיו לך אמונות במספרם. ולא אמן בם כי לא כלי זה ככלי זה והאמת אחד לבד עם שהאמונות יבא נגד הרבה מהם. ילך לפניך לך אמרי דברי מלאכי הנביא. אחריו כלה אמרים דבריו והוא אמרו זכרו תורת משה עבדי וגדר אותה באמרו אשר נתתי לו בחורב לא המקובלת שמוסיפים בה בכל יום. לדור ראשון האבות הקודמים והם בהיו במעמד הר סיני וראו מעשה יה. ביהודה נודע בשבט יהודה אמר אם הכלה לדעת מי הוא אביך שנ' לו שאל אביך רלה במלכי יהודה כשבשת הניא הכשרים מהם אמר שהלכו בדרכי דוד אביו והוא היה הראשון שבהם ולא הזכיר אביו הקרוב ואף אם היה לדיק וזה אמרו לפני מלכים יתילב כי הזכיר דוד והניח המלכים אשר היו אחריו וזה למעלתו. אשר הרע הבן אינו נקרא על שמו כי אין לו כבוד ממנו. ועבד אדניו אבל הבן יכבד מי שהוא אביו ועבד לאדניו שהבן מזכירו לכבדו ולא יזכור אביו הרשע כי יגנהו. אלהי אביך אמר אחרי שרבו המבוכות אין לך דרך זולתי שתשתדל לדעת אלהי אביך וזה בדרך העיון כי כאשר תדע מציאותו ואחדותו והמנע כל מה שראוי לשלול ממנו והמיד דעהו שלא הכנים בלבך דבר מתחלף לזאת ההשגה וזה אמרו בכל דרכיך וג'. אורחותיך בזה הבא לך הדרך אשר הלכו אבותיך לא תסור וכ'. דרך ה' כי לא הביטו אל מה שהיה נמנע בחקו וייחסוהו אליו וכן לוו מעשים נמשכים גם הם לאלו הדעות. אם כה נעשה אם נקבל מן הבאים מקרוב תמיד עוד מעט לא ימלא לנו איש הולך בדרכי

אבותינו כי תשבת הקבלה האמתית כלה. מדין ועמלק אע"פ שזרעינו שנזרע היה זרע ישראל ילמדו ממנו לומות זכות כי ישנה כמעשיהם. ובני קדם מי שנהג בקדומים יעלה וכו'. ולא יזכור לא היה זכר לישראל רק שנקרא כן לו מ"ו גם זה ישכר. חקות שמים שאל לו אם ידע מהלכות הכוכבים ואמר שמעט שידע זה שאל אם מעט שאפשר לפיק לומים לממלכת להיות לאות לקבוע מהם מועדים ותה סוכר מלילה ליומים ושנים רבים שמענו ועשינו. התבטח בם שאל עיר האמן וכ' כשיזדמן לך לומות וזה אמין האמן לאות הראשון שיהיו לודקים עם שתכיר מאליהם שהוא שלם ונאמן מפורסם. לא אבטח אמר איני מאמין גם עם כל זה כי יתכן שהכוונה עמה. אבחר דרכם להשתדל לידע דרך המצאתם מה היא ואמר נאמן נמלה כי מי שהולך לאחרי דבר כזה יתקבלו בתשבונתי כל התלוקות שנופלים בדרוש שהוא אלודקים תולדם ולו יבחר הלודק מהבנלתי לודקים אחר שתילם את אדם. אישב בראש אבל ולע ין בתחלה מסבונם ואח"כ בנמשכים לו עד שלדע אמתתם. אם את הדבר אם אמת אין בזה השעור גלות הענינים הקלים לירלהך מן כמעות ומה מעשה בענין האלוה שהטעות בו ככונה על מה שהנעד ההלכה הגלמיר. לרבים רבנים. יתחכמו אף אם הם רבים אינם חכמים בזאת החכמה כי אין ימוש לה עם כל גוש. ברב אין בין רב אלים אלם בזה הענין. עם הארץ נותן טעם ושבח באמרו כי הרבים בזמן הזה במה ש"ס רבנים הם עם הארץ בענין זה. בלי מדע מפני שזכיר חכמים בדבריו השיב כי החכמים שאינם חכמים במדעיות אינם חכמים בזאת החכמה. ובשה מורים וכמה מנהיגי הדור מורים ובוררים מורדים, מורדים בדעת המדעיות. חברים מסכימים עם הגוזסים. בדרכיהם ידוע. מדעת האמת לשגלתם אותו. ולהושבי שמו ולא לי ודעי שמו. יפתח בדורו אחר שאמר שאין לשמוע לרבים ולמנהיגי הדור באלו אי"כ מה הוא זה שאז"ל יפתח בדורו כשמואל בדורו והשיב יפתח הוא יפתח שפטיו בדינים והם דברים גשמים בענין זה ואמר דין דם וכי לפי שתורתנו לותה לשמוע אליו בזה ולא עוד. יסור לבו לא יפיס בדעתו לדון באלהיות כי הדבר הזה אינו תולה בהסכמת הרבה עם ולא בעדות ושבועה רק באמת במה שהוא אמת ואין זה דבר נמסר ליפתח כתו שלא נמסרה לו הגבולה כשמואל. לאחר שאמר שאין לאלדעת אם כל אלה לא זכו בעיניך מה לעשות אמר שכבר אמר לו שישתדל לידע אלהי אביו כמו שנאמר והוסיף ואמר לו. איך תאמר איך תקלם המלך באינו יודע מי הוא ולא תכבדיו. הקבלות בלות נופלות ובזה הם המקובלות כאשר יאמר עוד. מקבלות אין בהם הקכמה. על התורה ומצילים ראיותיהם מן הכתובים לפי דרכם בחרו במעשיהם לפי מנהגיהם. דעת נפולי הידיעה והחכמה והשכל הוא הנקרא תם אצלם הנה בכל אלה הם אחד בענין. איננו שוה גדולה מזאת. לחכמינו היהודים. בזולת כונתם מן הנביאים והקדומים. ומי ילד מה היא הקנה לאלו הקבלות. רוב הימים שהזמן שעבר הוא זמן רב ונשתכח הרבה. ועבדת הבעלים שפסקה הקבלה מפני שהניחו אז שעברו העבודה היא בה. ושבושי הדרכים ידוע. והון האנשים שאינם מודים על האמת לגדונם לאהבת דעת קדמה או לבלתי חזור בטעות שטעה. ואתה אל תאמין רק לקבלה האמתית אשר גם אלו הקבלות כלן והם אשר לא יטכידוה אבות המופת או [אי] אפשר להביא מופת על סותרה גם המדברים לא יבהילום בפלפולם כי אינה חוששת לקולם יש לה תשובות נכוחות. הישרים כי הישר לא ידבר נגד האמת. בשירים אף אם בנגלה יראה חלופה אין זה כונתם כי המרעים השירים שיסכימו לאמת. המדבר מלא מדבר גם לחכמת ההגיון ואמר שאלו החכמות ימלאו אחר ידיעת ההגיון לא בלעדו. מקום המשפט המדבר לפי הוא מאזנים ומשקלת לדברים כלם ולזה הרשע והצדק נראים. דבר המלך התורה והמצות מגיעים ממשה ומשם ליהודים במקום המדבר כי בו יובנו הנבואה סתרי תורה וסודותיה על נכון והיא שמחה גדולה מאד. אבניה נהר גלשון לרבים להיותם כלים לשקול במאזנים. בוחן ל' בסיום. להסך לי מסך והיא ידיעה מפסקת ומבדלת בין שני דברים. לנאמנים להעתיקה שלא ידברו כי השוגגים האמת מואסים ההגיון ומבקשים להפסיק הדוברים. למשפט שלמון מוכיחם על אמרם לו לעסוק בהגיון והיה אסור אללו ויותר מזה שבקשו להכשילו בשנים שם ההגיון למדבר ואמר שאבותינו לוו למנוע ממנו. אבותינו שאבותינו נחלו גם הם השקר עד שנגלו זאת החכמה כמו שאמרנו לעיל עד שלוו לשתוק ממנו שאילה להם לאהוב השקר וכ"ש שימנעו ממנו כל התועליות

אלה. שרש דבר הוא הפרט לדברי כלם. יפרח מטני כי בו יודע האמת והשקר והוא שלמות המושכלת ואמר שכל טוב כי בהשגת השכל הוא בכח ואינו שכל גמור וכשיקנה ידיעת הוא יוצא לפעל ומשלים עצמו ויהיה טוב ואמר יפרח כי השלמות יצא לו בהדרגה כמו הפירות פורחים ואחר יהיו פירות בפעל. ויראת ה' שהיא אוצר השכל גם היא תפרח ממנו וענין יראתו היא שלימות המדות והם המצות המעשיות שב' עליהם ויראת מאלהיך כמו שפירש החכם איש אשר רוח ה' בו כי שלימות המדות היא הידיעה בטוב ורע וגם זה ישקל בהגיון. ופריו והוא התכלית הוא דעת אלהים והיא ההצלחה האחרונה. לא ידעתי אני איני יודע מזה אבל שמעתי אלפוני שהיו טועים ואלו לעזבו גם הם ידעו מה טעמו כי בלי ספק אם היו בו כל אלה לא היו אומרין הטעות בו. כי השך אמר כי השה אלוה אותו מדעת דעת אבותיו השך ל' שכחה כמו נשיתי טובה וזה בא לך מפני שאינך יודע מן ההגיון. שונים מתחלפים ואין יחס ביניהם כלל והם מתחלפים בשם שכלם נקראים בשם אחד. וזה משלו. עיניך הרואות נקרא עין וכן עין הארץ וכי נקרא ג"כ והם אינם רואים ועם כל זה קרואים עין. את ידי גם ביד המלא שמפי' כזה כי היא תקרא יד והאחרים ג"כ והם לא ימישון. ובזה האופן תמלא לעור עינים עם היותו עור ואין זרוע לו ידים ומי שלא ידע זה יראה שהם הופכים. ונהפוך הוא ויאלא גם הפך זה והוא שלדבר אחד יקראו שמות רבים והם נקראים נרדפים או הנאים אחר זה. אל תוסיפו תדברו לא תוסיפו לדבר אתה ומי שידמה לך. ולא ענה עוד כי נאסר עליו הדבור במלות אבותיו. דרכך ישוב גם דביקך. איך נאלצת אך נשתתק אחרי שהיה מדבר ביותר עד שהלוך פלמון המדבר. חידתו אלה הגיון מה היא מה הם המשתתפים בשם הגיון עד שמדע אי זה ומהם כלה אביך באמרו הגיון ואמר לו עוד הוכחה מסופקת שזה ההגיון הנאמר אינו אותו שלמנו בו והוא הם מקרוב באו וכנו לזאת בחכמת הגיון כי בלי ספק לא היה לה שם בעברי בזה הלשון עד שלא נעתקה ולא מלאכו מעתיק לה קדמון כמו שאמר חנו בניכם כי הנה אמרו ואריקטו בחכם קיא לה דיאלקטיקא א"כ למה תאמר אביך ליה לפני אותו וכו' מי הגיד לו שלעתיד הקרא הגיון אם לא היה נביא כיקטן. פי' רש"י כי רש"י פי' מלת הגיון בב' פנים ואינו פונע בזה כלל. הדבר ולא בדבר חכמת הדבור והודה שטעות היה בידו באמרו ואמר כי הוא דבר טבעי לאדם לדבר דבוריו בחכמת אלהים בכלו בטבע האדם ואם חכמו בו פילוסופילו ואריקטו לא חדשו בו דבר אבל נתנו סדר לדבריו. לקראת נחשים לקראת פנקותים האומרים דרך נסיון נגד ההקש כי ענין נחוש הוא נסיון לא שהנסיון לא יאמין אבל המנסים רובם אינם משיגים אלא הנסיון ומאמינים עלם במקרה וזה ימשיך שבושים גדולים. פניו שקל עניניו במאזני ההגיון או יראה שפס מגמתו לעמוק בהגיון. מלו דבר בעל הגיון. אשה לקראתו המשיל החכמה לאשה לפיוס שם חכמה לשון נקבה על כן ימשכו המושלים לחכמת נשים. טעם הוא דבור.

לבך שהלך כי השכל נקרא לב להיותו עקר האדם כמו הלב בפירוש בעלי לב ומי שאין לו שכל יאמר שאין לו לב ולזה נאמר ואיש נבוב ילבב. לא ידעה לא השיגה עדיין. בעל דברים בכח יגש אלי ויצא לפעל או יראה בעל דברים בעל גורלי יגש אלי וגשו לו. שמע הוא ספר השמע ונקרא שמע טבעי והוא אחד מספרי חכמת הטבע. ואת אחיו שאר ספרי זאת החכמה. בארץ כולל ספר השמים והעולם וספר האלמים וספר ב"ח. ואבדון ס' הויה והפסד. אותות הוא ספר אותות העליונים. ומוחשים הוא ס' החוש והמוחש. עד נפש הוא ס' הנפש ועם נשלמו הטבעיות. אשר עשה נפשו שקנה בידיעת החכמות. את ה' אמר שהשיג הטבעיות הקר באלהיות. ויפגשהו ה' השיג בחכמת האלהות. את בני עם בני ישראל השיג שהיה אלהים בישראל. פלטון עשה הקר במבוכות שבאו לו מן הפסוקים ומן העון בענין האלוה וזה איך יתכן שישמע ה' תפלת האנשים ונעתר להם ואמר לפניך היום רמז על הזמן כי הוא גם הלקחס בספקו ית' כי זה בלי ספק הפעלות וכל הפעלות שנוי וזה דבר נמנע בספק האלוה ולזה אמר אם אני קראתי אתם לא שנים. אמרתי אפי' אם עניני לא אאמין כי האזין קולי כי הוא השגה גשמית וזה אמרו היש לך אזן ועוד איך ידע הש"י פרטי האדם עד שידע פרטי מעשיו ובמה שהם פרטיים עד שיגמול ויענוש עליהם ובכאן ימשיך התלות ידיעתו בהעדר והתחדשות ידיעות בלתי תכלית ומדות

מזולתו והשגות הספקים כי לא יושג הפרטי במה הוא פרטי אלא במקרים וכן השגות פרטיות לא שכליות וזה אמרו. העיני בשר לך אם כאלוה אנוש תראה ע"ד אמר ומה תועלת לאלוה מעבודת האדם עד שיגמול או מה יפקיד בחמדו עד שיענישנו ואם היה לאמת אלה היה בו כמה חסרונות עד שישלים עצמו מזולתו ושמי וכמה ענינים מרומקים וכל זה מבואר באר היטב בס' אור בבאור רלב"ג ובס' מלחמות לו וע"ד שאל אם האלוה שופט כל הארץ למה יצא המשפט מעוקל. נקבל לך כי מודים אנחנו שממנו ית' נקבל את הטוב ואת הרע עם כל זה אין בכאן מקום המשפט אבל הכל כאשר לכל כטוב כרע ואחר באלו השאלות נבוכים לגבי הארץ. המדבר כל אלו ההספקות ימשכו מבוכה בארץ אבל בהגיון שהוא סיבר הדלת אליהם לאלוה כזה וגם שאלה הספקות ואלמס כבר נזכרו בספורים רבים וד בר בהם כל מה שדבר זה את כונו עם כל זה הבינם גם זה המחבר לא להשיבם הוא כיונס הוא ידע כי לא מדם גם דבר אבל חייב לו להליץ מהם אלו הגלעות לבא אל התכלית אשר בעבורו חיבר זה הספר והוא באמר קנה אורך בגלותינו עם היותנו לריקים בעינינו והאומות לוקחים מזה הקדמה אמתית אלא על בטול דתנו וגם רבים מבני עמנו נבוכים הם בהארץ והנה זה בא להודיע קצת המניעה וגם אופן לספרים הנאולה מבלי שיפול בה אחת מאלה הספקות ולא היה זה לספר לו בזולת אלה הגלעות. אמר ישמעאל זה בא להשיב כל אלה הספקות ולאבוכות בשמוע התפלות אמר שהאל שומע תפלת עבדיו בזולת אלה ההרחקות והתחיל במשל בבנת התלמים. וישמע ישעתו עשה בקשתי ואת השומע אינה בקול כמו שהשמיעה אינה בחוש וזה אמרו ולא קולם לא ישמע. אדום וישמעאל אף כי אשתוק ימשעני ואמר על הגמול שיבנו. ממקימו ולא יהיה בזה הסכון בחקו ועל ההנהגה במשפט אמר שהדין דין אמת והכל מתוקן הכל יתיישב בזולת הספקה והנה אקדים הקדמה קטנה ערם אבאר ענין הגמול והכלעם הזאת דע כי דעת המחבר כי כל הטובות והרעות הזמניות פורפיריל בלע"ז התוים בזה תעו"ס השכל כלם מקודרים ומוגבלים מהשמים וכל לנפש וזה כי גלון כל כוכב יחייב איכות מה מסכים לקצת היסודות ומקביל לקצתם וגלולי כלם יחייבו איכות מורכבת יסכים לקצת המורכבים ומקביל לקצתם וזה יתחלף תמיד כפי התחלף תנועתם וכפי התקרבם והתרחקם מן המקומות וזה כפי התחלפות כוכביהם כי אינם מהירים ומתונים בשעור אחד בתנועותיהם ובכללם ימגרו המזלות ויעתידוהו בשמי ממתיד בכללו ויזיקו עם זה או יועילו לפרטים מה בהמכלה ולהוראת מולדי אלה הכוכבים ומהלכיהם ואותותיהם על כל זה נכח השמים ידיעה בלי הספק ולמערכות הכוכבים המורים על כל זה קרא מכתב אשר עליה וקרא ליריעה עם המכתב כפר והטבע המורכב מכלם והוא הטבע הכללי ומהם הנקרא לגל רבים מבני אדם זמן כלומר מערכת הזמן ואמרים אומרים לו יום כמו קצי יום ולזה קלל איוב את יומו והוא כמו זמן כי היום הוא חלק ממנו ונקרא ג"כ בעת שהטבע מספקת לו וגם זה חלק. ובין המגיעו היום יקרא מזל טוב או רע והמחבר יקרא לו כסיל מכוכבי השמים וכסיליהם ובלע"ז פורטונא והוא המחייב כל הגיבורים והיא ההשגחה הכוללת והנהגת ומקום אלת טבע יעיס מולדת וכן מנהג החכם רלב"ג ז"ל. בשלשה אמר שהש"י השועה איר כשלמה הוא נטה השמים כיריעה. עליה על היריעה. והארץ המקרים שיקרו בין השמים והארץ. בהבראם לא נכתבו הדברים האם. אדם ימכן לאדם להיותו מורכב מכל אשר בין השמים ובין הארץ. פרישה כמו מלודה לנלכד הכל. על ארבע אמר שהיא פרוסה על כל המורכבים מאותם הארבע אשר הם לבות. יסודות אותם הארבעה הם יסודות לכל אלה. חליפות שב אל הארבעה ואמר לכל אחד מהם יתן התחלפות בינו ובין הנמצאים. ביד נכח כי לכל אחד מהם כחות מיוחדות מיוחסות אלו למזגו. במצב כי כל אחד מהם שוכן במקומו. לתולדותם לפי טבעם. כאשר צוה כמו שסדר הש"י להיות עד היום הזה על דרך לא ישנו תפקידם. ממצבם זה הספר. בלך וישוב כגוי לתנועה הסבובית וזה כי התנועה בסבוב הנקודה המתחלת להתנועע הלך על דרך משל מן המזרח למערב חלי העגול ואז תשוב מן המערב אל המזרח חלי העגול האחר ואמר שבתנועת הגלגלים יודחו היסודות ממקומותם הטבעים. רמים מבטיל האש והאויר שמקומותיהם למעלה מגביה המים והארץ השוכנים למטה. ויבללו יעורבו זה בזה. לאחדים וכל אחד מהם יפקיד צורתו וטבו עלם אחר. היצור כי כל הנבראים הנקראים בשם הארבע אין להם הויות זולתי בחבור אלה

הארבע באלך . גם הם שב אל הפקודות ואמר זה לסיותם קצת המספר. חרב נותן קצת בהפקידם ואמר כי כלם מוטבעים בהפקד וכוח להפקד תכנ. המתהפכת כי בכלם היה הפך זה לזה בחלק או בכל כי אלא הפך לאיש בכל ואמר הפך האלך בכל והאחרים הפך לאחרים באשר האיכות ומקבילים באחת וזה יגעל הרכבתם כאשר יגברו קצת הכחות על קצתם. נלחמו זאת המלחמה וקצת המתגברות הכחות מן הצומח כלו מתחלפות מלבם. יפרד ותזלת הקצה יפרד מצורם סגוי. רבים רבה בכסיל ככל הכוכבים מכוכבי השמים וכסיליהם ואמר כי זאת ההנהגה הכוללת נתנה בשמים כלם כי מכלם תתרכב שמעת ההנהגה הכוללת הנזכרת והיה זה כדי לשמור איש הטיכים הזמן האמצעי. ולעשות לאדם אישים בחלוף אותם שנפסדים. בספר הזה והם המינים ולזה הכר עמו כל שהוא מקומם בכללם בשתי מתמיד בהקפים מקודרים. בחשך אמר כי חסך מפני שאינו מגיע בפרטי המינים. ברגלו יזיק בתנועתו ולקח לי רגל כי רגל כלי התנועה בב"ח וזה מנהג המושלים לשמש בתלות משתלות ממין למין. השבט כל המוכנים לקבל יקורים ותנועתו זאת. יבקר זה הכסיל אינו מבחין בין צדיק לרשע. טובה בזמן שישפיע טובה יקבלוהו כל המוכנים לא יהיו רעים או טובים. אורח אינו מעקם הלוכו כדי שלא ייטיב לרשעים. לא תצילנו וכן ליקח הצדיק לא הצילנו מחזקו. שובו שב אל הכסיל ועניינו ביום מוחרו או יכלה כשישובו מתנועתו המסיבה הטובה לתנועה המיבת רעה לא יבחין ג"כ והיה כצדיק כרשע בזאת ההשגחה. הלילה ותחר חלילה לעולם בהקיפם מקודרים ובזה יקיימו כלל הנמצאים בשתי מתמיד כלל הזמנים. אזכור אמר שנתן לכל מין הכלים ההכרחיים לקיים אישו ומינו. למיעהם על דרך הכלל ולא לאישיהם. בשביל הב"ח הבלתי מדברים יודעים זמני השנה לעשות כל מין מהם הצריך לקיים אישו ומינו וזה להם בטבע כי אין להם בחירה והעצה מיוחס לתנועה והוא הכסיל כאלו מודיע להם עת קבוץ מזונם ועת עשקם במשגל ולהרחק המזיק ולקרב המועיל. עולם אמר שזה הכסיל מקיף העולם השפל בכלו כאלו חונק בזרועות. בנישק מזיין הב"ח לקומם נגד מזיקיהם. שונים נתן להם כלים מתחלפים. ידו לכל איש ואיש ממין אחד נתן כלים מיוחדים למין ההוא לפי טבעו להצלתו. לחבל אריות ודובים ונמרים ושאר בע"ח העורפים נתן להם שן וצפורן. וקרן לאותם שאינם טורפים כמו שור ותיש ואיל ואולהם נתן כלים להלחם בטורפים כמו פרסה וקרן כי גם נלחמים. החרטומים הכנס ידוע והוא הקשר שבפי העופות הולה כן שב על הכל כי גם טורפים ונלחמים במקום שן. לצבים כ"ל השרץ שהוא מכוסה בחריקין של עלם למעלה ולמטה עישפודיטי בלעז וגל"א ערעובי וגם הסגלולים הם מכוסים באהליהם. קשקשים הם שריון לגעליהם. המרוץ נתן כלי המרוצה לצריכים לרוץ ברגלים הכלים שלהם כמו הגידים המגיעים רגליהם הם יותר יבשים וקלים ומזקים מגידי רגלי שאר ב"ח. לשוש המינים השטים ולפיכן נתן להם סנפירים וזולתם שלפים בהם. בלבם הטבע למען קיים המינים. בנינים קנים ושאר דברים הכרחיים להם. לעשות אפילו חכמים מן האנשים לא יעשו כתבניתם ואין שום אשה חכמה יכולה לטוות כמעשה העכביש. ההורים הם קני הדבורים שעושים בכורת בתיכר הדונג והדבש כלם דומים זה לזה משושתים בשש זויות כלם בשעור אחד ומנחק שום לכלם בין זה לזה ולא יעשו אלה בחכמתם כי כלם יודעים זה בלי למוד כי אם הקח גוזי הב"ח בקטנותם באופן שלא יראו המלאכות האלו בכלים כשיגדלו בנים ידעו מעלתם לעשות כמעשה אבותיהם אבל היה זה בטבעם מאת הש"י ותשלומת השגחתו הכללית הנז' למען יוכלו עמוד ותהו אמרו נתן בלבם כי הוא בלבם בלי למוד מחוץ. שועלים השליג לספר השגחת ה"י בב"ח עד שספר שאלתנו בעלי הנפשות המדברות למדנו מן הב"ח בלתי מדברים כמה מדות ופעולות וזולתם. לקטו כל מין ומין לקט מחסדי ה' והשגחתו כפי החלק ההכרחי למין ההוא ולא יותר. המעיש וכו'. להפרפרות וכו' אינו צורך להם וכל הדבר הזה וכל הכלים הגלגלים והערמים. מפחד פתאם מסכנות הבאות בזולת הסדור התמידי בלא סדר וזה אמרו פתאום כמו לגת שלג ביום קציר יהרוג כל אפרוחי העופות הבלתי סובלים קור גדול או דברים אחרים דומים לזה וקצת אלה הסכנות. מזעקת מתגבורת כוכב מה יחייב הגבורת איכות לכוכבים מכחו ויחייבו אימת נפלאה ולא יוכלו עמוד בו ואין להם המנוסה להנצל מזה. בנגדו כגוי כנגדו שב אל מושל בכסילים. עלי ראשו כי

כנר אמר על שאר ב"ח בהשגת ותמלאכו ולזה נתן נר והוא השכל לשר מגנו יש' יתר על שאר ב"ח. העטרה מהלל העליון שאמר עליו עושה אור וכו' כי זה השכל נאצל ממנו והם הנר שאינו במדרגה אחת לאנשים כלם. יתננו זה הנר והוא האש. הובן כי היה באמרו הכנה טובה לקבל זה השפע הנכבד. בשאי כי הגרמים השמימיים יש להם מבא גדול במזג האדם ובתכונתו כי הם מניעים היסודות והאיכות ויתפעל מזה מזג האדם כפי הרכבת שבו יומלך הורע בכבם עם שאר החלקים המחוייבים בזה וזה אמרו ה' בשמים הכין כסאו. אין נבון לך והוא מי שלקח לו זאת ההכנה מן המערכת הש"י נתן חכמה בלב כל חכם לב לעשות בכל מלאכה. המעיות לשלים מכון הטבע שבא לו מן המערכת ו"ה אמרו המלאכת השמים וזה כי כמו שזה השלם בתוכו ועוד הכנתו ישיג חכמות וידיעות רבים בלי טורח אבל בשמחת והתענוג יחשוק בזה חשק בנפשי כן האיש השר המזג עם שטבעו יעירו לזולת זה אשר לו לעסוק ולעלות בלמוד עד שישיג גם הוא בהשגת טוב המזג ויגביל בהנהגת גלותים עד שתשוב לו ההנהגה ההיא קנין וטבע ובזאת המלאכה ישלים השכון טבעו. ישוה להם כל זה לא יספיק להם להוציא שכלם מן הכח אל הפועל. בנפשם במלוא"ם נפשיים אה הנה עיר פרא וכו' האדם יולד חסר כשאר בע"ח כי אין בו שכל ולא ידיעה אלא בכח וזה היא הסבה לגד ועל כל פנים צריך ללמוד עד הבינו מה שבכחו להשיג ואם יקרה שיהיו לו מורים מקלים ילמדוהו לעשות כמעשיהם המגונים ויתגדל עליהם וישובו לו כקנין, עד ישובו יקנוהו מדות ותכונות וכו' והנה לא יוכל להתלקק מלבבל לך ענין הבינה מה היא ונאמר התכונה הטבעית היא כח נמשך למזג הגוף היוצא מהשווי יעירהו לאהבת ולשנאת דבר בלתי דבר עד שיטבע בדבר ילעשר בו זולתו ויתאות תמיד לדברים נמשכים לכח ההוא עד שיקנה מדות מיוחסות לו כמו כעס או יתן או לבזיוית וזולתם ואלו מן השווי אם לא ימנעהו המוסר מאלו המדות ומפתום דעות בלתי אמתיות כי הם כלו המדות המגונות הם מסכים מונעים מהגיע אל האלהים ולזה קראום רז"ל מחילות ומסכים והכח שממנו יבא נקרא יצר הרע ואלו חכמי המחקר הכח המתעורר ונקרא לטעמים נפש ואלו המדות יחייבו מעשים וכל אשר יתמיד במעשים ההם יתנכבו המדות והכח וכן כשירגיש בעצמו אלו המדות המגונות ויתמיד במעשים הפכיים להם בהכשל תמיד יקנוהו המעשים ההם תכונה נמשכת למעשים ההם וכן מדות ודעות וזה היא כוונת התורה להישיר האנשים כלם במעשים וזה כלו מבואר היטב בח' פרקים להרמב"ם שהקדים לפירושו ממסכת אבות וזהו אמרו פה מדות ועונות מהם ילמוד לחקר גם בדעות מבעל עינו. המזג אע"פ שאין הכון במזגו כי כמו שבעל התכונה הרעה הטבעית יקנה מדות ותכונות טובות במלאכה כן יהיה בעל המזג בהפך. רשע היה נפש רע המזג והתכונה. הישמים כפי שיעור מזלו לא יבחר בטוב אלא עליו כי טבעו יענו להפך. רעים ויותר מזה אם יוסיפו על זה החקרים המלמדים אותו לאשר יענו אפלו ולזה אחריכי ² עדי אובד. אלהים בהגלוי נפשם. כי אם כי אין שמחה מעוכר יודעים חליים. פתאם כבר אלא התנועה לאלה הפתאים שלא ילמדו. ורפאם כבר שלא התורה לרפואתם ואמר יבלת שתשמעו עתיד והוא נופל על דבר המתמיד הנעשה ועוד יעשה וכבר עשה אינו. כי ישרים מעורכים ללכת בדרכים ולא יעוזו מנהם. הראשון והוא טוב המזג. בריבי כאשר יריב את אויביו והם מוציו שהיכוהו הפך מה שהוכחהו התורה ועשה יולא לריב עמו על עזבו דרכם והוא שמחם. צדיק יחזיק בטבעו האמת כלפי חסד ויוסף אמץ על מה שנתעורר ובא ורפא לו. והשני והוא הבלתי מוכן גם ה"א כלה מה שהוכחה התורה אבל טבעו נ"ח לגד להר יתקן מע ותו בבחירתו כי ה"א בעל שכל ויש בו כח לבחור המועיל מהערב. מדות בעלי מדות מגונות. הנחש שלא ירדפני עוד. בבפיפה הוא סגור במאמרו. שבטו שלא יתלוע בו עוד. לפניו ילמוד מכל אדם. הראשון יהיה כמעלת הכלכון.

אמר יוסף גם פה לא עשיתי דבר אם לא אודיעך כלשונה דעת המחבר בשלמות הנפש והצלחתה ושיא שהאדם השלם בילא שכלו מן הכח אל הפועל והוא שישיג בשכלו השכל הפועל ישוב שכלו והשכל הפועל דבר אחד וזה אין צורך לאמתו פה כי כבר דובר בו דבור מספיק בג' המורה ובזולתו וכשיגיע לזאת המדרגה הוא במדרגת השכלים הנפרדים באופן מה עד שאיננו מת ונמשל לצבא השמים אבל שכלו הוא בעינו השכל הפועל אשר הוא שר הצבא

ההוא והוא הפועל בשכלים בהשלמות הטבע כל מה שנעשה בם מן הפעולות הטבעיות והוא הנותן צורה הראויה לכל חומר לפי הכנתו לקבלה וכל איש אשר ישכיל את השכל כבר השכיל כל המושכלות אשר בכחו ולזה לא יעלם ממנו דבר מכל הדברים הטבעיים ההם ולזה היה כח באיש הזה לבנות דברים מה בעולם השפל והוא בבנותו הבנות הידועות אשר במהם יתחייבו הדברים. ההם וכן אפשר לו לבנות קצת הבנות המתירים גה"ק או בגבוע עד שיעשה עמהם בקבלה הצורה ובאופן זה יחדש נפלאות בארץ בשכלו אשר הוא השכל הפועל ואין מנע לחדש מופתים נפלאים זה האופן ודומה לו כי השכל הפועל במה שהוא שכל נפרד לא ישתנה כי אין בו קצת שנוי כלל אבל ישתנו לפעמים פעולותיו בהשלמות זה האיש אשר הוא נושא לו להיות הוא בעל נפש משתנה וזה בזמן שכלו דבק בזה השכל והוא בהתבודד שכלו מבין אשר כחותיו הנפשיות ואז יקבל זה הטבע הנזכר ובהתיצבו זה הקשר יהיה קרוב למדרגת אשר המלאכים ולזה אלו השנויים לא יוכלו עמוד רק זמן מה ובמקום מה לפי שלמות האיש ההוא ולפי הכנת חמרו לזה ההתבודדות ובזה יבדלו השלמים במדרגותיהם ולזה לא ימצא בכל כתבי הקדש גם בדברי רז"ל ספור נסים או נפלאות בזולת נביא או שלם והבן זה:

ועד רע והם מעלות המדות שיאמר עליהם טוב ורע. בטוב ולזה לא ינזק מלקיחת התענוגים באופן בלתי נאות ולא מבני אדם כי לא יזיק לזולתו אבל מטיב לכל כפי האפשר. השמים כי אי אפשר שלא ידע מחכמת המזלות טרם הגיעו אל זאת ההשגה הנכבדת כאשר יתבאר ולזה ידע אלוהות ההם טרם בואם ולקח עצה עליהם. מלמעלה לקצת הנזכר. כי באלהיי בהשלמות השכל הפועל ולזה אינו תחת ממשלת המערכת כאשר בארנו. המשביר כלם אוכלים בזכותו. נפשו ולא לוח נוגו כי אינו מתקשה זולתי ההכרח לא התענוג מותרי. לדעתו בקצת דעתו. ישחק לקצת הנזכר וזה שהם רעות זמניות והוא אינו תחת הזמן. לצותו למלותו לכבתו כי המלך ישביע ויעשה שלום בארץ ו זרע הזורע ושאר בעלי המלאכות כלם נצרכו כדי שזה השלום ימצא בפקיו. נפשו להיותה לצורה בצרור החיים עם ה'. במותו כי לא השלום הענוג הנפש בהשגת השכליות בעודה דבקה בחומר ועל כיוצא בזה אמר שלמה טוב יום המות מיום הולדו. נתן בלבו אמר שכבר השיב בלבו העולם הזה השפל וזה מחוייב לו כאשר בארנו. מנהגו של עולם בהנהגו של עולם אמר כן כי אף אם יפליא לעשות הוא משתמש תמיד בכלי הטבע. בדעתו בשכלו יעשה אלו השנויים. החורש בעגלתו גם הוא משנה מנהג העולם הטבעי כי היה מטבעו לצמוח אליו במקום הזה או קן ודרדר ואלהו וזה יחרוש ויזרע ויצמיח שם תבואה ואולתם וזה ג"כ מנהג העולם כשיעשה זה שישתנה לעלויה ואין ביניהם זולתי שזה יעשה במלאכה וזה בשכלו ואולי גם במלאכה מה והפעולה הואת יפעל. שכלו שאינו מתעסק באשר כחות הנפש כמו החוש והדמיון וזולתם שלא יערבבוהו. מגמתו פי' הכנתו במכוונו בעולם שלא יעכבנו דבר מזה כי השכל האנושי פועל בתחתונים פעלה נפלאה ואיך לא והנה המדמה פועל וכ"ש השכל וכ"ש השלם ממנו. במקירו והוא השכל הפועל שהוא מקור לשכל האדם ומוציאו מן הכח אל הפועל. לדעתו בקצת דעתו: שדרגתו הגבהו או התבודדו כאשר בארנו. הותנה לכל מתפעל שיתפעל מן הפועל בו תסור הפועל יסור הפעל. אב נבון בהדבר כראוי ואפשרי. לעשותו בקצת קרובה. הברכה כל הברכות שברך כל איש האלהים את הראויים להתברך היו מזה המין שיצא לזאת ההצלחה. הוא המתפלל הממנג דד ודן ושופט בשכלו כפי שאמרנו הוא המתפלל שאמרתי ה' ישמע תפלתו. בצדו והתשובה שאמרתי שיתנה היא אצלו כי ישיג מבוקשו ומצלתי שיצא שנוי מזה לה'. אין אומר אין מדבר בתפלתו. למחסור ואם תמצא לשלמים דבר שפתים בתפלתם ה א רצון וצאות בנפשם כי אין בהם כח להפרד מהחמרם בלפי אם ידברו מה שמתפללים בלבם וזה לעולם דבקותם בחומר או ערבוב מה מחוץ אבל השלם אינו צריך לזה וזה אמרו והכח השלם מקיר שפה לנאמנים בבריתו מקיר הדבור לנאמנים בבריח הכח השכלי. זכה בלי תערובת דבר חומר ורפש. אמונתו לא די שהוא מקטני אמנה כאמרם ז"ל המגביה קולו בתפלתו הוא מקטני אמנה. תמים הצדיק השלם ישתק לקורא אל ה' בקולו למען יענהו והתפלה ההמונית שההמון מתפללים בה היא משותפת עם זאת התפלה שהזכרנו לשלם רק בשם כי אין יחס ביניהם זולתי שמתיהן נקראות תפלה וזה בהגלי שתופי השם שלא יהיו אחד במין. ולזה אמרו הדברים שנאו בצורת התפלה כי

אינה זולתי קול דברים. זו תורה זה תכלית תורתינו להשיג האנשים המוכנים אל השלמות ולתקן המתקרים עד שיוכלו לקבל גם כם התישרות אל זה השלמות. וזה שכרו של האיש המשתמש בה ר"ל ההצלחה שזכרנו. ואם שכרו אע"פ שזה השכר שזכרנו הוא הכרח מאד. אתו הוא לוקח שכר בעצמו. ופעלתו לפניו שכר פעולתו מונחת לפניו והוא לוקח כאשר תשיג יד שכלו ואין לה' שנוי והפעלות מזה. הצדיקים בלבד שאין לו אלא המעשים ולא ינקש לבא לתכלית אמת. ברחמיו לפי שהוא רחמן ומטיב לזולתו אחרים מרחמים עליו ומטיבים לו וזה יוצא מטעות רבות הבאות מאדם לאדם לא מכל רעות. דרך אין לו השגת במושכלות. כסיל ובער. הבבלים הכוכבים. בשחיתותם וביום רעה יהיה ברע. עושהו אינו מתפעל. והנמלט ואם ימלט צדיק מזה המין ממקרי הזמן הוא נמלט. הראשונים שזכרנו כבר בהתעסקו בהצלחתו לתכלית מדותיו. מעשיו בני עמו גומלים עמו רעה עד שיכרת כי רבו רבו כפיו והמבה בזה אשר לא עוד עבה. הצדיק מן הראשונים. בחייו הצדיק השלם ולזה אינו מתעסק בהצלחתו ויותר מזה כשיקרב יום אידו אם זמנו יגם לבעתו עם שעדיין לא הגיע הזמן הנה זה הצדיק ימיתהו ברום שפתיו בזולת מעשה. עתידות ימהר הרע שעתיד לבא עליו ויעשה זה לטוב דורו ר"ל לתועלת דורו שלא יקבל דורו נזק מרשעו הן שלא יזיק לזולתו או שלא ילמדו ממעשיו או יהיה לטוב דורו שיקחו מוסר במפלתו. כמו שער בכל דור שימלאו לו מלאת השלמים כל שלם יעתק כמו שער בדורו כלומר ירחיב להם הדרך ויעשה זה בנפשי ר"ל בשכלו. ולהרע הוא עוסק בהנהגת דורו ומשגים עליהם להטיב לטובים ולהרע לרעים ואף גם נגד זמנם כי בידו כח על זה לשנות המערכת כאשר בארנו כבר וזה אמרו גוזר לגזרים גזרת השמים ולזה באלה הדורות אשר אין שלם בנו הזמן אדון לנו בע"ס ובני הזמן הם המצליחים כצדיק כרשע. לבן שלא השיג טבע הזמן ואופן ההשגחות הכללית והפרטית מה הוא והבדל בין צדיק לרשע. יראה צדיק יקלה לו שיהיה לצדיק ורע לו והטבו נגד הדין. שלמה גם הוא נתפק בזה. הבלו בגעלותו. בהבטתו כי באשר ההוא בעינו ר"ל בקהלת ספק הדין על זה והתיר הספק והוא אמרו אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים רצה שהצדיקים שהם חכמים הם ביד האלהים ולא ביד מערכת ואפי' עבדיהם להשגיחם גם במה שהם קטנים ואומר אני שאפשר שירצה בעבדיהם אנשי דורם שהם נצלים בעבורם ואמר גם אהבה גם שנאה אין יודע האדם הכל לפניהם אמר כי לעולם השגחת ה' עליהם אין כל דבר נעלם מהם אפי' מי שאוהבם בלב או שונאם בלב שאין כח באדם לרעתו הכל לפני אלו הצדיקים החכמים ידוע כי בזה ישמרו מרעות רבות ואחר זה אמר הכל כאשר לכל כצדיק כרשע שהם שוים בהצלחה הזמניות ולא הזכיר החם ורוב זה לפי באור רלב"ג לס' קהלת ואם אולי אין זה לשונו גם לחז"ל נמצא מי שאמר זה בצדיק גמור וזה בצדיק שאינו גמור וגמור ושלם הם נרדפים.

הנה הותרו לשלמון כל הספקות שהזכיר לאשונת שהתחלה והצעקה הם זולת מה שהבין הוא מהם ואמנם הם המתבודד השכל והדבקו בשכל הפועל והוא בעצמו ישיב שאלתו הראויים בזה הענין בעינו וזה בעצמו מתן שכון של מצות התכליתי עם שיהיו זולת זה כמה מיני שכר למצות מכריחים לזה התכלית כמו שכר מצות או אורך ימים זמניים וזולתם שאין התכלית האמכון המכון גם בהנהגה המפיקה המבונה אליו בזה שהוא שלמון כי גם הוא ידע שהיו כמה רעות שאין להתאונן עליהם כמו אותן שאינן רעות אנושיות או לחסרון המקבל כמו מי שמזגו רפה אי אפשר לו בזולת חלאים או הרעות המיוחסות לרוע בחירה וזולתה וכבר דבר בזה רלב"ג בבאור לס' איוב דבור מספיק ובזולת זה המקום וחכמים זולתו ג"כ ולכשנו די לנו בזה.

ולמדע באמרם שאין בהם תועלת. וכלים בבלים כי המצות המעשיות הם כלים לבא אל המדעיות והם עוסקים באלו לבדם מבלתי בקשת התכלית ועם שהוא הכרחי להאמין כי כלם אינם ראוים ליותר מזה אמנם שכל הדור הם מזה המין ומאשר בודים מלבם מעשים לנקרים על זה לעק. האדם כל מגמתם אינם אלא לדקדק במנהגים ולילך בדרך פלוני שעשה כך ולכל ה' מעודות בערב ע' בלב. מעשיהם לעשות כמעשיהם ואולי לא בזמנם ולא במקומם. לאחריהם שב אל המעשים שאינם רואים אל התכלית. בל עמו כי אם היה

לו לב היה יודע פשעו. מנחם ייסוריו אינם ומתמעטים ממעשיו. ירצה כי המכוון הוא התכלית גם כי ירבה תפלה אפי' התפלל כל היום ולומר יהי כבוד אם לעולם יאמר יהי כבוד ה' לא ישמח ה' במעשיו. קדורנית במחך. אחורנית ולזה בלכתם עם ה' ינגשו ימשו לתלא קנה לרפם ולא יגבו לאמר יבקשו. יישנו שוגים באופני חקירתם ולזה לא ישיגו. החיים המולדת הפרושה עליהם ונאחזים בה היא היא הפרושה על כל ב"מ. יוקשים באותם הב"מ אין להם יתכון. מעיר מקין ומעורר.

הארבי מקטני אמנה היה לפי שב' המאמין לא ימיש והוא חם ואכך לו זמן הגלות. מקין החזיק דברי אלמון שאמר אין אחד מעיר וכו' א"כ מה יהיה קלי כי הם נרדמים ואין מקין לא יקיצו עוד ולעולם יעמדו בטעותם ומאין יבא עזרנו. חבלי כאבי. ישהר יחישה לפי שאמרו ז"ל זכו אחישנה אמר אלו לא זכו א"כ לא יחישנה. בארובה באורך הזמן. ישנו כל עוד בהם ישנים בטעותם יגבל ויתחזק טעותם בחזק התכבל ויעשו כן לעולם כי שנת סבלותם תערב להם ושב טבע אצלם. בעתה לפי שאחז"ל לא זכו בעתה והטעם אם לא יהיה מזכיותיהם ימתינו עד שיבא זמנם מלך המערכת ולמר כי גם זה לא יתכן וזהן הגם. כי אין עת כי אין הזמן ג"כ דבר אחד בכל העולם באופן שוה וזה כי הכוכב לא יפעל כי אם בגלילו ובמקום הגילין יפעל ולא בזולתו ובשיבא הכוכב לנגד המקום יפעל ברוב בהפכו ואנחנו נדחים בכל העולם תחת כל השמים ובהיות כן אבדה תקותינו. להאיר עינינו ולזה לא יעבב גאלתנו הסרון מעיר. הראשון הוא אברהם כי הוא התחיל לקבוץ קהל אגודתנו. שיעדנו לפני בא יום באמרו הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו'. יעידנו מסימנו יספיק לזה. עד אחר איש אחד נעור יכול להעיר אלפי רבבה ולמר זה שגלתי שהכוכב יפעל בכל המקומות על מתכונת אחת אפשר התחדשות גאולתנו בסבת הזמן. בן רשע הוא עם כנוי לגילין אך קטן כמו שלב יאמר לגדול לבות ומלכות וזולתו. חליינו אולי חוליינו שאנחנו חולים בו אין כל ישראל חולים בו ואני אומר שיפה אמר כי לא יתכן שזה החולי בעינו יעבר בכל הגלות אבל בני מינים אפשר שיחולו. השמים מפאת הכוכבים. ראשונים מואלים מקומם בחכמה ההיא. ראשיהם כאם אבני החכמה ההיא הכלשוגים אמר והם אפשר אך בזולת זכר מן הכלשוגים או אי זה אפשר כי יגדילו לעשות וזה ידוע. בעצם חאת הפעל עם שהיא מיוחסת למערכת אינה פועלת זה בעלם בכל מקום. במקום אחד ומותר האנשים בוחרים בזה אחרי שנעורו זה מזה להשיגם בו תועלת מה או תענוג. בן עוריה הוא מעין יהושע אבל שנה השם כי יהושע דבר במה שאפשר לעתיד ועל זה מורה שמו אבל זה דבר בעבר ולזה קראו אלעזר בעבר. עזרנו ה' בעבר. כי זה משה הוא הרמב"ם. והיו לעם אחד רבו עד שהיו עם. עודם כי לולא ה' שהיה להם לא נמלטו. ראשון הוא הרוב שבקשו לנער כל אלו הדעות מן הארץ ולשרוף הספרים מזאת החכמה כאשר עשו בקנאתם ורבנו בזה לעקור את הכל. ומנעירותם הוא לשון לעקת המורים כמו המור נוער. הנערים שהורקו כמו ותגער בדה וגער סרעה. דורו כי בדורו היו קרובים למגשימים ואילו מנם מים כמו שאלתנו בקלת מתכוריו עד שמי שאלל ומשיבי הגשמות קלתם היה אללם מין וכופר בתאיאום ה' ולזה ס"ב לו לבלתי הכת"ב בלשונו כי לו הכתיב היה מגונו ודעת דורו הפך בהפך ואי אפשר להפך ההפך שאמוס אבל בבא האחרונים כבר נתפרסם להם שאילום הגשמים יותר ולא היו המבורים הפך דעותיהם. ספורים עד כי הדלו לספור כי אין מספר. שקטה אין מלחמה מי שרולה לעסוק בחכמות עוסק. משנה דברי המורה בפלהסיא. ממשיגיה כבר באלנו בדברי זכריה. בל ידעום מספעי הדברים שמוליאים מפיהם כי עם שאומרים שאין לה' גשם לפעמים מחייבים לו דבר שלא ימלא אלא לגשם. לחיות אין להם התכולה להשיג ומתים בלתי אם יעזקו בזה הלמוד ותנתן להם התפקה. הפרישה לא היו פורשים אפי' ינתן להם שכר. בזולת אף אם לא למדו. אתם שלא הוליאו ממונם ללמוד. בעליהם שב אל הדברים. שנה ופריש למד שנה אחת ופרש. סודרא לובש מלבוש הפרושים וסוד ה' ליראיו ולא לו לפי שאמרו בתלמוד שזה נקרא סודרא משום סוד ה' ליראיו. כגולם אומר פה שלובש הסודר ואינו ירא ה' כי לא ידע סודו. ראינו אמר שראה מגדולי הרבנים שספרו מזה הלמוד והודו בהספדו ואמרו שהיו מבקשים בעולו אחרי מותם. השגתו כי הם דברים בלתי משתכחים בקבלה והקנה באר הרמב"ם ז"ל בספרו

נמולה. יושיענו זה השיב על דברי אלעזר ואמר שאין בכאן את עזר. לפנים מקדם. לפנים שאינם מאלים עלמם כנוספים. השלאבה נטבוה השנוטיה המגלים. הרבים הרבנים כם עדין מאותו הכת. הדברים עושים כל עבודתם לפי תגותו הם. אלהים מתקרבים אליהם ומתגנים להם. בעיר לפני הסכמה ששכחו כלא היו בעיר כי אינם רפלים להתגלל בחכמתם. ויבתשו להם הם מאלים עלמם לגולי הדברים שלא לא למדו קצר בתחמה. פעם אחת ולזה די בזה להתחלה. כל אלה זאת המבושה עד היום. ההוא יאמר בתמיה והוא באחד הוא תמיד באופן אחד בלי שנוי כלל. ומי ישיבנו ולזה מי יהיה קנה לסורהו כדבורי שיבינו מללונו הלאבין. בבהו ולזה לא יתגה בו מנלתי יכולת לקיים אלמנו. מיטה כי הרבה שאינה עומדים בדבורם שאין בהם הכחה להביא הדבר אל הגלותו או בזולתו ונשלו בעצמנו וזאת הרבה אינה פה כי אל דעות ה' עד שאין חכמה ואין תבונה ואין עלה נגדו. פרי נפיש סגור עליהם הגזרה לגרע כי בלה אזנם בתלוס או בזולתו. שרים מורדים. כבודו לכבות עלמם התבונתם. מורים מחשבתם מגלים דעתם. עושי רצוני במה שחושבים לבטל גזרתו הם סבה לתהר הדבר או לעשותו כי אולי לא היה נעשה בלתם. להרים באותם המעשים שאמרו להרים גם הגזרה יגילו הקבה לבנות ולנטוע הגזרה. ועל פיהם לפי שעלותיהם או ימותו הנגע והריב על פיהם. אי' הגוים מקבה מזה המין ה מה ההבדלה בדור הגלגה וזה כי הם ידעו דעת עליון שרלה שיהיו נפולים כי לא לתורן בלא הלמה בזה השיעור וגם לא היה אפשר כשיפרו ויהבו שכלם יוכלו לעמוד יחד במקום אחד ועוד כי הדברים ההכרחיים לאדם אינם נמלאים כלם בחלק אחד מן הארץ ולבל אלו הסבות ידוע שקוים להפרד וזה שה' רלה שעולמו לא יהיה חסר וגם לבנות יותר כאיות אין זה מקומם. והתחילו בבנין העיר והמגדל למען לא יפולו וזה היה סבת הפרדתם. יובק כי כבר נודעו להם סליחותיו שימלוך עליהם ולמען יבטל הדבר מכרוהו והמכירה בלגלה מלכותו עליהם. נ' ען וכ' בכאן לא מלאתי הסבה א"ך גרם הוא זה הכנוי זולתי שהכתוב תלה רביים בעגנויו ולזה אחשיב שפרעה העבים לענותם למען עבדם מן המסבל וזה אמת כי הסבל והענוי גם היגון הנמשך להם ממעטים המגבל מאד וזה עלה בידו אבל מה שממנו בתשגל עם הענוי אותו המעט לא נפל דבר אלה וזה כי מסבל העיילים והנעלנים אין בכחו חסך מבעי אבל מתחגנים תמיד בגמותיהם בקבת הנעלה ואינם ישנים כל הלילה והם מעוררים הטבע והטבע אינו מעורר אותם ולזה ברב לא יללימו במלאכה כי הזרע אינו מבושל והכלים יגעים וחלושים מרוב ההתמדה ומה שילא מהם לפועל יהיו בנים חלושי המזג ולא יחיו או ימיו ויחיו חולנים והיה מתגלי הרליון שהזכר והנקבה ילאו תאוה נמרלת טבעית וזה יקרה בפועלים כי בסבת מלאכתם א"כ מהרהרים גם בלילה מתוקה שנת העובד ואין לו דרך לעסוק בתשגל אם לא יעירהו הטבע והיה זה בעת שירבה המותר הזרעיי בכליו ויהיה מבושל ויכבד עליו וזה יהיה לעתים רחוקים ולא ימעט כלל ולזאת הסבה פרו ורבו בסבת ענויו וזאת היא סבה בעיני שבני הכפרים והעניים ועושי המלאכה מרובים והזקים מבני העיילים והעשירים עם שאלו משתדלים תמיד להרבות זרעם במה שנשותיהם אינם מניקות בניהם ומוסרים בניהם מאד במאכלים ובלבוש וזולתם והאחרים אינם מפלים ברבוי הבנים ולזה אינם רודפים אחריהם ונשותיהם מניקות בני העשירים וגומלות בניהם לפני זמנם הראוי לזה ואינם נזהרים בדבר בשמירתם וגם כל זה היו רבים וחזקים מן האחרים ונמלאים יותר והוא שאמרנו וכל זה אמר שהש"י אינו מתנחם על יעודיו ולזה יתחייב שכל היעודים יבאו ואם ירלו לנו מנגדים לזה אפשר שהם ישבו כמו אותם שספרנו ר"ל שיוליאו הדבר לפעל. לשלישי זה הדבור ממשים בו הרבה אנשי הדקדוק לבן בדקדוק ימלאנו. אמירתם בכלא הספר הלקיחים בזרוע. ישרישם שרשם לוקח אותם. לתולדותם לטבעם בסבת טבעם. הוצבו לדעת מאין באו ומי אביהם כי הטבע מחייב התשוקה הזאת. תימה כשיבינהו על זה ילכו דרך תמהון לאמר מה היה דעת אבי ואיך עושים כל הבא הה א. הבעיפים יתחיל לפקוח עיניו על דברי שתי הכתות וזה הענין ברמוק שיקרה למי שנולד בדתו. קימא אין שם מיסת על קיומו. לבבם בציון זך ונקי אין להם דעה קדומה כי הם מבוללים מן המקום שהלכו משם ומן המקום שבאו לשם. גם פרסומים ומעשים לא יעברום כי לא ראו מעשי אבותיהם והמעשים האחרים כ"ש שהניחום כאשר

*מסר בהמיבול

עזנו מי שבעבורו נתנו לאותות הלאוים לכתוב מאי זה מכתב שיבוקש. אלהים ושייחדם לאמתנו ואם עוד יוסף. ישרה האנשים האלה אשר אין דרך כי התוגה יכריתום על דרך אתה והוא האמת כי פתחו רק אחר. ולא בבת אין שם קנה תבלים עיניהם מהביט אל היושר כי אין שם פרקים ולא אהבת דעת קדמה. *לא יעברו מדרגת ההמון בגבלם אבל ישיגו לאותיות ביד שבל הקיונים שלא נשתבשו ושם יעידו לגורלם. ונבונים ואתם יקח ומאותם יקח לוים וכהנים ולא כדברי האומר לכהנים וללוים תמורת הבתינים. ברבים נרגנים כי אין אומה רבן עליהם. הנחשים ישלחו את הנחשים אשר נעם. עתיקים חוקים זה בא לחוק דברי שלמה הלסטונים. הילבאים אל התמה כי כמה פעמים קרה שהאלוסים נתגברו. צרתם נפנת הלרה בעלותה תלמח ישועתם. נפלאת היא אינו אפשר רחוק אבל קרוב מאד מאד ואמר זה על ענין הפליטים. בשמים היא איננה בקנת המערכת. רוח היא רצון אנושי נתן לבחירה. נתנה זה פיום נתנו בטבע האדם. במחצבים והיא אהבת הקרובים והיא חלק גדול בקנין המדיני ולזה חושקים האנשים מאד בקרוביהם לא בבירוס וגם נמקיימות לגופיהם ואם לא כלום. לפנינו נזמנים אשר הוא לבנינו. רזי לי הוא סוד אלני. הדבר הקשה הוא בעצמו מה שהקשה הוני והוא מקום פגם באמת כי גם משה רבי' ע"ה הלה עולם פלא הקנין בה וד הגדול הזה כאלו היה זר בעיני דורו אסברותו והוא לקבלם מכל המ זמות. מהלכים הוא משבעת הכוכבים. העומדים הם יתר הכוכבים הקלים עומדים לתכונות הנועתם עד שנראה כאלו לא יתנועעו כשיתחברו משני מיני הכוכבים חיבור יכריתו בכחם הגדל פעולתם במה שמתחייב בהם מאד. קבוין אנשים כמו טימוס(?) ודומה לו שיתחייב משפטם.

לעשות עתה והם מתחילים בזה המבור הדבר הוא ואמר זה כי הרבה פעמים יקרה חבור נלוה לדבר ולא יעשה. להיותם נמה שהם. בחסר בבאו נולד במערכת שיהיה איש חסד ר"ל שנושא חסד בעיני כל עד שהמלכים ומעניגים בהנהגתו וימלוך בכל אשר ירצה. והשביל יקרה זה שימלוך ואמר זה כי רבים רצוים למלוך מן המערכים ואינם מולכים כי אינם יודעים לבחור הדרך. היא המשביר ישפיע לכל אדם לפי כחו לקבל לעם הארץ כפי הכרונו בזה שהוא עם הארץ. עירת התעיזים פניהם ומחזיקים בהנהגם לעולם אפי׳ אחרי בא מופת על קותרם כאשר קרה לנע"ה זקן שקרא כל ימיו וה׳ לא ינום ולא ישן וכשהוכח על זה אמר שהוא בלי ספק בדברו וכשבא לו המופת על שהיא ינום אז העיז ואמר אחרי שקרא בזה האופן זה לו שתים שנה לא ישוב עוד ומי שהוא מזה הענין במנהגיו הפתותים. יכרית משיח ויגלהו מן העולם ואמר זה על דברי פלמון ואנשיו שקבלו על קיום הפרקונים הקבלים ושהנוהגים גם יכבדו וכל זה לא יבטלו לעולמי עד. משינים משיגים אותם הקיגים המגילים דעות כוזבות. בלב אחד יכונו כלם אל האלוה האמת לעבדו בלב אחד ולא כמוקדם שכלם כונו לאל אחד אבל בעבודות מתחלפות ודעות מתחלפות בעלילותו ולזה אמר לב אחד שהוא דעת אמת ודרך אחד לכלם שכלם יעבדו עבודה אמת בעינה.

יהולל איש לפי שכלו במעשיו עלילותיו אשר יודו לתומו
ועדות ביהוסף העלילות בסוד פלמון אשר העלום מקומו
סגורים דלתותיו ושעריו והן יוסף כמו פותר חלומו
פתחיו בא וגם יצא בשלום והודיע עלילותיו בעמו.

אני אברהם מרדכי פריצול המגנן והסופר מפירארא השלמתי זה הספר פה מנטובה בכ"ח ימים לחודש ניסן רל"ג פה מנטובה ברוך נל"כ ואע"י.

*חסר בהחיבור